

BEZDĚZ

VLASTIVĚDNÝ SBORNÍK ČESKOLIPSKA

34/2025

Vlastivědný spolek Českolipska
Státní okresní archiv Česká Lípa
Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě

ISBN 978-80-908925-4-5 (Vlastivědný spolek Českolipska, brožováno)
ISBN 978-80-908925-5-2 (Vlastivědný spolek Českolipska, online)
ISSN 1211-9172

OBSAH

ČLÁNKY A STUDIE, ČÁST SPOLEČENSKOVĚDNÍ

Miloslav Sovadina

Vývoj severočeské majetkové državy pánů z Dubé do počátku vlády Karla IV. _____ 7

Progress of the property domain of the lords of Dubá in Northern Bohemia until the beginning of rule of Charles IV.

Jaroslav Panáček

Stružnické tvrže _____ 23

Fortresses of Stružnice

Michal Gelnar

Filiálka česko-bavorské obchodní sklářské firmy Franze Steigerwalda v Novém Boru. Shrnutí dosavadních poznatků o sklářské obchodní firmě z 19. století a jejich výrobcích _____ 41

Branch of the Czech-Bavarian glass commercial company of Franz Steigerwald in Nový Bor. Summary of up-to-day pieces of knowledge on the glass commercial company of the 19th century and its products

Jaroslav Panáček

Dobranov, Písečná a rod Dobranovských z Dobranova _____ 59

Dobranov, Písečná and family Dobranovský of Dobranov

Martin Aschenbrenner

Velkostatek Zákupy ve třetí čtvrtině 19. století. 2. díl: Živočišná výroba _____ 85

Large estate Zákupy in the third quarter of the 19th century. Part 2: Livestock breeding

Jaroslav Panáček

Historie lékáren v České Lípě _____ 111

The history of pharmacies in Česká Lípa

ČLÁNKY A STUDIE, ČÁST PŘÍRODOVĚDNÁ

Petr Mužák - Filip Dirigl - Pavla Růžičková - Lenka Mrázová

Projevy mladého vulkanismu mezi Slunečnou a Polevskem _____ 133

Impacts of late volcanic activity between Slunečná and Polevsko

MATERIÁLY

Michal Gelnar

Vypovídací hodnota archeologických nálezů skla z areálu sklárny v Horní Chříbské. Poznámka k nejstaršímu datování a lokalizování její polohy _____ 155

Information value of archaeological findings of glass in the area of glassworks in Horní Chříbská. Note to the earliest dating and localisation of its position

Michal Rádľ	
Jan Finger, příslušník RAF – českolipský rodák	163
<i>Jan Finger, member of the RAF – native of Česká Lípa</i>	

ZPRÁVY

Lukáš Blažej	
Entomologie Labských pískovců. Multijubilejní konference pořádaná pro instituce ochrany a výzkumu severočeské přírody. Pysk, 22. listopadu 2024	175
<i>Entomology of the Elbe Sandstones. Multi-anniversary conference organized for institutions of protection and research of north Bohemian nature. Pysk, November 22, 2024</i>	

Lukáš Blažej	
Zmije růžkatá - specifické balkánské populace. Výstava přírodovědného oddělení Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě, září-říjen 2024	185
<i>Horned viper – specific balkan populations. Exhibition of the Natural Science Department of the Museum of Homeland Studies and Gallery in Česká Lípa, September-October 2024</i>	

Tomáš Cidlina	
Waldkraiburgensia v muzeu v České Lípě	197
<i>Waldkraiburgensia in the museum in Česká Lípa</i>	

Michal Panáček	
Zpráva o činnosti Vlastivědného spolku Českolipska za rok 2024	207
<i>Report on activities of the Society of Homeland Studies in Česká Lípa District in 2024</i>	

Petr Kozojed	
Zpráva o činnosti Státního okresního archivu Česká Lípa za rok 2024	213
<i>Report on activities of the State District Archives, Česká Lípa, in 2024</i>	

Zdeněk Vitáček	
Zpráva o činnosti Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě za rok 2024	219
<i>Report on activities of the Museum of Homeland Studies and Gallery in Česká Lípa in 2024</i>	

KRONIKA

Jaroslav Panáček	
Paulus Conopaeus (1595–1635), zakladatel latinské školy a tiskárny augustiniánského kláštera v České Lípě. Věnováno významným výročím jeho života	231
<i>Paulus Conopaeus (1595–1635), founder of the Latin school and printing works of the Augustinian monastery in Česká Lípa. Dedicated to significant anniversaries in his life</i>	

Petr Havránek	
Michal Gelnar osmdesátiletý	239
<i>Michal Gelnar eighty years old</i>	

Seznam autorů	243
<i>List of authors</i>	

ČLÁNKY A STUDIE

Část společenskovední

VÝVOJ SEVEROČESKÉ MAJETKOVÉ DRŽAVY PÁNŮ Z DUBÉ DO POČÁTKU VLÁDY KARLA IV.

PROGRESS OF THE PROPERTY DOMAIN OF THE LORDS OF DUBÁ IN NORTHERN BOHEMIA UNTIL THE BEGINNING OF RULE OF CHARLES THE IV.

Miloslav Sovadina

Brno; milosovadina@seznam.cz

Páni z Dubé získali po rozdělení rodového majetku roku 1278 území na jih od Ploučnice v okolí Dubé. Kromě panství Dubá drželi páni z Dubé ještě další statky, částečně zděděné po příbuzných a částečně získané od panovníka. K nim patřilo několik vsí poblíž Kolína. Na počátku 90. let 13. století získal Hynek z Dubé od krále město Kuřívody s několika vesnicemi a také hrad Housku, s příslušným panstvím. Na počátku roku 1306 dostali páni z Dubé od Václava III. za věrné služby vsi Mšeno a Holešovice, v polovině 90. let 13. století vybudovali nový hrad Jestřebí. Na počátku 14. století získal Hynek z Dubé jako zástavu bezděžské zboží. Od druhého desetiletí 13. století získal Hynek Berka z Dubé postupně původní statky pánů z Lipé, po roce 1319 město Českou Lípu s příslušným panstvím a roku 1346 také panství Sloup. Před rokem 1316 získal Hynek Berka z Dubé zástavou od Václava III. Kladsko, které držel asi do roku 1327.

Vezmeme-li v úvahu celý rod Ronovců, pány z Dubé, z Lipé a z Lichtenburka, Škopky z Dubé a pány z Náchoda a jejich državy v Čechách a na Moravě, představoval komplex všech panství majetek, který řadil Ronovce na špičku české a moravské šlechty. Vzhledem k tomu, že Ronovci se prosazovali i jako držitelé mnoha světských i církevních úřadů, patřili v letech 1320–1345 opravdu k nejpřednějším a nejvýznamnějším českým šlechtickým rodům.

Ronovci, Dubsko, Podbezdězí, Houska, Kuřívody, panství

After division of their family property in 1278 the lords of Dubá acquired the land south of Ploučnice in the outskirts of Dubá. Apart from the manor Dubá they possessed further estates, in one part inherited from relatives, in the other acquired from the ruler. Several villages near Kolín were also part of this domain. In the beginning of the 1290s Hynek of Dubá acquired from the king town Kuřívody along with a couple of villages, moreover castle Houska along with the appropriate manor. In the beginning of 1306 the lords of Dubá received from Václav III. villages Mšeno and Holešovice as a reward for their loyal services and in the middle of the 1290s they built up a new castle Jestřebí. In the beginning of the 14th century Hynek of Dubá acquired the manor of Bezděz as a forfeit. From the second decade of the 13th century on Hynek Berka of Dubá gradually acquired previous estates of the lords of Lipá, after 1319 also town Česká Lípa along with adjacent manor and in 1346 also the manor of Sloup. Before 1316 Hynek Berka of Dubá acquired

as a forfeit from Václav III. Kladsko (today in Poland), which he possessed until about 1327.

Taking into account the entire Ronov dynasty along with lords of Dubá, of Lipá and of Lichtenburk, family Škopek of Dubá and lords of Náchod along with their domains in Bohemia and Moravia, all of the manors in total made up a possession which promoted the Ronovs to the top of Czech and Moravian nobility. Considering that the Ronovs also asserted themselves as holders of many worldly and clerical offices, they really ranked to the foremost and most significant noble families from 1320 to 1345.

Lords of Ronov, Dubá region, sub-Bezděz region, Houska, Kuřívody, manor

V Bezdězu 32/2023 byl publikován článek „Hynek z Dubé (1276–1309)“, zabývající se osobou a dvorskou kariérou tohoto šlechtice.^{1/} Nyní se pokusíme objasnit majetkový vývoj severočeské državy pánů z Dubé. Bude však omezen pouze na panství pánů z Dubé, později pak Berků z Dubé v severních Čechách, převážně na Českolipsku. Majetkovými zisky jednotlivých členů rodu pánů z Dubé a dalších rodových větví (Škopkové z Dubé, z Náchoda) v jiných částech Čech ponechávám v této studii zcela záměrně stranou.

Když v druhé polovině 60. let 13. století přišli Ronovci (obr. 1) pod nátlakem Přemysla Otakara II. o Žitavsko, stáhli se do jižní části svého severočeského panství, rozprostírajícího se od Lužických hor na severu po řeku Ploučnici na jihu. Je ale třeba uvážit, zda opravdu bylo území na jih od Lužických hor původní součástí jejich panství, nebo zda je získali od panovníka jako náhradu za Žitavsko. Na druhé straně však myšlenka, že Ronovci dostali území na jižní straně Lužických hor jako náhradu za revindikaci Žitavska nemá jednak žádnou oporu v pramenech, jednak neodpovídá historickým souvislostem.

Pokud přijmeme za platnou hypotézu, že zakladatel rodu Ronovců Smil z Tuhane se psal po Tuhani, ležící asi 5 km západně od Dubé, mohli Ronovci v průběhu první poloviny 13. století postupně propojit své územní zisky na Žitavsku s expansí od jihu do neosídleného území Lužických hor a na východ do pískovcového a na vodu chudého Dubska. Je možné, že reakcí krále na aktivitu Ronovců v tomto prostoru bylo založení hradu asi 2 km jihovýchodně od Kvítkova nad Robečským potokem. Podle archeologického průzkumu a typového zařazení je založení hradu kladeno do první a počátku druhé poloviny 13. století a je podle rozsahu zástavby přičítáno královské stavební aktivitě.^{2/} Ve druhé polovině 13. století byl hrad již pravděpodobně opuštěn. Avšak právě od 60. let začíná Přemysl Otakar II. posilovat svoji moc v severních Čechách osídlováním Bezdězska, kde kromě hradu Bezdězu vznikla i tři nová města – Bezděz bezprostředně pod hradem, Doksy a Kuřívody. Tato osídlovací aktivita zjevně čelila expansi Ronovců a Markvarticů. Dále k severovýchodu vznikl v téže době královský hrad u Hamru na Jezeře, známý pod jménem Děvín, který měl bránit rozšiřování panství rodu Markvarticů.^{3/} Při vědomí těchto souvislostí je možno předpokládat, že ronovské panství sahalo na jihu až k Ploučnici a posléze i dále k jihu až k Dubé.

Když si Ronovci někdy na přelomu 60. a 70. let 13. století rozdělili svůj rozsáhlý severočeský pozemkový majetek, získal území na jih od Ploučnice Jindřich, od roku 1278 doložený v listinách jako Hynek z Dubé. On a jeho rodová linie postupně proni-

Obr. 1. Znak rozrodu Ronovců (Dne de Ronaw) v erbovním sále na hradě Laufu, před 1356 (foto R. Němec 2015).

1/ Bezděz 32, 2023, s. 9–33.

2/ Gabriel – Panáček 1993, s. 31–33; Gabriel – Panáček 2000a, s. 99–101.

3/ Gabriel – Panáček 2000a, s. 168.

Obr. 2. Letecký pohled na hrad Bezděz od severozápadu (foto R. Kursy 2000).

kali na Dubsko. Takto v této studii označujeme území, rozkládající se v širokém okolí dnešního města Dubá. Směrem k jihu, západu a severozápadu se rozkládá členitá a bezvodá oblast pískovcových skal a roklí, zvaných zde dolý. Největší vodní toky v této oblasti jsou Liběchovka a Pšovka. Liběchovka pramení asi 2 km severovýchodně od Dubé, teče převážně jižním směrem a po 24 km ústí u Liběchova do Labe. Při ústí Liběchovky do Labe činí průměrný průtok asi $0,89 \text{ m}^3/\text{s}$. Pšovka pramení asi 1,5 km jihovýchodně od vsi Blatce, rovněž teče většinou k jihu, protéká Kokořínským dolem a po 34 km ústí v Mělníku do Labe. Průtok Pšovky u ústí je jen o málo nižší než Liběchovky, kolem $0,86 \text{ m}^3/\text{s}$.^{4/} Kromě těchto dvou hlavních vodotečí protékají západním okrajem Dubska další dva potoky. Zejména je to Obrtka, která pramení u vsi Obrok, po 3 km svého toku protéká Tuhani a po 30 km ústí do Úštěckého potoka. Další drobnou vodotečí je Zakšínský potok, tekoucí v délce zhruba 3 km mezi Pavličkami a Zakšínem, kde ústí do Liběchovky. Severní okraj Dubska odvodňuje k severu tekoucí Dolský potok, pramenící u Drchlavy a po 9 km ústící asi 1 km jižně od Zahrádek do Bobřího potoka.

Hranice Dubska na severu je přirozená, tvoří ji údolí Bobřího potoka v úseku Úštěk – Zahrádky u České Lípy. Východní hranici lze vést po západní straně údolí Robečského potoka mezi Zahrádkami a Okny a dále pak po silnici č. 38 do Bělé pod Bezdězem. Jižní hranici již lze vymezit pouze pomyslnou spojnicí mezi Bělou pod Bezdězem, Mšenem a Liběchovem. Stejně tak západní hranici vytyčuje linie Liběchov – Štětí – Úštěk.

Na západě takto vytyčeného Dubska se rozkládalo již od 11. století osídlené Litoměřicko, jehož výspou na okraji neosídlené a na vodu chudé oblasti pískovcových skal Dubska byla právě Tuháň, po níž se psal Smil již roku 1205. Západně od Tuhane, zhruba v okruhu 10 km, ležely vesnice Střížovice, doložená roku 1276, Malešov doložený roku 1088, Újezd poprvé uvedený v období 1230–1253, Chcebuz (první údaj z roku 993) nebo Radouň, s první zmínkou z roku 1057.^{5/} Některé z těchto vesnic byly sídlem drobné šlechty.

4/ Údaje převzaty z Křivánek – Němec – Kopp – Kyzlík 2014, s. 203. Že jde v obou případech o menší vodní toky, vyplývá ze srovnání s Ploučnicí, která má u svého ústí do Labe průtok $8,8 \text{ m}^3/\text{s}$.
5/ Tuháň CDB II s. 67, č. 75; Střížovice CDB V-2, s. 528–530, č. 828; Malešov CDB I, s. 374, č. 387, Újezd CDB IV-1, s. 460–461, č. 268; Chcebuz CDB I, s. 349, č. 375; Radouň CDB I, s. 57, č. 55). Listina, v níž se vyskytuje Malešov, je však falzem z 12. století, vznikla pravděpodobně mezi lety 1142–1178. Také listina, v níž je uvedena Chcebuz, je falzem ze 13. století, avšak její zhotovitel pravděpodobně při soupisu majetku a užitků využíval staré pamětní záznamy.

Severně od Dubska leželo rovněž již od 11. století osídlené údolí Bobřího potoka. Nejstarší vesnicí zde byly Konojedy, poprvé uvedené v zakládací listině litoměřické kapituly z roku 1057.^{6/} V letech 1175–1178 je doložena existence Kravař a roku 1197 Stvolínek.^{7/} V první polovině 13. století se v údolí Bobřího potoka objevily ještě další vesnice – třeba Vitoslavice a Hostíkovice.^{8/} Od jihu pronikalo k Dubsku osídlení z Mladobolesavska a Mělnicka. Již na počátku 13. století zde existovaly vsi Hradsko (roku 1217), Velký Újezd (asi 1227), Sedlec a Kanina (roku 1237).^{9/} Na východě souběžně s prvními aktivitami Ronovců na Dubsku probíhala kolonizace Podbezdězí, prováděná z iniciativy krále Přemysla Otakara II. od poloviny 60. let 13. století. Přímo pod nově založeným hradem Bezdězem (obr. 2) vzniklo stejnojmenné město, dalším městem založeným v této kolonizační vlně byly Doksy, založené snad v letech 1265–1278.^{10/} K roku 1279 je doložena existence města Kuřívody s kostelem sv. Jiří.^{11/} Současně byly zakládány četné vsi. Již roku 1264 je připomínána ves Chlum, z 90. let 13. století je prameny potvrzena existence vsí Zbiny a Krupá.^{12/} Až roku 1348 jsou zmiňovány vsi Březovice, Žďár, Skalka, Luka a Fridrichsdorf (dnešní Obora),^{13/} je však možno s vysokou mírou pravděpodobnosti předpokládat, že vznikly již dříve v souvislosti s probíhající kolonizací za vlády Přemysla Otakara II. Na základě srovnání plužin a zástavby vesnic je možno v nejbližším okolí Bezdězu předpokládat pro období 1260–1278 také vznik vsí Obora, Okna, Tachov, Židlov a Bezdědice.^{14/} Na takto vymezeném Dubsku byla osídlena pouze oblast na horním toku Liběchovky, kde se nacházela Dubá a vsi v jejím okolí. Již v první polovině 13. století zde držel poměrně velký pozemkový majetek rod, pro nějž se ujal podle oblíbeného osobního jména název Načeplukovici.

Ještě v polovině 13. století vlastnil Dubou Albrecht, zřejmě syn Načeplukův. Někdy před rokem 1253 prodal Albrecht, spolu se svým příbuzným Janem, Dubou a vsi v jejím okolí pražským křižovníkům špitálu sv. Františka (... *villam etiam in Priboj, et villas in Duba, Brizna, Brizina, Horka, Rozprehtiz* ...).^{15/} Křižovníci pak Dubou drželi ještě roku 1257, kdy jim pražský biskup Mikuláš potvrdil patronátní právo k tamnímu kostelu. Teprve po roce 1257 přešla Dubá nějakou majetkovou transakcí do rukou Ronovců, kteří se po ní poprvé psali roku 1278, kdy je v listině uveden Hynek z Dubé.^{16/} Již někdy v první polovině 13. století vybudovali Ronovci na západním okraji Dubska u dnešní osady Hvězda, asi 10 km severozápadně od Dubé a 8 km severně od Tuhaň na skalním suku na konci ostrožny hrad Frydlant, po němž se roku 1257 psal Častolov z Frydlantu (*Schazla de Frydlam*).^{17/} Dochované reliktky kvádríkového zdvia i nalezená keramika potvrzují výše zmíněné datování.^{18/} Pokud tedy přijmeme hypotézu, že Tuhaň z roku 1205 je Tuhaní na okraji Dubska a že archeologicky doložený hrad u Hvězdy je ronovským Frydlantem, máme na západě Dubska možné východisko rodové expanse do osídlené oblasti v okolí Dubé.

Snad někdy v průběhu 60. let 13. století tedy mohli tehdy ještě majetkově nerozdělení Ronovci získat Dubou a předpokládáme, že i k ní patřící vesnice. Při pozdějším dělení rodové domény pak dostal toto území Jindřich, jinak též řečený Hynek z Dubé. Kromě Dubé, kde existoval kostel, tvořily toto zboží ještě vsi Březina, Březinka, Horky, Rozprechtice a možná i ves Priboj. Osada Horky a skupina domů Rozprechtice existují do současnosti, Březinu lokalizoval J. Panáček jako zaniklou osadu na místě dnešní Panské Vsi a Březinku jako dvůr u Nedamova.^{19/} Ves Priboj ztotožnil Antonín Profous se vsí Příbohy asi 12 km jihovýchodně od Dubé. Tuto lokalizaci ale poněkud problematizuje její vzdálenost od Dubé, neboť ostatní v listině jmenované vsi leží v okruhu

6/ CDB I, s. 57, č. 55. V téže listině je uvedena také ves Stranné, dlouho považovaná za nynější osadu Stranné nedaleko Blíževedel. Tato lokalizace ale byla zpochybněna a Stranné z listiny z roku 1057 je nyní považováno za zaniklou lokalitu v oblasti mezi Litoměřicemi, Doksany a Třebenicemi. (Gabriel, F. - Ebel, M. 1992: *Stavebně historický průzkum Stranné - statek, Ústí nad Labem, nepublikovaný elaborát PÚ v Ústí nad Labem, s. 3–4.*) Za upozornění na novou hypotézu děkuji ing. Jaroslavu Panáčkovi. Přesto je osídlení v okolí Stranného u Blíževedel doloženo archeologicky nálezy keramiky předkolonizačního horizontu. (Panáček, J. - Gabriel, F. 1983: *Přehled pramenů k dějinám vesnického osídlení okresu Česká Lípa, s. 159, 166; Gabriel, F. 1985: Opevněná panská sídla na Českolipsku před rokem 1319, s. 320; Panáček, J. 2002: Sídla nižší šlechty na Českolipsku v době předhusitské, s. 15.*)
7/ CDB I, s. 251, č. 285; s. 323, č. 357.
8/ Vitoslavice CDB II, s. 286, č. 286; Hostíkovice doloženy archeologicky Gabriel - Panáček, 1986, s. 356.
9/ CDB II, s. 124, č. 133; s. 422, č. 378; CDB III-1, s. 200, č. 162.
10/ Žemlička, 1980, s. 739.
11/ FRB II, s. 348.
12/ Chlum CDB V-1, s. 627–629, č. 423; Zbiny a Krupá RBM II, s. 701, č. 1634.
13/ CIM IV, s. 100, č. 63.
14/ Přehled výsledků kolonizace Podbezdězí přináší Žemlička 1980, s. 743–744.
15/ CDB IV-1, s. 454, č. 266.
16/ Potvrzení patronátního práva CDB V-1, s. 199–201, č. 121; poprvé uveden Hynek z Dubé CDB V-2, s. 580, č. 860. O osídlení Dubé a okolí viz Panáček 1989, s. 99–105.
17/ MGH, *Scriptores*, Tom. XVII, s. 399; Gabriel - Panáček 1994, s. 47.

jen 1,5–3 km od Dubé. Ovšem současně přidělil A. Profous tutéž pramennou citaci vesnici Předboj jihozápadně od Neratovic.^{20/} Zatímco Příbohy na Dubsku mizí na dalších 500 let z pramenů, Předboj u Neratovic se objevuje ještě roku 1257, kdy Přemysl Otakar II. potvrdil popluží a louku ve vsi Předboj kapli sv. Václava.^{21/} Podruhé je ves Předboj připomínána v souvislosti s úmrtím pražského děkana Víta, který roku 1271 koupil ves Předboj a dal ji kapli sv. Michala pražského kostela.^{22/} Je tedy možné, že ves Příboj z listiny z roku 1253 vůbec netvořila součást dubského zboží. Název vsi totiž leží na počátku věty a teprve poté následuje pokračování „... et villas Duba, Brizna ...“. Když později Ronovci získali Dubou a okolní vsi, mohli velmi vzdálenou ves Příboj (Předboj) ponechat pražským křižovníkům, kteří s ní pak mohli dále disponovat.

V blízkém sousedství Dubé ležela také ves Drchlava, kde dosud sídlili členové rodu Načeplukoviců. Je možné, že v poslední třetině 13. století již existovala také sousední ves Dřevčice, později uváděná právě ve spojitosti s Drchlavou. Archeologicky je zjištěno v polovině 13. století také opevněné sídlo u Dražejova.^{23/} A pro první polovinu 13. století je také archeologicky potvrzena existence hradu u Zakšína, nyní známého jako Pustý zámek.^{24/} Do téže doby, kolem roku 1230, je kladena také existence kostela sv. Václava se zbytky románské architektury ve vsi Deštná.^{25/} Zda hrad u Zakšína a ves Deštná, vzdálené jen asi 4–5 km jihovýchodně od Tuhaně a 3–4 km jihozápadně od Dubé, patřily již v poslední třetině 13. století rovněž k Dubskému zboží Ronovců, nebo snad Načeplukovicům nebo i jiným držitelům, nelze pro absenci pramenů rozhodnout.

Kromě panství Dubá drželi páni z Dubé ještě další statky, částečně zděděné po příbuzných a částečně získané od panovníka. Ke zděděným statkům patřila neznámá lokalita Zwecen. Roku 1279 potvrdil stolník českého království Hynek z Dubé a jeho bratři Albrecht a Čeněk darování tohoto statku Zwecen řádu německých rytířů. Tento majetek zdědili bratři z Dubé po smrti své matky.^{26/} Kde se tento majetek nalézal a jaký byl jeho rozsah, nelze z textu listiny zjistit.

Ke starému panství Ronovců možná patřil i hrad Hohnstein s okolním panstvím. Hohnstein leží v německé části Českosaského Švýcarska severně od údolí Labe nad řekou Polenz, 15 km severozápadně od Hřenska a 12 km východně od Pirny. Problémem je, že vlastnictví Hohnsteinu pány z Dubé vychází jen z interpretace mandátu Václava I. z 13. července 1249, kterým král nařizuje českým šlechticům Jaroslavovi, Havlovi, Benešovi a Častolovovi, aby na území patřícím do míšeňské diecése podpořili duchovní činnost míšeňského biskupa a jeho kněží.^{27/} Zmínění šlechtici, Markvartici Jaroslav, Havel a Beneš a Ronovec Častolov tedy měli podle této hypotézy nějaké držby i na území míšeňské diecése. V listině však není specifikováno, o jaké majetky jmenovitě šlo. Rovněž tak není prameny doloženo, že se Hohnstein na konci 13. století, po rozdělení majetku Ronovců mezi jednotlivé rodové linie, dostal do držby pánů z Dubé. Prvním bezpečným dokladem, týkajícím se Hohnsteinu v držbě Berků z Dubé, je až listina ze 16. srpna 1353, kterou Hynek Berka z Dubé potvrzuje, že od Karla IV. dostal lénem hrad „Hohestein“, který však – jak vyplývá z textu listiny, držel již dříve.^{28/} Nicméně v české historiografii panuje názor, že Hohnstein a okolní zemi získali Ronovci již před rokem 1249.^{29/} Tento názor však bude třeba poněkud korigovat, neboť T. Velímský na základě saských pramenů zjistil, že hrad Hohnstein držel přibližně v letech 1295–1320 rod říšských ministeriálů ze Schönburgu, jehož jedna linie zdomácněla v Čechách jako páni ze Šumberka.^{30/}

18/ Gabriel – Panáček 1994, s. 47; Gabriel – Panáček 2000a, s. 82–84. Hrad byl založen již někdy v první polovině 13. století a krátce po polovině tohoto století pravděpodobně zanikl.

19/ Panáček 1989, s. 96.

20/ Profous 1951, Příbohy s. 473, Předboj s. 460.

21/ RBM II, s. 53, č. 139.

22/ FRB II, s. 322. K lokalizaci vsi Příboj: Panáček 1989, s. 105, pozn. 28.

23/ Gabriel – Panáček 2000, s. 53.

24/ Gabriel – Panáček 2000a, s. 155.

Tři možná řešení majetkové příslušnosti Pustého zámku u Zakšína viz Gabriel – Panáček 2000b, s. 114–115.

25/ Poche 1977, s. 256.

26/ CDB VI, s. 101–102, č. 56.

27/ CDB IV-1, s. 272, č. 167.

28/ ACRB II, s. 336–337, č. 272.

29/ J. V. Šimák již roku 1930 zmiňuje v *Knize o Housce na straně 34*, že Hynek Berka „... držel za horami ještě ze starého rodového statku hrad Hohnštejn ...“, k němuž náleželo celé rozsáhlé území mezi Labem a Sprévou ...“ *Toto Hohnštejnsko pak zmiňuje mezi českými územími v Německu i ve své Středověké kolonizaci v zemích českých – popis hranic Hohnštejnka na str. 680, pozn. 1, panství Hohnstein na str. 688. Stejně tak soudí J. Urban: Lichtenburkové, Vzestupy a pády jednoho panského rodu, s. 30, nebo R. Klos: Přehled dějin města Krásné Lípy, s. 9.*

30/ Velímský 2023, s. 249–250, 253.

Hynek z Dubé byl vlivným mužem u dvora Václava II. V 80. letech 13. století byl stolníkem, v období 1291–1293 zastával úřad nejvyššího komorníka, v letech 1293–1294 byl starostou v Krakovsku a Sandoměřsku a od roku 1305 až do své smrti roku 1309 byl pražským purkrabím (obr. 3). Král Hynka za prokázané služby štědře odměňoval. Ke statkům, získaným od panovníka do roku 1290, patřilo několik vsí v okruhu 5–10 km západně a severozápadně od Kolína. 23. května 1289 dal Hynek z Dubé, řečený z Frýdlantu, Martinovi, synovi pražského měšťana Siegfrieda a mlynáři Konrádovi, řečenému Kurtfrunt a jejich dědicům pozemek pro stavbu mlýnů ve vsi Klavary na Labi za přesně stanovených podmínek.^{31/} Ale již 13. října 1290 potvrdil král Václav II. sedleckému klášteru koupi vesnic Břežany, Nová Ves, Klavary a Radovesice (všechny v okolí Kolína), které kdysi dal Hynkovi z Dubé.^{32/} Darování vesnic Hynkovi z Dubé tedy můžeme klást do období po květnu 1283. Nyní, tedy před říjnem 1290, se Hynek z Dubé prodejem odlehlého zboží u Kolína zbavil. Ovšem i později měli páni z Dubé menší zboží na Labi ve středních Čechách. Hynek Berka z Dubé držel roku 1323 jako zástavu Kostelec nad Labem. Sousední ves Rudeč vlastnila pražská kapitula, jejímž proboštem byl Hynkův bratr Hynek. Bratři se proto dohodli, že dosavadní přívoz přes Labe, který obstarávaly dva prámy, nahradí mostem a příjmy z mostního cla případnou z poloviny proboštovi a jeho nástupcům v úřadu a z poloviny Hynku Berkovi. O několik let později, 11. ledna 1327, Jan Lucemburský zástavu Kostelce Hynku Berkovi obnovil.^{33/}

Obr. 3. Fiktivní portrét Hynka z Dubé k roku 1300 (Paprocký 1602, Stav panský, s. 147).

Od začátku šedesátých let 13. století došlo k osídlování území na jihovýchodě od Dubska, které souviselo s kolonizační aktivitou Přemysla Otakara II. v Podbezdězí. Bezdězsko bylo královským majetkem, vklíněným mezi rozsáhlá panství Ronovců na severozápadě a Markvarticů na severovýchodě. Přemysl Otakar II. se přirozeně snažil toto území využít jako mocenskou a hospodářskou oporu své moci. Proto založil v polovině 60. let hrad Bezděz, tři města – Bezděz, Doksy a Kuřívody, a zakládáním vsí v jejich okolí postupně vytvářel jejich hospodářské zázemí.^{34/} Již od počátku 90. let 13. století však začal Václav II. oklešťovat rozsah tohoto královského majetku o dary zejména ve prospěch Hynka z Dubé. Z listiny vydané na konci roku 1292 vysvítá, že v této době již Hynek z Dubé držel město Kuřívody a vesnice Krupou a Chlum (...in civitate ac villis Heniconis de Duba, camerarii regni nostri, videlicet Vrienstat, Crupa et Chlum ...).^{35/} K darování Kuřívod a okolních vsí Hynkovi z Dubé tedy došlo před koncem prosince 1292, J. V. Šimák soudí, že se tak stalo při dobytí Sieradze 27. září 1292.^{36/} V uvedených lokalitách měl Hynek z Dubé patronátní právo, lze ale předpokládat, že v okolí Kuřívod držel i některé další vsi, nejen Krupou. Můžeme usuzovat zejména na Jezovou a Židlov, na nichž zapsal roku 1405 Jindřich Berka z Dubé a na Jestřebí své manželce Kačně 500 kop grošů věna.^{37/}

Snad již souběžně s výstavbou Bezdězu, nebo snad až po jeho dostavbě v letech 1280–1290, byl stejnou stavební hutí, která stavěla hrad Bezděz, vybudován nedaleko (8,5 km jihozápadně od Bezdězu) další královský hrad Houska (obr. 4).^{38/} Roku 1291 byl purkrabím na Housce jeden z členů rodu Ronovců, Závíš ze Stružnice, syn Častolovův.^{39/} Vzhledem k tomu, že Častolov byl bratrem Jindřicha (Hynka z Dubé), byl tedy Závíš bratrancem pánů z Dubé. 12. dubna 1316 se ale objevuje s predikátem „z Housky“ další Ronovec, Hynáček z Housky, bratr Hynka Berky z Dubé. Oba bratři jsou, spolu s dalšími pěti osobami, ručiteli za propuštění Jindřicha z Lipé z vězení na Týřově. Oba také přistoupili o několik dní později, 25. dubna 1316, ke smlouvě o přátelství a spojení mezi Jindřichem z Lipé a Petrem z Rožmberka.^{40/} Páni z Dubé

31/ RBM II, s. 636, č. 1474.

32/ RBM II, s. 653, č. 1517.

33/ Most v Kostelci RBM III, s. 361, č. 929; prodloužení zástavy RBM III, s. 487, č. 1251.

34/ Osídlováním Bezdězsko a zdejší manskou soustavou se detailně zabývá J. Žemlička: Bezdězsko – „královské území“ Přemysla Otakara II, ČSČH 28, 1980, s. 726–751.

35/ RBM II, s. 701, č. 1634.

36/ Šimák 1930, s. 22, pozn. 19.

37/ RTB II, s. 16.

38/ Gabriel – Panáček 2000a, s. 81.

39/ RBM II, s. 665, č. 1545.

40/ RBM III, s. 122, č. 305; s. 125, č. 309.

Obr. 4. Hrad Houska od východu
(foto autor 2004).

získali Housku a k ní příslušné panství do svého držení buď darem, nebo zástavou za vlády Václava II. Když totiž roku 1437 prodával Jindřich Berka z Dubé housecké panství Janovi ze Smiřic, uvádí, že Janovi předal také všechny listy a majestáty, které měl na housecké zboží od českého a polského krále Václava, císaře Karla a dalších českých králů, jmenovitě krále Václava IV.^{41/}

Získem Housky a k ní náležejícího okolí tak páni z Dubé významně rozšířili své statky o území ležící jihovýchodně od Dubé. Rozsah houseckého zboží měřil zhruba pět kilometrů od severu k jihu a 10 km od západu k východu. Podle listiny o prodeji panství Houska Janovi ze Smiřic z roku 1437 patřily k panství vesnice Libovice, Olešno, Jestřebice, Dobřeň, Velká a Malá Tubož, Roveň, Blatce, Blatečky, Týn, Velký a Malý Ždírec, Bořejov, Nechutnov, Korce,

Vlkov, Kruh, Osinalice a dvůr v Nedvězí.^{42/} Je pravděpodobné, že osídlení na konci 13. století se lišilo od stavu z roku 1437 a totéž tedy platí i o rozsahu houseckého panství. Zdá se ale, že rozdílů nebudou velké. Většina vsí má totiž původní slovanské názvy, které převzalo i pozdější německé osídlení. Rovněž tvary plužin, byť do značné míry ovlivněné členitým terénem, svědčí o tom, že osídlení okolí Housky pochází již z druhé poloviny 13. století.

Na počátku roku 1306 dostali páni z Dubé od krále Václava III. za věrné služby další statky. Nejprve listinou ze 4. ledna 1306 udělil Václav III. Hynkovi z Dubé do dědičné držby ves Mšeno se vším příslušenstvím, pouze s podmínkou, že bude zachovávat dosavadní jisté odvody, určené k užitku abatyše Kunhuty kláštera sv. Jiří na Pražském hradu, a to po dobu jejího života.^{43/} Nedlouho na to, 26. března 1306, dal Václav III. ze zvláštní milosti Hynkovi z Dubé, purkrabímu pražského hradu a jeho synovi Hynkovi, pražskému kanovníkovi, ves Holešovice u Prahy. Ves dostali na dobu jejich života, po smrti jich obou se měly Holešovice vrátit zpět králi.^{44/} Mšeno, které leží na samé jižní hranici výše vytýčeného Dubska, tak rozhojnilo statky v okolí Dubé. A v této době, kdy byl svým úřadem k Praze vázán jak purkrabí Hynek z Dubé, tak i jeho syn Hynek, řečený Žák, se mohla jevit jako výhodná i držba Holešovic. Později, až na počátku roku 1320, zaokrouhlil jižní část Dubska Hynek Berka z Dubé, když vyměnil dvůr ve své vsi Velešice (poblíž Hoštky) za dvůr v Kokoříně.^{45/} Roku 1295 se jako svědek objevil v listině, která obsahovala přehled vsí, které chtěl vyšehradský probošt směniti s králem, Půta z Jestřebí, syn Hynka z Dubé.^{46/} Je zjevné, že páni z Dubé rozšířili své panství dále na východ o další území v údolí Robečského potoka, kde vybudovali nový hrad Jestřebí. Podruhé je Hynek z Dubé a z Jestřebí uváděn někdy po roce 1300, potom

41/ RTB II, s. 158, A 26. V zápisu v zemských deskách čteme „... krále Václava dobré paměti třetího ...“.

J. V. Šimák 1930, s. 25, pozn. 27 připomíná, že jde o Václava IV., neboť poslední Přemyslovec nebyl korunován. Navíc se tento „třetí král Václav“ uvádí v zápisu v pořadí až za Karlem IV. Jindřich Berka tedy předal Janovi ze Smiřic jak darovací listinu Václava II., tak i její konfirmace od Karla IV. a Václava IV.

42/ Lokalizací vsí Malá Tubož, Malý Ždírec a Nechutnov se zabýval Panáček 1989, s. 101–102. Malá Tubož snad ležela na místě Tubožského dvora zj. od Tubože, Malý Ždírec stával na místě dnešního Ždíreckého dolu a zaniklá osada Nechutnov snad při odbočce silnice ze Ždírcu do Ždíreckého dolu.

43/ RBM II, s. 893, č. 2069.

44/ RBM II, s. 900, č. 2085.

45/ RTB I, s. 399, A 3.

jméno hradu Jestřebí z pramenů na téměř sto let mizí.^{47/} Tyto dvě stoletím oddělené fáze osídlení hradu Jestřebí potvrzuje vedle písemných pramenů i archeologický průzkum z roku 2014.^{48/} Nově vybudovaný hrad Jestřebí zřejmě nahradil v této době již opuštěný hrad Frýdlant (obr. 5).

Pronikání pánů z Dubé do královského hvozdu pod Bezdězem bylo završeno pravděpodobně na počátku 14. století, když pražský purkrabí Hynek z Dubé získal celé bezdězské zboží jako zástavu. J. V. Šimák dává zástavu Bezdězu do souvislosti se získáním polské koruny Václavem II. roku 1300. Hynek byl tehdy pověřen

správou Velkopolska a snad jako náhradu za peněžní půjčku nebo odměnu za vykonané služby mu Václav II. zastavil bezdězské panství, k němuž kromě hradu náleželo také stejnojmenné městečko pod hradem a několik vsí.^{49/} Vyloučit ale nelze ani jiný výklad, totiž že Bezděz dostali páni z Dubé až od Václava III. Pražský purkrabí Hynek z Dubé se spolu s maršálkem Tobiášem z Bechyně, komorníkem Jindřichem z Rožmberka a dalšími významnými šlechtici a spolu s dědicem trůnu Václavem III., zavázali umírajícímu Václavovi II., že budou dodržovat jeho poslední vůli, zejména pak povinnost splatit všechny dluhy, vzniklé v souvislosti s úsilím o uherský trůn a usilovat o odškodnění pro všechny, kteří při tom utrpěli újmu. Hynek z Dubé tedy mohl za stávající situace myslet s odškodněním zejména na sebe a přimět Václava III. k zástavě Bezdězu. Ani jednu z hypotéz nelze nijak prokázat, jistá je pouze skutečnost, že páni z Dubé drželi Bezděz již před rokem 1318, jak o tom mluví Petr Žitavský.^{50/} Kronikář jmenuje jako držitele Bezdězu Půtu z Jestřebí. Ovšem z tohoto označení nelze vyzovovat, že by si jednotliví synové Hynka z Dubé své rozsáhlé statky rozdělili. Sídli-li zřejmě na různých hradech, užívali výnosů ze statků k nim patřících, avšak celým komplexem svých panství vládli v této době zřejmě ještě společně.

Pravděpodobně někdy v období mezi svrchu zmíněným rokem 1318 a rokem 1337 přenesl zástavní držitel bezdězského panství Hynek z Dubé, nebo spíše již jeho syn Hynek Berka z Dubé, původní město Bezděz na novou výhodnější polohu k říčce Bělá. Listina Hynka Berky z Dubé, datovaná v České Lípě 24. dubna 1337 akt přenesení města nezakládá ani nepovoluje, nýbrž, jak si povšiml již J. Smetana, potvrzuje.^{51/} Toto nové město se nazývalo Nový Bezděz, lidově pak Bělá nebo Weiswasser, nyní se nazývá Bělá pod Bezdězem. Roku 1337 již Nový Bezděz jistě nějaký čas existoval, neboť translační listina mluví o bráně, farním kostelu, mlýnu, soukenické valše či o řemeslnících a jejich dílnách. Na druhé straně však nebyla výstavba města dosud zcela hotová a dokončená, neboť jeho obyvatelé byli na sedm let osvobozeni od platů. Na nové město a jeho obyvatele byla přenesena veškerá práva, která mělo původní město Bezděz pod hradem. Původní Bezděz tím o svá práva přišel a zůstal nadále pouhou vsí. Do soudního obvodu Nového Bezdězu patřily, jako dříve k Be-

Obr. 5. Pozůstatky hradu Jestřebí na skalním suku od severozápadu (foto autor 2004).

46/ RBM II, s. 719, č. 1674.

47/ RBM II, s. 1208, č. 2765.

48/ Peša, V. - Jenč, P. - Havel, Š. - Novák, V., 2015: K počátkům hradu Jestřebí u České Lípy, *Archeologie ve středních Čechách* 19, 357-365. Za upozornění na článek s výsledky archeologického průzkumu děkuji ing. Jaroslavu Panáčkovi.

49/ Šimák 1930, s. 24-25.

50/ FRB IV, s. 246.

51/ RBM IV, s. 169-172, č. 419; Smetana 1989, s. 100.

Obr. 6. Stav exteriéru českolipského hradu před odstřelem jižního paláce na fotografii z doby mezi únorem a květnem 1956 (Národní památkový ústav Praha, Sběrka negativů, inv. č. N 71086).

zdězu původnímu, městečko Doksy a okolní vesnice a jejich obyvatelé. V okolí Nového Bezdězu byly emfyteuticky založeny vesnice k němu náležející, a to Dětel (nyní zaniklá ves), Bezdědice, Březinka, Plužná a rovněž již zaniklá Dlouhá Doubrava.^{52/} Ziskem bezdězského panství a založením města Bělé pod Bezdězem propojili páni z Dubé své dosavadní držby v Podbezdězí, tedy město Kuřívody s okolními vesnicemi s panstvím Houska a Dubá. Disponovali nyní rozsáhlým kompaktním územím v širokém okolí Dubé. Na tomto panství drželi hrady Dubou, Housku, Jestřebí a jako zástavu hrad Bezděz.

Již nyní lze říci, že rodová expanze jižně od Ploučnice ziskem Bezdězsko skončila. Karel IV. se po svém nástupu na český trůn snažil získat zpět hrady a panství, která zastavili jeho předchůdci, Bezděz nevyjímaje. A tak již roku 1348 se Bezděz i město Nový Bezděz vrátilo do královské držby.^{53/} Další rozšiřování majetků pánů z Dubé od nynějška probíhalo severně od Ploučnice a dále se v rámci někdejší nedílné držby severočeské větve Ronovců. Území severně od Ploučnice s centrem v České Lípě držel od 70. let 13. století bratr Hynka z Dubé Čeněk z Lipé a posléze, minimálně od konce 80. let, jeho synové Jindřich a Čeněk z Lipé. Jindřich z Lipé se po roce 1306 postupně stal hlavou a vůdčí osobností české šlechty v jejím mocenském zápase s králem o systém vlády v českém království. Získal četné statky v Čechách i na Moravě, takže páni z Lipé stáli svými statky, bohatstvím a vlivem na vrcholu české šlechtické hierarchie. Naproti tomu Jindřichův bratr Čeněk se již na počátku 14. století stáhl na své severočeské panství a někdy po roce 1305 zemřel. O dalších osudech českolipského panství se můžeme jen dohadovat ze skrovných zmínek v pramenech. Jindřich z Lipé mohl držet českolipské panství s bratrem Čeněkem v nedělu, v každém případě se však zřejmě stal poručníkem Čeňkových nezletilých dědiců. Snad ještě Jindřich z Lipé, nebo možná již dospělý syn Čeňka z Lipé, rovněž Čeněk, který se psal „ze Sloupu“, prodal jižní část českolipského zboží spolu s městem Českou Lípou krátce po roce 1319 Hynkovi Berkovi z Dubé, který je 31. května 1327 poprvé označen jako „dominus de Lipa“ (obr. 6).^{54/} Naproti tomu Čeněk se již od roku 1324 píše „von Birkenstein“, od roku 1330 pak „de Slup“ po hradu, který založil zhruba 7 km severně od České Lípy (obr. 7).^{55/} Čeněk ze Sloupu zemřel někdy před rokem 1346 a poručníky

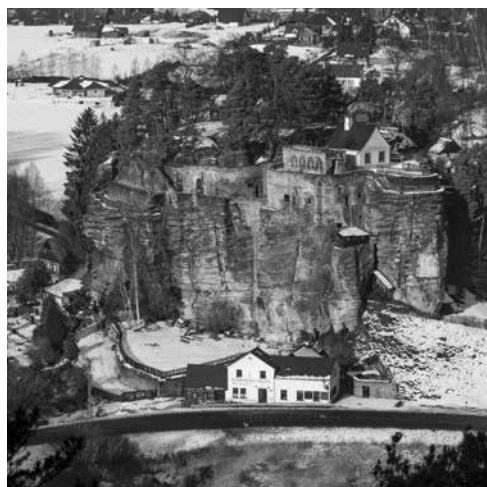
52/ Dlouhou Doubravu lokalizoval Panáček 1987, s. 90–91 do okolí Vrchbělé.

53/ CIM IV-1, s. 100, č. 63. Listinou Karel potvrdil rychtáři v Bělé, nikoli Hynkovi Berkovi z Dubé, listiny, týkající se Bezdězu a Nového Bezdězu.

54/ RBM III, s. 520, č. 1333.

55/ CDLS I, s. 254–255, č. 179; RBM III, s. 654, č. 1670.

jeho nezletilých synů se stali jejich moravští příbuzní Pertold a Čeněk z Lipé, synové Jindřicha z Lipé. Ti zřejmě již roku 1346 prodali i severní část původního českolipského, nyní již sloupského panství, opět Hynkovi Berkovi z Dubé a své synovce Pertold odškodnil odkazem hradu a panství Račice u Vyškova na Moravě. Není však jisté, zda se synové Čenka ze Sloupu Račic vůbec ujali. Spíše se zdá, že nikoliv, protože o deset let později, roku 1356, se jejich bratranec Čeněk z Lipé, vzdal ve prospěch Ješka z Birkensteina hradu a panství Polná a někdy později i Ratají nad Sázavou.^{56/} Páni z Dubé tedy během první poloviny 14. století koupí nabyli původního ronovského majetku na sever od Ploučnice až k Lužickým horám a k nynější státní hranici (obr. 8). Jejich panství tak tvořilo kompaktní uzavřené území o délce téměř 50 km od Lužických hor na severu až po Mšeno na jihu.

Obr. 7. Pohled na hrad Sloup od jihovýchodu z vyhlídky Na Stráži (foto V. Štěpánský 2018).

Pro úplnost nutno zmínit, že Hynek Berka z Dubé rozšířil své panství do místa, od Českolipska značně vzdáleného, do Kladska. Jako pán Kladska (*dominus Glacensis*) se označuje roku 1316, a to již od počátku uvedeného roku.^{57/} J. V. Šimák soudí, že Hynek Berka dostal Kladsko zástavou od Václava III. již roku 1306. Z toho vyvozuje, že právě držba Kladska by mohla svědčit o tom, že zábor Lanškrounského panství, náležejícího zbraslavskému klášteru, po smrti Václava III. má na svědomí právě on, a to kvůli blízkosti Kladska.^{58/} Je to však jen ničím nedoložená konstrukce. V každém případě získal Hynek Berka Kladsko před rokem 1316. Naposledy se objevuje v souvislosti s Kladskem v listině krále Jana Lucemburského vydané v Kladsku koncem března 1327. Král v ní nařizuje administrátorům *in spiritualibus* pražské diecéze, aby potvrdili presentaci faráře ke kostelu v Radešově v Čechách.^{59/} Listinu však namísto krále zpečetil Hynek Berka v době, kdy král již nebyl v Kladsku přítomen („...*nostro iam absente*...“). Jan Lucemburský byl v té době na cestě Slezskem, protože další listiny z 5.–11. 4. 1327 byly datovány ve Vratislavi. Hynek Berka Jana Lucemburského na této cestě doprovázel, protože až do 6. dubna se objevuje na Janových listinách jako svědek s titulem „*burkgravius Pragensis*“. Výše zmíněnou listinu, kterou zpečetil v zastoupení krále, mohl opatřit svojí pečeti snad proto, že byl opravdu „pánem Kladska“, tedy zřejmě kladským zemským hejtmanem, nebo i z titulu pražského purkrabího, jakožto jednoho z nejvyšších českých zemských úředníků. Vzhledem k tomu, že to je poslední spojení Hynka Berky s Kladskem, lze přijmout názor J. V. Šimáka, že po roce 1327 o správu či zástavu Kladska přišel.^{60/} Další drobné statky mimo území severních Čech dostali nově zvolený olomoucký biskup Hynek z Dubé a Hynek Berka z Dubé, nejvyšší purkrabí pražský a hejtman království českého od Jana Lucemburského na Moravě (obr. 9). Za věrné služby jim král daroval 31. května 1327 vsi Křenovice (3,5 km jihozápadně od Slavkova), Těšany a polovinu vesnice Tištín (11 km jihozápadně od Kojetína), které po smrti olomouckého biskupa Konráda spadly na krále.^{61/} Vzdálenou ves Křenovice ale oba bratři již 26. července 1330 darovali olomoucké kapitule.^{62/}

56/ *Odkaz Račic* CDM VII, s. 507, č. 688; *resignace na Polnou* RBM VI, s. 163, č. 309; *Johannes de Pirknstayn dominus in Rathay* CDM IX, s. 363, č. 448.
57/ RBM III, s. 117, č. 299; s. 125, č. 309.
58/ Šimák 1930, s. 31, pozn. 57.
59/ RBM III, s. 509, č. 1301.
60/ Šimák 1930, s. 33.
61/ CDM VI, s. 266, č. 341.
62/ RBM II, s. 654, č. 1668.

Obr. 8. Pozůstatek hradby na hradě Milštejn (foto J. Panáček 2022).

Obr. 9. Pečeť Hynka Berky z Dubé z roku 1347 (Sedláček 2003, s. 225).

K držávám pánů z Dubé je možno ještě přiřadit také Kravaře v Čechách. Roku 1348 totiž svěřil Karel IV. bratrům Hynku Berkovi a Jindřichovi za prokázané služby do ochrany a správy městečko Kravaře s k němu patřící vesnice.^{63/} Toto právo ochrany zboží, patřícího doksanskému klášteru, prý měli již otec a další předkové obou bratrů z Dubé. Kravařské panství se nestalo přímým vlastnictvím pánů z Dubé, neboť klášteru zůstala zachována určitá práva. Svěřená ochrana měla spíše charakter zástavy nebo pronájmu. Páni z Dubé zřejmě získali právo ochrany doksanského zboží někdy v neklidných dobách po vymření Přemyslovců nebo v počátcích vlády Jana Lucemburského, kdy jim klášter mohl, podle tehdy vcelku časté praxe, sám svěřit ochranu svých statků. Karel IV. tedy jen potvrdil dosavadní stav.

Vezmeme-li v úvahu celý rod Ronovců a jeho državy v Čechách a na Moravě, objeví se před námi pozoruhodný majetek. Sumarizaci můžeme provést k roku 1346, k počátku vlády Karla IV. Berkové z Dubé drželi v severních Čechách kompaktní panství, sestávající se ze statků Houska, Dubá, Jestřebí, Kuřívody, Česká Lípa a Sloup, nehledě na další drobné držby na různých místech Čech (obr. 10). Další větev Ronovců, páni z Lipé vládli k roku 1346 velmi rozsáhlým majetkem. Měli v držení hrad, město a panství Moravský Krumlov na jižní Moravě, kromě toho statky Čejkovice, Hostěradice a Bíteš, tvrz Jaroslavice se vsí, vinice v Kurdějově, hrady Levnov, Olomučany a Račice s příslušenstvím tamtéž. Na severní Moravě pak hrad Kolštejn, město Šumperk a městečko Bludov, na střední Moravě město Jevíčko, hrad Moravská Třebová se stejnojmenným městem, hrad Cimburk a věc Chornice. Na Českomoravské vrchovině vlastnili zejména město Německý Brod, dále Nové Město na Moravě, Humpolec a hrad Sommerburk (Ronovec), hrad Polná s městečkem a oborou a ves Střítež. V Čechách drželi hrad Lichtenburk (Lichnice) s městečky Ronov (nad Doubravou) a Chotěboř, hrad Lipnici s městem, hrad Žampach a hrad Rataje (nad Sázavou) s městem.^{64/} Jak výstižně a přesně napsal kronikář Beneš Krabice z Weitmile „...páni z Lipé, ... nesmírně vyrostli nad ostatními pány království Čech a Moravy ...“.^{65/} K tomu je třeba připočíst statky všech větví pánů z Lichtenburka na jižní Moravě a ve východních

63/ RBM V-1, s. 160, č. 313.

64/ RBM IV, č. 1644, s. 652–653;

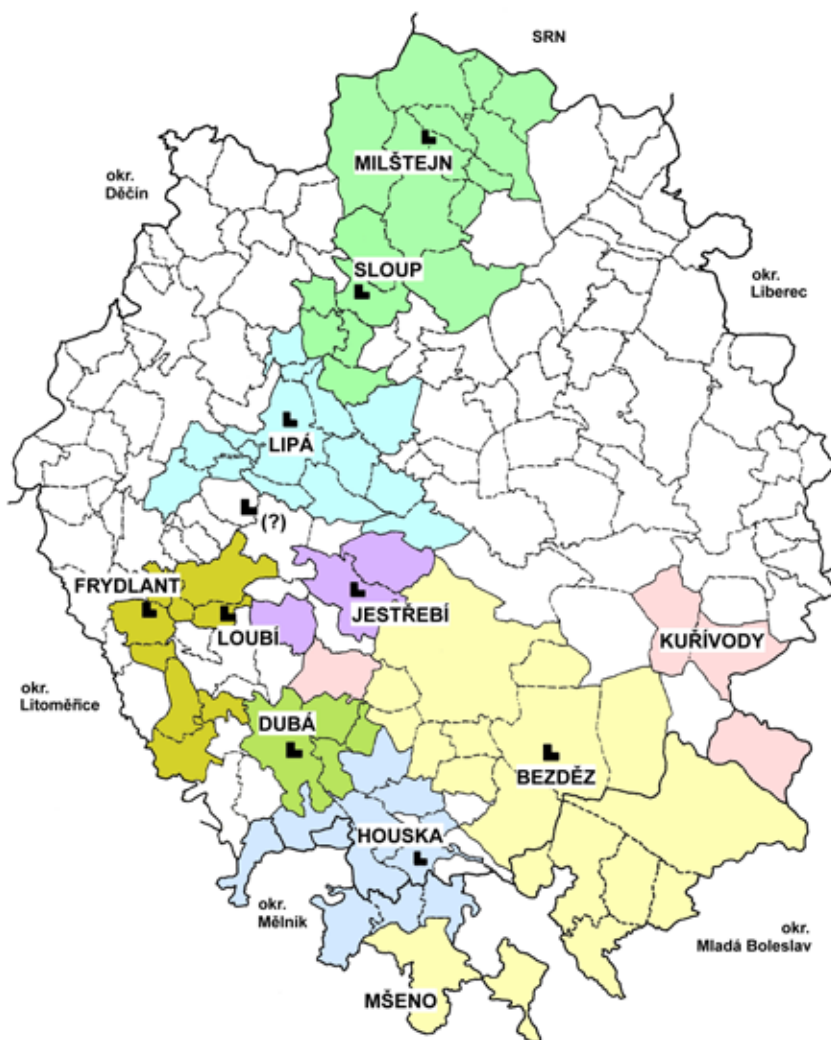
CDM VII, č. 633, s. 461.

65/ Citováno podle *Kroniky doby Karla IV.*, přeložili Jakub Pavel, Marie Bláhová, Jana Zachová, verš přebásnil Rudolf Mertlík, úvod napsala a vysvětlivkami opatřila Marie Bláhová, Praha 1987, s. 207.

Čechách, statky Škopků z Dubé na Litoměřicku a majetky pánů z Dubé a z Náchoda ve východních Čechách. Dostaneme tak mozaiku různě rozsáhlých panství a statků, které se ve však ve svém souhrnu jistě vyrovnaly državám Vítkovců v jižních Čechách, pokud je i nepředčily. Komplex všech těchto panství, hradů a měst představoval majetek, který řadil Ronovce na špičku české a moravské šlechty.

Při hodnocení významu rodu nejde však jen o hmotný majetek, Ronovci se prosazovali i jako držitelé mnoha světských i církevních úřadů. Již jsme se zmínili, že Hynek z Dubé zastával za vlády Václava II. úřady stolníka, komorníka a v závěru života pak úřad pražského purkrabí. V tomto úřadu nalzáme i jeho syna Hynka Berku z Dubé. V rodu pánů z Lipé byl od počátku vlády Lucemburků v Čechách dědičným úřad nejvyššího maršálka a Jindřich starší z Lipé byl v letech 1319–1329 zemským hejtmanem, tedy zástupcem krále, na Moravě. Kromě toho byl v letech 1319–1321 také zemským hejtmanem v Čechách a až do počátku 30. let se ve funkci zemského hejtmana v Čechách střídali většinou jen Ronovci. Jindřich mladší z Lipé byl českým zemským hejtmanem v letech 1322–1323, 1324–1326, 1329–1331, v letech 1323–1324 a 1326–1329 jej ve funkci vystřídal další Ronovec, ústřední postava výše předloženého výkladu Hynek Berka z Dubé. Od roku 1337 do roku 1338 pak byl českým hejtmanem Pertold z Lipé, jeden z mladších synů Jindřicha staršího z Lipé. Z řady Ronovců se vymykal pouze slezský vévoda Boleslav Lehnický, který zastával funkci českého zemského hejtmana v letech 1321–1322.

Príslušníci rodu zastávali také vysoké církevní úřady. Hynek z Dubé, řečený Žák, bratr Hynka Berky, byl nejprve pražským proboštem, posléze v letech 1327–1333 olomouckým biskupem. Již výše zmíněný Pertold z Lipé byl v letech 1335–1343 proboštem vyšehradským a tedy i kancléřem království českého, stejné úřady zastával i Pertoldův synovec Jindřich IV. z Lipé (1344–1352). Ronovci tedy měli od roku 1320 v rukou vždy několik nejvýznamnějších úřadů v českém království, ať již světských nebo církevních. Nazíráno z tohoto hlediska patřili Ronovci zhruba v letech 1320–1345 opravdu k vrcholu mocenské pyramidy české šlechty.

Obr. 10. Hypotetický rozsah majetků pánů z Dubé na Českolipsku (a v severní části Mladoboleslavska a Mělnicka) ve 2. polovině 13. a 1. polovině 14. století (kresba J. Panáček).

EDICE PRAMENŮ

- ACRB: Archivum Coronae regni Bohemiae II (ed. V. Hrubý), Praegae 1928.
- CDB: Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae I (ed. G. Friedrich), Praegae 1904–1907; II (ed. G. Friedrich), Praegae 1912; III-1 (ed. G. Friedrich), Praegae 1942, IV-1 (edd. J. Šebánek et S. Dušková), Praegae 1962; V-1 (edd. J. Šebánek et S. Dušková), Praegae 1974; V-2 (edd. J. Šebánek et S. Dušková), Praegae 1981; VI (edd. Z. Sviták, H. Krmíčková, J. Krejčíková, J. Nechutová), Praegae 2006.
- CDM: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VII (edd. P. Chlumecký J. Chytil), Brünn 1858; IX (ed. V. Brandl), Brünn 1875.
- CIM: Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV-1. Privilegia non regalium civitatum provincialium annorum 1232–1452 (ed. A. Haas), Praha 1954.
- CDLS: Codex diplomaticus Lusatiae superioris I (Hrsg. G. Köhler), Goerlitz 1856.
- FRB: Fontes rerum Bohemicarum II (ed. J. Emler), Praha 1874; IV (ed. J. Emler), Praha 1884.
- MGH: Monumenta Germaniae Historica. Scriptores. Tomus XVII (ed. G. H. Pertz), Hannoverae 1861.
- RBM: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II (ed. J. Emler), Praegae 1882; III (ed. J. Emler), Praegae 1890; IV (ed. J. Emler) Praegae 1892; V-1 (ed. J. Spěvák) Praegae 1958; VI (ed. B. Mendl), Praegae 1928.
- RTB: Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum. Pozůstatky desk zemských království českého r. 1541 pohořelých, I (ed. J. Emler), Praegae 1870; II (ed. J. Emler), Praegae 1872.
- Zbraslavská kronika. Chronicon Aulae Regiae, vyd. F. Heřmanský, R. Mertlík, Z. Fiala, Praha, 1976.

LITERATURA

- Boháč, Z. 1973: Patrocinia jako jeden z pramenů k dějinám osídlení, Československý časopis historický 21, s. 369–388.
- Boháč, Z. 1986: Geneze sídla a pluziny jako pramen k dějinám osídlení, Historická geografie 25, s. 7–52.
- Gabriel, F. 1985: Opevněná panská sídla na Českolipsku před rokem 1319, In: Z minulosti Děčína a Českolipska 4, s. 301–332.
- Gabriel, F. 2001: Středověká sídelní aglomerace Bezděz, Časopis Společnosti přátel starožitností 109, s. 65–85.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1986: Příspěvek k dějinám vesnického osídlení okresu Česká Lípa, Historická geografie 25, s. 355–364.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1991: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství. 1. část. Castellologica bohemica 2, s. 23–51.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1993: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství. 2. část. Castellologica bohemica 3, s. 7–46.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 1994: Vývoj panských sídel na Horním území novozámeckého panství. (Dokončení), Castellologica bohemica 4, s. 27–62.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 2000a: Hrady okresu Česká Lípa, Praha.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 2000b: Pustý zámek u Zakšína, Castellologica Bohemica 7, s. 11–125.
- Hieke, W. 1886: Die Berka von Duba und ihre Besitzungen in Böhmen, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 24, s. 116–155.
- Klos, R. 1997: Přehled dějin města Krásné Lípy s okolím do konce třicetileté války, Krásná Lípa.
- Křivánek, J. – Němec, J. – Kopp, J. – Kyzlík, P. 2014: Drobné vodní toky v ČR, Jan Němec – Consult.
- Panáček, J. 1985: Zaniklé středověké osady na českolipském okrese, In: Z minulosti Děčína a Českolipska 4, s. 279–300.
- Panáček, J. 1987: Zaniklé osady v okolí Bezdězu a Doks, Onomastický zpravodaj 28, s. 89–96.
- Panáček, J. 1989: Zaniklé osady v okolí Dubé a Housky, Onomastický zpravodaj 30, s. 99–105.
- Panáček, J. 2002: Sídla nižší šlechty na Českolipsku v době předhusitské. Rozbor současného stavu poznání, Castellologica Bohemica 8, s. 9–32.
- Panáček, J. – Gabriel, F. 1983: Přehled pramenů k dějinám vesnického osídlení okresu Česká Lípa, Historická geografie 21, s. 133–175.

- Paprocký, B. z Hlohol 1602: Diadochos, ist est successio, jinak posloupnost knížat a králův českých, biskupův a arcibiskupův pražských a všech stavův slavného království českého, to jest panského, rytířského a městského, Prag.
- Poche, E. a kol 1977: Umělecké památky Čech I (A-J), Praha.
- Profous, A. 1951: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl III, Praha.
- Sedláček, A. 2003: Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty. Sv. 5 (ed. V. Růžek), Praha.
- Smetana, J. 1989: K problému translací českých měst ve 13. a 14. století, *Archaeologia historica* 14, s. 95-107.
- Šimák, J. V. 1930: Kniha o Housce, Praha.
- Šimák, J. V. 1938: České dějiny I-5. Středověká kolonizace v zemích českých, Praha.
- Urban, J. 2003: Lichtenburkové. Vzestupy a pády jednoho panského rodu, Praha.
- Velímský, T. 2023: Říšští ministeriálové ze Schönburku a počátky české rodové větve ze Šumberka. In: *Jimi země česká stála*. Soubor studií k českým elitám raného a vrcholného středověku, Praha, s. 241-254.
- Vojtíšková, M. a kol. 1978: Osídlení Českolipska ve světle archivních dokladů, Česká Lípa.
- Žemlička, J. 1980: Bezdězsko - „královské území“ Přemysla Otakara II, *Československý časopis historický* 28, s. 726-751.

RESUMÉ

Die Entwicklung des nordböhmisches Grundbesitzes der Herren von Dubá bis zum Beginn der Regierung Karls IV.

Miloslav Sovadina

An der Wende von den 1260er zu den 1270er Jahren teilten die Ronowitzer ihren nordböhmisches Grundbesitz unter sich auf. Das Gebiet südlich des Flusses Ploučnice in der Umgebung von Dubá fiel an Heinrich, der seit 1278 in Urkunden als Hynek von Dubá belegt ist. Akzeptiert man die Hypothese, dass der Gründer des Geschlechts Ronowitzer, Smil von Tuhaň, sich nach dem westlich von Dubá liegendem Ort Tuhaň benannte, dann könnte Tuhaň gemeinsam mit der Burg Frydlant unweit der heutigen Ortschaft Hvězda, nach der sich Častolov von Frydlant im Jahr 1257 nannte, am Beginn der Expansion des Geschlechts von Süden in das unbesiedelte Gebiet des Lausitzer Gebirges und nach Osten in das Daubaer Land gestanden haben.

Neben der Herrschaft Dubá besaßen die Herren von Dubá noch weitere Güter, die sie teils von Verwandten erbten und teils vom Herrscher erhielten. Zum alten Besitz der Ronowitzer gehörte möglicherweise auch die Burg Hohnstein mit der umliegenden Herrschaft, die heute auf deutschem Gebiet liegt. Der erste sichere Nachweis über den Hohnstein in Besitz der Berka von Dubá stammt jedoch aus einer Urkunde vom 16. August 1353, in der Hynek Berka von Dubá bestätigt, dass er die Burg „Hohestein“ als Lehen von Karl IV. erhalten habe. Zu den vom König bis zum Ende des 13. Jahrhunderts gewonnenen Gütern gehörten mehrere Dörfer im Umkreis von 5-10 km westlich und nordwestlich von Kolín. Anfang der 1290er Jahre erhielt Hynek von Dubá von König Wenzel II. zudem die Stadt Kuřívody sowie die Dörfer Krupá und Chlum, die ursprünglich zu königlichen Gütern unter der Burg Bezděz gehörten. Von Wenzel II. gewann Hynek von Dubá gemeinsam mit seinen Söhnen auch die nach Bezděz erbaute Burg Houska mit der dazugehörigen Herrschaft. Anfang des Jahres 1306 verlieh König Wenzel III. den Herren von Dubá für ihre treuen Dienste die Ortschaften Mšeno und Holešovice bei Prag. Mitte der 1290er Jahre erweiterten die Herren von Dubá ihre Herrschaft weiter nach Osten von Dubá in das Tal des Robečský-Bachs, wo sie die neue Burg Jestřebí errichteten. Ihr Vordringen in den königlichen Wald unterhalb von Bezděz wurde vermutlich Anfang des 14. Jahrhunderts abgeschlossen, als Hynek von Dubá das gesamte Gut Bezděz als Pfandbesitz erhielt. Mehr als drei Jahrzehnte hielten die Herren von Dubá diesen Besitz in seiner ursprünglichen Form, doch im Jahr 1337 verlegte Hynek Berka von Dubá die Stadt Bezděz an einen neuen, vorteilhafteren Standort am Fluss Bělá und benannte sie in Nový Bezděz (heute Bělá pod Bezdězem) um.

Die weitere Expansion des Besitzes der Herren von Dubá verlief ab dem zweiten Jahrzehnt des 14. Jahrhunderts in das Gebiet nördlich des Ploučnice und erfolgte im Rahmen des einst ungeteilten Besitzes des nordböhmisches Zweigs der Ronowitzer. Vermutlich verkaufte entweder schon Heinrich von Lipá oder möglicherweise der bereits erwachsene Sohn seines Bruders Čeněk von Lipá, ebenfalls Čeněk genannt, der sich „von Sloup“ nannte, kurz nach 1319 den südlichen Teil der Leipaer Herrschaft samt der Stadt Lipá an Hynek Berka von Dubá, der am 31. Mai 1327 erstmals als „dominus de Lipa“ bezeichnet wird.

Čeněk von Sloup starb vor dem Jahr 1346, und die Vormundschaft über seine unmündigen Söhne übernahmen ihre mährischen Verwandten, die Herren von Lipá. Diese verkauften offenbar bereits 1346 auch die Herrschaft Sloup an Hynek Berka von Dubá. Sie entschädigten ihre Neffen zunächst mit der Hinterlassenschaft der Burg und Herrschaft Račice bei Vyškov in Mähren; im Jahr 1356 verzichtete Čeněk von Lipá zugunsten Ješek von Birkenstein auf die Burg und Herrschaft Polná.

Die Herren von Dubá erwarben in der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts durch Käufe den ursprünglichen Besitz der Ronowitzer nördlich des Ploučnice bis zu dem Lausitzer Gebirge und der heutigen Staatsgrenze. Ihre Herrschaft bildete ein geschlossenes, zusammenhängendes Gebiet vom Lausitzer Gebirge an der Grenze im Norden bis nach Mšeno bei Mělník im Süden.

Vor dem Jahr 1316 erhielt Hynek Berka von Dubá Glatz als Pfandbesitz von Wenzel III.; erstmals bezeichnete er sich 1316 als Herr von Glatz, letztmals wird er im Zusammenhang mit Glatz Ende März 1327 erwähnt.

Betrachtet man das gesamte Geschlecht der Ronowitzer, die Herren von Dubá, von Lipá, von Lichtenburg, die Škopek von Dubá und die Herren von Náchod sowie ihre Besitzungen in Böhmen und Mähren, so ergibt sich ein Mosaik aus unterschiedlich großen Herrschaften und Gütern, das sich in seiner Gesamtheit durchaus mit dem Besitz der Witi-gonen in Südböhmen vergleichen lässt. Der gesamte Komplex dieser Herrschaften, Burgen und Städte stellte einen Besitz dar, der die Ronowitzer an die Spitze des böhmischen und mährischen Adels stellte. Da sie sich zudem auch als Inhaber zahlreicher weltlicher und kirchlicher Ämter durchsetzen konnten, gehörten die Ronowitzer in den Jahren 1320–1345 tatsächlich zu den vordersten und bedeutendsten Geschlechtern unter dem böhmischen Adel.

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Wappen des Geschlechts der Ronowitzer („Dne de Ronaw“) im Wappensaal der Burg Lauf, vor 1356 (Foto R. Němec 2015).

Abb. 2. Luftaufnahme der Burg Bezděz aus nordwestlicher Richtung (Foto R. Kursa 2000)

Abb. 3. Fiktives Porträt von Hynek von Dubá um das Jahr 1300 (Paprocký 1602, Stav panský, S. 147).

Abb. 4. Die Burg Houska von Osten (Foto Autor 2004).

Abb. 5. Überreste der Burg Jestřebí auf einem Felsen aus nordwestlicher Richtung (Foto Autor 2004).

Abb. 6. Zustand der Burg Lipá von außen vor der Sprengung des südlichen Palas auf einer Fotografie aus der Zeit zwischen Februar und Mai 1956 (Nationales Denkmalpflege-Institut Prag, Negativsammlung, Inv.-Nr. N 71086).

Abb. 7. Blick auf die Burg Sloup von Südosten vom Aussichtspunkt Na Stráži (Foto V. Štěpánský 2018).

Abb. 8. Reste der Mauer der Burg Mühlstein (Foto J. Panáček 2022).

Abb. 9. Siegel von Hynek Berka von Dubá aus dem Jahr 1347 (Sedláček 2003, S. 225).

Abb. 10. Hypothetischer Umfang der Besitzungen der Herren von Dubá im Leipaer Gebiet (sowie im nördlichen Teil der Regionen Mladá Boleslav und Mělník) in der zweiten Hälfte des 13. und der ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts (Zeichnung: J. Panáček).

Übersetzt von Petra Sochová

STRUŽNICKÉ TVRZE

FORTRESSES OF STRUŽNICE

Jaroslav Panáček

*Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa;
panacek@muzeumcl.cz*

V minulosti existovala ve Stružnici tři panská sídla. Nejstarší připisované k roku 1281 Závišovi ze Stružnice, předku pánů z Klinštejna, leželo na místě dnešního čp. 103 na vyvýšenině mezi rameny Ploučnice. Postupně tvrz vlastnili členové rodů z Valkeřic, z Těchlovic a z Gersdorfu, od konce 15. století Penciků z Penciku. Patrně někdy ve 2. polovině 15. století došlo k rozdělení Stružnice na dvě části patřící různým majitelům.

Severně od původní tvrze došlo k postavení mladšího sídla nazývaného Hořejší dvůr. Po opuštění původní tvrze vzniklo východně odtud sídlo pro majitele druhé části Stružnice, nazývané Horní dvůr (Oberhof), přičemž se od té doby bývalý Hořejší dvůr nazýval Prostřední (Mittelhof). Ten patřil od roku 1539 Knoblochům z Varnsdorfu a Horní dvůr ve stejné době střídal majitele ze spřízněných rodů Penciků z Penciku a Kelblů z Gejzinku. V roce 1602 koupil Horní dvůr majitel Prostředního dvora Baltasar Knobloch z Varnsdorfu a oba majetky spojil v jeden. Poslednímu majiteli Stružnice Heinrichu Abrahamovi ze Salhausenu byl statek v roce 1623 zkonfiskován a roku 1629 odprodán k hornolibchavskému panství maltézských rytířů.

Stružnice, tvrz, Záviš ze Stružnice, Berka z Dubé, páni z Valkeřic, z Těchlovic, z Gersdorfu, ze Salhausenu, Pencik z Penciku, Kelbl z Gejzinku, Knobloch z Varnsdorfu

There were three noble manors in Stružnice in the past. The oldest one, ascribed as of 1281 to Záviš of Stružnice, an ancestor of lords of Klinštejn, was located on the site of today's house No. 103 on a hummock between two arms of river Ploučnice. The fortress was successively owned by members of the dynasties of Valkeřice, Těchlovic and Gersdorf; since the late 1400s by those of Penciks of Pencik. Probably in about the second half of the 15th century Stružnice was divided into two parts owned by two different possessors.

Later on another settlement called Hořejší dvůr (Upper Yard) was built up north of the original fortress. East of the original fortress, after its abandoning, another settlement arose, meant for the possessor of the other part of Stružnice and renamed Horní dvůr (Upper Yard), whereby the former Hořejší dvůr was called Prostřední dvůr (Middle Yard) from then on. Since 1539 the latter one was owned by the Knoblochs of Varnsdorf and Horní dvůr at the same time would change hands between members of mutually relative families Penciks of Pencik and Kelbls of Gejzink. In 1602 possessor of Prostřední dvůr Baltasar Knobloch of Varnsdorf purchased Horní dvůr and merged both manors into one. In 1623 the estate was

confiscated from the last possessor of Stružnice Heinrich Abraham of Salhausen and in 1629 sold to the manor of Maltese Knights of Horní Libchava.

Stružnice, fortress, Záviš of Stružnice, Berka of Dubá, lords of Valkeřice, of Těchlovice, of Gersdorf, of Salhausen, Pencik of Pencik, Kelbl of Gejzink, Knobloch of Varnsdorf

Vesnice Stružnice je rozložena v délce více než čtyř kilometrů po obou březích meandrující Ploučnice západně od České Lípy. Ve středověku a raném novověku zde existovalo několik sídel nižší šlechty, která vlastnila celou ves nebo její část. Kromě nesoustavných zmínek v literatuře a článcích v *Mitteilungen* konce 19. a začátku 20. století^{1/} byla posloupnost stružnických tvrzí

stručně zpracována v Ottově slovníku naučném, Sedláčkově místopisném slovníku a Hantschelově vlastivědě českolipského okresu z roku 1911.^{2/} Hantschelovo tvrzení o držbě jednoho dílu Stružnice pány ze Salhausenu od roku 1569 pak uvedl na pravou míru F. J. Wunsch.^{3/} Soustavně a doprovázena citacemi pramenů byla historie stružnických panských sídel publikována – jak je obvyklé – teprve Augustem Sedláčkem v jeho *Hradech*.^{4/} Všechny následující popisy pak vycházely z jeho zjištění.^{5/} Nejstarší tvrze se také dotkla v nedávné době pojednání o sídlech nižší šlechty na Českolipsku a Závišovi ze Stružnice,^{6/} naopak mladšími sídly se v souvislosti s popisy jejich statků zabývala studie o kostelech ve Stružnici.^{7/} Podrobné zpracování pramenů však ukazuje, že ne vždy byly Sedláčkovy závěry správné a bude nutné je korigovat. O to se snaží následující studie.

Nejstarší sídlo Záviše ze Stružnice

První a na dalších 120 let jedinou zprávou o Stružnici je v roce 1281 predikát Záviše, vnuka Častolova ze Žitavy a zakladatele ronovské větve pánů z Klinštejna.^{8/} Tohoto roku se „*Zawissius de Ztruzeniz*“ objevil v listině vydané v komendě řádu německých rytířů v Řepíně u Mělníka. V ní potvrdil markrabí Ota V. Braniborský, řeč. Dlouhý, že byl sjednán smír mezi řádem německých rytířů a jedním z členů odboje proti braniborské okupaci Závišem ze Stružnice, který se zavázal, že odčiní křivdy jím spáchané na řádu německých rytířů.^{9/} Druhá zpráva o Závišovi je o deset let mladší. V listině z roku 1291 potvrzuje král Václav II. postoupení patronátního práva ve vsích Horní a Dolní Police, Stoupno, Bělá a Grünleins Závišem, synem někdy Častolova, naším purkrabím „*de Husta*“ (tj. Houska), za 24 hřiven stříbra doksanskému klášteru.^{10/} Záviš sice nenese v listině predikát „ze Stružnice“ jako ve starší listině, ale vzhledem k tomu, že je označen jako syn Častolovův, nebylo nikdy pochyb o tom, že se jedná o něj.

Na základě Závišova predikátu se uvažuje o existenci panského sídla v té době ve Stružnici. Zda je Záviš zdědil po svém otci Častolovovi (II.) nebo je postavil, nevíme. Není ani jisté, zda je lze spojovat s relikty sídla kladeného A. Sedláčkem na místo čp. 102.^{11/} Dnes zde zbývá pouze dům čp. 103, jehož věžovitý čtvercový základ na vyvý-

Obr. 1. Stružnice (okr. Česká Lípa), nejstarší tvrz čp. 103, celkový pohled na tvrzišti (foto J. Úlovec 1985).

1/ Bílek 1882, s. 269–270; Neder 1901; Neder 1913, s. 108.

2/ OSN 1906, s. 288; Sedláček 1908, s. 844; Hantschel 1911, s. 908.

3/ Wunsch 1938, s. 2.

4/ Sedláček 1923, s. 428–429.

5/ Kolektiv 1984, s. 444; Úlovec a kol. 2005, s. 762–763.

6/ Panáček 2002, s. 15–16; Panáček 2022, s. 14–15.

7/ Fletcher – Panáček 2013, s. 367–368.

8/ Panáček 2022.

9/ *DE-SaechsStA-D, Ältere Urkunden, Geistliche Provenienzen, Deutscher Orden, Ballei Böhmen-Mähren, Landkomturei Prag und allgemeine Urkunden*, inv. č. 00994; RBM IV, s. 736–737, č. 1850.

10/ *NA Praha, Archivy zrušených klášterů, Klášter premonstrátek Doksany*, sign. 1956; RBM II, s. 665, č. 1545.

11/ Sedláček 1923, s. 428. V době Sedláčkově zde ještě stával další stavební relikv, dříve tvořící čp. 102 západně od dnešního čp. 103. Mylný údaj o čp. převzal také Úlovec a kol. 2005, s. 762. Objekt čp. 102 byl zbořen před rokem 1963 (Panáček 2002, s. 16).

Obr. 2. Stružnice (okr. Česká Lípa), nejstarší tvrz čp. 103, sklepní okno (foto P. Fletcher 2011).

Obr. 2. Stružnice (okr. Česká Lípa), nejstarší tvrz čp. 103, portál jižního sklepa (foto P. Fletcher 2011).

12/ Panáček 2002, s. 16.

13/ Na leteckých snímcích z let 2000–2020 (Mapy.cz) je původní průběh toku díky odlišnému porostu velmi zřetelně vidět. Protože je změna toku zachycena již na mapě stabilního katastru, muselo k ní dojít v průběhu 2. poloviny 18. století nebo 1. poloviny 19. století.

šenině v inundačním terénu Ploučnice by mohl být zbytkem tvrze (obr. 1). Dva valesně zaklenuté sklepy, osvětlené od východu dvěma střílnovými okénky (obr. 2), jsou přístupné okosenými pískovcovými portály (obr. 3 a 4). Podsklepení je prokazatelně zbytkem starší věžové budovy, po jejímž zániku byly na lokalitě zbudovány dva domy. Jeden na základech věže (čp. 103), druhý jihozápadně od něj (čp. 102). Západně od dnes existujícího objektu čp. 103 je situována studna a okolo jsou patrné zbytky velmi špatně dochovaného valu.^{12/} První (josefské) vojenské mapování ukazuje poněkud odlišný průběh hlavního toku Ploučnice, který probíhal o něco severněji^{13/} a jeho slepé rameno pak obtáčelo ještě východní a jižní stranu tvrzíště. Přes slepé rameno i hlavní tok směřovala tehdy cesta k mladšímu dvoru (na stabilním katastru Mittelhof).

Obr. 4. Stružnice (okr. Česká Lípa), nejstarší tvrz čp. 103, portál severního sklepa (foto P. Fletcher 2011).

Stružnická tvrz v 15. století

Po celé 14. století není o Stružnici žádných zpráv. Pokud je známo, založil buď Závíš nebo jeho potomci někdy na počátku 14. století na vrchu nad hornolibchavským mlýnem hrad Klinštejn. Ten byl centrem Klinštejnského panství do doby jeho zániku někdy v poslední čtvrtině 14. století.^{14/} Podle rekonstrukce k němu kromě Stružnice patřila Horní a Dolní Libchava, Skalice, Volfartice, Radeč a Žandov, patrně též území pozdějších Manušic a Slunečné.^{15/} Po opuštění hradu Klinštejna nejpозději v poslední čtvrtině 14. století se v 15. století bývalé Klinštejnské panství začínalo drolit a držba jednotlivých vesnic se různila. Žandov, Volfartice a Stružnice si po jistou dobu udržely postavení samostatných statků, ale jejich vývoj spolu s ostatními pak opět směřoval ke spojení do většího domínia.

O Stružnici se znovu dovídáme až po více než sto letech v roce 1403, kdy ji měl v držení Jindřich Berka z Dubé a z Jablonného. Jakým způsobem ji získal nebo po kom ji zdědil, nevíme. Podle W. Hiekeho^{16/} se jedná o Jindřicha staršího (†1406), druhého nejstaršího syna Jindřicha Berky, který spolu se svými dvěma bratry dostal při první etapě dělení v roce 1391 Jablonské a Milštejnské zboží s příslibem, že po smrti otce mají dostat ještě zboží Kuřívodské. Při dělení Berků z Dubé v roce 1391 ani 1402 není Stružnice ani žádná jiná ves v okolí uvedena. Panství Lipské, k němuž později (1455) patřily ve Stružnici kmetčí dvory, náleželo na počátku 15. století hohnštejnské větvi Berků z Dubé, tedy nikoliv Jindřichovi Houseckému, otci Jindřicha staršího.

Podle zápisu v deskách zemských prodal v roce 1403 zmíněný Jindřich Berka z Dubé a z Jablonného své dědictví v Kerharticích a Stružnici, tedy tvrz a dvůr poplužní s dvory kmetčími a dalším příslušenstvím (*hereditatem suam in Herarticich et in Struzniczy, municionem, curiam arature, curias rusticales cum censu, agris, ratis, siluis, riuis, piscinis, molendinis, fluminibus, montibus, vallibus et omni libertate*) Hynkovi z Valkeřic jinak ze Stružnice (*Hynkoni de Erkerzicz alias de Struznicze*) za 70 kop grošů.^{17/} Ze znění pramene (alias znamená jinak) je zřejmé, že Hynek z Valkeřic již ve Stružnici seděl, pravděpodobně jako berkovský leník, a teprve v uvedeném

14/ Gabriel – Panáček 2000, s. 76.

15/ Panáček 2022, s. 16.

16/ Hieke 1887, s. 65.

17/ RTB I, s. 605–606; AČ 3, s. 474, č. 69; NA Praha, DD 21, pag. 50.

Obr. 5. Erb rodu Těchlovců z Těchlovic
(Myslivoček 2006, s. 269).

roce 1403 mu Jindřich Berka dědictví prodal. Rovněž není jisté, zda je uvedená tvrz totožná s bývalým Závišovým sídlem, ale zdá se to pravděpodobné. Ještě se zde však musíme zastavit pro vysvětlení místních jmen.

Ves Kerhartice dnes sice známe, leží jižně od České Kamenice, ale ta se od své první zmínky v roce 1382 až do 20. století jmenovala vždy pouze německy Gerhartsdorf, později Gersdorf,^{18/} takže se o ni nejedná. V uvedeném zápise desk zemských jsou zde spolu jmenovány dvě vsi – Kerhartice a Stružnice – a teprve potom tvrz, dvůr a další náležitosti. Z toho se zdá jasné, že Kerhartice, uváděné v letech 1403–1411, jsou buď zaniklou vsí v těsné blízkosti Stružnice nebo vsí, která postupem času splynula se Stružnicí. Při pohledu na plán Stružnice, která se na své délce skládá z několika enkláv, je druhá možnost pravděpodobnější.

Druhé vysvětlení se musí týkat Hynka z Valkeřic. V prameni samém se uvádí „*de Erkerzicz*“ a je tedy nutno objasnit, že dnešní Valkeřice jižně od Benešova nad Ploučnicí, vznikly (asi podobně jako Stružnice) spojením dvou vsí: Erkeřic, což byla část s tvrzí, a Pertoltic, což byla část s kostelem.^{19/} Pozdější zkomolené německé jméno Algersdorf bylo pak počestěno na Valkeřice. Rod z Valkeřic je zde poprvé připomínán v roce 1363.^{20/}

Hynek z Valkeřic, označený již nikoliv „alias“, nýbrž „seděním ve Stružnici“ (*Hinco de Erkerzicz residens in Struznicz*), pak v roce 1407 věnoval k oltáři sv. Anny ve farním kostele v Lipém plat 1 kopy gr. pr. ve vsi Kerhartice (*in villa Gerharticz*) za spásu duší svého otce Hanuše, matky Kačky a Hynkovy manželky Kateřiny.^{21/} V roce 1409 pak tentýž Hynek (*Hinco de Erkerzicz residens in Struznicz*), převedl svůj plat 1 kopy gr. pr. věnovaný Duchkovi, správci oltáře sv. Anny ve farním kostele lipském, ze vsi Kerhartice (*in villa Gerharticz*) na poplatníky Mařika a Petra ve vsi Radeč (*in villam Radicz alias Schossendorf*).^{22/} Poté je zde ještě připomínán v roce 1418 Hynek, jehož otec Hynek z Valkeřic přijal podle zprávy z roku 1392 na základě mínění A. Paudlera^{23/} přídomek „z Mnichova“ podle svého sídla (*Hinko, natus Hinkonis de Mnichow in Struzenecz resid.*).^{24/}

Jako dalšího majitele Stružnice uvedl A. Sedláček^{25/} v roce 1437 Jana z Valkeřic, kterého pokládal za syna Hynka z Mnichova (a tedy z Valkeřic).^{26/} Zde se však velký historiograf zmýlil, neboť tento „*Jessko de Struzincze*“ pocházel nepochybně z rodu Těchlovců z Těchlovic, protože je Ješek obeslán k soudu jako svědek ve věci Ludmily z Těchlovic, což byla podle jiné kauzy z téhož roku Ješkova dcera.^{27/} Tím ovšem také padá Sedláčkův „druhý díl Stružnice“, který byl v držení vladyk z Těchlovic. Ačkoliv se zápis o tom nedochoval, je zřejmé, že mezi lety 1418 a 1423 (kdy je na Stružnici připomínán Petr z Těchlovic) došlo ke změně majitele a páni z Valkeřic Stružnici prodali Těchlovcům z Těchlovic.

Z rodu z Těchlovic (obr. 5) se připomínají poprvé Petr (1360–1368) a Zvěst (1363 již mrtev), pak syn Petrův Jan či Ješek (1374–1413, vyskytuje se často v letech 1379–1413 v knihách konfirmačních). Ten koupil v roce 1374 Horní Vysoké a Mukařov od pánů z Vartenberka, pak přikoupil další vsi a postavil hrad Vrabinec (poprvé připomínán roku 1404).^{28/} Tím se patrně zadlužil a okolo roku 1413 jej byl nucen pro dluhy prodat.^{29/} Ješkův syn Petr z Těchlovic držel v roce 1411 Merboltice.^{30/} Pravděpodobně je to též Petr z Těchlovic, který asi po roce 1418 koupil statek Stružnice, po němž

18/ Profous 1949, s. 221.

19/ Sedláček 1923, s. 287.

20/ LC I/2, s. 16.

21/ LE VII, s. 326–327, č. 126.

22/ APH Praha, AMK, LE IX, sign. III., 6, fol. 60b – 61a (E11).

23/ LC V, s. 113; Paudler 1878, s. 17.

24/ APH Praha, AMK, LE XI, sign. III., 7, fol. 136 (Q. 6, 7).

25/ Sedláček 1923, s. 287.

26/ RTB I, s. 110, č. 11.

27/ AČ 36, s. 607, č. 60.

28/ LC VI, s. 129.

29/ Sedláček 1923, s. 90.

30/ RTB II, s. 78.

se pak při projednávání dvou sporů v roce 1423 psal („s Petrem z *Thyechlowycz se dyenym w Strussniczy*“ a „cont. *Petri Tyechlowecz de Struzeniczy*“).^{31/} V roce 1437 již na Stružnici seděl Jan (či Ješek), syn Petra a vnuk stejnojmenného Těchlovce, který postavil hrad Vrabinec (*nomine Jesskonis Tiechlowcze de Struznicze et Procopii Tiechlowecz de Rochowa, wnuczat predicti Jesskonis Tiechlowecz*).^{32/} O Petrovi, resp. o peněžích vážnoucích na jeho dědictví, je ještě zmínka v roce 1447 a Ješek se vyskytuje v roce 1454 při odporu proti odúmrti v Nučnicích.^{33/}

V letech 1440 a 1471 jsou jako osedlí na Stružnici jmenovány současně dvě osoby: Jan z Těchlovic a Jan z Gersdorfu. V obou případech jsou jmenováni za sebou jako svědkové, v roce 1440 na listině Jindřicha z Vartenberka na Děčíně (*Jan von Tiechlowicz czu Strawzincz gesessin, Jan von Elgerstorff czu Strawzincz gesessin*),^{34/} v roce 1471 na listině bratří Berků z Dubé na Lipém (*John Tiechlowecz czur Strauznicz gesessen, Hans Gersdorff czu Strauznicz gesessen*).^{35/} Spolu s posledně jmenovaným je v roce 1471 uveden ještě „*Hans Gersdorff von der Eilen czu Bockwyn gesessen*“ (tj. z Jílového seděním v Bukovanech), který by mohl být totožný s Hansem z Gersdorfu, v roce 1487 majitelem Jílového (něm. Eulau) u Děčína.^{36/} Ten byl tehdy také hejtmanem na Děčíně.^{37/} Oba zmínění Gersdorfové byli pravděpodobně příslušníky hornolužického rodu Gersdorffů z Gersdorfu (obr. 6), jednoho vůbec z nejrozšířenějších rodů. Jeho členové byli činní v německých zemích, v Dánsku, Českém království a Slezsku, od 17. století též v Livonsku a Ruském impériu.

V případě dvou jmenovaných osedlých na Stružnici těžko říci, zda již tehdy byla Stružnice rozdělena mezi dva majitele nebo byli spolumajiteli téhož statku. Pokud byla rozdělena na dvě části různých majitelů, uniká nám důvod takového dělení. Snad by se dalo uvažovat o zadlužení Těchloviců a nuceném odprodeji části jejich statků. Kromě těchto dvou majitelů však nejpozději od poloviny 15. století patřily ve Stružnici některé kmetci (tj. selské) dvory k Lipskému, později ke spojenému Lipskému-Novozámeckému panství. V roce 1455 k němu náleželo pět kmetcích dvorů s platem,^{38/} o století později až do roku 1575 jeden kmetcív dvůr s platem.^{39/}

Stružnická sídla šlechty v 16. až 17. století

Poslední dvě zprávy z roku 1440 a 1471 již naznačily možné rozdělení vsi mezi dva majitele. Chybí nám však návaznost na první známé majitele obou statků v 16. století, jejichž změny bychom pak byli na základě pramenů dále schopni sledovat. Pokud přijmeme hypotézu opuštění staršího sídla (pozdější čp. 102 a 103), dokládají nejstarší mapové prameny dvě lokality, na mapě 1. vojenského mapování ještě nepojmenované (obr. 7), teprve na mapě stabilního katastru s názvy Mittelhof (Prostřední dvůr) a Oberhof (Horní dvůr) (obr. 8). Jejich spojení s první a druhou tvrzí (dle A. Sedláčka) není zcela jednoznačné. Bližší označení dvorů se v kupních smlouvách objevuje pouze výjimečně. Ještě v roce 1513 se v případě první tvrze mluví o dvoře Dolním (*doleysij dwuor*) a Horním (*dwuor shorzeyssi*), v případě druhé tvrze v letech 1531, 1546 a 1561 o dvoře Horním (*dwuor shorzeyssi*) a teprve po spojení obou majetků v roce 1602 jsou roku 1629 součástí stružnického statku „tvrz vrchní a tvrz prostřední“ (*Ober-Straußnitz und Mittel-Straußnitz*). Pravděpodobný vývoj, dále doložený písemnými prameny se sporými zmínkami názvů sídel, mohl být asi následující:

Původní sídlo z 15. století (a snad i ze 13. století) na místě čp. 102 a 103 bylo nazýváno Dolejší tvrzí (či dvorem), vedle něhož na sever s přístupem po mostě přes řeku

Obr. 6. Erb rodu Gersdorffů z Gersdorfu (Mysliveček 2005, s. 208).

Obr. 7. Stružnice na mapě 1. vojenského mapování z let 1764–1768, detail (Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, 1st Military Survey, Section No. 28).

31/ Beneš – Beránek a kol. 1974, s. 136, č. 514; též Eršil – Pražák 1986, s. 18, č. 20; AICP VII, s. 93, č. 218.

32/ AČ 36, s. 606–607, č. 60; NA Praha, DD 15, pag. 312.

33/ RTB II, s. 211; AČ 36, s. 650, č. 97.

34/ SRL I, s. 249; CDL IV, s. 146.

35/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, listina inv. č. 5.

36/ Sedláček 1923, s. 94.

37/ Focke 1879, s. 128.

38/ NA Praha, DD 23, pag. 132.

39/ 1543 NA Praha, DZV 2, fol. F17r; 1546 NA Praha, DD 64, pag. 200C; 1570 NA Praha, SM, inv. č. 671, sign. C 215/W8; 1575 DD 52, pag. 161.

Obr. 8. Císařský otisk mapy stabilního katastru Stružnice (7437-1-005, 7437-1-006) z roku 1843: Prostřední dvůr (Mittelhof), Horní dvůr (Oberhof), jižně od Mittelhofu původní Dolní tvrz s parcelními čísly 120 a 121 (Mapový podklad: Archiválie Ústředního archivu zeměměřičtví a katastru, www.cuzk.cz).

Obr. 9. Erb rodu Penciků z Penciku (Mysliveček 2006, s. 97).

(zachycen ještě na mapě 1. vojenského mapování) došlo k postavení mladšího sídla nazývaného Hořejší dvůr. Ještě později vzniklo asi 600 m na východ odtud sídlo pro majitele druhé části Stružnice, nazývané Horní nebo Vrchní dvůr (na mapě stabilního katastru Oberhof), přičemž se od té doby (po opuštění Dolní tvrze) bývalý Hořejší dvůr nazýval Prostřední (na stabilním katastru Mittelhof).

První část Stružnice v 16. století

Jako nejstarší majitel první části Stružnice se objevuje rod Penciků z Penciku (Penzig von Penzig). Tento hornolužický rod (obr. 9) prodal podle literatury v roce 1491 svůj rodový statek Penzig městu Zhořelec a Hans V. von Penzig odešel do Slezska, zatímco jeho synovci Georg, Hans, Litolt a Baltasar prý zakoupili v roce 1494 statek Stružnice v Čechách.^{40/} Poté se Georg a Hans vrátili na začátku 16. století zpět do Horní Lužice. Hans, který se i nadále psal „ze Stružnice“, byl v roce 1526 fojtem kláštera v Marienthalu. Tento úřad předal synovi Adamovi a byl pohřben v roce 1532 v Ostritz.^{41/} Litolt (v pramenech též Lewter, Lewther, Leuther, Leytolth, Laytr, později počestně Litolt či Lajtolt) z Penciku seděním ve Stružnici se několikrát objevuje v letech 1502–1512 jako svědek na listinách českolipských Berků či Vartenberků.^{42/}

Zdá se, že Pencikové z Penciku zakoupili Stružnici celou nebo (jak bylo uvedeno výše) již rozdělenou na dva díly. Nevíme ani, od koho ji získali, zda od majitelů jmenovaných v roce 1471 či někoho dalšího. Jisté je, že v roce 1513 učinili bratři Litolt a Baltasar z Penciku rozdíl o zboží Stružnice.^{43/} Litolt přijal na svůj díl Horní dvůr (*dwuor shorzeysii*) poplužní s poplužím s Hokynskou dědinou se šenkem a dvory kmetcí s platem, jejichž majitelé jsou v zápise vyjmenováni, a platy na lidech v Dolní Libchavě. Baltasar dostal na svůj díl Dolní dvůr (*dwuor doleyssij*) poplužní s poplužím a dvory kmetcí s platem, jejichž majitelé jsou rovněž v zápise vyjmenováni, a platy na lidech v Dolní Libchavě. Co je Hokynská dědina, nevíme, ale objevuje se později i v popise druhého stružnického statku jako Holinská (!). Oba bratři se pak připomínají seděním na Stružnici v letech 1517, 1519, 1520 a 1524.^{44/}

40/ Kreysig 1758, s. 342; Knothe 1879, s. 419; Sedláček 1902; Sedláček 1925, s. 564; Wunsch 1938, s. 2.

41/ Feistner 1927, s. 56.

42/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, listiny inv. č. 6, 7, 9, 11.

43/ Zápis vložen do desk zemských v roce 1546: NA Praha, DZV 6, fol. F1v–2v.

44/ Knothe 1879, s. 419; NA Praha, DZV 4, fol. F26v (Vavroušková 1935, s. 150, č. 394); AČ 32, s. 151, č. 3570; AČ 33, s. 33, č. 5302.

Dolní dvůr, který připadl při dělení Baltasarovi (v pramenech též Baltasar, Baltzer, Balczar, Balzar, Balcar) Pencikovi z Penciku, je v pramenech jmenován pouze jednou, a to v rozdílu obou bratrů v roce 1513. Později se již tento název neobjevuje. Teprve v roce 1570, když další z majitelů Baltasar Knobloch z Varnsdorfu dědil tentýž statek, je zde uvedena „tvrz Prostřední Stružnice“.^{45/} Jak už bylo naznačeno výše, je tedy více než pravděpodobné, že Dolejší dvůr (na místě čp. 102 a 103) byl v tomto mezidobí opuštěn a s ním sousedící původně nazývaný Hořejší dvůr začal být nazýván Prostředním dvorem (obr. 10), neboť již v té době existoval Horní dvůr.^{46/}

Obr. 10. Jediná dochovaná budova tzv. Prostředního dvora čp. 157 ve Stružnici by mohla v sobě skrývat pozůstatky Prostřední tvrze (foto autor 2022).

Baltasar Pencik z Penciku, jehož manželkou byla Kateřina z Varnsdorfu, prodal v roce 1539 tvrz Stružnici, dvůr poplužní s poplužím, dvory kmetcí s platem, polovinu mlýna řečeného Dřevěný (snad mlýn pod Mlýnským vrchem) a platy v Dolní Libchavě Hanušovi Knoblochovi z Varnsdorfu.^{47/} Knoblochové z Varnsdorfu (obr. 11) byli manským rodem Berků z Dubé na Tolštejně, kteří odvozovali svůj predikát od vsi Varnsdorfu, již asi od roku 1409 drželi.^{48/} Hanuš byl pravděpodobně synem Jiřího Knoblocha, který byl uváděn jako poslední dědičný držitel statku ve Varnsdorfu.^{49/} Ještě před shořením desk zemských v roce 1541 koupil Hanuš Knobloch od Friedricha ze Salhausenu také Markvartice, Malou Bukovinu a Dolní Habartice,^{50/} ale své dědictví v Markvarticích vzápětí prodal Wolfovi a Petrovi ze Šenfeldu.^{51/} Ve stejné době koupil Baltasar Pencik z Penciku od bratrů Petra a Přibíka Týnů z Týna statek Žandov,^{52/} bratři z Týna si však z něj ponechali Velkou Bukovinu, kde si postavili tvrz.^{53/} Po koupi Stružnice věnoval Hanuš Knobloch z Varnsdorfu na svém dědictví ve Stružnici manželce Beatrix z Penciku 250 kop gr. č. a přidal k věnu „polovici všech svršků a nábytků v téměř dvoře Stružnici, totiž krav, ovcí, sviní, husí a slepic“.^{54/} V roce 1561 byl Hanuš Knobloch z Varnsdorfu a na Stružnici svědkem a přivěsil svoji pečeť na listinu Zikmunda Berky z Dubé a Lipé pro město Kravaře.^{55/} Za povšimnutí stojí, že manželky obou po sobě následujících majitelů pocházely z rodu druhého účastníka smlouvy.

V roce 1567 sepsal Hanuš Knobloch svůj testament a v roce 1570 jej nechal vložit do desk zemských.^{56/} Podle testamentu měla jeho manželka Beatrix z Penciku získat celý jeho majetek, jmění a statky i hotovost. Po její smrti mají statky připadnout synovi Baltasaru Knoblochovi a pak jeho dědicům. Ten má být poctivě poslušen své matky a dobře se k ní zachovávat. Pokud by syn zemřel bez dědiců dříve než jeho matka, případně statek dcerám (Margareta Barbara, Katharina Regina, Mariena Magdalena a Eva), ať jsou provdané či ne, stejným dílem. Při převzetí obdrží každá z dcer 300 kop gr. míš., pět krav, peřiny a povlečení. „Neposlušná dcera Sibilla“ bude se svými potomky navždy vyděděna a na statek nemá žádný nárok, neboť podle Hanušových slov „budí si zcela vědoma, jak velké pohoršení své rodině připravila“ (příčinu pohoršení neznáme). Pokud zemřou všechny děti bez dědiců, případně statek švagrové, paní Barbaře z Penciku.

Pravděpodobně v roce 1570 Hanuš Knobloch zemřel a zdá se, že asi i jeho manželka Beatrix, rozená z Penciku, neboť „tvrz Prostřední Stružnice“ po něm zdědil syn Bal-

45/ NA Praha, DZV 17, fol. C14.

46/ Správně pochopil autor textu o Stružnici (Kolektiv 1984, s. 444) označení stružnických statků: Dolní statek na jižním břehu Ploučnice, Horní a Prostřední na sever od řeky. Mýlil se ovšem v tvrzení, že Dolní statek s tvrzí je doložen v roce 1564. V tomto prameni (DZV 15, fol. C30r–30v) je výslovně uveden „dvůr horzeysij“.

47/ Obnovené vklady: NA Praha, DZV 4, fol. H28r–28v; Vavroušková 1935, s. 227–228, č. 528; NA Praha, DZV 43, fol. E2r–2v.

48/ Sedláček 1899b; Sedláček 1923, s. 124.

49/ Knothe 1886, s. 19.

50/ NA Praha, DZV 4, fol. H28r; Vavroušková 1935, s. 227, č. 527.

51/ NA Praha, DZV 4, fol. H29v; Vavroušková 1935, s. 228, č. 532.

52/ NA Praha, DZV 43, fol. E2v–3v.

53/ NA Praha, DZV 14, fol. P 7; 27, fol. N 17r–21r.

54/ NA Praha, DZV 4, fol. H29v–30r; Vavroušková 1935, s. 228–229, č. 533.

55/ Herglotz 1929, s. 33.

56/ NA Praha, DZV 17, fol. C14; Neder 1901, s. 17–18.

Obr. 11. Erb rodu Knoblochů z Varnsdorfu (Myslivoček 2005, s. 313).

tasar.^{57/} V poslední čtvrtině 16. století se Baltasar Knobloch připomíná v roce 1576 jako svědek testamentu vdovy na Volfarticích Ursuly Weissbachové, rozené Blektové z Útěchovic,^{58/} a poté v roce 1595 při pompézním pohřbu Jana z Vartenberka na Novém Zámku, kdy ve smutečním průvodu šlechty z okolí nesl „*Duppeltaffende Traurfahne*“, tj. dvojitý smuteční prapor.^{59/} Manželkou Baltasarovou byla Maruše ze Štampachu.^{60/}

Nejspíše v roce 1602 koupil Baltasar Knobloch od tehdejšího majitele Jana Hovory Berky z Dubé a Lipé statek Horní Stružnice (viz dále),^{61/} prodej byl však zanesen do desk zemských až v roce 1604.^{62/} Podle A. Sedláčka^{63/} pak Baltasar Knobloch „držel celou Stružnici kromě toho, co náleželo k Novému Zámku, maje tři dvory svedl je v jeden a jednu tvrz opustil.“ Ještě v roce 1603 se však v soupisu poplatnictva království Českého připomínají na Stružnici oba: „*Jan Hovora Berka z Dubé a z Lipého a na Stružnici*“ ze stavu panského a „*Baltazar Knobloch z Warnsdorfu na Stružnici*“ ze stavu rytířského.^{64/}

Farní správa Stružnice

Malý šlechtický statek Stružnice, rozdělený ještě navíc na dva díly, obsahoval všechny potřebné náležitosti: kromě jediné vsi Stružnice to byla tvrz nebo sídelní poplužní dvůr, dvory kmetcí se 76 osedlými, z nichž 25 lidí mělo potahy, ostatních 51 byli zahradníci a chalupníci. Ve vsi byla rychta, ke statku patřil mlýn zvaný Dřevěný, v roce 1546 s pilou a úhořovým slupem (tj. past na ryby), šenk (tj. hospoda), díl městečka Jezvé a platy na kmetcích dvorech v Dolní Libchavě, později (1600) i pivovar a sladovna.

Pokud nevíme po celé 14. století nic o majitelích Stružnice, tím méně tušíme o její farní správě. Přijmeme-li příslušnost Závišovy Stružnice ke Klinštejskému panství (viz výše), bylo by logické očekávat její přičlenění k faře v Horní Libchavě. Nejbližší fara v Jezvé totiž ležela až do počátku husitských válek na majetku, který patřil hradčinskému klášteru (nad Jizerou), resp. jeho špitálu v Lipém (Česká Lípa). Jako jiné církevní majetky připojili Jezvé po husitských válkách majitelé České Lípy ke svému panství, kde se poprvé připomíná v roce 1455 jako Nové Město.^{65/} Ostatně, plebána sem spolupodával Hynek Berka z Lipého již v roce 1422 a sám o rok později.^{66/} Logicky potom přešla církevní správa Stružnice na faru v Jezvé.

Patrně již někdy před rokem 1513 však byla postavena ve Stružnici kaple. Tohoto roku se v rozdílu bratří z Penciku poprvé uvádí jako součást jejich statku kaple sv. Barbory a kostelní podací v Jezvé a ve Stružnici. Kaple se zde objevuje ještě v roce 1546. Těžko říci, zda zde byla ještě v roce 1555, kdy posílal král Ferdinand rozkaz Hanušovi Knoblochovi a Heřmanovi Kelblovi (tj. majitelům obou polovin statku), aby namísto zemřelého plebána nedosazovali na svou faru neřádného kněze, tj. pod obojí, nýbrž aby sem přijali kněze pod jednou.^{67/} V dopise se uvádí, že „v *tý osadě skůro všichni toho náboženství jsou a pod obojí přijímají*“, ale z dopisu nevyplývá, zda se jedná o Stružnici či Jezvé. Spíše se zdá, že se jedná o Jezvé, neboť sem měl být již v roce 1552 povolán Sigmund Hanisch z Dohny v Sasku, dříve správce školy v Mimoni, a v roce 1558 Augustin Borger či Berger z Pirny.^{68/} Luteránští majitelé pokynu krále Ferdinanda dále nedbali a Hanuš Knobloch povolal prý v roce 1564 do Stružnice predikanta, kterým byl Pangratus Grünberger Lipensis, tj. z České Lípy, a ten zde byl 8. března ordinován.^{69/} V roce 1565 zde (tj. patrně v Jezvé) byl ustanoven se souhlasem

57/ Bílek 1882, s. 269.

58/ NA Praha, DZV 19, fol. C18; Neder 1901, s. 15–16.

59/ Stellzig 1883, s. 277.

60/ Sedláček 1899b.

61/ Bílek 1882, s. 269; Neder 1901, s. 18; Wunsch 1938, s. 3.

62/ NA Praha, DZV 178, fol. Hh 16r–18v.

63/ Sedláček 1923, s. 429.

64/ Marat 1899, s. 71 a 72.

65/ NA Praha, DD 23, pag. 132.

66/ LC VIII–X, s. 24–25, 31.

67/ Borový 1869, s. 187, č. 734.

68/ Jahn 1897, s. 310.

69/ Ankert 1911, s. 557–558.

Hanuše Knoblocha ze Stružnice z kláštera Osek uprchlý cisterciák Christof, který musel být podvkrát na královský rozkaz odeslán zpět do Oseka a v roce 1570 zde byl pastorem Jacob Münch.^{70/} V roce 1600 se v popisech statku uvádí pouze polovina podacího kostelního v Jezvě, podací právo ve Stružnici se zde již neobjevuje.^{71/}

Druhá polovina 16. století byla dobou reformace, kdy se stále více lidí přiklápělo k učení velkého reformátora Martina Luthera. Tak tomu bylo i mezi šlechtickými majiteli Stružnice. Ploučnice tvořila jakousi pomyslnou osu, podél níž se protestanství, a zejména luteránství, šířilo. Po celé její délce od soutoku s Labem po její prameny je možno v té době shledávat sídla protestantské šlechty, zejména ze Saska a Lužice. Počínaje Děčínem, kde to byli rytíři z Bünau, na Benešově nad Ploučnicí Salhausenové, na Žandově Pencikové z Penciku, ve Stružnici opět Pencikové, Kelblové z Gejzinku a Knoblochové z Varnsdorfu, pak v České Lípě někteří členové rodu Berků z Dubé (Zikmund, Jetřich Jiří a Adam) a Salhausenové, na Zákupech Jindřich Berka z Dubé, v Mimoni Mazancové z Frymburka a Myllnerové z Milhauzu a nakonec i na Stráži pod Ralskem Hyršpergarové z Kynigsheinu.

Podle některých mladších zpráv měla prý kaple sv. Barbory ležet pod stružnickým Meierhofem (tj. asi Mittelhof) na hornolibchavském gruntu a ve Stružnici prý býval i hřbitov. Jeho poloha se uvádí „pod Pemselovým hostincem“ (tj. dle adresáře z r. 1913 dnešní čp. 187 u silnice II/262), kde ještě v té době (tj. 1911) nesla vlhká louka jméno „alter Kirchhof“ (tj. starý hřbitov).^{72/} Dobu zániku kaple sv. Barbory ani hřbitova neznáme. Od 17. století již byla Stružnice přiřažena k Jezvě a církevní desátky z Jezvě a Stružnice pobíral nově založený augustiniánský klášter v České Lípě.^{73/} Teprve na začátku 19. století byl zásluhou zbožného dárce a rodáka Antona Hankeho postaven ve Stružnici kostel Nejsvětější Trojice, nejprve jako expozitura kostela v Jezvě a teprve od roku 1866 jako samostatná farnost.^{74/}

Druhá část Stružnice v 16. století

Jak již bylo uvedeno, dostal při dělení bratrů v roce 1513 Litolt Pencik z Penciku Hořejší dvůr (tedy pozdější Prostřední).^{75/} Jeho manželkou byla Anna ze Zálezu, blíže neznámého rodu. V roce 1528 sepsal Litolt na základě mocného listu od krále Ludvíka z roku 1519 svoji poslední vůli, v níž popsal sloužení zádušních mší za svou duši a pohřeb v „Novém Městečku“, tj. v Jezvě. Svůj majetek movitý i nemovitý odkázal manželce, která kdyby chtěla, mohla by jej postoupit dceři Anně, manželce Václava Kelbla z Gejzinku a jejich synům Heřmanovi, Bernartovi, Albrechtovi a Litoltovi. Dalším dcerám a vnoučatům odkázal peněžní dary a určil poručníky pro případ, že nebudou další dědicové, kdy majetek přejde na děti jeho bratrů Jiříka, Hanuše a Balcara.^{76/}

Zeť Litolta Pencika z Penciku Václav Kelbl z Gejzinku (původně Kölbel von Geising) pocházel z rodu nižší saské šlechty (obr. 12), která se usadila v 15. století na různých statcích v okolí Ústí nad Labem a v Čechách se počestila.^{77/} Václav byl pravděpodobně synem Bernarta Kelbla, který seděl v letech 1522–1527 na Bukově u Ústí nad Labem.^{78/}

Litolt Pencik z Penciku zemřel patrně před rokem 1531 a jeho vdova pravděpodobně předala statek své dceři Anně a jejímu manželovi Václavovi Kelblovi z Gejzinku, který se zde tohoto roku a znovu o tři roky později připomíná.^{79/} Ten zemřel v roce 1546 a zanechal syny Heřmana, Bernarda, Albrechta a Litolta, kteří dědili se strýcem nebo

Obr. 12. Erb rodu Kelblů z Gejzinku (Myslivoček 2005, s. 302).

70/ Wolkan 1883, s. 8–9.

71/ NA Praha, DZV 129, fol. G18r.

72/ Ankert 1911, s. 556.

73/ Walter 1895, s. 89.

74/ Fletcher – Panáček 2013.

75/ NA Praha, DZV 6, fol. F1v–2v.

76/ NA Praha, DZV 4, fol. F 26v–29r;

Vavroušková 1935, s. 150–153, č. 394.

77/ Sedláček 1899a. Těž Hallwich 1867,

s. 349, ale v textu jsou značné nesrovnalosti a jeho rodokmen na konci článku (s. 377) je naprosto chybný.

78/ Sedláček 1923, s. 327.

79/ Bernau 1903, s. 605; Paprocký

1602, O stavu rytířském, s. 320.

V popisu Stružnice A. Sedláčka (1923,

s. 429) patrně uvedlo v omyl jméno

Litolt, často užívané v obou rodech

– Penciků i Kelblů. Pokládal proto za

nejstaršího známého majitele druhé tvr-

ze Litolta Kelbla z Gejzinku, zatímco jím

byl ve skutečnosti Litolt Pencik z Penciku,

který se oddělil v roce 1513 od svého

bratra Baltasara.

bratrance (Vetter) Zikmundem Bukov (Pockau) a se svými bratrance z chlumecké linie také Předlice (po Jaroslavu Kölbelovi). Bukov pak všichni prodali v roce 1546 Janovi Trmickému z Miliny.^{80/} Heřman, Bernart a Albrecht Kelblové z Gejzinku přijali 6. května 1546 i za svého nezletilého bratra Litolta své dědictví ve Stružnici po dědovi Litoltu Pencikovi z Penciku.^{81/} V juxtě k obnovenému zápisu Litolta testamentu se označují jako „*Herzman, Bernart, Albrecht a Leytolt bratřij Kelblowe z Geyzinku, synové niekdy Anny z Penciku, yakozto drzitele statku po czastopsaném niekdy Leytholtowi*“.^{82/} V roce 1555 se v již zmíněném nařízení arciknížete Ferdinanda o podávání kněze pod jednou připomíná z bratrů Heřman a o rok později zmiňuje dalšího z bratrů Albrechta Bartoloměj Paprocký ve svém Diadochu, kde otiskl i jeho erb.^{83/}

80/ NA Praha, DZV 7, fol. K9r.

81/ NA Praha, DZV 250, fol. K 2v.

82/ NA Praha, DZV 4, fol. F28r; Vavroušková 1935, s. 153, č. 394.

83/ Borový 1869, s. 187, č. 734; Paprocký 1602, *O stavu rytířském*, s. 320.

84/ Bernau 1903, s. 605. Ten mylně uvedl, že Heřman a Litolt dostali Janov s Přestanovem. Omyl uvedl na pravou miru A. Sedláček (1923, s. 47).

85/ Herglotz 1929, s. 33.

86/ NA Praha, DZV 56, fol. O14v–16r. Viz Wunsch 1938, s. 2, pozn. **.

87/ NA Praha, DZV 15, fol. C30r–30v. Neder 1913, s. 108 uvádí chybně sumu 8.225 kop gr. č., která se týká prodeje v roce 1600, kde je ovšem uvedeno 8.525 kop gr. č. Rovněž chybně jsou zde uvedeny odkazy DZV 15 E30 a DZV 109 G18, přičemž na druhém z uvedených míst žádný zápis týkající se Stružnice není (kvatern 109 obsahuje totiž zápisy z roku 1676).

88/ NA Praha, DZV 62, fol. Q13v–14v; Hieke 1886a, s. 48; též Hieke 1886b, s. 208.

89/ NA Praha, DZV 21, fol. C10r–10v; Hieke 1886a, s. 48; též Hieke 1886b, s. 208.

90/ NA Praha, DZV 19, fol. C19v–22r; Neder 1901, s. 15–16.

91/ NA Praha, DZV 19, fol. O7r; Neder 1901, s. 18.

92 Sedláček 1923, s. 429.

93/ NA Praha, DZV 129, fol. G 17r–18r; 174, fol. A1r–3v.

94/ NA Praha, DZV 129, fol. N1v.

95/ NA Praha, DZV 178, fol. Hh 16r–18v.

V následujících letech patrně bratři Bernart a Albrecht zemřeli, neboť v roce 1559 došlo k dělení kelblovského majetku (Předlice, Habrovice, Banov, Janov a další vsi) a toho se z našich čtyř bratrů již zúčastnili pouze Heřman a Litolt. Z dědictví dostali ke své Stružnici Habrovice a Banov.^{84/} Ještě v roce 1561 byl Heřman Kelbl z Gejzinku a na Stružnici svědkem a pečetitelem na listině Zikmunda Berky z Dubé pro Kravaře,^{85/} ale téhož roku se bratři rozdělili a „*dwuor horzeyssij*“ ve Stružnici si ponechal Litolt (ve smlouvě jmenován jako Lipolt).^{86/}

Po třech letech, v roce 1564, prodal pak Litolt Kelbl „*tvrz Struzniczy, dv. p. s p., ves Struzniczy ... s polowicyz mleynem w Struzniczy, kteryz slowe drzewienny mleyne, s polowicyz poddaczyno w miesteczku Gezwowie, dwur horzeyssij w Struzniczy*“ za 1.500 kop gr. č. Mikuláši Pencikovi z Penciku na Žandově.^{87/} Majitel Žandova Mikuláš Pencik byl pravděpodobně synem Baltasara Pencika z Penciku, který Žandov koupil před dvaceti lety. To byl bratr děda Litolta Kelbla, takže Mikuláš Pencik byl pro Litolta vlastně synem jeho prastrýce. Litolt Kelbl z Gejzinku pak koupil v roce 1576 od Ludwiga a Hanse ze Schönfeldu statek a tvrž Markvartice,^{88/} které však po čtyřech letech opět prodal Wolfovi ze Salhausenu na Benešově.^{89/}

Kromě Mikuláše se ve stejné době, v letech 1576–1577, připomíná na Stružnici Karel Pencik (asi jeho bratr) a Baltasar Pencik (buď jeho otec nebo bratr). V každém případě měla tehdy Uršula Vajspachová, vdova na Volfarticích, pohledávku 500 kop gr. „*bey den Gebruederrn von Pentzig auf Strausnitz*“, tj. u bratrů z Penciku na Stružnici. Jeden z bratrů Karel jí to potvrdil jako svědek na jejím testamentu.^{90/} Druhý z nich „*Baltazar Penczig z Penciku na Strauzniczy a Zandowie*“ prodal ves Malou Bukovinu Adamovi Týnovi z Týnu na Velké Bukovině.^{91/} Mikuláš Pencik z Penciku zemřel okolo roku 1589 a po něm následoval bratr Karel, který již v roce 1592 také nebyl naživu.^{92/} Jeho manželkou byla Lukrécie Elsnicová z Fridersdorfu, poručnice jejich nezletilého syna Jindřicha (Hendrych). Ten ale když dosáhl dospělosti, poděkoval se matce za poručnictví a prodal v roce 1600 „*tvrz Strauzniczy, pul wsy Strauznicz s dwory kmetczymi*“, k níž tehdy patřil také pivovar a sladovna, za 8525 kop gr. č. Janu Hovorovi Berkovi z Dubé a Lipé.^{93/}

Jan Hovora Berka z Dubé a Lipé byl nejmladším synem Adama Berky na Novém Berštejně z linie kuřívodské a jeho druhé manželky Elišky z Dobranova. Jeho manželkou byla Marie ze Salhausenu, které hned po koupi v roce 1600 pojistil na statku ve Stružnici věno ve výši 4.000 kop gr. č.^{94/} Jan Hovora však Stružnici dlouho nedržel. Jak již bylo uvedeno, prodal v roce 1602 svůj stružnický statek za 16.000 kop gr. majiteli druhé poloviny Baltasaru Knoblochovi z Varnsdorfu.^{95/} Zemřel bez dědiců na za-

čátku března 1603 a 8. tohoto měsíce byl pohřben ve farním kostele sv. Petra a Pavla v České Lípě.^{96/} Jeho vdova se nejprve zřekla nároku na svůj věnný zápis na Stružnici, ale poté své odmítnutí změnila a bratři jejího zemřelého manžela Jiří a Václav Berkové z Dubé a Lipé zprostředkovali narovnání, podle něhož jí bylo přičteno 3.250 kop gr. č.^{97/}

Spojený stružnický statek na začátku 17. století

Brzy po zakoupení druhé poloviny Stružnice a jejím sjednocení pod jedním majitelem byla v roce 1604 z nařízení Baltasara Knoblocha založena nejstarší stružnická gruntovní kniha (Kniha převodů nemovitostí, něm. Schöppenbuch), jejíž první zápis pochází z roku 1611 a v používání byla přes sto let, až do roku 1707.^{98/} O osm let později, dne 7. srpna 1619, udeřila podle kronikáře silná bouře a blesk zapálil Knoblochův statek ve Stružnici a natropil ohromné škody.^{99/} O který z dvorů se mělo jednat bohužel kronikář nesdělil.

Tehdy se již v Čechách schylovalo ve vyústění bojů mezi katolíky a protestanty. Dne 22. května 1620, necelého půl roku před bitvou na Bílé hoře, prodal Baltasar Knobloch značně zadlužený statek Stružnice (*twrz Straužnicze se trzimi dwory poplužnymi przy też twrzy leziczymi nynj w geden dwůr spogenymi s marsstalemy s stodolamy s owczymi s sladownau s piwowarem y sewssym piwowarskym nadobjm s wiertely czoż toho przedrukami gest, wes czelau Straužniczy ...*) za 34.250 kop gr. miš. Heinrichu Abrahamovi ze Salhausenu na Řepíně (vých. od Mělníka).^{100/} Nový majitel z rodu v Čechách zdomácnělé saské šlechty byl synem Friedricha ze Salhausenu na Velkém Březně. Podmínky zaplacení prodejní ceny řešila smlouva se salhausenovým rukojmím Alexanderem Keyem z Hiršfeldu.^{101/} Nevíme však, která tvrz je uvedena v kupní smlouvě, pravděpodobně ta v Horním (či Vrchním) dvoře, ačkoliv později se opět uvádí i „prostřední tvrz Stružnice“. Rovněž není jasné, jak si máme vykládat ony „tři dwory poplužní spojené v jeden dvůr.“

Baltasar Knobloch z Varnsdorfu byl 13. června 1623 za svoji účast v povstání odsouzen k manství a Stružnice byla zabavena bez náhrady. Knobloch již sice nebyl v době konfiskace majitelem, od kupce obdržel pouze závdavek 9.300 kop gr. miš., ovšem Salhausen zaplatil již také 10.000 kop gr. věřitelům. Prodej byl prohlášen konfiskačním soudem za neplatný. Nový majitel podle svého označení „na Stružnici“ v některých listinách se svou manželkou Apollonií Matyášovskou z Matyášovic opravdu sídlil. I v gruntovní knize se objevilo jméno nového majitele v záhlaví zápisů o koupi nemovitostí.^{102/} Zdá se, že ještě Baltasar Knobloch nebo pak Heinrich Abraham začal přestavovat nebo stavět novou tvrz a tím statek ještě více zadlužil, neboť na Heinrichu Abrahamovi byly ještě v roce 1628 vymáhány dluhy, které vážly na koupeném statku Stružnice.^{103/} Ke statku tehdy patřila nově postavená, ale ne zcela dokončená vrchní tvrz Stružnice (obr. 13 a 14), poplužní dvůr s ovčínem, prostřední tvrz Stružnice vypleněná vojskem s dvorem poplužním vojskem zcela vyloupeným, ves Stružnice s mlýnem zvaným Dřevěný, díl městečka Jezvé s polovinou podacího práva a platy z Dolní Libchavy. Ze 76 osedlých mělo 25 lidí potahy, zbylých 51 byli zahradníci a chalupníci.^{104/}

Konfiskovaný statek Stružnice byl nově odhadnut na 35.274 kop gr. a prodán 21. června 1629 od České komory Vilému Vratislavovi z Mitrovic k velkopřevorskému panství Řádu rytířů sv. Jana Jeruzalémského (maltézských rytířů). Při prodeji se

96/ Panáček ed. 2016, s. 190–191, fol. 90r.

97/ NA Praha, DZV 177, fol. J24r–27r; Hieke 1888, s. 388 mylně uvádí obě sumy v kopách míšeňských grošů namísto českých.

98/ Wunsch 1938, s. 2–3; SOKA Česká Lípa, AO Stružnice, inv. č. 1, Kniha převodů nemovitostí 1604–1707, titulní list.

99/ Panáček ed. 2016, s. 246–247, fol. 120v.

100/ NA Praha, DZV 193, fol. K2r–5r.

101/ NA Praha, DZV 178, fol. J14; Neder 1901, s. 18.

102/ SOKA Česká Lípa, AO Stružnice, inv. č. 1, Kniha převodů nemovitostí 1604–1707, nestr. (poprvé v zápisu z 18. dubna 1625).

103/ NA Praha, SM Praha, inv. č. 3122, sign. S 4/3 dle Bobková 1999, s. 269, pozn. 44. Autorka ovšem mylně píše o statku Hořejší Stružnice, když za Knoblocha i Salhausenu byly již oba statky (Prostřední a Horní) spojeny v jeden. Rovněž mylně pokládá v souhlase s dosavadní literaturou Heinricha Abrahama za syna Antona st. ze Salhausenu.

104/ Bilek 1882, s. 269. Dále Bilek 1882, s. 564–565 mylně spojil manželku Heinricha Abrahama s Wolfem ze Salhausenu na Lipém.

Obr. 13. Stružnice (okr. Česká Lípa), západní část dochované budovy tzv. Horního dvora čp. 154 od jihozápadu (foto autor 2024).

Obr. 14. Stružnice (okr. Česká Lípa), interiér jihozápadní místnosti tzv. Horního dvora čp. 154 s klenbou z přelomu 16. a 17. století (foto autor 2024).

konkrétně uvádí „*Twrz Wrchni, Twrz Prostrzedni Straužnicze, statek rzeczeny*“.^{105/} Kupní cena byla stanovena na 25.500 zlatých rýnských a kupujícímu bylo za dslužby odpuštěno 10.000 zlatých.^{106/} Ze získaných peněz mělo být zapláceno z milosti Baltasaru Knoblochovi 2.000 zlatých, ale tato pohledávka nebyla ještě v roce 1690 vyřízena. Obdobně měla vdova po Heinrichu Abrahamovi ze Salhausenu

obdržet náhradu, která byla císařským reskriptem z 16. listopadu 1629 snížena ze 13.000 na 10.000 kop gr. míš. Náhrada měla být vyplacena kupcem Vilémem Vratislavem z Mitrovic, ale prameny již neuvádí, zda k tomu vůbec někdy došlo. Ještě v roce 1669 nebyla uhrazena ani snížená částka za statek Stružnice a vázl na ní nedoplatek 1.500 zlatých.^{107/}

Stružnický statek byl připojen k hornolibchavskému pantví maltézských rytířů a zdejší tvrže s poplužními dvory zde nadále plnily pouze úlohu hospodářských dvorů. V gruntovní knize zastupoval hornolibchavskou vrchnost hejtman Jáchym z Lutic.^{108/} Tím vlastně po 350 letech skončila éra stružnických panských sídel. Horní dvůr ve Stružnici byl poté ve vlastní správě hornolibchavského panství a patřilo k němu na začátku 20. století 140 ha, Prostřední dvůr byl částečně pronajat s rozlohou 64,4 ha zemědělské půdy. Později byly propachtovány oba stružnické dvory. Panství Horní Libchava bylo v držení maltézského řádu až do roku 1926, kdy bylo v souvislosti s pozemkovou reformou prodáno a na jeho území vznikly zbytkové statky. V hospodářských areálech obou dvorů využívaných ve druhé polovině dvacátého století jednotným zemědělským družstvem se dochovaly velice skrovné pozůstatky panských sídel, a to zejména v Horním dvoře.

Studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

105/ NA Praha, DZV 295, fol. P8r-9v. Těž Bílek 1882, s. 270.

106/ NA Praha, DZV 17, fol. C14.

107/ Gajdošík 2007, s. 83–84, 86.

108/ SOKA Česká Lípa, AO Stružnice, inv. č. 1, *Knihy převodů nemovitostí 1604–1707, nestr. (poprvé v zápisu z 2. dubna 1630).*

ARCHIVNÍ PRAMENY

Archiv Pražského hradu (APH) Praha

Archiv Metropolitní kapituly (AMK)

Libri erectionum archidioecesis Pragensis (LE)

IX, sign. III., 6

XI, sign. III., 7

Národní archiv (NA) Praha

Archivy zrušených klášterů: Klášter premonstrátek Doksany

sign. 1956, listina z roku 1291

Desky dvorské království Českého (DD), kvatern 15, 21, 23, 52, 64

Desky zemské větší království Českého (DZV), kvatern 2, 4, 6, 7, 14, 15, 17, 19, 21, 27, 43, 56, 62, 129, 174, 177, 178, 193, 250, 295

Stará manipulace (SM), Praha (1526–1838)

inv. č. 660, sign. C 215/K22, Baltazar Knobloch z Warnsdorfu (odhad statku Stružnice)

inv. č. 671, sign. C 215/W8, Uchazeči o statky Vartenberků

inv. č. 3122, sign. S 4/3, Salhausenové, rodinné a majetkové záležitosti

Sächsisches Staatsarchiv, Abt. Hauptstaatsarchiv Dresden (DE-SaechsStA-D)

Ältere Urkunden, Geistliche Provenienzen, Deutscher Orden, Ballei Böhmen-Mähren, Landkomturei Prag und allgemeine Urkunden

inv. č. 00994, listina z roku 1281

Státní okresní archiv (SOkA) Česká Lípa

Archiv města (AM) Česká Lípa

inv. č. 5, listina z roku 1471

inv. č. 6, listina z roku 1502

inv. č. 7, listina z roku 1507

inv. č. 9, listina z roku 1509

inv. č. 11, listina z roku 1512

Archiv obce (AO) Stružnice

inv. č. 1, Kniha převodů nemovitostí 1604–1707

EDICE PRAMENŮ

AČ: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. Z archivův domácích i cizích 3 (ed. F. Palacký), Praha 1844; 32 (Registra soudu komorního z let 1519–1524; ed. J. Čelakovský), Praha 1915; 33 (Registra soudu komorního z let 1524–1526; ed. J. Čelakovský), Praha 1918; 36 (Třetí kniha provolací desk dvorských z let 1411–1448; ed. G. Friedrich), Praha 1941.

AICP: Acta iudiciaria consistorii Pragensis VII (ed. F. Tadra), Praha 1901.

Beneš, F. - Beránek, K. a kol. 1974: Soupis česky psaných listin a listů do roku 1526, díl I, sv. 1/1, Praha.

Borový, K. 1869: Jednání a dopisy konsistoře katolické i utrakvistické II. Akta konsistoře katolické, Praha.

CDL: Codex diplomaticus Lusatie superioris IV (1437–1454; ed. R. Jecht), Görlitz (bez data).

Eršil, J. - Pražák, J. 1986: Archiv pražské metropolitní kapituly II. Katalog listin a listů z let 1420–1561, Praha.

LC: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim I/2 (ed. J. Emler), Pragae 1874; V (ed. F. A. Tingl), Pragae 1865–1866; VI (ed. J. Emler), Pragae 1883; VIII–X (ed. J. Emler), Pragae 1889.

LE: Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., VII (ed. J. Pelikán - H. Pátková), Pragae 2002.

RBM: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II (ed. J. Emler), Pragae 1882; IV (ed. J. Emler), Pragae 1892.

RTB: Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum I (ed. J. Emler), Pragae 1870; II. (ed. J. Emler), Pragae 1872.

SRL: Scriptorum rerum Lusaticarum I (ed. J. L. Haupt), Görlitz 1839.

Vavroušková, A. 1935: Desky zemské království Českého. Kvaterny trhové. Kvatern trhový běžný červený od léta 1542–1543 (Desky zemské větší č. 4), Praha.

LITERATURA

- Ankert, H. 1911: Die Straußnitzer Kirchensage, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen (dále MVGDB) 49, s. 556–558.
- Bernau, F. 1903: Studien und Materialien zur Specialgeschichte und Heimatskunde des deutschen Sprachgebiets in Böhmen und Mähren, Prag.
- Bílek, T. V. 1882: Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618. Část 1, Praha.
- Feistner, W. 1927: Geschichte der Stadt Wartenberg (Von 1283–1926), Reichenberg.
- Fletcher, P. – Panáček, J. 2013: Kostel Nejsvětější Trojice ve Stružnici, *Bezděz* 22, s. 367–384.
- Focke, F. 1879: Aus dem ältesten Geschichts-Gebiete Deutsch-Böhmens. Eine geschichtliche Durchforschung des Elbe- und Eulau-Thales sammt Umgebung (an der sächsischen Gränze) von frühester Zeit bis in die Gegenwart I, Warnsdorf.
- Gabriel, F. – Panáček, J. 2000: Hrady okresu Česká Lípa, Praha.
- Gajdošík, P. 2007: K počátkům hornolibchavského panství řádu Maltézských rytířů, *Bezděz* 16, s. 79–92.
- Hallwich, H. 1867: Die Kölbl von Geyßing, *Archiv für die Sächsische Geschichte* 5, s. 337–377.
- Hantschel, F. 1911: Heimatkunde des politischen Bezirkes B.-Leipa, B.-Leipa.
- Herglotz, A. 1929: Siegmund Berka´s Gnadenbrief vom 22. April 1561 für seine Stadt Radauschow (= Hrob = Graber), Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs (od roku 1915 Mitteilungen des Nordböhmisches Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege; dále MNEC) 52, s. 29–34.
- Hieke, W. 1886a: Meistersdorf, MNEC 9, s. 48–49.
- Hieke, W. 1886b: Die Besitzer von Markersdorf, MNEC 9, s. 207–211.
- Hieke, W. 1887: Die Berka von Duba und ihre Besitzungen in Böhmen II, MVGDB 25, s. 51–75.
- Hieke, W. 1888: Die Berka von Duba und ihre Besitzungen in Böhmen IV, MVGDB 26, s. 381–395.
- Jahnel, C. 1897: Zur Reformationsgeschichte Nordböhmens, MNEC 20, s. 305–313.
- Jahnel, C. 1902: Leymar von Warnsdorf, MNEC 25, s. 374–376.
- Knothe, H. 1879: Geschichte der Oberlausitzer Adels und seiner Güter vom XIII. bis gegen Ende des XVI. Jahrhunderts, Leipzig.
- Knothe, H. 1886: Die ritterliche Familie Knobloch auf Warnsdorf, MNEC 9, s. 16–19.
- Kolektiv 1984: Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku III. Severní Čechy, Praha.
- Kreysig, G. Ch. 1758: Beyträge zur Historie derer Chur- und Fürstlichen Sächsischen Lande IV, Altenburg.
- Marat, F. 1899: Soupis poplatnictva 14 krajův království Českého z r. 1603, *Věstník Královské české společnosti nauk* 1898, s. 1–129.
- Myslivoček, M. 2005: Velký erbovník. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české, Sv. 1, Plzeň.
- Myslivoček, M. 2006: Velký erbovník. Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české, Sv. 2, Plzeň.
- Neder, E. 1901: Aus der Landtafel, MNEC 24, s. 15–20.
- Neder, E. 1913: Die Gütereinziehungen in Nordböhmen 1623, MNEC 36, s. 104–113.
- OSN 1906: Ottův slovník naučný 24, Praha.
- Panáček, J. 1992: Počátky pánů z Klinštejna a z Ronova, *Muzejní a vlastivědná práce* 30 – *Časopis Společnosti přátel starožitností* 100, č. 2, s. 84–91.
- Panáček, J. 2002: Sídla nižší šlechty na Českolipsku v době předhusitské. Rozbor současného stavu poznání, *Casteologica bohemia* 8, s. 9–32.
- Panáček, J. ed. 2016: Kronika města České Lípy mistra Hanse Kriescheho, Litoměřice – Praha.
- Panáček, J. 2022: Záviš ze Stružnice – první Klinštejn, *Bezděz* 31, s. 9–21.
- Paprocký z Hlohol a Paprocké Vůle, B. 1602: Diadochos id est succesio, jinak posloupanost knížat a králův českých, biskupův a arcibiskupův pražských a všech třech stavův slavného království českého, to jest panského, rytířského a městského, Praha.

- Paudler, A. 1878: Studien zur nordböhmisches Specialgeschichte, In: Program des K. K. Ober-Gymnasiums zu B. Leipa am Schlusse des Schuljahres 1878, s. 1–32.
- Profous, A. 1949: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl II, Praha.
- Profous, A. - Svoboda, J. 1957: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV, Praha.
- Sedláček, A. 1899a: Kelbl z Gejzinku (heslo), Ottův slovník naučný 14, s. 144.
- Sedláček, A. 1899b: Knobloch, Knoblochové z Varnsdorfu (heslo), Ottův slovník naučný 14, s. 459.
- Sedláček, A. 1902: Pencik z Penciku (heslo), Ottův slovník naučný 19, s. 441.
- Sedláček, A. 1908: Místopisný slovník historický Království českého, Praha.
- Sedláček, A. 1923: Hrady, zámky a tvrze království Českého 14. Litoměřicko a Žatecko, Praha.
- Sedláček, A. 1925: Českomoravská heraldika. Část zvláštní, Praha.
- Stellzig, A. W. 1883: Das Leichenbegängnis des Herrn Johann von Wartenberg und seines Sohnes Herrn Adam von Wartenberg, MNEC 6, s. 274–278.
- Úlovec, J. a kol. 2005: Encyklopedie českých tvrzí, III. díl, S–Ž, Praha.
- Walter, A. H. 1895: Aus dem Leipaer Klosterarchive, MNEC 18, s. 89–93.
- Wolkan, R. 1883: Studien zur Reformationsgeschichte Nordböhmens III. Die Geschlechter der Herren von Wartenberg und von Sahlhausen und die Reformation in Kamnitz und Bensen, Prag.
- Wünsch, F. J. 1938: Beiträge zur Geschichte von Straußnitz, MNEC 61, s. 2–4.

RESUMÉ

Straußnitzer Festen

Jaroslav Panáček

Aus schriftlichen Quellen geht hervor, dass es in Stružnice (Straußnitz) in der Vergangenheit drei Herrschaftssitze gab. Der älteste Sitz, der bereits 1281 Záviš von Stružnice, dem Vorfahren der Herren von Klinštejn, zugeschrieben wurde, lag an der Stelle des heutigen Hauses Nr. 103 auf einer Erhebung zwischen den Armen des Flusses Ploučnice. Heute sind dort noch zwei gotische Keller erhalten. Aus dem ganzen 14. Jahrhundert, in dem Stružnice vermutlich zur Herrschaft Klinštejn gehörte, gibt es keine Nachrichten über den Ort. Ab dem Anfang des 15. Jahrhunderts befand sich die Feste nacheinander im Besitz der Adelsgeschlechter von Algersdorf, von Tichlowitz und von Gersdorf, ab dem späten 15. Jahrhundert dann der Penzig von Penzig.

Vermutlich in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts wurde Stružnice in zwei Teile aufgeteilt, die verschiedenen Besitzern gehörten. Aufgrund der uneinheitlichen Benennung der Sitze ist es schwierig, schriftliche Quellen eindeutig einer bestimmten Örtlichkeit zuzuordnen. Der ursprüngliche Sitz aus dem 15. Jahrhundert (möglicherweise bereits aus dem 13. Jahrhundert) an der Stelle des heutigen Hauses Nr. 103 wurde als Untere Feste (oder Unterhof) bezeichnet. Nördlich davon, mit Zugang über eine Brücke über den Fluss, entstand ein jüngerer Sitz, der Obere Hof genannt wurde. Später entstand etwa 600 Meter östlich davon ein weiterer Sitz für den Besitzer des zweiten Teils von Straußnitz, der Oberhof (auf der Karte des Stablen Katasters) bezeichnet wurde. Seit der Aufgabe des Unterhofs wurde der ehemalige Obere Hof als Mittelhof (im Stablen Kataster) bezeichnet.

Der Mittelhof gehörte zunächst Balthasar von Penzig, ab 1539 dann der mit ihm verwandten Familie Knobloch von Warnsdorf. Der Oberhof wechselte zur gleichen Zeit mehrfach den Besitzer zwischen verwandten Adelsgeschlechtern, den Penzig von Penzig und den Kelbel von Geising. Nach einer kurzen Besitzzeit von Jan Hovora Berka von Dubá kaufte Balthasar Knobloch von Warnsdorf im Jahr 1602 den Oberhof und vereinte beide Besitztümer. Im Jahr 1620 verkaufte er ganz Straußnitz an Heinrich Abraham von Salhausen. Aufgrund seiner Beteiligung am Ständeaufstand wurde ihm das Gut 1623 konfisziert und 1629 an die Oberlieblicher Herrschaft der Maltesenritter verkauft. Damit endet die Geschichte des eigenständigen Gutes Straußnitz, und die hiesigen Festen mit ihren Meierhöfen erfüllten fortan nur noch wirtschaftliche Zwecke.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Straußnitz (Bez. Böhmisches Leipa), älteste Feste Nr. 103, Gesamtansicht der ehemaligen Feste (Foto J. Úlovec 1985).
- Abb. 2. Straußnitz (Bez. Böhmisches Leipa), älteste Feste Nr. 103, Kellerfenster (Foto P. Fletcher 2011).
- Abb. 3. Straußnitz (Bez. Böhmisches Leipa), älteste Feste Nr. 103, Portal des südlichen Kellers (Foto P. Fletcher 2011).
- Abb. 4. Straußnitz (Bez. Böhmisches Leipa), älteste Feste Nr. 103, Portal des nördlichen Kellers (Foto P. Fletcher 2011).
- Abb. 5. Wappen des Adelsgeschlechts von Tichlowitz (Mysliveček 2006, S. 269).
- Abb. 6. Wappen des Adelsgeschlechts von Gersdorf (Mysliveček 2005, S. 208).
- Abb. 7. Straußnitz auf der Karte der 1. Militärischen Kartierung aus den Jahren 1764–1768, Detail (Österreichisches Staatsarchiv Wien, Kriegsarchiv, 1st Military Survey, Section No. 28).
- Abb. 8. Kaiserlicher Abdruck der Karte des Stablen Katasters von Straußnitz (7437-1-005, 7437-1-006) aus dem Jahr 1843: Mittelhof, Oberhof, südlich des Mittelhofs die ursprüngliche Untere Feste mit den Parzellennummern 120 und 121 (Kartengrundlage: Archivalien des Zentralarchivs für Geodäsie und Kataster, www.cuzk.cz).
- Abb. 9. Wappen des Adelsgeschlechts von Penzig (Mysliveček 2006, S. 97).
- Abb. 10. Das einzig erhaltene Gebäude des sogenannten Mittelhofs Nr. 157 in Straußnitz könnte Überreste der Mittleren Feste in sich verbergen (Foto Autor 2022).
- Abb. 11. Wappen des Adelsgeschlechts Knobloch von Warnsdorf (Mysliveček 2005, S. 313).
- Abb. 12. Wappen des Adelsgeschlechts Kelbel von Geising (Mysliveček 2005, S. 302).
- Abb. 13. Straußnitz (Bez. Böhmisches Leipa), westlicher Teil des erhaltenen Gebäudes des sogenannten Oberhofs Nr. 154 von Südwesten (Foto Autor 2024).
- Abb. 14. Straußnitz (Bez. Böhmisches Leipa), innenraum des südwestlichen Zimmers des sogenannten Oberhofs Nr. 154 mit einem Gewölbe aus der Wende vom 16. zum 17. Jahrhundert (Foto Autor 2024).

Übersetzt von Petra Sochová

FILIÁLKA ČESKO-BAVORSKÉ OBCHODNÍ SKLÁŘSKÉ FIRMY FRANZE STEIGERWALDA V NOVÉM BORU

Shrnutí dosavadních poznatků o sklářské obchodní firmě z 19. století a jejích výrobcích^{1/}

BRANCH OF THE CZECH-BAVARIAN GLASS COMMERCIAL COMPANY OF FRANZ STEIGERWALD IN NOVÝ BOR

Summary of up-to-day pieces of knowledge on the glass commercial company of the 19th century and its products

Michal Gelnar

gelnarmichal@seznam.cz

1/ V této práci se pokouším shrnout dosavadní poznatky o sklářské filiálce Franze Steigerwalda ml. v (Novém) Boru, porůznu publikované drobnými informacemi v různých textech zejména historickou umění PhDr. Jarmilou Brožovou, CSc. a několika českými a německými autory. Doplnuji a opravuji zde i některé nepřesné údaje či informace. Také chci upozornit na nikým neuváděnou techniku, kterou s velkou pravděpodobností při zušlechťování svých – zejména lázeňských a suvenýrových skel – Steigerwaldové také využívali, což vyplývá z následujícího textu, resp. z působiště a krátkodobého bydliště Wilhelma Steigerwalda. Následující přehled je nutno chápat jako první souhrnný přehled na počátky této filiálky bez nároku na úplnost.

Česko-bavorská sklářská obchodní firma vznikla koncem 18. století, kdy rytec skla Franz Steigerwald st. (1774–1829), jeden ze členů široce rozvětveného pražského rodu sklářských podnikatelů, odešel do tehdejších německých států, kde se později etabloval jako významný obchodník sklem. Jeho nástupcem se stal syn Franz ml. (1798–1861), který podnik pozvedl na velmi úspěšnou a významnou firmu usazenou v Bavorsku. Zde založil několik podniků na základě širokých odborných i obchodních znalostí získaných v několika českých sklárnách (Harachov, Adolfov u Vimperka), od nichž odebíral polotovary k dalšímu zušlechťování. Bratra Wilhelma (1804–1869) pověřil založením a vedením filiálky v (Novém) Boru roku 1832. Ten zaměstnával mnoho brusičů a rytců skla, zejména v (Novém) Boru a okolí (K. Günther, K. Pfohl). Později práci zadával vynikajícím osobnostem, rytcům skla F. Zachovi či D. Biemannovi.

V (Novém) Boru měl pracoviště filiálky v městském domě, kde měl výstavní prostor malíř skla a vynálezce lazur F. Egermann. S velkou pravděpodobností také s ním spolupracoval, neboť současným bádáním je doloženo poměrně mnoho skel zušlechťovaných Egermannovými lazurami s rytými motivy, např. z řady lázní v centrální Evropě, kde měla firma F. Steigerwalda ml. své obchody a butiky. Zušlechťovatelské dílny byly doloženy ve třech objektech v osadě Janov u Sloupu. Firma Steigerwald prodávala sklo v mnoha německých zemích a také na britských ostrovech.

Franz Steigerwald st. a ml., Wilhelm Steigerwald, sklářská obchodní firma, (novo) borská filiálka, F. Zach, D. Biemann

This Czech-Bavarian glass commercial company was founded at the end of the 1700s when glass graver Franz Steigerwald sr. (1774–1829), one of the members of widely extended Prague family of glass entrepreneurs, left for then the German states, where he later established himself as a reputable glass dealer. His son Franz jr. (1798–1861) followed up the business and upgraded it to a very successful and significant company with the seat in Bavaria. There he founded several businesses using wide professional and commercial experience gained in seven-

ral Czech glass factories (Harrachov, Adolfov nr. Vimperk), from which he collected raw products for further refining. He authorized his brother Wilhelm (1804-1869) with founding and managing a branch factory in (Nový) Bor in 1832. Wilhelm employed many glass cutters and gravers, mostly in (Nový) Bor and its outskirts (K. Günther, K. Pfohl). Later on he assigned jobs to outstanding personalities, such as glass gravers F. Zach or D. Biemann.

In (Nový) Bor Wilhelm ran a branch workshop in a municipal house, where glass painter and inventor of lasures F. Egermann kept his showroom. Most likely he also cooperated with him, because owing to contemporary research rather many glass pieces refined by Egermann's lasures with engraved themes can be evidenced, e.g. of numerous spa resorts in Central Europe. In this region F. Steigerwald's business had its shops and boutiques. Refining workshops could be found out also in three objects in hamlet Janov nr. Sloup. Steigerwald company would sell glass in many German countries as well as on the British Isles.

Franz Steigerwald sr. and jr., Wilhelm Steigerwald, glass commercial company, branch company in (Nový) Bor, F. Zach, D. Biemann

Obr. 1. Obrázek Steigerwaldova butiků v Bad Kissingenu, pravděpodobně po roce 1835 (Romanos 2015, s. 84, obr. 28).

- 2/ Brožová 1994, s. 57-58; táž 1995, s. 66-67.
 3/ Spiegl 2001, s. 215; Romanos 2014, s. 76 - celým jménem Franz Ludwig Andreas Procop Steigerwald.
 4/ Lněničková 2003, s. 228.
 5/ Brožová 1994, s. 56; Spiegl 2001, s. 215.
 6/ Brožová 1994, s. 56; Lněničková 2002, s. 10, autorka se věnovala mj. sklenářům i genealogii řady Steigerwaldů; táž 2003, s. 227; Romanos 2014, s. 76; <https://www.deutsche-biographie.de/sfz125916.html>.
 7/ Tato adresa je doložena v matrice narození Wilhelmovy dcery Luisy.
 8/ Brožová 1994, s. 56, ta jeho odchod uvádí „Na počátku 19. století...“; Lněničková 2002, s. 12; Romanos 2014, s. 76; <https://www.deutsche-biographie.de - Steigerwald/>;
 9/ Lněničková 2002, s. 12; táž 2003, s. 228.
 10/ Brožová 1994, s. 56; táž 1995, s. 66; táž 1997, s. 65, 66; Spiegl 2001, s. 215 (uvádí r. 1811); Lněničková 2002, s. 12; táž 2003, s. 228; Romanos 2014, s. 76.
 11/ Spiegl 2001, s. 215, zde nesouhlasí datum narození 1789, neboť ve Würzburgu by již jako dvacetidvouletý obdržel roku 1810 měšťanské právo (uvádí udělení občanství k r. 1811). Datum narození 1774 je datum jeho otce Franze st., viz [deutsche-biographie.de - Steigerwald](https://www.deutsche-biographie.de - Steigerwald/). Pak by Franz st. obdržel ve Würzburgu měšťanské právo ve věku 37 let, což více odpovídá realitě. Problém různých textů tkví v tom, že mnozí autoři nerozlišují Franze st. (1774-1829) a Franze ml. (1798-1861).
 12/ <https://www.deutsche-biographie.de/sfz125916.html - Steigerwald>.
 13/ Romanos 2014, s. 76.

Počátkem června roku 1832 po své návštěvě (Nového) Boru sdělil Johann Pohl, správce novosvětské sklárny v Krkonoších, jejímu majiteli hraběti Františku Arnoštovi Harrachovi, že sklo vyráběné tamní obchodní bavorskou firmou Steigerwald je krásné. Druhy zušlechťování a výzdobu žel neuvedl, ale napsal, že firma nedělá velké výrobky a že celou produkci dodává bratru Franzovi do řady bavorských měst.^{2f} Tím bratrem byl obchodník a výrobce skla **Franz Steigerwald ml.** (1798-1861) narozený v Praze, kde se vyučil rytcem skla.^{3f}

Otcem Franze ml. (1798-1861), Wilhelma (1804-1869), Theodora (1807-1865) a Emanuela (1811-1851) byl sklenářský mistr^{4f} a rytec skla **Franz Steigerwald st.** (Praha 1774-Würzburg 1829),^{5f} pocházející z jedné z několika rodin Steigerwaldů žijících a podnikajících ve skle v Praze^{6f} v ulici Spornergasse čp. 216.^{7f} Tento rytec skla a obchodník sklem z pražské Malé Strany odešel s rodinou v roce 1797 do tehdejších německých států.^{8f} V roce 1809 je doložen, jak obchoduje sklem v Mannheimu v Bádensku-Württenbersku.^{9f} Následujícího roku 1810 přesídlil do bavorského

Obr. 2. Výstava skla Franze Steigerwalda ml. v budově mnichovského bazaru, r. 1853 (Romanos 2015, s. 82, obr. 27).

14/ Brožová 1995, s. 66 („...měl filiálku v Mnichově, Frankfurtu nad Mohanem a příležitostný butik v lázních Kissingen.“); Spiegl 2001, s. 215–216 („...ve Würzburgu a zásoboval odtud lázeňská města Wiesbaden a Bad Ems. České sklo prodával i na trzích ve Frankfurtu nad Mohanem. Další pobočky byly založeny ve Wiesbadenu a Bad Kissingu.“). <https://www.deutsche-biographie.de/sfz125916.html> („...šest prodejních poboček v Bad Ems, Wiesbaden, Frankfurt/M., Bad Kissingen, Mnichov a Londýn,“).

15/ Brožová 1995, s. 66; Spiegl 2001, s. 215.

16/ Spiegl 2001, s. 215.

17/ Spiegl 2001, s. 216.

18/ Romanos 2014, s. 77.

19/ Brožová 1994, s. 53–54, 56, 59, 60; táž 1993, s. 4; táž 1995, s. 64, 66; Spiegl 2001, s. 216.

20/ Brožová 1994, s. 59; Spiegl 2001, s. 216; Lněničková 2002, s. 12; táž 2003, s. 228, omylem uvádí Franze st.; Romanos 2014, s. 76.

21/ Brožová 1994, s. 56; táž 1995, s. 64.

22/ <https://www.deutsche-biographie.de/sfz125916.html> – Steigerwald; Romanos 2014, s. 76.

23/ Brožová 1974, s. 82 a pozn. 29 (SA Zámorsk, Harrachov, Bestellunsbuch 30. 3. 1829, Vinzenz Steigerwald, Prag). Snad tento Steigerwald zemřel dříve, než sklárna tento jeho požadavek zaevidovala(?), nebo se jedná o dosud neznámého Vinzenze z široce rozvětveného rodu Steigerwaldů.

24/ Lněničková 2002, s. 13; táž 2003, s. 232.

25/ Lněničková 2002, s. 8; táž 2003, s. 230. Ti mohli být brusiči i rytci skla nebo obchodníci sklem.

Galerienstraße obchod „Glas und Krystallmagazin“ (obr. 2).^{19/} Sklo prodával také v Berlíně a před rokem 1850 otevřel obchod v Londýně.^{20/}

Z textů různých autorů uvádějících bez dat založení těchto jejich prodejních míst není zřejmé, zdali se jednalo o zakladatele firmy Franze Steigerwalda st., či až o Franze ml. Ať tak či onak, oba ve svém podnikání sklem měli velmi široký rádius.

Do obchodování se sklem byl zapojen i další člen této rodiny. Byl jím nejmladší **Emanuel Steigerwald** (1811–1851), který převzal v roce 1833 pobočku ve Würzburgu, když jeho bratr Franz ml. zřídil obchod v Mnichově, kam se zřejmě přestěhoval natrvalo.^{21/} Emanuel byl velkoobchodník sklem s mezinárodními kontakty. Ve Würzburgu působil až do své smrti v roce 1851.^{22/} Dozvídáme se tak o dalším členu rodiny Franze Steigerwalda st. podnikajícím ve skle.

V obchodních účetních knihách novosvětské sklárny se objevuje ještě další, blíže neurčený příbuzný rodiny Franze Steigerwalda st., kterým byl představený pražského sklenářského cechu Vinzenz Steigerwald, objedávající sklo z Prahy ve sklárně na Novém Světě ještě počátkem roku 1829 podle vzorů dodaných správci sklárny Johanu Pohlovi zřejmě ještě Franzem Steigerwaldem st.^{23/} Vinzenz měl dílnu a obchod na Malém náměstí 14 č.p. 456-I.^{24/} V Praze bylo také několik sklenářských a sklářských rodin Steigerwaldů, z nichž nejstarší tohoto jména je doložen na Menším Městě pražském (dnes Malá Strana) již koncem 17. století.^{25/}

Franz Steigerwald st. obchodoval se sklárnou Nový Svět v Krkonoších již od roku 1817, odkud odebíral různé druhy zboží či jen polotovary, které následně nechal pod-

Würzburgu, kde požádal o měšťanské právo jako „Glasschneiderkünstler aus Prag“ („umělecký rytec skla z Prahy“), které téhož roku obdržel.^{10/} Zde si vybudoval ryteckou dílnu.^{11/} Prodával zde české sklo vysoké kvality ve velkém i v malém.^{12/} Jistě s otcem také brzy obchodoval jeho syn Franz ml.^{13/} V letních měsících jako sezónní obchodník sklem navštěvoval lázeňská letoviska ve Wiesbadenu, Bad Emsu, také měl butik v Bad Kissingu (obr. 1).^{14/} Tam přizval české rytce, kteří zde pro něj pracovali.^{15/} Od roku 1831 zřídil Franz ml. ve Frankfurtu nad Mohanem komisní obchod na Zeilu, poté u tamního obchodníka A. Tacchiho.^{16/} Zde obdržel měšťanské právo až v roce 1842.^{17/} V roce 1830 z obchodních důvodů navštívil Mnichov.^{18/} Zde si v roce 1833 zřídil v budově bazaru na tehdejší

le svých požadavků dále zušlechťovat.^{26/} Po jeho smrti roku 1829 vedení firmy a obchod sklem převzal syn Franz ml. Firma pod jeho vedením dále vzkvétala, rozšiřovala obchodní aktivity a stala se prosperující společností.^{27/} Také Franz ml. kupoval zušlechtěná skla i polotovary z několik skláren v Čechách, které nechával podle svých požadavků zušlechťovat.^{28/} K jejich dekorování na (Novo) borsku „... prý zaměstnává četné místní dělníky, ty vynikající posílá často na zkušenou do Francie.“^{29/} Výrobky firmy na Živnostenské výstavě (*Gewerbsausstellung*) ve Vídni v roce 1835 byly popisovány slovy jako „... s dokonalým lesklým broušeným povrchem a mnohostranně užitým fasetovaným brusem.“^{30/} Co zde Franz Steigerwald ml. vystavoval, dokládá text výstavní komise, ve kterém je uveden vystavený sortiment:^{31/}

Obr. 3. Portrét Wilhelma Steigerwalda s dcerkou Luisou, na pozadí se dvěma obrazy s vedutami novo/borského náměstí, olej, nedatováno, sbírka Glasmuseum Theresienthaler. Pravděpodobně malováno před rokem 1839, neboť následujícího roku Luisa zemřela v Schachtenbachu u Zwieselu (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wilhelm_Steigerwald.jpg).

„F. Steigerwald in Haida, Böhmen, Leitmeritzer Kreis (Exp Nro. 540), (překlad) ... poslal na výstavu různé zboží, které se vyznačuje broušením a rytím, velký soubor 10 kusů stolního skla, dva poháry na květiny s leštěným brusem, několik pohárů z čirého a barevného skla různých tvarů a rytých kreseb, flakóny s brusem, velké oválné chlebové a kuchyňské talíře, dezertní talíře z křišťálového a barevného skla, stolní soupravu s nejjemnějším brusem, misky na cukr, malé lampy, láhev na čaj z křišťálu, šálek a džbán z barevného skla a více malovaných nádob, jako váz, ústních misek, pohárů, flakónů atd. Dokonale provedená rytina, kresba a vyleštěný broušený povrch, jímž sklo získalo dokonalý efekt a v obchodě stouplo na ceně, získalo vystavovateli bronzovou medaili.“

(Novo)borskou zušlechťovatelskou filiálku würzburšské, posléze mnichovské firmy Franze Steigerwalda ml. vedl od roku 1832 jeho mladší bratr **Wilhelm** (1804–1869), uváděný jako sklenářský mistr.^{32/} Sklad hotových výrobků včetně jejich prezentace měla tato filiálka v pronajaté místnosti městského domu na náměstí čp. 1, zrovna tak jako (novo)borský malíř skla Friedrich Egermann. Wilhelm s rodinou v tomto městském domu současně také bydlel.^{33/} Zde se mu v listopadu 1832 narodila dcera Luisa (obr. 3)^{34/} a v roce 1837 syn Oskar.^{35/} Tento původně Kinského majetek uprostřed (novo)borského náměstí, stavěný původně jako sýpka, sloužil také k pořádání výstav skla místních podnikatelů a zušlechťovatelů skla. Do roku 1799 budova patřila obchodníku sklem H. A. Trauschkemu, který budovu zčásti upravil pro potřeby své obchodní činnosti, dále na byty a na sídlo radnice města. Po jeho smrti byla budova opět ve vlastnictví hraběte Kinského, od kterého jí město koupilo roku 1821.^{36/}

Wilhelm se narodil v Praze na Malé Straně v roce 1804. Rodiče se s dětmi již v roce 1809 odstěhovali zprvu do Mannheimu, aby se posléze o rok později roku 1810 natrvalo usadili ve Würzburgu. V roce 1830, pravděpodobně již o rok dříve, po smrti otce, předsídlil Wilhelm již se svou ženou, jistě na doporučení pokračovatele firmy bratra Franze ml., do (Nového) Boru, kde měl z této filiálky zřídit a vést dílnu na broušené a ryté sklo jeho obchodní firmy. Zahraniční autoři zde uvádějí brusičskou dílnu Franze Steigerwalda, o které se dosud nic bližšího nevědělo. Jak napsala Jarmila

26/ Brožová 1997, s. 65.

27/ Romanos 2014, s. 72.

28/ Sklárna Meyrovi synovci v Adolfově u Vimperka, sklárna Löt & Schmid ve Zlaté Studni u Kašperských Hor, obě na Šumavě, In: Lněničková 2002, s. 12.

29/ Brožová 1994, s. 57; táž 1995, s. 66; <https://www.deutsche-biographie.de/sfz125916.html> – Steigerwald.

30/ *Spiegl* 2001, s. 224.

31/ Za zaslání kopie tohoto dokumentu dne 24. 5. 2024 děkuji PhDr. J. Merglovi PhD.

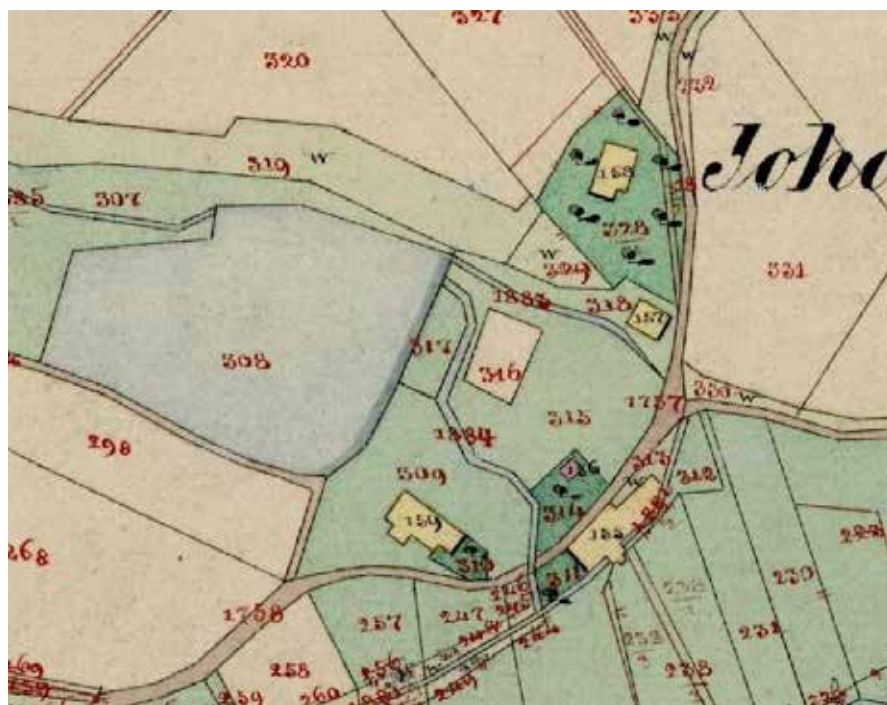
32/ Brožová 1994, s. 57-58; táž 1995, s. 66. *Termín sklenářský mistr* tou dobou neznamenal vždy doslovně sklenáře, ale také jakoukoliv sklářskou profesi (viz Lněničková 2003, s. 93 ad.).

32/ Brožová 1994, s. 57; táž 1995, s. 66.

33/ Brožová 1994, s. 57.

34/ Za podrobné informace zasláné emaily 30. 5. a 5. 6. 2024 z matriky narození Aloisie (v matrice uvedeno Aloisia) Steigerwaldové (jistě pokřtěné po své babičce z otcovy strany), později uváděné Luisa, kde je uvedeno nejen datum jejího narození 26. listopad 1832, ale též místo, a to čp. 1, kterým byl městský dům, srdečně děkuji genealogu Martinovi Bendovi z České Lípy.

Obr. 4. Katastrální mapa Sloup v Čechách 1843, detail (Mapový podklad: Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastr, www.cuzk.cz).

35/ Oskar narozen 1837 v (Novém) Boru, zemřel 1840 v Rabensteinu. Později se Wilhelmovi narodila dcera Henriette (1844–1903), in: PGK 2008-1-01, s. 19.

36/ Sacher 1966, s. 4; Jindra 1991, s. 48, 53–54, 55, 56, 74, 76, 93; týž 2006, s. 66, 96, 132–136; Brožová 1994, s. 57, 58; táž 1995, s. 66.

37/ Brožová 1994, s. 57; táž 1995, s. 66–67; Spiegl 2001, s. 215.

38/ Za vyhledání téměř nečitelné rukopisné poznámky v dubnu 2024 uložené ve Státním okresním archivu v České Lípě děkuji archivářce Jaroslavě Jarolímkové. Za její přečtení děkuji Ing. Jaroslavu Panáčkovi z Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě. Na současných mapách je rybník jmenován Očko.

39/ Brožová 1995, s. 67.

40/ Tamtéž. Za informaci z 24. 5. 2024 s odkazem na webovou stránku vídeňského Technického muzea děkuji PhDr. Janu Merglovi Ph.D.

41/ Z fotografií na netu nelze určit, zda to je žlutá lazura a fialový list. Fialový list byl poprvé použit v r. 1834.

Brožová, o této zušlechťovatelské dílně není zatím nic známo, dokonce se pochybovalo, zda vůbec existovala. Až správce novosvětské sklárny Johann Pohl po návštěvě této sklářské oblasti v roce 1832 se o ní velmi pochvalně zmínil hraběti Harrachovi.^{37/} Dosud jen díky pozdní nepatrné rukopisné zmínce se dovídáme, že Wilhelm koupil v nedaleké osadě Janov u obce Sloup při rybníku v místech zv. *Lochmühle* objekty čp. 6–11 za 3000 zl. konvenční měny, kde zřídil dílny pro brusiče a rytce (obr. 4).^{38/} V těchto dílnách zaměstnával rytce a brusiče; jistě také zaměstnával některé domácí rytce.

Další informace o Steigerwaldech se dočítáme z různých webových stránek, zejména však z drobných informací porůznu publikovaných Jarmilou Brožovou, která v druhé polovině minulého století provedla řadu rešersí velmi rozsáhlého archivu novosvětské sklárny, které průběžně ve svých textech publikovala. Shrnujeme a doplňujeme tak dosud sporé a porůznu roztroušené informace k počátkům této firmy a k činnosti Wilhelmem Steigerwaldem vedené novoborské filiálky bavorské obchodní sklářské firmy založené Franzem Steigerwaldem st., ve které po jeho smrti roku 1829 velmi zdárně pokračoval syn Franz ml.

V roce 1995 Jarmila Brožová napsala, že tato firma „... zasloužila by si v budoucnu pozornost a pokus o charakteristiku jejích výrobků (z nichž známe jen dva), které byly nepochybně rafinovány týměž způsobem jako Egermannovy, měly však jistě odlišné tvary, pojetí výzdoby, barevnost a ornament.“^{39/} Jak také uvedla, filiálka řízená Wilhelmem zaujímala přední místo mezi tehdejšími (novo)borskými sklářskými firmami. Zmínila dva sbírkové předměty z produkce firmy Franze Steigerwalda ml., které jsou uloženy ve sbírkách Technického muzea ve Vídni, kam byly zaslány v roce 1835.^{40/} Jsou to talířky z bezbarvého čirého skla broušené a ryté, jeden malován světle fialovou transparentní barvou, snad listrem, druhý zřejmě žlutou lazurou.^{41/}

Obr. 5. Lázeňský sál ve Wiesbadenu s korunními lustry okolo roku 1840 (https://de.wikipedia.org/wiki/Altes_Kurhaus_Wiesbaden).

Jak dokládají archiválie novosvětské sklárny, odebíral Franz Steigerwald ve druhém desetiletí odtud „broušené sklo po francouzském způsobu“. Tehdy se o českém broušeném skle vyjádřil, že francouzské sklo nejen dostihuje, ale jemu že se zdá kvalitnější. Následně své objednávky na tento typ zušlechťení skla přeorientoval na tuto harrachovskou sklárnu.^{42/} U té také začal objednávat sklo se zatavenými biskvitovými inkrustacemi (zvanými pasty), jejichž výrobu znal z Francie.^{43/} Ty také správci harrachovské sklárny Johannu Pohlovi „u pařížského kolegy“ obstarával a do Nového Světa zasílal, včetně jemných zlatých fólií bíle nebo barevně smaltovaných s alegorickými náměty a s vojenskými i civilními řády. Ty byly určeny taktéž k zatavování do skla.^{44/} Inkrustace ze zlatých fólií byly pro něj v Novém Světě zatavovány v letech 1827 až 1829.^{45/} Ve třicátých letech byly Franzi Steigerwaldovi ml. do Würzburgu dodány biskvitové inkrustace, v korespondenci uvedeny jako „kameje“. Správci Pohlovi také pasty z Paříže dodával v letech 1839–1840 jeho stálý dodavatel Václav Batka, pražský výrobce chemikálií.^{46/}

Steigerwaldova firma obchodovala také od roku 1829 s novosvětskými lithyaliny, které sklárna vyráběla od předešlého roku.^{47/} Ty uváděla různými názvy – „Lithyalin“ i „Edelsteinglas oder Lithyalin“, v odesílaných zakázkách též „Agatsteinartig gebaitzt“.^{48/} Ty jsou sporadicky specifikovány, a to jak lithyalin málo zclacený a skla barvy vlašské červeně lazurované. Ty byly vyráběny podle Steigerwaldových dodaných vzorů. Jsou tak uvedeny nádoby na pera, na pomády a šperky, flakóny, konvičky na mléko, solničky, koflíky, misky na hrací známky, těžítka a dětské nádobíčko. Firma měla zejména zájem o lithyalin světlých barev („... von durchsichtigen Lithyalin ...“), např. na svou objednávku z února roku 1829 obdržela z Nového Světa lazurovaný hyalit a nádoby z průhledného lithyalinu, preferovala zejména lithyalin světlých barev („... gebaitzt. hyalit stark im Glase ...“). V květnu téhož roku firma odebrala 48 malých roztomilých flakónků pěkných tvarů květin, ale žádné kostní sklo, vše průhledné, a několik výrobků z lithyalinu lazurovaných světle („... 48 malých krásných flakónků různých krásných tvarů květin jako měl H. Vogelsang na posledním veletrhu, ovšem žádné kostní sklo, nýbrž vše průhledné, několik může být vyrobeno z lithyalinu, ale světle lazurované ...“).^{49/} V tomtéž roce objednávky z Prahy vyřizoval Vinzenz Steigerwald, jejich blíže neurčený příbuzný.^{50/} V červnu následujícího roku

42/ Brožová 1972, s. 252–253; táž 1979, s. 53.

43/ Brožová 1972, s. 253; táž 1979, s. 53–54, 57–58.

44/ Brožová 1979, s. 58.

45/ Brožová 1979, s. 53 a pozn. 12 v originále *Camées*.

46/ Brožová 1979, s. 55–56.

47/ Brožová 1995, s. 62: „Již v průběhu podzimu 1828 hlásil J. Pohl hraběti Harrachovi úspěšné napodobení Egermannových lithyalinů s přesným popisem jejich výroby, užitím určitých druhů skel a jejich vyúčtováním.“

48/ Brožová 1974, pozn. 18 a s. 96 pozn. 29–32.

49/ Brožová 1974, s. 96 pozn. 31: „...48 kleine liedliche Flacons in verschied. schönen Blumenformen wie H. Vogelsang letzte messe hatte, jedoch kein beinglas sondern alle durchsichtig, wenige können von Lithyalin dabey seyn aber licht gebaitzt...“.

objednal Franz Steigerwald ml. servisové soupravy z lazurovaného hyalitu světle šedé barvy s vnitřním zlacením a okraji malovanými zlatem. Tvary měly přesně vycházet z porcelánového servisu (v orig. *Déjeuner*) zaslaného v bednách do sklárny jako vzor. Tyto hyalitové soupravy byly posílány do Würzburgu několikrát, někdy též z rubínové kompozice.^{51/}

Počátkem třicátých let Franz Steigerwald ml. z Würzburgu odebíral z Nového Světa nové výrobky, mj. dva broušené tzv. těžátkové flakony z černého hyalitu s jemným arabskovým dekorem malovaným čtyřkarátovým zlatem.^{52/}

Novosvětská sklárna vyráběla od konce dvacátých let lustrové ověšky a jednotlivé lustrové komponenty. Montáž, tzn. stavbu lustrů, však neprováděla. Franz Steigerwald ml. objednal před polovinou třicátých let z Nového Světa také lustry. Sklárna dodala „... v r. 1835 dvacet šest velkých korunních lustrů pro lázeňské sály v Baden-Badenu a Wiesbadenu ...“ (obr. 5).^{53/} V druhé půlce třicátých let mu byly z novosvětské sklárny do Mnichova dodávány samotné barevné lustrové ověšky. Ty ve velkém množství v různých barvách dodával harrachovské sklárně počátkem roku 1837 (novo)borský malíř skla Friedrich Egermann. Malovány byly žlutou lazurou a listry v barvách zelené, modré a červené, provedené samotným Egermannem.^{54/} Roku 1839 obdržel Franz Steigerwald ml. ze sklárny do obchodu v Mnichově, kam se před lety z Würzburgu přestěhoval, ověšky a lustrové díly. Ověšky byly malované po jedné straně barevnými listry.^{55/}

Steigerwaldové z Nového Světa nakupovali vše, co v novosvětské sklárně bylo vyrobeno, případně dávali přednost takovým druhům skla, o které byl v Bavorsku největší zájem. Dostávali přednostně, jako dlouholetí obchodní partneři sklárny a blízcí přátelé správce sklárny Johanna Pohla, veškeré novinky, jejichž tvary a zušlechtnění byly provedeny podle Steigerwaldových osobitých přání. Toto sklo také nesmělo být sklárnou dodáno jiným obchodním zájemcům.^{56/} To platilo zejména o skle barevně vrstveném a broušeném, vyráběném harrachovskou sklárnou ve třicátých letech. Franz Steigerwald ml. odebíral vázy z červeně a modře vrstveného a probušovaného skla, které bylo sklárnou odesíláno do jeho bavorských filiálek včetně britského Londýna.^{57/} Ty ještě bývaly doplněny rytou výzdobou.

Steigerwaldové, Franz otec a syn, byli jedněmi z nejvýznamnějších a také dlouholytých obchodních partnerů harrachovské sklárny Nový Svět.^{58/}

Posuňme se k dalším zušlechťovacím technikám skla, používaným obchodní firmou Franze Steigerwalda ml. Tak G. E. Pazaurek zmiňuje Steigerwaldův pohár malovaný ametystovou transparentní barvou, pravděpodobně listrem a černou emailovou barvou s dekorem prorývaným ostrým hrotem („*Schwarzlotdekor*“) ze sbírek Technisches Museum ve Vídni z roku 1836.^{59/} Někteří badatelé zabývající se sklem první poloviny 19. století Steigerwaldově firmě připisují, byť neurčitě, broušené sklo malované žlutou lazurou a transparentními barvami v kombinaci s malbou černou emailovou barvou proškrábanou ostrým hrotem. Dva předměty z půldruhé stovky sbírky skla švýcarského Bruno Schreibera věnované Muzeu Šumavy v Sušici v roce 2008 jsou popsány příbuzně. V publikovaných popiscích je uvedeno „... severní Čechy nebo Würzburg / Mnichov (firma Franz Steigerwald), kolem 1850 ...“, další předmět vpravo: „... zřejmě firma Franz Steigerwald ve Würzburgu, sklo a provedení dekoru

50/ Brožová 1974, s. 82.

51/ Tamtéž.

52/ Brožová 1977, nestr., komentář u katalog. č. 85: „... von neuer Erzeugung beigefügt: 2 Schwarz Hyalith Briefschwerflacons mit Arabesvergoldung 4kt.“

53/ Brožová 1985, s. 18. https://de.wikipedia.org/wiki/Altes_Kurhaus_Wiesbaden#/media/Datei:Innenansicht_des_Alten_KurhausesImg.jpg.

54/ Brožová 1985, s. 18; táž 1995, s. 64.

55/ Brožová 1985, s. 18.

56/ Brožová 1994, s. 59.

57/ Tamtéž.

58/ Brožová 1974, s. 82; táž 1979, s. 54; táž 1985, s. 18; táž 1994, s. 59.

59/ Pazaurek 1923, s. 261. *Původně císařský technický kabinet, kam se zasílaly výrobky různých manufaktur z celé monarchie ve snaze jimi dokumentovat technický pokrok říše.*

snad Čechy, kolem 1850".^{60/} Jako další možné tři výrobky Steigerwaldovy firmy jsou prezentovány ve výpravné publikaci České sklo ze soukromých sbírek. Prvním artefaktem zde je číška z čirého bezbarvého skla broušená na hrany s oválnými medailony a drobnými kaménky, „... Malba žlutou a černou lazuru /sic/ ...“, s hrotem rytými ornamenty z rozvilin, palmet, spirál a pásu s ratolestmi, uvedena jako výrobek sklářské firmy „Johann Meyr z Adolfova u Vimperka nebo rafinerie Franz Steigerwald, Bor, kolem 1840".^{61/} Druhým zde je číška na noze s širokou laločnatě broušenou patkou z čirého skla broušená na hrany s „... Malbou žlutou a černou lazuru /sic/, růžovým a modrým listrem.“^{62/} Třetím zde prezentovaným výrobkem je karafa z čirého skla vejčitého tvaru broušeného na hrany s čočkami, „Žlutě lazurované, malba černým emaillem ...“. Emailová barva na žluté lazuře je s motivy arabesek a rostlinnými prvky. Opět jsou zde jako výrobci uvedeni „Sklárna Meyrovi synovci, Adolfov u Vimperka, nebo rafinerie Franz Steigerwald, Bor, kolem 1845".^{63/} Dalšími skleněnými předměty provedenými těmito kombinovanými zušlechťovacími technikami jsou dva sbírkové předměty prezentované v rozsáhlé publikaci – katalogu *Glanz und Farbe*, soukromé sbírky skla ve Vídni. U č. kat. 5.6 je uvedeno „Friedrich Egermann (1777–1864), Blottendorf oder Haida, Nordböhmen, oder Johann Meyr´s Adolphshütte bei Winterberg, Böhmerwald“. U č. kat. 5.11 jsou u velmi příbuzných zušlechťovacích technik a dekorů uvažováni stejní výrobci.^{64/}

Podívejme se, které vynikající osobnosti z Čech Steigerwaldova bavorská firma během řady let zaměstnávala či jim dávala své zakázky. Jedním z prvních byl Karl Günther (1808–1883). Ten se narodil v roce 1808 ve Frankfurtu nad Mohanem majiteli tam prosperující kamenickošenovské sklářské firmy. Otec jej nechal vyučit rytcem skla v domovské obci. Během té doby se rodina přestěhovala do Wiesbadenu. Následně požádali syna Karla, aby jim přijel pomáhat rýt sklo pro zákazníky. Zde se mu dostalo otcova dobrého vedení a velmi se řemeslně zdokonalil.^{65/} Tady se Franz Steigerwald ml. z Würtzburgu, který také zde provozoval svůj sezónní obchod sklem, seznámil s tímto mladým – jistě již schopným – rytcem skla. Během nemoci Karlova otce se rodina vrátila domů do Kamenického Šenova. V první polovině třicátých let tam Karl pracoval pro (novo)borskou filiálku firmy Franze Steigerwalda ml., vednou jeho bratrem Vilhelmem. Lze se oprávněně domnívat, že tento pracovní kontakt zprostředkoval z Mnichova či z Wiesbadenu právě Franz Steigerwald ml. Od konce roku 1841 Karl se svým mladším bratrem Emanueleem pracoval v Mnichově pro Franze Steigerwalda ml., který si jej cenil jako zručného rytce. Dlouho zde bratři Güntherovi nepobyli, již v roce 1844 se vrátili zpět do Kamenického Šenova.^{66/}

Dalším vynikajícím rytcem skla, pracujícím pro Steigerwaldovu mnichovskou firmu, byl Karl Pfohl (1826–1894), taktéž z Kamenického Šenova. Po vyučení rytcem u místního Johanna Günthera,^{67/} pracoval nějakou dobu v dílně (novo)borského malíře skla Friedricha Egermanna, který si do své dílny vybíral velmi schopné regionální zušlechťovatele skla, které podporoval v řemesle i morálně.^{68/} Karl Pfohl krátce pracoval ve Wiesbadenu, kde žila malá kolonie jemu blízkých krajanů. Pak se přidal ke svému bratrovi v Kamenickém Šenově. Byl jedním z nejuznávanějších rytců své doby.^{69/}

G. E. Pazaurek a W. Spiegel uvádějí, že mnohé práce od roku 1828 až do čtyřicátých let prováděl pro obchodníky sklem Steigerwaldy Franze st. a Franze ml. také další z vynikajících rytců skla Dominik Biemann (1800–1857) narozený v Novém Světě

60/ Lněničková a kolektiv 2008, s. 72.

61/ Mergl 2019, s. 80, č. 103. Zde se nejspíš nejedná o černou lazuru!/, ale o emailovou barvu.

62/ Mergl 2019, s. 88, č. 116. Zde se jedná opět o černou emailovou barvu. Černou lazuru v oné době nikdo – kupodivu – nepoužíval, byl to druhý výpal červené lazury vypalované na třikrát.

63/ Mergl 2019, s. 108, č. 152.

64/ *Glanz und Farbe*.

Die Glassammlung Christian Kuhn.

65/ Pazaurek 1923, s. 61, 139.

66/ Pazaurek 1923, s. 61, 139; Palme 1935, s. 52–54; *Spiegel* 1980, s. 185; Schöttner 2004, s. 60–66.

67/ Johann Günther byl bratrem Karla, in: Pazaurek 1923, s. 64–65; Palme 1935, s. 69–70.

68/ Pazaurek 1923, s. 61; Palme 1935, s. 69.

69/ Zevrubněji k jeho tvůrčí práci viz: Schöttner 2005, 21–40.

v Krkonoších.^{70/} Ten pro tuto bavorskou obchodní firmu řadu let pracoval.^{71/} Souběžně ve třicátých letech pracoval v durynském městě Gotha a v bavorském Coburgu.^{72/} Řadu let ryl sklo během lázeňské sezóny ve Františkových Lázních. Kupříkladu ve sbírce pasovského muzea skla je broušený pohár s víkem s rytinami mnichovských architektur provedenými v letech 1842–1845 Dominikem Biemannem pro Franze Steigerwalda ml.^{73/} V druhé půli čtyřicátých let zvažoval přestěhování k němu do Bavorska.^{74/}

Pro firmu Franze Steigerwalda ml. pracoval kolem roku 1840 také další vynikající rytec skla ze severu Čech, kterým byl František de Paula Zach (1820–1881) narozený v Praze. V roce 1837 se vyučil u významného pražského sklenáře a obchodníka sklem a lustrů Jana Brambergera. Zach zde pravděpodobně krátce pracoval pro obchodníka sklem a významného zušlechťovatele Viléma Hoffmanna z Prahy a Karlových Varů. „... Každý pražský sklenářský učeň se v dílně svého mistra učil také brousit a řezat sklo, aby mohl zpracovat tabule zrcadlového skla, eventuelně vyzdobit duté, především nápojové sklo, podle přání zákazníka. Z toho vyplývá, že vyučený sklenář František Zach uměl sklo také brousit a řezat. Příležitost ke zdokonalení těchto dovedností měl ve vsi Radvanec, kde jeho rodina několik let žila.“ jak před lety šířeji napsala Jarmila Brožová.^{75/} František Zach kolem roku 1840 pracoval v bavorské sklárně Theresienthal patřící Steigerwaldům. V Mnichově ryl sklo pro Franze Steigerwalda ml. Ale již v roce 1846 pracoval v brusírně skla v Kinského zrcadlárně v obci Lindava na Českolipsku, kde byla vyráběna zrcadla po benátském způsobu se zrcadlovými rámy, dekorována broušením a rytím. Koncem čtyřicátých let žil v (Novém) Boru v domě čp. 182. Dle Jarmily Brožové zde plnil pracovní úkoly pro (novo)borského Wilhelma Steigerwalda, který vedl filiálku bratra Franze ml.^{76/}

V roce 1847 (novo)borští i další regionální zušlechťovatelé skla prezentovali na výstavě své výrobky při významné návštěvě arcivévodů Franze Josefa, pozdějšího císaře, Ferdinanda Maxe a Karl Ludwiga. Počátkem roku 1850 se situace s propagací regionálních sklářských výrobků opakovala při návštěvě arcivévodů Albrechta. Výstavu opět realizovali Friedrich Egermann spolu se Steigerwaldovou firmou. Jarmila Brožová se domnívá, že exponáty pro tuto výstavu připravoval František Zach pro svého tehdejšího zaměstnavatele Wilhelma Steigerwalda. Zachovy práce pro Steigerwaldy se týkaly zejména rytiny na modře a červeně vrstveném skle odebírané z novosvětské sklárny, která vyráběla od roku 1828 vrstvené červeně a od roku 1830 vrstvené kobaltově modře.^{77/} Jak také uvedla, tento rytec žil v prostředí, kde byla kultivována technicky i umělecky náročná rytina skla. Jeho kontakt s rytci /novo/borské oblasti byl tedy nesporný.^{78/}

Franz Steigerwald ml. postavil na přání bavorského krále Ludvíka I. u Zwieselu sklárnu s názvem „Kgl. privilegierte Krystallglasmanufaktur Theresienthal“, která byla do provozu uvedena roku 1836. Wilhelm se pro svou technickou zdatnost od následujícího roku stal ředitelem sklárny, kde působil do roku 1842.^{79/} Do Bavorska si Wilhelm s sebou přivezl řadu potřebných technických, řemeslných i výtvarných znalostí získaných v Čechách, Franz zase z Čech stroje a nářadí.^{80/} Sklárna zahájila výrobu jako velký podnik na duté a tabulové sklo. V roce 1841 byla sklárna v Theresienthalu přeměněna na první akciovou společnost v Dolním Bavorsku, odtud Wilhelm v roce 1842 odešel a roku 1844 si pronajal sklárnu Schachtenbach, jejíž provoz přeložil v roce 1866 do Regenhütte.^{81/} Ale to je již jiná kapitola historie této česko-bavorské ob-

70/ Pazaurek 1923, s. 95–96, 107; Spiegel 2001, s. 216; Nový 2010, s. 18, 19 a další autoři.

71/ Spiegel 2001, s. 216; Nový 2010, s. 14–15, 19, 21, 24, 46, 67–68, 89.

72/ Nový (ed.) 2010, s. 18.

73/ Das Böhmisches Glas 1700–1950, Passauer Glasmuseum, Band II., s. 130 obr. 179.

74/ Nový (ed.) 2010, s. 24, 89.

75/ Brožová 1994, s. 53–64.

76/ Brožová 1994, s. 58.

77/ Brožová 1994, s. 60; táž 1997, s. 66.

78/ Brožová 1994, s. 58.

79/ <https://www.deutsche-biographie.de/gnd1082132942.html#ndbcontent>. Brožová 1994, s. 56; Spiegel 2001, s. 215; Romanos 2014, s. 71 ad.

80/ Spiegel 2001, s. 2015; Romanos 2014, s. 76.

81/ Německá biografie – Steigerwald; Spiegel 2001, s. 215; Romanos 2014, s. 76.

chodní sklářské firmy Steigerwaldů.

V roce 2014 napsala I. S. Romanos, že Franz Steigerwald ml. měl zvláštní cit pro potřebu informací a zkušeností, udržovat osobní kontakty, vedoucí k vytvoření širší sítě konexí, nazvané dnešním termínem *networking*.^{82/} K charakteristice této firmy Jarmila Brožová

Obr. 6. Lázeňská číška, čiré sklo, broušeno, červeně lazurováno, rytiny architektury z Bad Kissingen a textů, po 1850. Soukromá sbírka Videň (Glanz und Farbe 2009, s. 123, kat. č. 11.28).

Obr. 7. Lázeňská číška, čiré sklo, broušeno, červeně lazurováno, rytiny architektury z Bad Kissingen a textů, kolem 1860. Sbírká Muzea skla a bižuterie Jablonec nad Nisou, inv. č. S3908 (Nový – Havlíčková 2009, s. 54).

uvedla: „Steigerwaldovy vysoké nároky na velmi kvalitní zboží, jeho kultivované vystupování a rozsáhlé obchodní styky, byly pro Pohla pobídkou, aby splnil všechny požadavky a zakázky v každém ohledu.“^{83/} Také uvedla, že jej jak novovětský Johann Pohl, tak i Johann Meyr ze sklárny Adolfov u Vimperka, zasvětili do problematiky výroby skla. Tomu se Franz Steigerwald ml. odvděčil tím, že nedaleko na bavorské straně založil konkurenční sklárnu.^{84/} Ze svých širokých znalostí české sklářské výroby, zušlechťování skla a obchodování s ním, dokázali Steigerwaldové velmi mnoho zužitkovat.

Steigerwaldové využívali při svém zušlechťování skla řadu zdobících technik obvyklých v Čechách, také v (novo)borské sklářské oblasti, jak uvedla Jarmila Brožová.^{85/} Firma obchodovala se sklem broušeným a rytým, malovaným,^{86/} jistě také se sklem zušlechťeným žlutou a červenou lazurou, objevem malíře skla Friedricha Eggermana, se kterým sdílel Wilhelm Steigerwald v jedné budově jednak sklad výrobků firmy, tak také zde Wilhelm s rodinou žil (viz výše). Tyto polotovary následně nechala dekorovat rytcí skla z (Nového) Boru a z okolí, ač o tomto jejich užití lazur se dosavadní literatura nezmiňuje. Z motivů, které jsou doloženy na sklech s rytinou na červené lazure – tehdy velmi módní a žádané – se domníváme, že byly realizovány ryté motivy s vedutami, které měly vztah k jejich místům obchodního působení firmy. Vzhledem k tomu, že ta měla sídlo zprvu ve Würzburgu, později v Mnichově a prodejní filiálky ve Frankfurtu nad Mohanem a příležitostně butiky ve Wiesbadenu, Bad Emsu a Bad Kissingenu, lze se oprávněně domnívat, že mimo jiných výrobků to byly zejména číšky, dále charakteristické skleněné picí lázeňské nádoby – pítka s rytinou různých objektů lázní a zajímavými místy jejich okolí, lázeňskými hosty často navštěvovanými.

Na trhu se starožitnostmi se poměrně často objevuje sklo s motivy z bavorských lázní Bad Kissingen, z bádensko-württenberského Baden-Badenu, z hessenského Wiesbadenu či odjinud. Jsou to převážně lázeňské číšky – pítka, suvenýrové číšky, poháry a další artefakty. Nabízí se možnost, že tato skla jsou produkcí firmy Franze Steigerwalda ml. Důvod této myšlenky je ve Wilhelmově bydlišti v městském domě na (novo)borském náměstí, kde měl svůj výstavní prostor i malíř skla a vynálezce lazur Friedrich Eggermann. Zde se jistě seznámil s jeho tvorbou. O řadě těchto skel se můžeme, snad tedy oprávněně, domnívat, že jsou dílem této česko-bavorské firmy.

82/ Romanos 2014, s. 77.

83/ Brožová 1972, s. 252.

84/ Brožová 1977, nestr., pozn. 7; táž 1995, s. 66.

85/ Brožová 1995, s. 67.

86/ Brožková 2007, s. 24.

Obr. 8. Lázeňská číška, čiré sklo, broušeno, červeně lazurováno, rytina lázeňského pavilonu z Bad Kissingen, textů a jména, po 1855. Soukromá sbírka Praha (foto autor 2024).

Obr. 9. Těžítko bochánkovitého tvaru, čiré sklo, broušeno, zespodu červeně lazurováno, rytina lázeňských pavilonů z Bad Kissingen, po 1855. Soukromá sbírka Praha (foto autor 2022).

Vzhledem k tomu, že obchodní firma Franze Steigerwalda obsáhla svým obchodováním řadu dalších lázní a měst, lze mít zato, že i řadu skel publikovaných v katalogích výstav skla a v různých sklářských publikacích, lze určit jako výrobky této (novo) borské filiálky. Kupříkladu ve výpravné publikaci – katalogu výstavy vídeňské soukromé sbírky skla *Glanz und Farbe*. Je zde vyobrazena číška z čirého bezbarvého na hrany broušeného skla s plastickými obdélníky červeně lazurovanými s rytými pohledy na několik objektů v Bad Kissingen s texty *Brunnen Pavillon* (Pavilon s pramenem), *Bellvue* a *Bodenlauben* (Kolonáda) a *Conversationshaus* (volně: Společensko-komunikační dům). Číška je zde datována kolem roku 1840 (obr. 6);^{87/} toto datování je časné (viz dále). S téměř totožnými rytými motivy je další suvenýrové sklo provedené pro tytéž lázně. Je jím vyšší číška na patce broušená na hrany, s částmi ploch červeně lazurovanými s rytými motivy lázeňských objektů doplněných texty *Bodenlaube*, *Bellevue*, *Rakoczy in Kissingen* a rytým monogramem AK. Tato číška ze sbírky Muzea skla a bižuterie je zde datována do rozmezí let 1850 až 1860 (obr. 7); datování bude pozdější.^{88/} Jiná lázeňská číška s rytým motivem v medailonu jednoho lázeňského objektu opět z Bad Kissingen s textem *Rakoczü in Kissingen*, v druhém medailonu s krajinným motivem z okolí lázní s názvem *Bodenlaube*, v posledním poli je jméno majitele číšky *F. Jegler*. Předmět je datován do doby až po roce 1855 (obr. 8).^{89/} Totožný motiv lázeňských pavilónů je na malém těžítku bochánkovitého tvaru z čirého bezbarvého skla, s mírně konkávně vybroušeným dnem červeně lazurovaným. Na dně je rytina pohledu na lázeňské objekty s dvěma prameny *Rakoczü* a *Pandur*, doplněno textem: *Rakoczü und Pandur in Kissingen*. I tento drobný suvenýrový artefakt datujeme do doby po roce 1855 (obr. 9).^{90/}

87/ Publikace *Glanz und Farbe*, č. k. 11.28. Datování není správné; viz dále.

88/ Muzeum skla a bižuterie Jablonec nad Nisou inv. č. S3908.

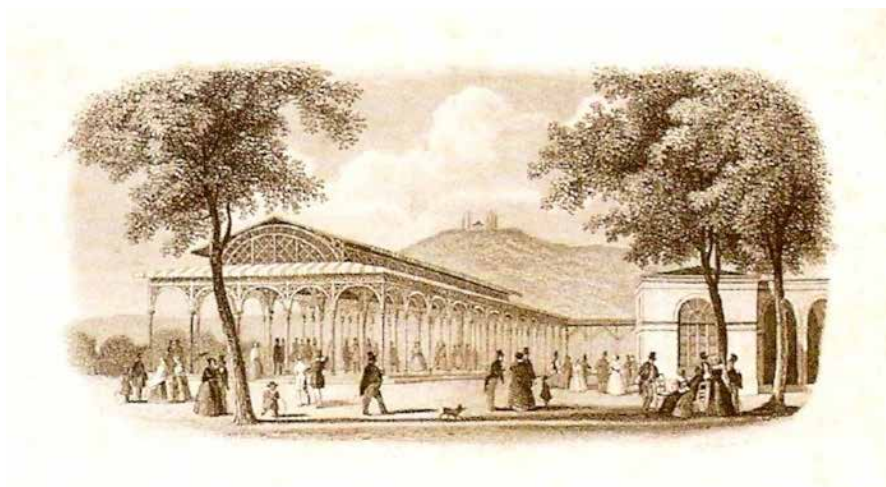
89/ Soukromá sbírka v Praze.

90/ Soukromá sbírka v Praze.

91/ https://books.google.cz/books?id=NOFCAAAAcAAJ&printsec=frontcover&hl=cs&source=gbs_ge_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false.

92/ Litinovou konstrukci pavilonu zde postavil v r. 1842 Friedrich von Gärtner. <https://www.abebooks.com/Heilquellen-B%3C%A4der-Kissingen-Balling-Frankfurt-Main/31090563645/bd#&gid=1&pid=2>.

Pro některá tato skla s rytinami lázeňských objektů byla zřejmě použita kresba (litografie?) s pohledem na litinovou konstrukci pavilonu s prameny vyobrazená v bedkru pro lázeňské hosty Bad Kissingu od F. A. Ballinga z roku 1850 (obr. 10).^{91/} Datem vydání této publikace s ilustrací těchto lázeňských objektů je určeno datum provedení rytin těchto artefaktů, tj. po datu vydání Balingovy publikace. Jako další možná předloha mohl být rytcí skla používán barevný tisk téměř shodný s předešlým, snad prodáváný jako suvenýr z tamních lázní; je uložen v městském archivu Bad Kissingen (obr. 11).^{92/}

Obr. 10. Pohled na lázeňské objekty v Bad Kissingen (Balling 1850, frontispice).

Obr. 11. Pohled na lázeňské objekty v Bad Kissingen, okolo 1850. Stadtarchiv Bad Kissingen (https://de.wikipedia.org/wiki/Bad_Kissingen#/media/Datei:Brunnenhalle_05).

Jinými artefakty, které připisují Steigerwaldově firmě, je válcový na hrany broušený lázeňský koflík z čirého skla. Na protilehlé straně ouška je červeně lazurovaný obdélník se zkosenými rohy, ve kterém je velmi minuciózně proveden rytinou motiv lázeňského objektu s textem *Kursaal i. Wiesbaden*. Kolem jsou lazurovou malovány stylizované listy vinné révy (obr. 12). Druhým je opět lázeňský koflík z čirého skla válcového tvaru broušený na hrany s vyspořeným oválným medailonem, jehož celý povrch je lazurován červeně. V oválu je taktéž rytina lázeňského objektu s textem *Hochbrunn in Wiesbaden*, kolem kterého je rytý motiv vysoké zvěře v krajině. I zde je velmi minuciózně provedena rytina architektury (obr. 13). Na téměř totožném koflíku je motiv z tohoto hessenského lázeňského města také s lazurovaným obdélníkem se zkosenými rohy, s rytinou pravoslavné kaple a textem: *Russische Kapelle i. Wiesbaden*, taktéž rámován malovanými stylizovanými listy vinné révy (obr. 14). Stavba, původně pohřební kaple, byla dokončena v roce 1855. Rytina na tomto koflíku z tohoto lázeňského města Wiesbadenu, ve kterém Franz Steigerwald ml. také obchodoval, vznikla někdy po tomto roce.^{93/}

93/ Soukromá sbírka v Praze.

Obr. 12. Lázeňský koflík, čiré sklo, broušeno, červeně lazurováno, rytý lázeňský objekt ve Wiesbadenu a text, kolem 1855. Soukromá sbírka Praha (foto autor 2023).

Obr. 13. Lázeňský koflík, čiré sklo, broušeno, červeně lazurováno, rytina lázeňského pavilonu ve Wiesbadenu, textu a lesní zvěře, kolem 1855. Soukromá sbírka Praha (foto autor 2022).

Obr. 14. Lázeňský koflík, čiré sklo, broušeno, červeně lazurováno, rytina ruské kaple ve Wiesbadenu a textu, po 1855. Soukromá sbírka Praha (foto autor 2023).

Vraťme se k publikaci *Glanz und Farbe*, ve které je několik dalších artefaktů, které s velkou pravděpodobností přisuzují česko-bavorské firmě Franze Steigerwalda ml.^{94/} Jsou zde na dalších artefaktech rytinami zobrazeny lázeňské objekty jiných lázní či vedut měst, které připisují uvedené firmě. Jsou to katalogová čísla 11.22 – Salzbrunn, 11.25 a 11.26 – Baden-Baden, 11.27 – Wiesbaden (obr. 15) a 11.24 – Koblenz.

Zůstaneme-li ještě u Steigerwaldy předpokládaného používání Egermannových lazur, tak z produkce této firmy by mohl pocházet další artefakt. Je jím na hrany broušená číška z čirého skla žlutě lazurovaná, nade dnem s rozšířeným obloučkovitým prstencem, na jejichž svislých plochách jsou velmi precizně provedeny rytiny různých lázeňských objektů lázní Wiesbaden s rytým jméno Elise v jednom poli. Číška je datována kolem roku 1845 (obr. 16).^{95/} Jiným artefaktem ze suvenýrové produkce Steigerwaldů by také mohla být suvenýrová číška válcového tvaru z čirého skla s obdélným medailonem žluté lazury s rytinou kopce se zříceninou hradu na ostrově Jersey s rytým textem: *Souvenir de Jersey* (obr. 17),^{96/} která může dokládat Steigerwaldovo obchodování v Británii. Tyto publikované artefakty jsou s rytinami velmi precizně a s mnoha detaily provedeny. Lze tak jistě oprávněně předpokládat, že jsou dílem řady významných severočeských rytců zaměstnávaných Steigerwaldy.

Jak je vidět, akční rádius obchodníků sklem Franze Steigerwalda st. a ml. byl rozsáhlý. Zabíral nejen mnoho lázeňských míst a významných měst v Bavorsku, ale i v dalších německých zemích a též na Britských ostrovech. Také se tato obchodní sklářská firma zúčastňovala nejrůznějších českých, německých a rakouských výstav.

Steigerwaldové Franz st. a Franz ml., tj. otec a syn, ač usazení v Bavorsku, se do Čech často vraceli, zejména do Prahy, jednak na návštěvu příbuzenstva, tak i za obchodem.

Víme, že značně potřebné technické znalosti získal Wilhelm Steigerwald, působící v centru severočeského sklářství, kde měl velké možnosti se s mnoha zušlechťovacími technikami nejen seznámit, ale také je jistě při tvorbě firemních výrobků používat. Na Živnostenské výstavě v roce 1835 mimo jiné zboží vystavoval také sklo malované, jak je uvedeno výše. Mnoho o něm nevíme. Na jednom zahraničním internetovém obchodním portálu při vyhledávání skleněných těžítok jsem objevil těžítko bochánkovi-

94/ *Glanz und Farbe. Die Glassammlung Christian Kuhn z r. 2009.*

V této publikaci vídeňské soukromé sbírky skla je řada dalších skel s rytinami vedut dalších měst a lázní např.

z Rakouska, Čech a Slezska.

95/ Soukromá sbírka v Praze.

96/ Soukromá sbírka v Praze. Lepší dopravní infrastruktura přinesla na ostrov cestovní ruch. Zdejší turisty navštěvovaný hrad je na nejjihněji ležícím z britských ostrovů.

15

16

17

Obr. 15. Číška, čiré sklo vrstveno modře, broušeno, žlutě lazurovány broušené čočky s rytinami architektury z Wiesbadenu a jeho okolí, kolem 1840 (Glanz und Farbe 2009, s. 122, kat. č. 11.27).

Obr. 16. Lázeňská číška, čiré sklo, broušeno, žlutě lazurováno, pás rytin lázeňských objektů z Wiesbadenu a textů, kolem 1845. Soukromá sbírka Praha (foto autor 2024).

Obr. 17. Suvénýrová číška válcového tvaru, čiré sklo, žlutě lazurován obdélník s rytinou ostrovního hradu a textu: Souvenir de Jersey, kolem 1840. Soukromá sbírka Praha (foto autor 2024).

tého tvaru z opalínového skla s emailovou malbou budov areálu lázeňského městečka Baden-Baden s vepsaným názvem *Maison de Conversation* (Dům konverzace).^{97/} Tento drobný bibelot by mohl hypoteticky také být produktem firmy Franze Steigerwalda ml., která zde měla také své obchodní zájmy.

Jaké další a jiné předměty zušlechtěné různými technikami a charakterem výzdoby a námětů tato (novo)borská filiálka ještě vyráběla, je prací dalších badatelů.

97/ <https://www.ebay.de/...50c> (shlédnuto 30. 9. 2022).

PRAMENY A LITERATURA

- Balling F. A. 1850: Die Heilquellen und Bäder zu Kißingen. Für Kurgäste. Dritte verbesserte Ausgabe. Frankfurt a. M. und Kißingen.
- Brožová, J. 1972: Eingeglaste Pasten der neuwelter Glashütte aus der Ersten Hälfte des 19. Jh. Annales du 5e Congrès de l'Association Internationale pour l'Histoire du Verre. Liège, s. 251–260.
- Brožová, J. 1974: Lithyaliny a Friedrich Egermann. Ars vitraria 5. Jablonec nad Nisou, s. 75–97.
- Brožová, J. 1977: České sklo 1800–1860. Katalog sbírek I. Uměleckoprůmyslové museum v Praze.
- Brožová, J. 1978: Die Trinkgläser der Glashütte Nový Svět aus der Biedermeierzeit. Glasrevue 11, roč. 33, s. 9–14.
- Brožová, J. 1979: Harrachovské sklo se zatavenými pastami z 2. čtvrti 19. století. Ars vitraria 6. Jablonec nad Nisou, s. 50–66.
- Brožová, J. 1985: Český křišťálový lustr 18. a 19. století. Ars vitraria 8. Jablonec nad Nisou, s. 6–27.
- Brožová, J. 1993: Chinoiserie a žánry na českém skle biedermeieru, malované transparentními emaily. Starožitnosti a užití umění č. 5, s. 2–5.
- Brožová, J. 1994: Řezáč skla František de Paula Zach 1820–1881. Bezděz 2, s. 53–64.
- Brožová, J. 1995: Severočestí rafinéri a obchodníci sklem v obchodní korespondenci harrachovské sklárny Nový Svět v 1. polovině 19. století. Bezděz 3, s. 59–81.
- Brožová, J. 1997: Severočestí rafinéri a obchodníci sklem v obchodní korespondenci harrachovské sklárny Nový Svět v 1. polovině 19. století, 2. část. Bezděz 6, s. 61–79.
- Brožová, J. – Buquoy, M. von – Spiegl, W. 1995: Das Böhmisches Glas, Band II., Empire – Biedermeier – Zweites Rokoko. Passauer Glasmuseum, s. 130–131.
- Buse, S. 2007–2013: Die Geschichte der Glasfabrik Theresienthal. Römer aus Theresienthal. In: <http://www.roemer-aus-theresienthal.de/buch1.html>.
- Glanz und Farbe 2009. Die Glassammlung Christian Kuhn. Katalog výstavy. Liechtenstein Museum Wien 23. říjen 2009–12. leden 2010.
- Jindra, V. 1991–1995: Dějiny Nového Boru a jeho obcí. Příloha novoborského měsíčníku. I. díl.
- Lněničková, J. 2002: O rodině Steigerwaldů. 177 let sklářského řemesla v Praze. Res musei Pragensis. Měsíčník Muzea Hlavního města Prahy č. 12, roč. VII, s. 8–13.
- Lněničková, J. 2003: Pražští sklenáři, skláři, rytci, brusiči, malíři a obchodníci sklem činní v Praze. (1. část – do roku 1851). Historica Pragensia 1, s. 93–264.
- Mergl, J. (ed.) 2012: Z Nového Světa do celého světa / 300 let harrachovského skla. Arbor vitae / Uměleckoprůmyslové museum v Praze.
- Mergl, J. 2019: České sklo ze soukromých sbírek. SKYWEY a. s.
- Nový, P. – Havlíčková, D. 2009: Zázračné prameny. Lázeňské a upomínkové sklo. Muzeum skla a bižuterie v Jablonci nad Nisou.
- Nový, P. (ed.) 2010: Dominik Biemann. Z mého života. Vzpomínky a poznámky nejslavnějšího českého rytce skla. GplusG Praha.
- Palme, Franz Friedrich 1935: Beiträge zur Geschichte der Steinschönauer Glasindustrie. Steinschönau.
- Pazaurek, G. E. 1923: Gläser der Empire- und Biedermeierzeit. Leipzig.
- Romanos, I. S. 2015: Theresienthal vom Biedermeier bis zur früher Moderne. Eine kunsthistorische Studie zu e i n e r Glasmanufaktur des Bayerischen Waldes. Disertační práce, Univerzita Ludwiga Maxmiliána, Mnichov.
- Sacher, V. 1966: Tradice borských výstav. Sklář, časopis Borského skla a VÚUS v Novém Boru, č. 24, roč. VI. s. 4.
- Seyfert, I. – Bauer, S. 2013: "Steigerwald". Neue Deutsche Biographie 25, s. 129–130.
- Schöttner, J. 2004: Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století – II. Kamenický Šenov (1. část). Bezděz 13, s. 49–82.
- Schöttner, J. 2005: Severočeské řezané sklo v první polovině 19. století II. Kamenický Šenov (2. část). Bezděz 14, Česká Lípa, s. 21–44.
- Spiegel, W. 2001: České broušené sklo první poloviny 19. století pod anglicko-irským vlivem. Sklo bez hranic, díl 1. Sborník příspěvků ze semináře, Glasmuseum Frauenau, s. 203 ad.
- Stolberg-Wernigerode, O. 2013: Neue deutsche Biographie, Bd.: 25. Stadion-Tecklenborg, Berlin.

INTERNETOVÉ ZDROJE

https://de.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Steigerwald (shlédnuto 6. 1. 2022).

https://edoc.ub.uni-muenchen.de/21727/1/Romanos_Iris.pdf (shlédnuto 12. 10. 2022).

<https://daten.digital-sammlungen.de/0008/bsb00085894/images/index.html?fip=193.174.98.30&id=00085894&seite=156> (shlédnuto 8. 3. 2023).

https://de.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_Steigerwald#/media/Datei:Wilhelm_Steigerwald.jpg (shlédnuto 18. 1. 2023).

<http://www.roemer-aus-theresienthal.de/buch1.html> (shlédnuto 8. 2. 2023).

<https://www.deutsche-biographie.de/gnd1082132942.html#ndbcontent> (shlédnuto 9. 4. 2023).

<https://daten.digital-sammlungen.de/0008/bsb00085894/images/index.html?fip=193.174.98.30&id=00085894&seite=156> (shlédnuto 12. 4. 2023).

https://de.wikipedia.org/wiki/Altes_Kurhaus_Wiesbaden#/media/Datei:Innenansicht_des_Alten_KurhausesImg.jpg (shlédnuto 4. 2. 2024).

https://ags.cuzk.cz/archiv/openmap.html?typ=omc&idrastru=B2_a_4C_626_6 (shlédnuto 12. 6. 2023).

RESUMÉ

Die Filiale der böhmisch-bayerischen Glashandelsfirma von Franz Steigerwald in Nový Bor (Haida)

Zusammenfassung der bisherigen Erkenntnisse über die Glashandelsgesellschaft aus dem 19. Jahrhundert und ihre Produkte

Michal Gelnar

Über die Anfänge der Glashandelsfirma von Franz Steigerwald sen. (1774–1829), der aus einer weit verzweigten Prager Familie von Glasveredlern und -händlern stammte, war bisher wenig bekannt. Erst die Entdeckung einer Information von Johann Pohl, dem Verwalter der gräflichen Glashütte in Nový Svět (Neuwelt) im Riesengebirge, gab den Anstoß für eine gründlichere Untersuchung und die anschließende Veröffentlichung kleinerer Berichte über dieses Unternehmen. Mehr Informationen, wenn auch ungenaue, findet man bei einigen deutschen Autoren sowie auf verschiedenen Portalen. Franz Steigerwald sen. handelte bereits seit 1817 mit der Harrachschen Glashütte in Neuwelt, von der er verschiedene Warenarten und Halbfertigprodukte bezog. Nach seinem Tod setzte sein Sohn Franz Steigerwald jun. (1798–1861) die erfolgreiche Entwicklung der Firma fort. Er beauftragte seinen Bruder Wilhelm (1804–1869) mit der Eröffnung einer Filiale in Haida, was 1832 geschah, als Wilhelm sich dort mit seiner Familie niederließ. In der Ortschaft Janov (Johannesdorf) bei Sloup (Bürgstein) gründete er nach dem Erwerb von drei Gebäuden eine Schleif- und Gravurwerkstatt ein. Er beschäftigte zahlreiche Glasgraveure und -schleifer, insbesondere aus Haida und der Umgebung (K. Günther, K. Pfohl u. a.). Später vergab die Firma Aufträge an Glasgraveure wie F. Zach oder D. Biemann, berühmte Persönlichkeiten ihrer Zeit. Die Haidaaer Filiale von Steigerwald jun. nahm laut Jarmila Brožová unter den damaligen Glasunternehmen in Haida eine führende Stellung ein. Von ihrer Produktion sind bislang zwei geschliffene, gravierte und mit transparenten Farben bemalte Teller bekannt. Diese befinden sich im Technischen Museum in Wien, wohin sie 1938 gesandt wurden.

In Haida wohnte Wilhelm in einem städtischen Haus, in dem der vielseitige Maler und Erfinder F. Egermann seine Glasausstellung hatte, dessen Werke er mit großer Wahrscheinlichkeit sehr gut kannte. Offenbar arbeitete er mit ihm bei der Lieferung unterschiedlich gebeitzter Gläser zusammen, die sein Bruder in seinen Geschäften und Kurort-Boutiquen in allen deutschen Ländern erfolgreich verkaufte. Dies belegen entdeckte Gläser mit gravierten Kurortmotiven von zahlreichen deutschen Orten. Über weitere Produkte aus der Anfangszeit dieser Firma ist nicht viel bekannt. Sie stellte ihre Produkte in verschiedenen Ausstellungen aus, deren Kataloge die Firma erwähnen. Genauere Details zu ihrer Produktion sind jedoch bisher wenig bekannt, und einige ihrer Produkte werden auch anderen Herstellern zugeschrieben. Aus der Neuwelter Glashütte bezog die Firma Glas mit eingeschmolzenen Bisquit-Inkrustationen, die die Firma eine Zeit lang aus Frankreich für die Glashütte bestellte. Außerdem handelte sie mit Neuwelter Lithyalinen, die nach ihren eigenen Mustervorgaben gefertigt wurden, sowie

mit schwarzem Hyalithglas, das mit Gold bemalt wurde. Auch Kronleuchterbehänge bezog Steigerwald aus Neuwelt. Franz Steigerwald jun. entwickelte das Unternehmen zu einer sehr erfolgreichen und bedeutenden Firma mit Sitz in Bayern. Dort gründete er mehrere bedeutende Betriebe, basierend auf seinem umfassenden Fach- und Handelswissen, das er in verschiedenen böhmischen Glashütten (Harrachov, Adolfov bei Vimperk) erlangt hatte, von denen er ausgehen zur weiteren Veredelung bezog.

Ein weiterer Sohn von Franz Steigerwald sen., Emanuel (1811–1851), übernahm nach seinem Bruder Franz Steigerwald jun. die Filiale in Würzburg. Er wurde ein Großhändler mit internationalen Kontakten. Die Steigerwalder nutzten bei der Veredelung ihrer Produkte zahlreiche in Böhmen übliche Dekorationstechniken.

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Abbildung der Boutique Steigerwalds in Bad Kissingen, vermutlich nach 1835 (Romanos 2015, s. 84, obr. 28).

Abb. 2. Glasausstellung von Franz Steigerwald jun. im Gebäude des Münchner Basars, 1853 (Romanos 2015, s. 82, obr. 27).

Abb. 3. Porträt von Wilhelm Steigerwald mit seiner Tochter Luise, im Hintergrund zwei Gemälde mit Veduten des Haidaer Marktplatzes, Öl, undatiert, Sammlung des Glasmuseums Theresienthal. Vermutlich vor 1839 gemalt, da Luisa im folgenden Jahr in Schachtenbach bei Zwiesel verstarb (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Wilhelm_Steigerwald.jpg).

Abb. 4. Katasterkarte Bürgstein 1843, Detail (Kartengrundlage: Archivdokumente des Zentralarchivs für Vermessungswesen und Kataster, www.cuzk.cz).

Abb. 5. Der Kursaal in Wiesbaden mit Kronleuchtern um 1840 (https://de.wikipedia.org/wiki/Altes_Kurhaus_Wiesbaden).

Abb. 6. Kurbecher, transparentes Glas, geschliffen, rot gebeizt, mit Gravuren von Architektur aus Bad Kissingen und Texten, nach 1850. Private Sammlung Wien (Glanz und Farbe 2009, S. 123, Kat. Nr. 11.28).

Abb. 7. Kurbecher, transparentes Glas, geschliffen, rot gebeizt, mit Gravuren von Architektur aus Bad Kissingen und Texten, um 1860. Sammlung des Museums für Glas und Bijouterie Jablonec nad Nisou, Inv. Nr. S3908 (Nový – Havlíčková 2009, S. 54).

Abb. 8. Kurbecher, transparentes Glas, geschliffen, rot gebeizt, mit Gravur eines Kurpavillons aus Bad Kissingen, Texten und einem Namen, nach 1855. Private Sammlung Prag (Foto Autor 2024).

Abb. 9. Briefbeschwerer in gewölbter Form, transparentes Glas, geschliffen, von unten rot gebeizt, mit Gravur von Kurpavillons aus Bad Kissingen, nach 1855. Private Sammlung Prag (Foto Autor 2022).

Abb. 10. Ansicht der Kurbauten in Bad Kissingen, Grafik, veröffentlicht 1850 (Balling 1850, frontispice).

Abb. 11. Ansicht der Kurbauten in Bad Kissingen, farbige Grafik, um 1850 (https://de.wikipedia.org/wiki/Bad_Kissingen#/media/Datei:Brunnenhalle_05).

Abb. 12. Kurtasse, transparentes Glas, geschliffen, rot gebeizt, mit Gravur eines Kurgebäudes in Wiesbaden und einer Inschrift, um 1855. Private Sammlung Prag (Foto Autor 2023).

Abb. 13. Kurtasse, transparentes Glas, geschliffen, rot gebeizt, mit Gravur eines Kurpavillons in Wiesbaden, eines Textes und Waldtiere, um 1855. Private Sammlung Prag (Foto Autor 2022).

Abb. 14. Kurtasse, transparentes Glas, geschliffen, rot gebeizt, mit Gravur der Russischen Kapelle in Wiesbaden und einer Inschrift, nach 1855. Private Sammlung Prag (Foto Autor 2023).

Abb. 15. Becher, transparentes Glas, blau überfangan, geschliffen, mit gelb gebeizt geschliffenen Linsen mit Gravuren von Architekturmotiven aus Wiesbaden und Umgebung, um 1840 (Glanz und Farbe 2009, Wien 2009, S. 122, Kat. Nr. 11.27).

Abb. 16. Kurbecher, transparentes Glas, geschliffen, gelb gebeizt, mit einem Band von Gravuren der Kurgebäude aus Wiesbaden und Texten, um 1845. Private Sammlung Prag (Foto Autor 2024).

Abb. 17. Souvenirbecher in zylindrischer Form, transparentes Glas, gelb gebeizt Rechteck mit Gravur einer Inselburg und Inschrift Souvenir de Jersey, um 1840. Private Sammlung Prag (Foto Autor 2024).

Übersetzt von Petra Sochová

DOBRANOV, PÍSEČNÁ A ROD DOBRANOVSKÝCH Z DOBRANOVA

DOBRANOV, PÍSEČNÁ AND FAMILY DOBRANOVSKÝ OF DOBRANOV

Jaroslav Panáček

*Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa;
panacek@muzeumcl.cz*

Dobranov byl od nepaměti vždy součástí Lipského panství a kostel v Dobranově byl také filiálním k farnímu kostelu v České Lípě. Prezentační právo k němu měli lipští faráři a těmi byli po celou známou dobu Weitmilové. Až do počátku 16. století se v pramenech vyskytuje celá řada osob z Dobranova, jejichž vztah k pozdějšímu rodu Dobranovských však nelze potvrdit.

Písečná patřila od své první zmínky k panství hradu Sloup. Po připojení Sloupu k Lipskému panství sdílela stejné osudy s Dobranovem. Stejně jako v Dobranově, i v Písečné byly lenní dvory, patřící k Lipskému panství. Na rozdíl od Dobranova, který v roce 1528 přešel k panství Zákupy, byla Písečná trvalou součástí čtvrtého dílu Lipského panství u Křížové brány.

Vladycký rod z Dobranova, později Dobranovských z Dobranova (něm. Döber von Döber), v 17. století označovaný jako rytířský, má nepochybně své jméno po stejnojmenné vsi. Jejich usazení přímo v Dobranově však není nikde doloženo, naopak počínaje nejstarším příslušníkem Václavem z Dobranova jsou spojeni s Písečnou. Od roku 1544 až do roku 1619 jsou členové rodu uváděni seděním v Písečné. Jejich dvůr stával na jihovýchodním okraji vsi na místě dnešního čp. 42.

Rod Dobranovských z Dobranova se do 2. třetiny 17. století rozšířil do jiných koutů Čech, převážně v jejich severní polovině, v podobě příslušníků nižší šlechty ve služebném postavení k panskému stavu. Někteří členové rodu se objevili v poslední čtvrtině 17. století v Polsku a zde se rod rozšířil, takže zde dnes žije okolo 500 mužských i ženských nositelů tohoto jména.

Dobranov, Písečná, Dobranovský z Dobranova, páni z Weitmile, Polsko

Since time immemorial Dobranov has always been a part of the manor Lipá and just as well the church in Dobranov was a branch of the parish church in Česká Lípa. The right of presentation towards it had always been bestowed to pastors of Lipá, who were the Weitmils for all the time known. In the sources a number of persons of Dobranov figure until the beginning of the 16th century, whose relation to the later family of Dobranov however cannot be confirmed.

Since it was first mentioned, Písečná was a part of manor Sloup. After its annexation to the manor of Lipá it shared the destiny of Dobranov. Just like in Dobranov, in Písečná there were feudal yards which were a part of the manor of Lipá. Unlike Dobranov, which came over to the manor of Zákupy in 1528, Písečná was a permanent part of the fourth section of manor Lipá near Křížová brána (Cross Gate).

The squire family of Dobranov, later Dobranovský of Dobranov (Döber von Döber in German), in the 17th century designated as a knight family, was no doubt named after the village of the same name. There is however no evidence on their settlement right in Dobranov. On the contrary, beginning with their oldest member Václav of Dobranov, they are connected with Písečná. From 1544 up to 1619 the members of the family are referred to as settlers of Písečná. Their farmyard would stand at the south-east outskirts of the village on the site of today's house No. 42.

The family Dobranovský of Dobranov expanded until the second third of the 17th century into further corners of Bohemia, mostly in its northern half, as members of the lower nobility in servile position to the class of lords. Some members of the family appeared in Poland in the last quarter of the 17th century where the family extended, so nowadays about 500 male and female bearers of this name live there.

Dobranov, Písečná, Dobranovský of Dobranov, lords of Weitmile, Poland

Dobranov

Ves Dobranov na východní straně města České Lípy se poprvé objevuje v písemných pramenech v roce 1352. Již tehdy zde stál kostel, který je v rejstříku papežských desátků označen jako filiální k farnímu kostelu sv. Petra a Pavla v České Lípě: „*Lypa cum filia Dobronow*“.^{1/} Filiální kostel býval „pobočným kostelem“ v rámci farnosti, jíž byl součástí. Od farního kostela se lišil například tím, že obvykle nedisponoval pravomocí udílení základních svátostí (křest, sňatek, poslední pomazání). Pokud měl filiální kostel vlastního správce, musel k těmto úkonům mimo běžný provoz žádat o souhlas faráře nebo administrátora příslušné farnosti.

Farní kostel v České Lípě spolu s filiálním kostelem v Dobranově platily jako papežský desátek společně tehdy poměrně vysokou částku jedné kopy grošů, zdaleka nejvyšší v celém lipském děkanátu, dvojnásobek druhého nejvyššího poplatku (Děčín 30 grošů). Tak tomu bylo až do doby okolo roku 1405, do kdy jsou údaje zachovány, přičemž v roce 1399 částka stoupla dokonce až na 1 kopy a 20 grošů. Přestože se jednalo o kostel filiální, zdá se, že hned od počátku měl kostel v Dobranově vlastního faráře, který je poprvé připomínán v roce 1365 (plebán Zdeněk).^{2/} Poté máme v letech 1379–1412 doloženo šest aktů prezentování nového plebána na faru v Dobranově a další správci fary jsou uvedeni až do roku 1425.^{3/} Ve všech případech uvádění nového plebána na dobranovskou faru vystupuje jako patron či držitel podacího práva českolipský farář. Poprvé, v roce 1379 jím byl českolipský farář Jan,^{4/} při ostatních prezentacích již to byl farář Kuník.^{5/} Oba po sobě dlouho sloužící českolipští faráři byli členy měšťanské větve rodu pánů z Weitmile usazené v České Lípě. Jan byl farářem v letech 1353/56–1380 a Kuník v letech 1380–1422.^{6/} U tohoto rodu se musíme zastavit.

Založení města České Lípy bylo již před více než dvaceti lety položeno do období let 1305–1319. Při té příležitosti byla vyslovena hypotéza o možné lokátorské účasti Weitmilů na založení města tehdejší majitelem Žitavy Jindřichem z Lipé.^{7/} Mohly by o tom svědčit četné osoby z tohoto rodu v čele města, ať již několik purkmistrů, členů městské rady, dědičný rychtář Frenclín či oba již zmínění faráři, kteří při důležitosti,

1/ RDP, s. 76.

2/ LC I/2, s. 64.

3/ Dobranowski 2019, s. 46. Autor pokládá zcela bezdůvodně plebány označené „z Dobranova“ za předky rodu Dobranovských z Dobranova.

4/ LC III-IV, s. 110.

5/ LC III-IV, s. 154; V, s. 136; VI, s. 269; VII, s. 14, 44.

6/ Panáček 2007, s. 12–21.

7/ Panáček 2002, s. 20–21.

jaká byla v tehdejší době přikládána církevnímu životu, byli pro město prvořadými osobami. Stranou při tom ponecháváme osobnost, kterou byl ředitel stavby chrámu sv. Víta v Praze a slavný kronikář doby Karla IV. Beneš Krabice z Weitmile, jenž se pravděpodobně v České Lípě narodil, ale jinak s ní neměl nic společného.^{8/}

Rodu pánů z Weitmile věnovali historikové pozornost již mnohokrát, takže nemá smysl tyto všechny práce vypočítávat.^{9/} Přes německý původ jejich jména pokládali všichni historikové Weitmily za „staročeskou rodinu, jejíž členové se vyznamenávali příchylností k přirozenému svému jazyku a českému národu.“^{10/} Některá zjevně česká křestní jména členů rodu (Pešek, Beneš, Kuník, Václav, Vlachník) a projevy náklonnosti k češtví v kronice Beneše Krabice by svědčily o českém původu nebo alespoň o usazení v Čechách již od 13. století. Jméno sídla, odkud Weitmilové vzešli a po němž si zvolili predikát, nás ovšem nemusí udivovat, protože německá jména panských sídel nejsou v Čechách výjimkou. Prvním dokladem původu jejich jména je v roce 1319 pečeť Peška ze Střekova s opisem S. PETRI. D+ WITENMVL+.^{11/} Ten byl patrně nejstarším držitelem tvrze Weitmile, která ležela severně od Nového Bydžova u Smrkovic a její pozůstatky byly zatopeny rybníkem.

Jméno tvrze Weitmile (či Veitmile, dvojité W na začátku je pouze důsledkem psaní jména v latinských nebo staročeských pramenech) vysvětluje toponomastika ze středohornoněmeckého *wīt a mūle*, což znamená velký mlýn.^{12/} Pouze v jediném případě se vyskytl pokus hledat původ jména v německých krajích. Neudivuje, že to byl německý profesor gymnázia v tehdy zcela německé České Lípě Alexander Tragl, který se snažil odhalit prapůvod rodu na základě etymologie jména (resp. přídomku) až v Durynsku, kde prý Weitmilové získali majetek výrobou indiga z byliny borytu barvířského (= něm. Waid, odtud Waidmühle, tj. mlýn na boryt.^{13/} Doklady k potvrzení své hypotézy ovšem nevedl, stejně jako Franz Hantschel, který předpokládal německý původ Beneše Krabice z Weitmile.^{14/} Ponecháme-li stranou vybájenou rodovou pověst o původu Weitmilů (Hájek, Paprocký), není možno nechat bez povšimnutí poměrně úzké vztahy rodu k lucemburské dynastii a panovnickou přízeň, které se členům rodu včetně kronikáře Beneše od Lucemburků dostávalo.^{15/}

Na druhou stranu zjistil M. Sovadina, že se členové rodu Weitmilů objevují od 40. let 14. století často jako svědkové na listinách synů Jindřicha z Lipé.^{16/} Logicky je proto pokládal za členy manské organizace Jindřicha z Lipé na Žitavsku, jejíž členové odešli spolu s ním v roce 1319 na Moravu. Na rozdíl od jiných Jindřichových leníků ovšem nejsou Weitmilové na Žitavsku v písemných pramenech doloženi a podrobný průzkum zjistil, že tento rod nezná žádné kompendium šlechtických rodů z Německa a Lužice (Siebmacher, Hefner, Kneschke, Boetticher, Knothe, aj.). Pak se ovšem nabízí otázka, odkud Weitmilové do České Lípy přišli.

Zatím si žádný z historiků nedal práci se zjištěním, odkud pochází nejstarší doklad existence nedaleké vsi Brenná a co vlastně obsahuje. K roku 1320 jej pouze v krátké citaci uvedl A. Profous s odkazem na článek F. Štědrého s dodatky k Emlerovým Pozůstatkům desk zemských.^{17/} V této zprávě se Jindřich starší z Prorubí přiznal, že daroval své dědictví ves Brennou s dvory kmectími a se vším příslušenstvím Peškovi, řečenému Krabice z Weitmile a jeho dědicům.^{18/} Podle další zprávy z téhož pramene koupili v roce 1323 za 300 kop gr. Pešek a Beneš bratři Krabicové z Weitmile tvrz a dvůr Holohlavy (v sev. sousedství Smiřic u Hradce Králové) a v roce 1354 další Krabicové

8/ Sovadina 1978.

9/ *Naposledy Panáček 2007*, s. 6–7.

10/ *Sedláček 1899*, s. 1061.

11/ *RBM III*, s. 199, č. 483.

12/ *Profous – Svoboda 1957*, s. 485–486.

13/ *Tragl 1896*, s. 2.

14/ *Hantschel 1918*.

15/ *KDK*, s. 567–568.

16/ *Sovadina 2003*, s. 40.

17/ *Profous 1947*, s. 175.

18/ *Štědrý 1904*, s. 2–3.

z Weitmile Petr, Jan a Beneš za 200 kop gr. tvrz Slivno (u Benátek nad Jizerou) s příslušenstvím.^{19/} Svědčí to jednak o poměrné zámožnosti teprve těsně před tím (1319) v písemných pramenech se objevujícího rodu a zároveň nám zpráva o Brenně přibližuje Weitmily o dost dříve do blízkosti České Lípy, kde jsou poprvé doloženi v osobě lipského faráře Jana až v roce 1356.^{20/} Protože známe později dalšího člena rodu Ješka Krabice z Prorubí (zaniklý dvůr na místě Nových Zákup), nabízí shodné příjmy Krabice u členů rodu z Prorubí a Weitmilů možné vysvětlení v jejich příbuzenství.^{21/}

Při zohlednění těchto skutečností a zdůraznění výlučnosti, jakou měl po dlouhá desetiletí rod Weitmilů v České Lípě, se nabízí otázka, zda prezentační právo Jana a Kuníka z Weitmile k dobranovskému kostelu vyplývalo z jejich postavení správce českolipské fary nebo mohli být Weitmilové majiteli části vsi Dobranova či dokonce zakladateli tamního kostela. K tomu nám ovšem skoupé písemné prameny těžko mohou poskytnout odpověď. Historik J. V. Šimák k tomu pouze uvedl: „V Dobranově byl díl vládycký, jehož majetníci, snad pův. manové lipští, byli Češi; podací kostelní náleželo farářům lipským“.^{22/} O příslušnosti Dobranova k Lipskému panství nemůže být sporu, neboť v roce 1397 prodal Hynek Berka z Dubé za 109 kop grošů pražských městu Česká Lípa plat 7 kop a 20 grošů pražských zajištěný na sedmi selských usedlostech ve vsi Dobranov. Tento plat byl městem určen na účely stavby, opravy a výzdoby farního kostela.^{23/}

S Dobranovem se kromě zpráv týkajících se kostela v pramenech znovu setkáváme v roce 1413, kdy majitel města Hynek Hlaváč Berka z Dubé přenesl věno 60 kop gr. pr. své manželky Anežky ze Šternberka ze vsi Braňovice, Šternov a Čeřenice (v okolí Českého Šternberka) na vesnice panství lipského Písečnou, Dobranov, Žizníkov a Provodín. Z celkové výše platů zvýšené na 63 kop a 35 gr. připadlo na kmetčí dvory v Písečné 18 kop a na kmetčí dvory v Dobranově 17 kop a 5 gr.^{24/}

Na přelomu 14. a 15. století se v několika zprávách setkáváme s jistým Petrem z Dobranova. Již v roce 1392 byl se souhlasem faráře Kuníka ustanoven farářem v Dobranově Petr, správce oltáře sv. Václava ve farním kostele v Lipém, který je pak o dva roky později jmenován jako svědek při prodeji poplužního dvora.^{25/} Nemáme však jistotu, zda je to týž Petr z Dobranova, který se objevuje o více než dvacet let později. V roce 1416 zemřel oltářník Jakub, správce oltáře Nejsvětější Trojice a sv. Zikmunda ve farním chrámu lipském a uprázdněné beneficium bylo obsazeno klerikem Petrem z Dobranova. Prezentovali jej Hynek Berka z Dubé, seděním v Lipém, spolu s purkmistrem a lipskými konšely.^{26/} Tentýž Petr z Dobranova byl o šest let později účastníkem sporu vedeného před soudem generálního vikáře pražského arcibiskupství, kde byla projednávána smlouva o náhradu peněz zpronevěřených oltářníkem Petrem z Dobranova, správcem oltáře Nejsvětější Trojice a sv. Zikmunda ve farním kostele pražskému kanovníkovi Janovi z Dubé.^{27/} Přesná podstata sporu, který se táhl až do následujícího roku 1423, nám pro složitost uniká. Ze zápisu, kde je Petr z Dobranova titulován jako magistr, je zřejmé, že se jedná o téhož Petra z Dobranova, který vystudoval v roce 1412 právnickou fakultu pražské univerzity. Zde je zapsán jako „*Petrus Dobranow de Lypa*“. Pro jeho právnické vzdělání pak patrně využili jeho služeb Berkové z Dubé.

Z jakých kruhů Petr z Dobranova pocházel, nevíme. Zdá se, že na některých kmetcích dvorech v Dobranově žili příslušníci nižší šlechty, mezi nimiž bychom mohli hledat

19/ Štědrý 1904, s. 3 a 8.

20/ Panáček 2007, s. 7.

21/ RTB I, s. 517 (1388), 531 (1390).

22/ Šimák 1938, s. 718.

23/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2367, opis ve sbírce elenchů.

24/ RTB II, s. 97.

25/ LC V, s. 136; LE IV, s. 408, č. 566.

26/ LC VII, s. 193.

27/ AICP VII, s. 24–25, č. 46.

jeho původ. Mohla by to potvrzovat i listina z roku 1450, v níž Mikeš ze Salhausen a třináct dalších služebníků a pomocníků Jindřicha Berky z Dubé a Lipé opovídají vedle svého urozeného pána nepřítelství míšeňskému markrabí a saskému knížeti Fridrichovi a slibují stát vždy na straně svého pána. Mezi nižší šlechtou či many z blízkého i vzdálenějšího okolí, jako jsou Petr Olbram ze Škvorce či Hynek z Klinštejna, je jmenován i jakýsi Martin Osmyk z Dobranova.^{28/} V podobných osobách, jako je Petr či Martin Osmyk, bychom patrně mohli spatřovat zárodek pozdějších Dobranovských z Dobranova.

V době husitských válek stála většina Berků na katolické straně. V roce 1423, na počátku května, dobyli husité Českou Kamenici a některé jejich oddíly postoupily až k Pihelu. Zprávy o hrozícím nebezpečí od Žižkových oddílů sdílela severočeská katolická šlechta s lužickými stavy. Počátkem června posílali do Horní Lužice k jednání se Šestiměstím své dva zplnomocněnce čtyři Berkové, Hynek Berka Hlaváč na Lipém, Jindřich Wildensteinský, Jan Falkensteinský a Hynek Hohnsteinský. Zmíněnými vyslanci byli Fridrich Pancíř ze Smojna a magistr Petr z Dobranova.^{29/} Na jejich misi pak navázalo někdy před 12. červnem v Löbau jednání hejtmanů posádek hradů v Děčíně, na Tolštejně, v Lipém a Michalovicích, aby se domluvili na opatřeních proti husitům.^{30/} Podobné schůzky pak probíhaly až do konce tohoto roku.

Věno, které měla Anežka ze Šternberka od roku 1413 zapsáno na Písečné, Dobranově, Žizníkově a Provodíně, se stalo předmětem dalších majetkoprávních sporů. Hynek Berka Hlaváč byl jejím druhým manželem a zemřel v listopadu 1423. Anežka se v roce 1427 provdala potřetí, a to za Zikmunda z Vartenberka na Děčíně. Ten zemřel v roce 1438 ve vězení a Anežka zemřela rok poté. Téhož roku 1439 prohlásil král Albrecht jí zapsané věno za spadlé na Kašpara Šlika a Haška z Valdštejna jako její poručníky.^{31/} Ve skutečné vlastnictví majetku ale nevešli a 6. listopadu 1453 jej dal král Ladislav dvěma příbuzným Anežky, nejvyššímu komořímu Alšovi a nejvyššímu purkrabímu Zdeňkovi ze Šternberka. Toto propůjčení se vztahovalo nejen na pojištěné věno z druhého manželství, ale i její další zápisy, které zahrnovaly kromě Lipého i Děčín, panství Rybnov a Litýš. Celý proces dědictví po Anežce se táhl až do druhé poloviny 15. století. Držba majetků po Anežce Šternberky však byla stejně pouze formální, protože v držení Lipského panství byl podle práva od roku 1435 Jindřich Berka Dubský,^{32/} který pak 11. dubna 1454 nároky dědiců odkoupil za 1500 kop.^{33/}

Ve stejné době se dovídáme o dalších lenících v Dobranově. V roce 1454 zemřel v Dobranově jakýsi Jan Kerušín (*Johannes de Kerusse*), jehož roční plat 5 kop gr. č. připadl právem odúmrti králi. Tehdejší panovník Ladislav Pohrobek daroval 19. dubna tento plat za ochotné služby Mikešovi Pancířovi ze Smojna. Ten byl od konce 30. let 15. století majitelem hradu a panství Sloup a snažil se ovládat blízké okolí.^{34/} Jindřich Berka z Dubé a z Lipého odepíral proti vyvolanému zápisu říka, že je držitelem řádného práva k tomuto platu; dokládal to dědickým právem, podle kterého náleží řečený majetek v Dobranově lenním právem ke statku a dědictví Lipý, darovanému mu původně králem. Mikeš Pancíř ze Smojna prohlásil při jednání 4. listopadu 1455, že obdržel majetek a dědictví v Dobranově právem, které není namířeno proti požadavkům Jindřicha Berky z Dubé a z Lipého a nakonec své právo Jindřichu Berkovi postoupil spolu s jiným platem v Písečné.^{35/}

28/ SHSA Dresden, Abt. Wittenberger Archiv, Böhm. Sachen, Befehdungen I, Bl. 9.

29/ CDL II/1, s. 165–166.

30/ CDL II/1, s. 141.

31/ AČ 2, s. 206, č. 464.

32/ AČ 36, s. 179, č. 99.

33/ RTB II, s. 248.

34/ Poslední zpráva o Mikeši Pancířovi je z roku 1455 (Panáček 2006, s. 21–23).

35/ AČ 37/1, s. 384–385, č. 35.

Necelé dva týdny po Janovi zemřela v Dobranově i Keruše se svými rodiči (*Keruse cum parentibus*) a kromě nich i jakýsi Jiřík řečený Roman ve vsi Záluží.^{36/} Jejich zboží a dědictví v Dobranově a v Záluží se všim příslušenstvím připadlo právem odúmrti králi a ten je tentokrát daroval za ochotné služby Jindřichu Berkovi z Dubé a z Lipého.^{37/} Ten již byl asi od roku 1444 opět faktickým držitelem Lipého a Lipského panství, které bylo do té doby okupováno. Nejprve od roku 1426 husity a od roku 1435 spojenci husitů z řad šlechty, nejprve Zikmundem z Vartenberka a pak jeho synem Jindřichem.^{38/} Po vypořádání a odkoupení všech nároků bylo v roce 1455 vloženo Lipské panství do desek dvorských. Dříve protiprávně odcizené statky jsou v zápise opět jmenovány: dva lenní dvory v Písečné a v Dobranově, náležející ke vsi Bukovany, a kromě nich ještě další lenní dvůr v Dobranově patřící ke vsi Bukovany (*in Pieseczna et Dobranyowie due curie omagiales ad villam Bukowiny spectantes ... item in Dobranyowie curia omagialis ad Bukowiny spectans*).^{39/}

Ve druhé polovině 15. století jsou zprávy o Dobranově nečetné. Dobranov i Písečná jsou jmenovány mezi lety 1461–1481 mezi obcemi lipského tržního obvodu, kde Dobranov platil 5 grošů a Písečná 19 pfenigů (*pysnik xix p[fennig], Dobran v g[roschen]*).^{40/} V té době známe pouze dvě osoby pocházející z Dobranova. V roce 1462 jakéhosi Mikuláše Kniežkova z Dobranova, který koupil za 20 kop gr. dědictví v Braškově (asi 5 km jižně od Kladna) od Jana z Nedvídkova a z Braškova,^{41/} a v roce 1469 Vaňka z Dobranova (*wanke von dobranow*), který získal v České Lípě měšťanské právo.^{42/} Na počátku 16. století se zmiňuje ještě jedna taková osoba. V roce 1512 se vyskytuje jako purkrabí Jana z Vartenberka na Českém Dubu Mates z Dobranova (*Mathes von der Döber*) seděním na Útěchovicích, který přivěsil svoji pečeť na tamní městské privilegium. A. Sedláček soudil, že měl v Útěchovicích patrně dvorec, ačkoliv samotná ves tehdy patřila k Děvínu.^{43/}

Při dělení potomků Jindřicha Berky z Dubé na Lipém v roce 1502 připadlo Jiřímu Berkovi z Dubé († 1507) panství Jablonné, čtvrt města Lipého u Křížové brány a část panství s vesnicemi Kozly, Písečná, Robeč, Ledce, Dobranov a dvorem Manušice s poplužím.^{44/} Jeho manželkou byla Markéta (Margaretha) z Koldic, která měla zapísáno své věno na Dobranově. Po ovdovění žila na Jablonném u svých synů Jindřicha, Hynka, Albrechta, Jaroslava, Petra a Kryštofa, v jejichž prospěch se v roce 1514 své věnné vsi Dobranova vzdala.^{45/} Jak uvádí A. Sedláček,^{46/} zbyli po letech pouze tři, Jindřich, Hynek a Kryštof, a ti prodali v roce 1528 své panství Jablonné se všemi vesnicemi bratrancům Zdislavu Berkovi z Dubé a Lipé na Zákupech.^{47/} Po shoření desk zemských v roce 1541 se pak ještě Jindřich a Hynek přiznali, že tehdy ještě zvlášť Zdislavovi prodali svá práva na věnném dědictví po matce v Dobranově, každý za 200 kop gr. pr.^{48/} Po smrti Zdislavově v roce 1553 dostal panství Jablonné zpět jeden z Jiřího synů Kryštof a jeho potomci Jindřich a Zdislav vystavěli nedaleko Jablonného v letech 1565–1572 nové sídlo – zámek Nový Falkenburk. Tato berkovská linie vlastnila Jablonné až do roku 1706, kdy zemřel její poslední člen František Antonín Berka z Dubé. Dobranov však již zůstal součástí panství Zákupy natrvalo.

Těžko říci, zda možno některou z osob, jmenovaných zde v průběhu 15. a na začátku 16. století, pokládat za předky Dobranovských z Dobranova. Nemáme k tomu žádné informace. Až teprve před polovinou 16. století se objevuje ve zdejších okolí řada osob s označením „z Dobranova“, počínaje Václavem, které lze bezpochyby přiřadit k nižší šlechtě. Neexistuje však jediný pramen, který by je spojoval přímo s Dobranovem,

36/ Záluží je dosud přesně nelokalizovaná zaniklá středověká ves někde v okolí Holan, která se připomíná v letech 1394–1575 (Panáček 1985, s. 294).

37/ AČ 37/2, s. 1425–1426, č. 49.

38/ Panáček 2018, s. 115–116.

39/ NA Praha, DD 23, pag. 133.

40/ Ebelová a kol. 2005, s. 115, č. 44 (fol. 8v).

41/ RTB II, s. 320.

42/ Ebelová a kol. 2005, s. 126, č. 120 (fol. 14r).

43/ Sedláček 1895, s. 168, 265.

44/ NA Praha, DZV 45, fol. G9v–12v.

45/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 40, listina z roku 1514; Hieke 1888, s. 81–82.

46/ Sedláček 1895, s. 287.

47/ NA Praha, DZV 43, fol. J10r–11v.

48/ NA Praha, DZV 5, fol. A20r–20v, G3v.

resp. jediný důkaz, že by v Dobranově byli usazeni. Ani dochovaný urbář Zákupského panství z roku 1560 a kniha převodů nemovitostí obce Dobranov z let 1558–1576 neobsahuje jedinou stopu po tomto rodu.^{49/} Zdá se, že jejich sídlem v našem kraji, pokud nebereme v úvahu jejich službu u vyšší šlechty na některém z okolních panství, byla sousední ves Písečná a tam musíme obrátit svoji pozornost.

Písečná

Patrně od svého počátku patřila ves Písečná k panství hradu Sloup. Jeho prvním známým majitelem a snad i zakladatelem byl Ronovec Čeněk, syn Čeňka z Ojvína (bratra Jindřicha z Lipé). Podvkrát, v roce 1324 a 1327, je uveden s německou verzí predikátu „von Birkenstein“, potřetí je v roce 1330 označen jako „Czenko de Slup.“ Tehdy potvrdil dominikánům (Ordo Praedicatorum) v Litoměřicích každoroční darování šesti korců (tj. 561 litrů) ovsu ze svého dvora „in Vyesseczna“.^{50/} Jakým způsobem se pak dostala část Písečné do majetku Kamýků z Pokratic, nevíme, ale vyplývá to ze zprávy z roku 1381. Peškovi řečenému Kamýk zde patřila vinice (!) a tohoto roku byla prohlášena odumrtí, proti jejímuž provolání odpírali Heník, Jindřich řečený Harnusinger a Jan z Pokratic, patrně bratři Peškovi.^{51/}

Někdy před rokem 1374 byl Sloup připojen k Lipskému panství. V roce 1389 zakoupili konšelé města Lipá v čele s purkmistrem Jindřichem z Weitmile a se souhlasem zdejšího faráře Kuníka z Weitmile od majitele panství Hynka Berky Hohnsteinského věčný roční plat 8 kop grošů pražských, vybíraný od poplatníků ve vsi Písečná, kterým nadali hlavní oltář jimi zřízeného kostela sv. Kříže na předměstí. Všech jedenáct poplatných osedlých v Písečné je zde uvedeno jmenovitě s velikostí jejich polí a výší platu.^{52/} Po dvou letech, v roce 1391, pak sám majitel města Hynek Berka Hohnsteinský, založil oltář sv. Václava a Ludmily v české kapli ve farním kostele lipském a ustanovil k němu čtyři oltářníky. K nadání tohoto nejlépe dotovaného oltáře věnoval fundátor plat 24 kop grošů pražských. Část nadace ve výši 7 kop gr. plynula opět ze vsi Písečná a listinu opět pečetil lipský farář Kuník z Weitmile.^{53/}

Po celé 15. století pak sdílela Písečná stejné osudy s Dobranovem. To znamená, že zde měla zajištěno věno Hlaváčova manželka Anežka ze Šternberka, takže se Písečné týkaly všechny zmíněné soudní pře o toto dědictví. Výjimkou mezi těmito prameny je v roce 1435 jmenování svědka Bohuňka z Klinštejna, jakéhosi „Peczmanus de Pieseczna“, ve při s Hanuškem ze Stupic právě o tyto Stupice (u Řičan).^{54/} Nic bližšího o něm nevíme. Stejně jako v Dobranově, i v Písečné byly lenní dvory odcizené v neklidných dobách husitských válek od Lipského panství, které jsou pak jako jeho součást jmenovány v popisu majetku Jindřicha Berky z Dubé a Lipé v roce 1455. Lenní dvůr v Písečné tehdy držel protiprávně Mikeš Pancíř ze Smojna na Sloupu.^{55/} V literatuře byl tento lenní dvůr ztotožněn s pozdějším dvorem, který v roce 1650 vévodkyně Isabela Kateřina z Valdštejna jako majitelka panství Nový Zámek přenechala dědičně Hansi Heinrichu Prandlovi von Prandt,^{56/} jenž potom sloužil hraběti Kinskému jako majiteli statku Svojkov. V roce 1759 byl hrabětem Janem Adolfem z Kounic odkoupen zpět jako alodiální dvůr a poté jeho pravnukem hrabětem Michaelem Karlem z Kounic († 1852) věnován ve prospěch fideikomisu.^{57/} Tento svobodný dvůr s dalšími budovami stával v poloze „am Hofe“ na západní straně vsi na místě dnešního domu čp. 13 s pozemky táhnoucími se až pod Špičák.^{58/}

49/ NA Praha, ŘSRF/P - Knihy, inv. č. 27, Urbář panství Zákupy 1560–1568, nefol.; SOkA Česká Lípa, AO Dobranov, inv. č. 1, sign. 3505, Kniha převodů nemovitostí 1558–1576.

50/ RBM III, s. 654, č. 1670.

51/ AČ 31, s. 260–261, č. 14; RTB I, s. 487.

52/ LE III, s. 317–318, č. 463.

53/ LE IV, s. 378–379, č. 529.

54/ AČ 28, s. 252.

55/ NA Praha, DD 23, pag. 132–133.

56/ SOkA Česká Lípa, AO Písečná, inv. č. 1, Kniha převodů nemovitostí 1523–1741, fol. 154r–155r.

57/ Fideikomis neboli svěřenství je historický institut pozůstalostního řízení a jde o nezcizitelný majetkový soubor, jehož vlastnictví náleží všem čekatelům svěřenství, avšak držitelem je v konkrétním okamžiku vždy osoba určená poslušností stanovenou zakladatelem svěřenství. Fideikomis panství Česká Lípa – Nový Zámek byl zřízen v roce 1711 na základě rodinné smlouvy mezi moravskou a českou větví Kouniců o vzájemných dědických nárocích v případě vymření jedné z linií.

58/ Hantschel 1911, s. 886, 887.

Na rozdíl od Dobranova, který v roce 1528 přešel k panství Zákupy, byla Písečná trvalou součástí čtvrtého dílu Lipského panství u Křížové brány i po dělení Berků v roce 1502. Tento díl koupil od synů Jiřího Berky již mezi lety 1508 a 1509 Jan z Vartenberka, od něj pak v roce 1511 jeho strýc Zikmund a nakonec jej jeho syn Prokop prodal v roce 1532 Václavovi z Vartenberka na Rybnově.^{59/} Tak se stala Písečná na rozdíl od těsně sousedícího Dobranova součástí pozdějšího Novozámeckého panství Vartenberků.

Dobranovští z Dobranova

Vladycký rod z Dobranova, později Dobranovských z Dobranova (něm. Döber von Döber), v 17. století označovaný jako rytířský, má nepochybně své jméno po stejnojmenné vsi. Jak už bylo uvedeno, jejich usazení přímo v Dobranově však není nikde doloženo. Vzhledem k omezené době trvání rodu v Čechách, zhruba od poloviny 16. do poloviny 17. století, jej uvádí pouze heslo Dobraňov (!) v místopisném slovníku a poměrně stručné heslo rodu v Ottově slovníku naučném, obě zpracovaná Augustem Sedláčkem.^{60/} Ten také zde a později ve svém heraldickém díle popsal jejich erb: na červeném štítě dvě bílé válečné kosy (vzhůru čelící), přikryvadla týchž barev, nad helmem též dvě kosy a mezi nimi panna prostovlasá, nad pasem nahá, pod pasem modrosvětlým rouchem oděná a ty kosy držící (obr. 1).^{61/} Vyobrazení erbu se v literatuře různí, hlavně v poloze kos, které drží panna. Jednou jsou kosy obráceny ostřím k sobě,^{62/} jindy ven (obr. 2).^{63/} Přestože pramenů k historii tohoto rodu v Čechách se nabízí poměrně hodně, nebyla dosud nikde vylíčena s výjimkou stručného shrnutí v polské historii rodu (viz dále).

Když pomíneme jednotlivé občas se vyskytující osoby s přídomkem „z Dobranova“, musíme poměrně s jistotou za nejstaršího známého příslušníka tohoto rodu považovat **Václava z Dobranova** (*Wenzel von der Döber*). Zdá se, že byl pro členy rodu jakýmsi praotcem, protože křestní jméno Václav bylo pak mezi nimi nejfrekvencovanější. August Sedláček ve svém hesle v Ottově slovníku naučném uvádí jeho životní data 1534–1572.^{64/} Jsou tím nepochybně míněna data výskytu této osoby v pramelech, nikoliv data narození a úmrtí.^{65/} Bohužel původ nejstaršího Sedláčkova data 1534 neznáme, ale zato víme, že Václav zemřel v roce 1575. Poprvé se objevuje v roce 1544, kdy svědčil a pečtil rozdíl bratrů Baltasara a Heinricha Hyršpergara z Kynigsheinu o zboží Vartenberk (Stráž pod Ralskem). Současně je zde jmenován jako osedlý v Baltasarově polovině městečka Vartenberku.^{66/} V letech 1544–1550 se pak objevuje v zápisech desk zemských, které se týkaly jakéhosi těžko pochopitelného sporu o zápis ve výši 200 kop gr. č., jež měly Václavovy sestry Johanka, Veronika a Markéta na vesnicích Komoníně, Mirkově, Lysé a Mnichově. Všechny uvedené vsi leží v okolí hradu Blansko, přičemž Komonín jsou dnešní Arnultovice. Václav z Dobranova se práv k uvedeným vsím vzdal ve prospěch Viléma z Vartenberka (obr. 3). V navazujícím sporu s Jindřichem z Bynu, který se pak v roce 1569 dotýkal také panství hradu Okoře, vystupuje rovněž Václav z Dobranova.^{67/}

Pro usazení Václava z Dobranova v Písečné máme dochován vzácný pramen: pětset let starý grundbuch (Schöppenbuch, jinak konšelská kniha, dnes kniha převodů nemovitostí) Písečné. Jedny z prvních zápisů v knize (zápisy nejsou řazeny chronologicky, spíše nahodile) dosvědčují, že se zde Václav zakoupil asi v roce 1552, neboť v zápise z následujícího roku je již označen jako „*Edle Ehrenveste Wenzel von der Deber dy czeit zu Pysnigk wohnhafftigk*“, tedy „urozený a počestný Václav z Dobra-

Obr. 1. Erb rodu Dobranovských z Dobranova (Sedláček 1895, tab. za s. 152).

59/ Panáček 2024, s. 49.

60/ Sedláček 1893; týž 1908, s. 136.

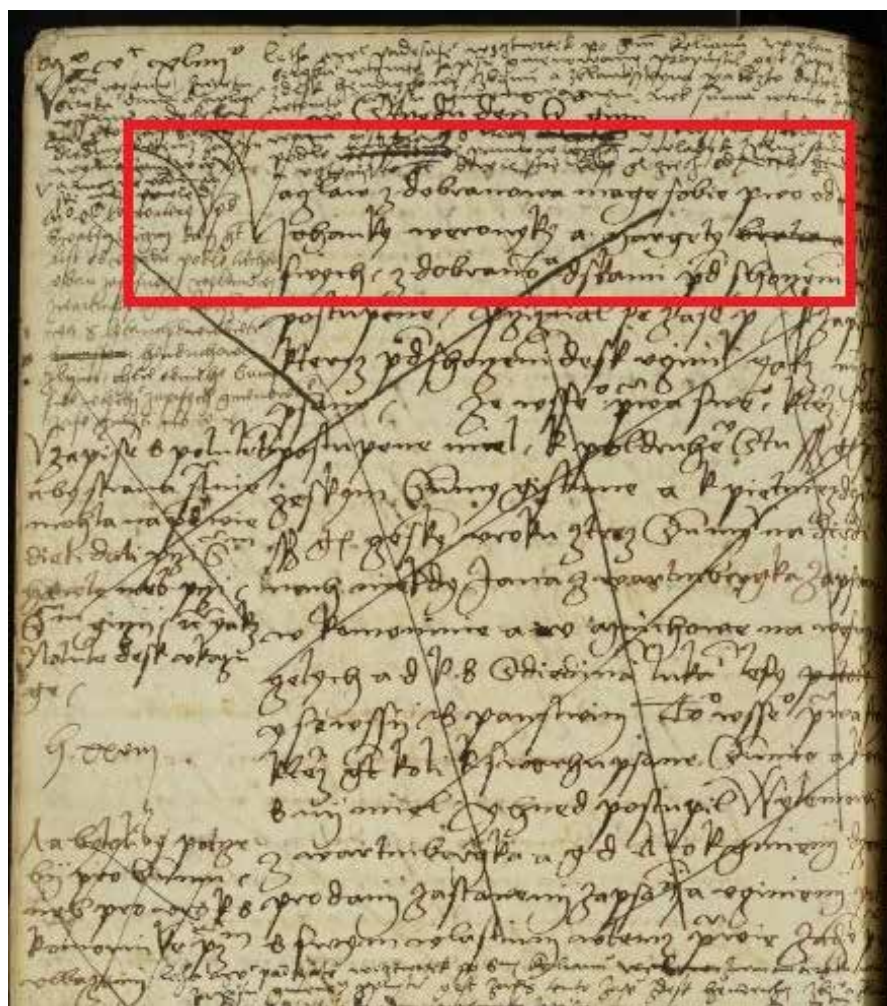
61/ Sedláček 1925, s. 112. Vyobrazení erbu viz Sedláček 1893 a týž 1895, tab. za s. 152; též Mysliveček 2005, s. 169. Jediný podobný erb se dvěma kosami obrácenými špičkami vzhůru a ostřím ven zaregistroval ve svém atlasu erbů a pečeti A. Sedláček (2003, s. 165, č. 39/6) na pečeti jakéhosi Dobeše z Bran na listině z roku 1402. Zdá se však, že se Sedláček při překreslení pečeti obrazu zmýlil. Kromě listiny zmiňované Sedláčkem publikoval G. Pilk (1890, s. 284 a 289) další dvě listiny Dobeše z Bran z roku 1403 a 1405.

V německých heraldických publikacích (např. Hefner 1857, s. 22, tab. 22 nebo Kneschke 1860, s. 10) je však tento rod „von Bran(d)“ nositelem erbu, v němž je na štítu šikmo ležící větev stromu se dvěma výhonky, kde ze všech tří konců vycházejí plameny.

62/ Sedláček 1893, s. 709.

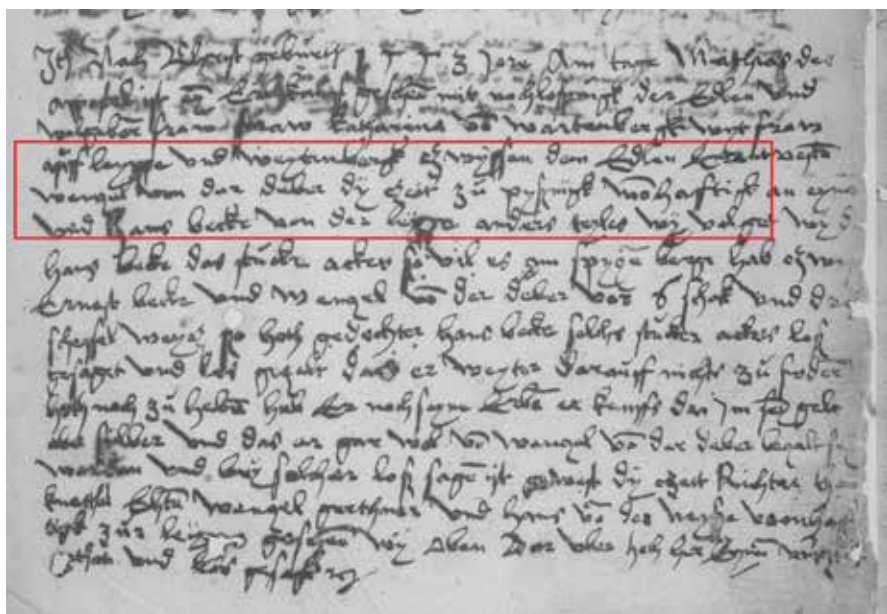

Obr. 2. Erb rodu Dobranovských z Dobranova (Mysliveček 2005, s. 169).

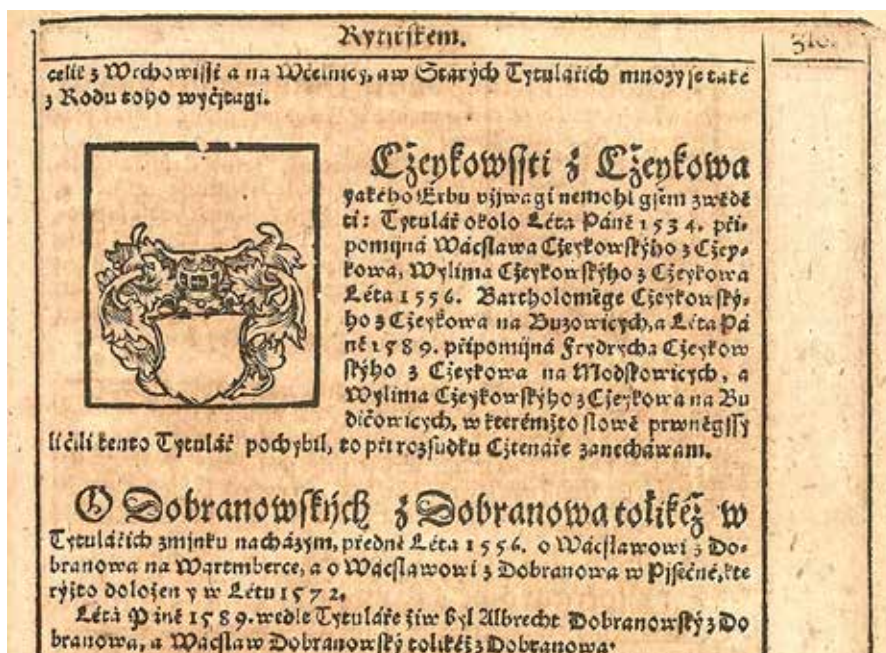

Obr. 3. Nejstarší zpráva z roku 1544 z desk zemských o Václavu z Dobranova (NA Praha, DZV 83, fol. H28r).

Obr. 4. Nejstarší zpráva o usazení Václava z Dobranova v Písečné z roku 1553 (SOKA Česká Lípa, AO Písečná, inv. č. 1, Kniha převodů nemovitostí 1523–1741, fol. 5r).

- 63/ Sedláček 1895, tab. za s. 152.
 Stejně tak i Mysliveček 2005, s. 169.
 64/ Sedláček 1893, s. 709.
 65/ Dobranowski 2019, s. 52 bere
 mylně první datum 1534 za rok jeho
 narození.
 66/ NA Praha, DZV 47, fol. J23r a J26v.
 67/ NA Praha, DZV 83, fol. H28r–28v;
 DZV 9, fol. D22v–27v.

Obr. 5. Dobranovští z Dobranova v Diadochu Bartoloměje Paprockého z Hlohohol z roku 1602 (Paprocký 1602, O stavu rytířském, s. 316).

nova, toho času v Písečné bydlicí“ (obr. 4).^{68/} Stejně je pak jmenován v roce 1560 při sporech o pozemky Jáchyma Blekty z Útěchovic na Tlustci se sousedy (urozeny vladyka Waczlaw z Daubranowa a w Piseczny),^{69/} v roce 1567 jako svědek testamentu Hanse Knoblocha z Varnsdorfu na Stružnici^{70/} a v roce 1569, kdy byl v Písečné konšelem (Schöppe).^{71/} Rovněž Bartoloměj Paprocký z Hlohohol ve svém Diadochu uvádí Václava z Dobranova v roce 1556 na Vartenberku a pak v roce 1572 v Písečné (obr. 5).^{72/} V roce 1575 pak Václav zemřel a byl pochován v kostele sv. Jiří v Dobranově, kde je dodnes uvnitř kostela vedle levého bočního oltáře na severní straně lodi zachován jeho náhrobek,^{73/} nahoře s nápisem a pod ním s erbem Dobranovských (obr. 6). Ten se od obvyklého vyobrazení (viz výše) liší polohou kos, které vyrůstají z helmu ve stejné poloze jako na štítu, tj. hrotem vzhůru, a panna je celá oblečena v oděvu odpovídajícím 2. polovině 16. století (tedy nikoliv od pasu nahá), přičemž se rozpaženými rukama dotýká jejich hrotů. Nápis na desce zní:

„ANNO DOMINI MDLXXV: DEN XVII: TAG SEPTEMBRIS IST DER EDLE EHRENVESTE IVNCKER WENCZEL VON DER DOEBER ZV BIESNIGK GOTSSELIG VND CHRISTLICH VON DIESER WELT ABGESCHIEDEN WELCHES LEICHNAM ALHIE BEGRABEN LIEGTT.“^{74/}

(Léta Páně 1575 dne 17. září sešel zbožně a křesťansky z tohoto světa urozený a počestný vladyka Václav z Dobranova na Písečné, jehož tělo zde leží pohřbeno.)

Kromě Václava mluví ještě ojedinělá zpráva z roku 1594 o **Friedrichovi z Dobranova** (Friedrich von der Döber), který tehdy táhl s jakýmsi Bartelem Biemerem „in Ungarn wider den Turcken“. ^{75/} Nepochybně se jednalo o tažení proti Turkům v letech 1593–1606. Při přehlídce třetího pluku pěšího lidu z království Českého u Znojma pod vedením Bohuchvala Ruta z Dírného bylo zúčastněno v devátém praporci pana Hanse Šína (asi Šen ze Šenu) celkem 498 osob, mezi nimi z panství paní Kunhuty Berkové, tedy z berkovské části Lipského panství padesát mužů a z panství Václava Berky na Zákupích 96 mužů.^{76/} Pravděpodobně v kontingentu Václava Berky byl Friedrich s Bartelem Biemerem zařazen.

68/ SOKA Česká Lípa, AO Písečná, inv. č. 1, Kniha převodů nemovitostí 1523–1741, fol. 5r–6v. Označení „Edle Ehrenfeste“ bylo v němčině běžnou součástí titulatury nejnižší vrstvy šlechtické společnosti, jakou byli manové (leníci). V češtině tomu v tehdejší době odpovídalo označení „urozený vladyka“. Zeman či vladyka (něm. Junker) byl titul nejnižší šlechtické vrstvy, která byla ve stavovské hierarchii na nižší úrovni než rytíř.
69/ NA Praha, DZV 54, fol. C20r a G14v.
70/ NA Praha, DZV 17, fol. C14; Neder 1901, s. 18 (testament vložen do DZV v roce 1570).

71/ SOKA Česká Lípa, AO Písečná, inv. č. 1, Kniha převodů nemovitostí 1523–1741, fol. 7v.

72/ Paprocký 1602, O stavu rytířském, s. 316.

73/ Mylně uvádí Müller (1897, s. 316) i Hantschel (1911, s. 813) umístění náhrobku v kostele jako „an der südlichen Innenseite“, tj. na jižní vnitřní straně. Nedá se předpokládat, že by se od jejich doby umístění náhrobku změnilo. Oba také mylně uvádějí, že na náhrobku je vyobrazen v modlitbě klečící rytíř. Müller (1897, s. 317) klade rovněž mylně

pořízení zvonu dobranovského kostela do roku 1589, jeho přelití v roce 1597 a první přestavbu kostela do doby držby Dobranova rodem Dobranovských.
74/ Müller 1897, s. 316–317; Hantschel 1911, s. 813; upraveno přesně dle skutečnosti.
75/ Wiechowsky 1911, s. 93.
76/ SČ VIII, s. 717, č. 371.

Obr. 6. Náhrobník Václava z Dobranova z roku 1575 v kostele sv. Jiří v Dobranově (foto M. Panáček 2024).

77/ Schicht 2007, 1. díl, s. 16; 2. díl, s. 75. Uvedené zápisy pocházejí z obecní kroniky Skalice autora Josefa Richtera (SOka Česká Lípa, AO Skalice). Text G. Schichta na webu obce Skalice nese patrně známky počítačového překladu, takže je místy značně zkomolený a plný chyb.

78/ V roce 1735 byly pozemky poplužního dvora rozděleny a vznikla nová ves Josefsdorf, dnes Svobodná Ves. Dvůr byl zlikvidován při stavbě železniční trati Česká Lípa–Rumburk (Richter 1928, s. 80). Dnes v těchto místech stojí domy čp. 20 a 44.

79/ Přestože se nedávno spekulovalo, že starý kostel na hřbitově před zákupským zámkem zanikl okolo poloviny 16. století (Panáček 2013, s. 164), podle této zprávy se zdá, že v roce 1598 ještě starý kostel (resp. kaple) stál a zanikl až později.

80/ Paudler 1878, s. 22; Wiechovsky 1911, s. 103.

81/ SOka Česká Lípa, AO Písečná, inv. č. 1, Kniha převodů nemovitostí 1523–1741, fol. 67v.

82/ SOka Česká Lípa, AO Písečná, inv. č. 1, Kniha převodů nemovitostí 1523–1741, fol. 63r, 63v; Knechtel 1881, s. 147.

83/ SOA Litoměřice, Sběrka matrik, inv. č. 1404, sign. L25/1, Matrika fary Dobranov (N, O, Z) 1585–1666, s. 104; Wiechovsky 1911, s. 113.

84/ Šimák 1917, s. 248 (dle Reg. kom. soudu F 18, fol. E. 1). Autor pokládal Jáchyma s pochybami za bratra Albrechta Dobranovského z Dobranova, hejtmana zvířetického. Viz též Šimák 1902, s. 135.

85/ Paprocký 1602, O stavu rytířském, s. 316.

Neověřená zpráva ze skalické kroniky hovoří také o Friedrichu Döberovi von Döber, který prý v roce 1570 prodal poplužní dvůr v dolní části Skalice (u České Lípy) svobodnému pánu Joachimmu Adršpachovi Berkovi z Dubé, Lipé a Náchoda.^{77/} Původ informace v kronice neznáme a nelze ji ověřit, protože nejstarší dochovaná pozemková kniha Skalice pochází až z roku 1664. Vzhledem k časovému zařazení obou zpráv o Friedrichovi by mohl být bratrem Václava z Dobranova. Na poplužním dvoře ve Skalici se pak v letech 1594–1598 připomíná Margareta Adršpachová Berková z Dubé a z Náchoda, snad sestra (?) Joachima Adršpacha.^{78/} Zemřela v roce 1598 na Novém Zámku, byla převezena a uložena ve staré kapli na hřbitově před zákupským zámkem^{79/} a poté pohřbena v kostele sv. Fabiána a Šebestiána.^{80/}

Václav starší měl několik synů. Jistotu máme pouze u Jana (Hanse), neboť ten se svými nejmenovanými bratry a dalšími potomky převzal v roce 1576 otcovský statek v Písečné se vším příslušenstvím za 1.100 kop gr.^{81/} Zde je Václav (resp. Wenzel) přímo označen jako jejich otec a svědky tohoto aktu byly osoby z řad okolní šlechty: Adam Berka z Dubé a Lipé na Novém Berštejně, zeman (Juncker) Kryštof Max, toho času úředník, Hans Medenicz, hejtman v Bělé (pod Bezdězem), Jorge Mengersreitter a Mikuláš z Elsnic. Podle časových a místních souvislostí bychom mezi Václavovy syny mohli počítat kromě Hanse také Christofa, Heinricha, Jiřího (Georga) a snad i Albrechta.

Podle torzovitých zpráv se zdá, že na otcovském statku v Písečné zůstali všichni uvedení s výjimkou Albrechta. **Kryštof z Dobranova** (*Christof von der Döber*) je jmenován třikrát v konšelské knize Písečné v letech 1574–1576 v souvislosti s koupí nemovitostí,^{82/} takže v Písečné určitě žil, stejně jako **Jindřich** (*Nobilis Henricus de Döber*), který zemřel 18. dubna 1588, jak je uvedeno v dobranovské matrice.^{83/}

Rodový vztah k pravděpodobnému zakladateli rodu Václavovi není potvrzen v roce 1561 u **Jáchyma Dobranovského z Dobranova**, který bydlel v roce 1561 v (Mnichově) Hradišti, kde jej vinil Jiřík Rejnovský z Rejnova z dluhu 5 kop grošů, dokud nedošlo k zaplacení.^{84/} Snad by mohl být jeho bratrem. Stejně neznámé je příbuzenství u **Václava Dobranovského z Dobranova**, kterého podle tituláře české šlechty uvádí k roku 1589 Bartoloměj Paprocký.^{85/}

Musíme se zmínit také o **Elišce z Dobranova**, jejíž přesný rodový původ také neznáme. Někdy před rokem 1570 se stala druhou manželkou Adama Berky z Dubé na Novém Berštejně († 1584), jehož první ženou byla Kateřina z Hungerkoštu († 1562), vdova po Václavovi z Vartenberka na Novém Zámku. Adam Berka pojistil v roce 1574 své druhé manželce věno ve výši 250 kop gr. č. na Vrchovanech a Horkách, tedy vesnicích novoberštejnského panství.^{86/} Z manželství s Eliškou se narodilo pravděpodobně šest dětí, z toho tři synové – Jiří, Václav a Jan Hovora.

S Václavovým synem **Janem z Dobranova** (*Hans von der Döber*) se často setkáváme v letech 1577–1613 při různých majetkových transakcích v konšelské knize Písečné,^{87/} ať už vlastních (např. v roce 1577 koupil pole na Špičáku) či cizích (např. 1603 jako svědek při koupi rychty v Lindavě). Druhou příležitostí, při které se objevuje, jsou křty, kde vystupuje obvykle jako kmotr, ať už v dobranovské matrice^{88/} či matrice fary v Brništi, kde je uveden i s nejmenovanou manželkou.^{89/} V zápise o křtu syna bývalého Hansova pacholka Christofa Michela v dobranovském kostele v roce 1597 kritizoval farář Valentin Frumald nepřístojné chování ženicha Christofa Michela a dalších svatebčanů při jeho sňatku s poznámkou, že „takové evangelické moresy se učí u uvedeného šlechtice v Písečné“, čímž mínil Hanse.^{90/} To je ojedinělý doklad o náboženském vyznání Hanse z Dobranova v Písečné.

V roce 1591 byl v dobranovském kostele pokřtěn **Wenzel**, syn zemana Hanse von der Döber. Jako kmotři jsou uvedeni významní příslušníci šlechty z okolí: Václav Berka z Dubé na Zákupech, Jiří a Václav Berka z Dubé tamtéž, zeman Otto Pottewitz na místě pana Jana z Vartenberka na Novém Zámku, pána na Lipém, zeman Hans Elsnitz, Rudolf Rodowitz, dále slečna Margareta Adršpachová Berková z Dubé a Náchoda (seděla tehdy na statku ve Skalici), slečna Alžběta z Dubé na Zákupech a urozená paní na místě paní hraběnky Kunhuty z Ebersteina, paní na Lipém.^{91/} Kromě Wenzela měl ještě Hans dalšího syna – **Zikmunda** (*Sigismundus Herrn Joannis von der Dober Sohn*), který se objevuje pouze v dobranovské matrice v letech 1612–1613.^{92/}

V roce 1600 je Hans pod označením „*Joh. Dobranowský v. Dobranow*“ jmenován jako příslušník šlechtického stavu (*Adelstand*) v soupise šlechty českých zemí^{93/} a z roku 1611 je dochována jeho pečeť s rodovým erbem.^{94/} Poslední zpráva o něm je z roku 1617, kdy jako „*Hans von der Deber alder*“ (tj. starší) prodal Michaelu Ludwigovi jakési „Dolní dědictví“ (*Nieder Erbe*) v Písečné za 413 kop gr. míš. Jindy obvyklé označení při koupi jako „*Gut nebo Haus und Hof*“ (statek či dům a dvůr) je zde nahrazeno tímto souslovím.^{95/}

Hansův bratr **Jiří z Dobranova** (*Jorge, Gorge von der Döber*) se objevuje několikrát v letech 1587–1601 v dobranovské matrice jako kmotr při křtu některého dítěte ze sousedství v Písečné.^{96/} V roce 1590 je spolu s ním uvedena jako kmotra „*die Edle Ehrenveste Fraw Veronica Döberin*“ (tj. urozená ctihodná paní Veronika Dobranovská), snad jeho manželka. Ta se v letech 1587–1608 několikrát vyskytuje při křtech jako kmotra v dobranovské matrice.^{97/} V roce 1602 je pak označena jako „*Fraw Veronica Rodwitzin Döberin*“, takže je možné, že se po smrti manžela Jiřího stala ženou některého z Rodowitzů z Friedersdorfu, usazených v okolí. Kromě matriky je Jiří naposledy zmíněn v roce 1600 jako „*Jorge von der Döber*“ ve smlouvě o splacení peněz za zahradu na Špičáku, které mu dlužil Christof Kummer.^{98/}

86/ NA Praha, DZV 18, fol. D12r–12v.

87/ SOkA Česká Lípa, AO Písečná, inv. č. 1, *Kniha převodů nemovitostí 1523–1741*, fol. 68r, 68v, 71r, 71v, 82r; Gerthner 1899, s. 86.

88/ SOA Litoměřice, *Sbírka matrik*, inv. č. 1404, sign. L25/1, *Matrika fary Dobranov (N, O, Z) 1585–1666*, s. 11, 57.

89/ SOA Litoměřice, *Sbírka matrik*, inv. č. 514, sign. L8/1, *Matrika fary Brniště (N, O, Z) 1592–1656*, fol. 359v (nová foliace); Wiechowsky 1884, s. 111.

90/ Wiechowsky 1911, s. 103 (*dobranovská matrika, z níž autor čerpal, není dochována v úplnosti, takže nejen tento záznam není v originále k nalezení*).

91/ SOA Litoměřice, *Sbírka matrik*, inv. č. 1404, sign. L25/1, *Matrika fary Dobranov (N, O, Z) 1585–1666*, s. 70; Paudler 1878, s. 21; Wiechowsky 1911, s. 87.

92/ Wiechowsky 1911, s. 113.

93/ Schimon 1859, s. 29.

94/ ANM Praha, *Sbírka H – Genealogická sbírka: Dobranovský z Dobranova*.

95/ SOkA Česká Lípa, AO Písečná, inv. č. 1, *Kniha převodů nemovitostí 1523–1741*, fol. 117r.

96/ SOA Litoměřice, inv. č. 1404, sign. L25/1, *Matrika fary Dobranov (N, O, Z) 1585–1666*, s. 68, 70, 87; Wiechowsky 1911, s. 113.

97/ SOA Litoměřice, inv. č. 1404, sign. L25/1, *Matrika fary Dobranov (N, O, Z) 1585–1666*, s. 66; Wiechowsky 1911, s. 109.

98/ SOkA Česká Lípa, AO Písečná, inv. č. 1, *Kniha převodů nemovitostí 1523–1741*, fol. 207v.

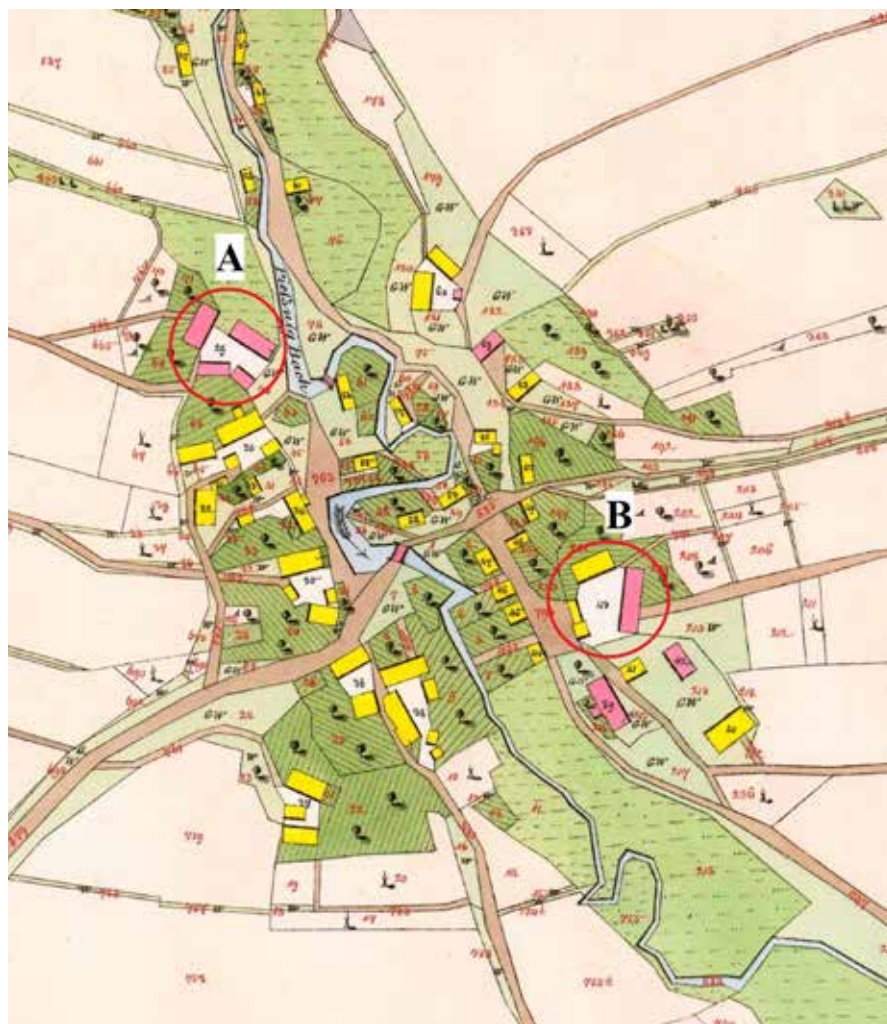

Obr. 7. Poslední zpráva o vlastnictví statku v Písečné Kryštofem z Dobranova v urbáři Lipského a Novozámeckého panství z roku 1619 (SOA Litoměřice, pob. Děčín, k. 87, pom. č. 232, Urbář panství Nový Zámek, IV. díl, 1619, s. 139).

Obr. 8. Císařský otisk mapy stabilního katastru Písečné (5778-1-002) z roku 1843: A – bývalý lenní dvůr, B – sídlo Dobranovských z Dobranova (Mapový podklad: Archiválie Ústředního archivu zeměměřictví a katastru, www.cuzk.cz). Upravil autor.

Úplně poslední zprávy o některém ze členů rodu na Písečné se týkají již výše zmíněného **Kryštofa z Dobranova** (*Christof von der Döber*). Je jediný svého rodu, kterého zachycují urbáře Lipského a Novozámeckého panství. Jak ve starším z roku 1579, tak v mladším urbáři z roku 1619, je uveden „*Krystof z Daubranowa*“ jako majitel dvou statků.^{99/} Největšího ve vsi, z něhož se platí úrok na sv. Jiří a sv. Havla ve výši 36 gr. 4½ pen., a jednoho marginálního s úrokem 1 groše. Ačkoliv to v urbářích není uvedeno, zdá se, že majitel největšího mohl být i rychtářem. V urbáři z roku 1619 je pak jméno Kryštofovo u obou statků přeškrtnuto a nahrazeno novým: u největšího jménem Mathes Lehmon (obr. 7), u malého Michel Milde. Ještě novější (německý) urbář z let 1633–1647 pak uvádí u těchto statků jména George Mühl a Michel Milde.^{100/} Mezi lety 1619 a 1633 tedy mizí z Písečné stopy po rodu Dobranovských. O jejich dvoře v Písečné existuje ještě zmínka z roku 1629, kdy zde žila protestantská paní Kreszentia von Maxen, která se bránila rekatolizaci a pro svoji víru musela opustit zemi.^{101/}

Šlechtický dvůr Dobranovských byl v literatuře ztotožněn s pozdějším statkem rodiny Ullmannových,^{102/} která jej držela od konce 18. století. Jedná se o statek označený na mapě stabilního katastru číslem popisným 1 a ležící na jihovýchodním okraji vsi u odbočující cesty do Svojkova. Dnes stojí na jeho místě dům čp. 42 (obr.8).

99/ Šimák 1937, s. 140; SOA Litoměřice, pob. Děčín, k. 87, pom. č. 232, Urbář panství Nový Zámek, IV. díl, 1619, s. 139 a 140.

100/ SOA Litoměřice, pob. Děčín, k. 87, pomocné č. 234, Urbář panství Nový Zámek, II. díl, 1633–1647, s. 45 a 46.

101/ Hantschel 1911, s. 888; Wunsch 1928, s. 10.

102/ Hantschel 1911, s. 887.

Dobranovští z Dobranova na jiných statcích v Čechách

Je pochopitelné, že pokud jsou členové rodu jmenováni v pramenech severočeské proveniencie, tedy v dobranovské matrice nebo v grundbuchu z Písečné, objevují se zde pod svým německým označením, tedy „N. von Döber“ nebo „N. Döber von Döber“. Další členové mladších generací, kteří se infiltrovali do české šlechtické obce a jejich jména uvádějí desky zemské či podobné prameny, jsou zde zapsáni pod českou titulaturou jako „N. z Dobranova“ či „N. Dobranovský z Dobranova“, případně později „N. Dobranovský rytíř z Dobranova“.^{103/}

Z výše uvedených pravděpodobných synů nejstaršího Václava jsme vynechali **Albrechta z Dobranova**, později rytíře Dobranovského z Dobranova, který pravděpodobně záhy opustil rodnou Písečnou a dal se do služeb vyšší šlechty jako úředník. V roce 1586 se uvádí jako úředník na Zvířeticích, které v té době patřily českokamenické větvi Vartenberků.^{104/} Kromě toho je v roce 1589 podle Paprockého uveden v tituláři české šlechty.^{105/} Poté byl v letech 1590–1592 hejtmanem na Svijanech, jež byly v majetku rohozecké větve Vartenberků.^{106/} Držel přitom dvůr v Příšovicích, jež 23. června 1590 vyhořel. Albrecht tehdy vinil z tohoto činu poddaného z Lažan Jana Broučka, jež se tu noc se synem osvobodil z panského vězení.^{107/} V roce 1593 se jako svědek na závěti Barbory z Gersdorfu uvádí Albrecht Dobranovský z Dobranova na Velkém Žitětíně (dnes část obce Jičíněves).^{108/} Zde seděl již v roce 1592, když zemřela jeho první manželka Kateřina z Tovačova. Albrecht se pak oženil podruhé s Annou z Labouně, která zemřela v roce 1595. Náhrobky obou manželek se nalézají v kostele Nanebevzetí P. Marie v Kostelci (jižně od Veliše u Jičína).^{109/}

O mnoho let později, v roce 1612, je ve smlouvě o prodeji panství Kláštera Hradiště jmenován Albrecht Dobranovský z Dobranova jako úředník na Dymokurech, které v té době patřily Adamovi z Valdštejna. Byl jedním z úředníků dohlížejících na správné dodržení smlouvy.^{110/} Služba u Valdštejnů mu patrně vynesla nějaké prostředky, takže v roce 1614 koupil od Václava z Liblic za 1.100 kop gr. č. statek Zibohlavý (jz. od Kolína), ale za dva roky nato jej odkázal synu Jindřichovi a zakoupil statek Černé Bláto (dnes Bláto, část města Uhlířské Janovice, jz. od Kutné Hory). Stal se brzy hejtmanem na mělnickém zámku, který však po roce 1617 ovládal Jakub Horčický z Tepence, ač jeho vlastní majitelkou byla Anna, manželka císaře Matyáše. Ještě 2. ledna 1618 svědčil Albrecht před soudem města Kouřim.^{111/} Po stavovském povstání téhož roku byl Horčický vypovězen z Čech a hejtmanem na Mělníku ustanovili direktori v roce 1619 opět Albrechta Dobranovského z Dobranova.^{112/} Ten byl potom obviněn, že se po zavržení Horčického nechal ustanovit hejtmanem a poddané vypravoval do války.^{113/} Po Bílé hoře byl proto 10. února 1623 odsouzen třetího dílu jmění, takže byl jeho statek Černé Bláto, ves s dvorem poplužním, prodán královskou komorou Markétě z Talmerka, rozené Trčkové z Lípy, na Ratajích, za 3.916 kop gr. míš. Z této sumy bylo pojištěno 2.610 kop gr. míš. jeho choti Barbory, takže Albrecht se asi po smrti druhé manželky oženil potřetí. Teprve v roce 1658 však obdržela Dorota Dobranovská (patrně jejich dcera) císařské pojištění na uvedenou částku.^{114/} Nedlouho poté, v březnu 1623, Albrecht Dobranovský z Dobranova zemřel v Zibohlavech u svého syna Jindřicha. Zprávu o jeho úmrtí zaznamenal Mikuláš Dačický z Heslova s podotknutím, že Albrechtův pohřeb v Zibohlavech odmítl tehdejší kutnohorský děkan Matouš Apianus z lakomství pro odmítnutí zaplatit 100 zlatých, takže byl Albrecht pohřben v kostele Nanebevzetí P. Marie v nedaleké vsi Kbel (jz. od Zibohlav).^{115/}

103/ *Od pokračileho 16. století se v zemích Koruny české již rozlišovaly pouze dva stavy, stav panský (vyšší šlechta) a stav rytířský (veškerá nižší šlechta); titul vladyka postupně zanikl.*

104/ *Sedláček 1895, s. 107, pozn. 5; Šimák 1917, s. 12.*

105/ *Paprocký 1602, O stavu rytířském, s. 316.*

106/ *Šimák 1917, s. 248.*

107/ *Šimák 1902, s. 87.*

108/ *HÚ AVČR KAS, skříň A, řada A04, zásuvka A04B, listek č. 8; Šimák 1902, s. 130.*

109/ *Stráníková – Říhová edd. 2010, s. 108.*

110/ *NA Praha, DZV 185, fol. A24r; Šimák 1917, s. 195.*

111/ *ANM Praha, Sbírká H – Genealogická sbírka: Dobranovský z Dobranova (listina z 2. 1. 1618).*

112/ *HÚ AVČR KAS, skříň A, řada A04, zásuvka A04B, listek č. 15. Liva 1951, s. 38.*

113/ *Sedláček 1927, s. 62–63.*

114/ *NA Praha, DZV 141, fol. G15r–16r; 292, fol. D17r–19v; NA Praha, SM, inv. č. 654, C 215/D6; Bilek 1882, s. 75;*

Sedláček 1900, s. 62; Šimák 1902, s. 87.

115/ *Rezek ed. 1880, s. 225.*

116/ *NA Praha, DZm 235, fol. L5; HÚ AVČR KAS, skříň A, řada A04, zásuvka A04B, listek č. 9.*

117/ *ANM Praha, Sbírká H – Genealogická sbírka: Dobranovský z Dobranova (listina ze 17. 11. 1594).*

118/ *Schimon 1859, s. 29; Král von Dobrá Voda 1904, s. 44.*

119/ NA Praha, DZV 176, fol. J26v–27v; Sedláček 1893, s. 709; Sedláček 1895, s. 382.

120/ ANM Praha, Sbirka H – Genealogická sbírka: Dobranovský z Dobranova (pečeť z roku 1614); Sedláček 1869, s. 10; HÚ AVČR KAS, skříň A, řada A04, zásuvka A04B, lístek č. 12.

121/ ANM Praha, Sbirka H – Genealogická sbírka: Dobranovský z Dobranova (listina z listopadu 1620).

122/ Bilek 1883, s. 811; SOA Praha, RAV Mnichovo Hradiště, inv. č. 2721, Kupní smlouva Albrechta z Valdštejna na dvůr v Milovicích 1628; NA Praha, DZV 143, fol. J8.

123/ NA Praha, SM, inv. č. 656, sign. C 215/F5e; inv. č. 657, sign. C 215/G18; Bilek 1886, s. 87.

124/ NA Praha, SM, inv. č. 653, sign. C 215/C1/4; Bilek 1882, s. 75; týž 1892, s. 174.

125/ HÚ AVČR KAS, skříň A, řada A04, zásuvka A04B, lístek č. 22.

126/ ANM Praha, Sbirka H – Genealogická sbírka: Dobranovský z Dobranova (list z 27. 10. 1622).

127/ ANM Praha, Sbirka H – Genealogická sbírka: Dobranovský z Dobranova (list z 6. 11. 1626 vztahující se k roku 1623).

128/ NA Praha, DZV 194, fol. M14v–16r; DZV 142, fol. H15v–16v.

129/ HÚ AVČR KAS, skříň A, řada A04, zásuvka A04B, lístek č. 20; Vávra 1888, s. 144; Liva 1954, s. 188.

130/ Šimák 1897, s. 66.

131/ NA Praha, DZV 309, fol. E6; Sedláček 1900, s. 282.

132/ HÚ AVČR KAS, skříň A, řada A04, zásuvka A04B, lístek č. 25.

133/ MZA Brno, ŘFÚ Polná, sign. 6758, MN 1640–1696, s. 33.

Pravděpodobným synem Hanse, o němž byla řeč v letech 1576–1617 na Písečné, byl **Jan Dobranovský z Dobranova**, označovaný občas jako „mladší“. Někdy v roce 1590 si Jan mladší vzal za ženu Annu Bzenskou z Prorubí. Pocházela z rodu, který vlastnil již od roku 1460 jednu ze dvou tvrzi a část vsi Bezno jihozápadně od Mladé Boleslavi a svůj predikát odvozoval od dnes zaniklého dvora Prorub (dnes Nové Zákupy). Sňatkem s Annou vyženil Jan Dobranovský díl Bezna,^{116/} kde se v roce 1594 připomíná.^{117/} Patrně někdy okolo roku 1600 zemřel, ač ho ještě k tomuto roku zachytil soupis šlechtý.^{118/} Vdova pak prodala svůj dvůr ve vsi Bezně se štěpnicí a dva kusy háje za Sovinkami, jak to po otci za díl dostala, za 2.350 kop gr. míš. bratřenci Adamovi Bzenskému z Prorubí na Niměřicích a Bezně.^{119/} Více zpráv o tomto Janovi Dobranovském se nezachovalo.

Další z pramenů známi příslušníci rodu se vyskytují v pramenech předbělohorského a pobělohorského období. Většinou patřili k úřednické šlechtě. Jako prvního můžeme jmenovat **Bedřicha (Fridrich) Dobranovského rytíře z Dobranova**, syna Jana Dobranovského z Dobranova a Anny Bzenské z Prorubí. V roce 1614 a 1615 se připomíná na svobodném dvoře v Milovicích (jižně od Hořic).^{120/} Bedřichovou manželkou byla Anna Marie Myška ze Žlunic a měli dcery Alžbětu Marii a Hedviku Elišku. Protože se Bedřich zúčastnil v letech 1618–1620 stavovského povstání, odkázal prozíravě majetek v Milovicích manželce. Ještě v listopadu 1620 skládal Bedřich prohlášení týkající se města Trutnova.^{121/} V roce 1628 manželka Anna Marie zemřela a dvůr dědičný s chalupou, třemi rybníčky a příslušenstvím koupily dcery Alžběty Marie a Hedviky Elišky za 1.300 kop gr. míš. Tehdy byl Bedřich Dobranovský hejtmanem u knížete frýdlantského na panství Vartenberk (Stráž pod Ralskem). Pro nezaplacení trhové ceny přeměnil v roce 1633 Albrecht z Valdštejna statek na frýdlantské léno a ponechal jej k užívání zmíněným dcerám Dobranovským.^{122/} Ty jej pak prodaly za 1.768 zl. 40 kr. Martinovi Grafovi z Ehrenfeldu, jemuž byl pro jeho provinění při saském vpádu roku 1635 zkonfiskován.^{123/} Bedřich Dobranovský se sice předtím zúčastnil stavovské výpravy, ale vzhledem k tomu, že neměl žádné jmění a přislíbil přestoupit na katolickou víru, byl osvobozen od pokuty, udělené mu 24. července 1629.^{124/} Poslední zachovaná zpráva o něm dokládá v roce 1640 jeho svědectví ve věci stavu města Kouřimi i s jeho přítíštěnou pečeti.^{125/}

Václav Dobranovský z Dobranova, jehož rodový původ neznáme, by mohl být již zmíněným, v roce 1591 narozeným, synem Jana na Písečné. Poprvé se pak objevuje na Hradenině (západně od Kolína) v jemu adresovaném listu z české kanceláře z října 1622.^{126/} Pravděpodobně v roce 1623 zemřel^{127/} a jeho manželka Anna Kedruta Dobranovská z Těchenic v roce 1623 statek Hradenin odkoupila od Markéty Talmberkové rozené Trčkové z Lípy za 6.000 kop gr. míš.^{128/} Tamní sídlo, z něhož je dodnes zachována pětipatrová obytná věž, muselo být po přestavbě na počátku 16. století poměrně výstavné, neboť je v soudobých pramenech nazýváno hradem. Po smrti Anny Kedruty zdědil Hradenin její syn **Václav Dobranovský z Dobranova**, který zde bydlel po dobu třicetileté války. Doložen je zde v letech 1635, 1637 a 1638.^{129/} V letech 1645–1651 byl úředníkem na Malé Skále.^{130/} Až teprve v roce 1652 prodal svůj statek Kateřině Majdaléně Častolárové rozené z Mejtolu a 2.000 kop gr. míš. mělo být uhrazeno jako věno jeho manželce Anně Dobranovské rozené Údražské z Kestřan.^{131/} Manželka pak v roce 1660 toto právo prodala.^{132/} Václav byl již v roce 1645 usazen také v Polné,^{133/} kde pak zakoupil roku 1652 dům nazývaný dnes U Rytířů (čp. 49) a sem se přestěhoval. Podle pramenů zemřel mezi lety 1652 a 1654. Václav Dobra-

novský měl syna Karla, který sloužil v císařské armádě a zahynul v roce 1665. Dcera Anna Veronika se provdala za Samuela Kruma, syna starosty Polné Marka Kruma^{134/} a zemřela v roce 1692.

Další **Václav Dobranovský z Dobranova**, nazývaný v pramenech „starší“, byl také synem Jana Dobranovského z Dobranova a Anny Bzenské z Prorubí. Václav starší sloužil pánům Smiřickým jako úředník panství (Hrubo)skalského a Troseckého a své sídlo měl na dvoře v Nové Vsi (jihovýchodně od Turnova). Dne 25. května 1620 se usadil v Turnově, kde zakoupil za 910 kop gr. míš. dům v Jičínské ulici.^{135/} Poté vstoupil do služeb frýdlantského knížete a byl jmenován hejtmánem panství Troseckého, Skalského, Rohozeckého a nad městem Turnovem. V letech 1618–1620 se zúčastnil stavovského povstání, kde byl hejtmánem pěchoty. Václav, jenž byl evangelického vyznání, měl z prvního manželství syna Fridricha a dceru Alžbětu. Podruhé se oženil s Elenou z Gersdorfu, ovdovělou ze Sommerfeldu, jež měla již syna Abrahama Arnošta.^{136/} Václava dosud míjely následky připojení ke vzpouře, ale protože se jich obával, převedl brzo po sňatku 10. května 1627 na svou choť držení turnovského domu v hodnotě 550 kop gr. s výhradou připadnutí po její smrti. Manželka Elena svůj statek ještě rozmnožila 13. září téhož roku koupí chalupy opodál města, řečené Kadeřavec, v hodnotě 350 kop gr.^{137/}

Rytíř Václav i s bratrem **Arnoštem Dobranovským z Dobranova** odjeli v roce 1628 ze země a zanechali zde dvůr v Nové Vsi, který drželi společně.^{138/} Pro účast na vzpouře byl Václav 5. února 1629 obeslán, ale nedostavil se ještě 17. února 1630, aby svoji pokutu vyrovnal. Byl jedním z českých exulantů, jehož zachytily v roce 1630 paměti v Pirně.^{139/} Arnošt měl údajně ještě v roce 1630 koupit poplatný dvůr v Choťánkách (ves v těsném východním sousedství Poděbrad).^{140/} Při saském vpádu v roce 1631 se pak oba bratři vrátili do Prahy, Václav jako hofmistr hraběte z Thurnu. Následně byli oba při jednání frýdlantské konfiskační komise 25. ledna 1634 odsouzeni k propadnutí veškerého majetku, jenž však v zápise nebyl specifikován.^{141/} Václavova manželka Elena v roce 1630 zemřela a dva roky po ní i Václav. Dvůr v Nové Vsi si nejprve přisvojil kníže z Frýdlantu, dům však nebyl zkonfiskován a spravoval jej jménem dobranovských sirotků Jindřich Radvanovský. V roce 1643 grunt zcela vyhořel a dostal se do majetku rodu Kelbichů z Ostrichu, do něhož se pravděpodobně provdala Alžběta Dobranovská. Chalupu řečenou Kadeřavec zdědil po matce Abraham Arnošt ze Sommerfeldu.^{142/} Již zmíněný Václavův syn **Fridrich Dobranovský z Dobranova** se objevil v pramenech pouze v roce 1656, kdy pečetil na Rychmburku jako „urozený a statečný rytíř pan Frydrych Dobranovský z Dobranova“ list Bohuslava Ferdinanda Leopolda hraběte Berky z Dubé a Lipého, který jím dával městu Hlinsku vinný šenk, vážné, clo a odúmrti, jež dosud užívala vrchnost.^{143/}

Syn Albrechta **Jindřich Dobranovský rytíř z Dobranova**, dostal od otce, jak již bylo řečeno, statek Zibohlavý (jihozápadně od Kolína). Zde vydaným listem také pozval v roce 1639 Jindřich hosty ke své svatbě s Žofií Třídvorskou z Votína.^{144/} Manželé jsou zde pak doloženi po následujících deset let.^{145/} Jejich statek byl v roce 1648 zpuštěn Švédy, takže Jindřich ho odprodal městu Kutná Hora. Téhož roku se manželům narodilo dítě, pravděpodobně syn Jindřich.^{146/} V roce 1653 koupil Jindřich statek Horní Ptice (nedaleko Unhoště), ale nejpozději v roce 1657 zemřel. V roce 1669 koupil nový dvůr v Horních Pticích jakýsi „Heinrich Dobranowsky v. Dobranow“, snad tedy syn Jindřicha a Žofie.^{147/}

134/ MZA Brno, ŘFÚ Polná, sign. 6785, MO 1656–1696, s. 62; HÚ AVČR KAS, skříň A, řada A04, zásuvka A04B, listek č. 26.

135/ SOKA Semily, AM Turnov, inv. č. 0, sign. 0, pom. č. 6, PK 1615–1850, fol. 296r–297v.

136/ Šimák 1902, s. 87.

137/ SOKA Semily, AM Turnov, inv. č. 0, sign. 0, pom. č. 6, PK 1615–1850, fol. 720r.

138/ Bilek 1892, s. 178.

139/ Holinová 1909, s. 141.

140/ HÚ AVČR KAS, skříň A, řada A04, zásuvka A04B, listek č. 19.

141/ NA Praha, SM, inv. č. 653, sign. C 215/C1/4 a C215/C1/7; Bilek 1882, s. 75; týž 1883, s. 814.

142/ Šimák 1902, s. 87–88.

143/ Adámek 1902, s. 24.

144/ Sedláček 1893; ANM Praha, Sbírká H – Genealogická sbírka: Dobranovský z Dobranova (list z 15. 1. 1639).

145/ HÚ AVČR KAS, skříň A, řada A04, zásuvka A04B, listek č. 23; Vávra 1888, s. 156; ANM Praha, Sbírká H – Genealogická sbírka: Dobranovský z Dobranova (list z 24. 10. 1647); HÚ AVČR KAS, skříň A, řada A04, zásuvka A04B, listek č. 24.

146/ SOA Praha, Sbírká matrik, Kolín 02, Římskokatolická církev, Matrika narozených (MN) 1648–1666, sign. M 8-1/2, s. 2. Nejistota v určení pohlaví a jména dítěte pramení z faktu, že je matrika poškozená a zápis těžko čitelný.

147/ HÚ AVČR KAS, skříň A, řada A04, zásuvka A04B, listek č. 27 (zde mylné čtení, místo Horní Ptice je uvedeno Horní Police). Zápis odkazuje na DZV 317, S16.

Na závěr je nutno zmínit ještě jednoho **Václava Dobranovského z Dobranova**, který sloužil ve švédském vojsku v hodnosti rytmistra. V roce 1642 se objevil se Švédy v Mladé Boleslavi, kde vyhrožoval česky i německy, že město bude zapáleno jako Trutnov a Boleslav (tj. Bolesławiec) ve Slezsku.^{148/} Jako velitel posádky Švédů na Kosti v roce 1643 podléhal plukovníku a veliteli města Žitavy Johannu Reichwaldo-
vi.^{149/} Podobně jako u jiných členů rodu bohužel nevíme, kam ho v rodokmenu Dobranovských zařadit (obr. 9).

Epilog

Na konci druhé třetiny 17. století končí v Čechách zprávy o rodu Dobranovských z Dobranova po meči. Dnes v České republice nežije žádná osoba s příjmením Dobranovský či Dobranovská. Jinak je tomu však v sousedním Polsku. Jak zjistil jeden z nositelů tohoto jména Hubert Dobranowski, v Polsku dnes žije okolo 500 mužských i ženských nositelů tohoto jména, nejvíce v Małopolském vojvodství, zejména v okresech (powiat) Krakow a Tarnów, v obou dohromady více než 300 osob (údaje z roku 1990).^{150/}

Zmíněný autor odmítl názor starších polských historiků, že jméno rodu Dobranowski pochází od dvou vesnic s názvem Dobranowice, které leží v Małopolsku^{151/} a založil historii vlastního rodu na jejich původu odvozeném od Dobranova na Českolipsku. Hlavním osobám „českých“ Dobranovských je věnována první část jeho práce. Vzhledem k tomu, že přímá spojitost s některým z „českých“ Dobranovských není doložena, odvodil původ „polských“ Dobranovských od prvních dvou osob tohoto jména, které se objevily v Polsku v poslední čtvrtině 17. století: Alberta Dobranovského v letech 1680–1685 v Krakově a Macieje Dobranovského v roce 1687 v městečku Pyzdry u Poznaně.^{152/} Druhá část jeho knihy je pak věnována genealogickému vývo-
du rodu, který pochází od Jana Dobranovského (ok. 1755–1811) z Bolesławce nad řekou Prosna asi 80 km východně od Wrocławu.^{153/} Na rozdíl od České republiky tedy Dobranovští v Polsku stále žijí!

Studie využila databázi Czech Medieval Sources online, kterou poskytuje výzkumná infrastruktura LINDAT/CLARIAH-CZ (<https://lindat.cz>) podporovaná MŠMT ČR (projekt č. LM2018101).

148/ Liva 1955a, s. 412.

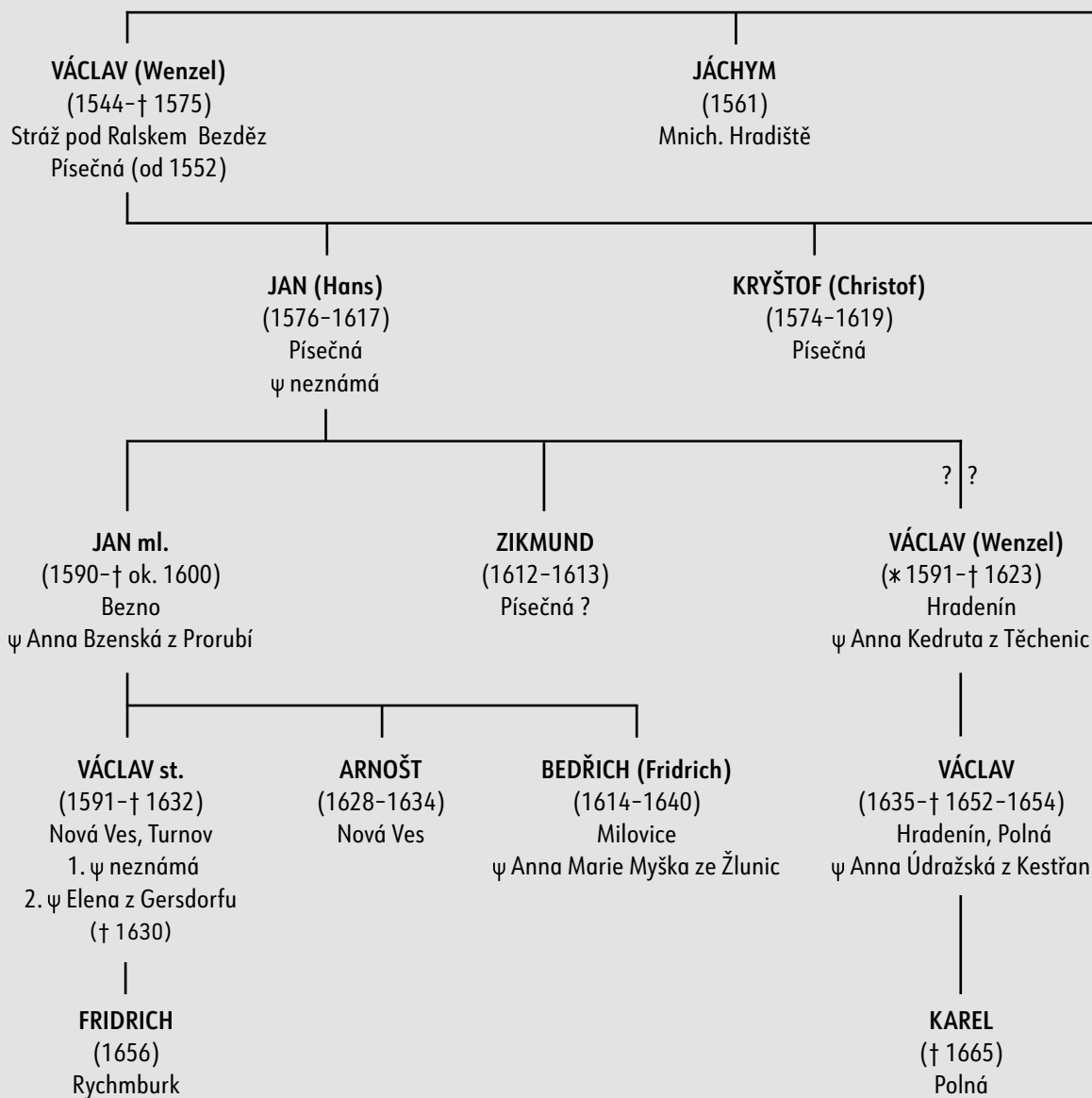
149/ Liva 1955b, s. 35, 47.

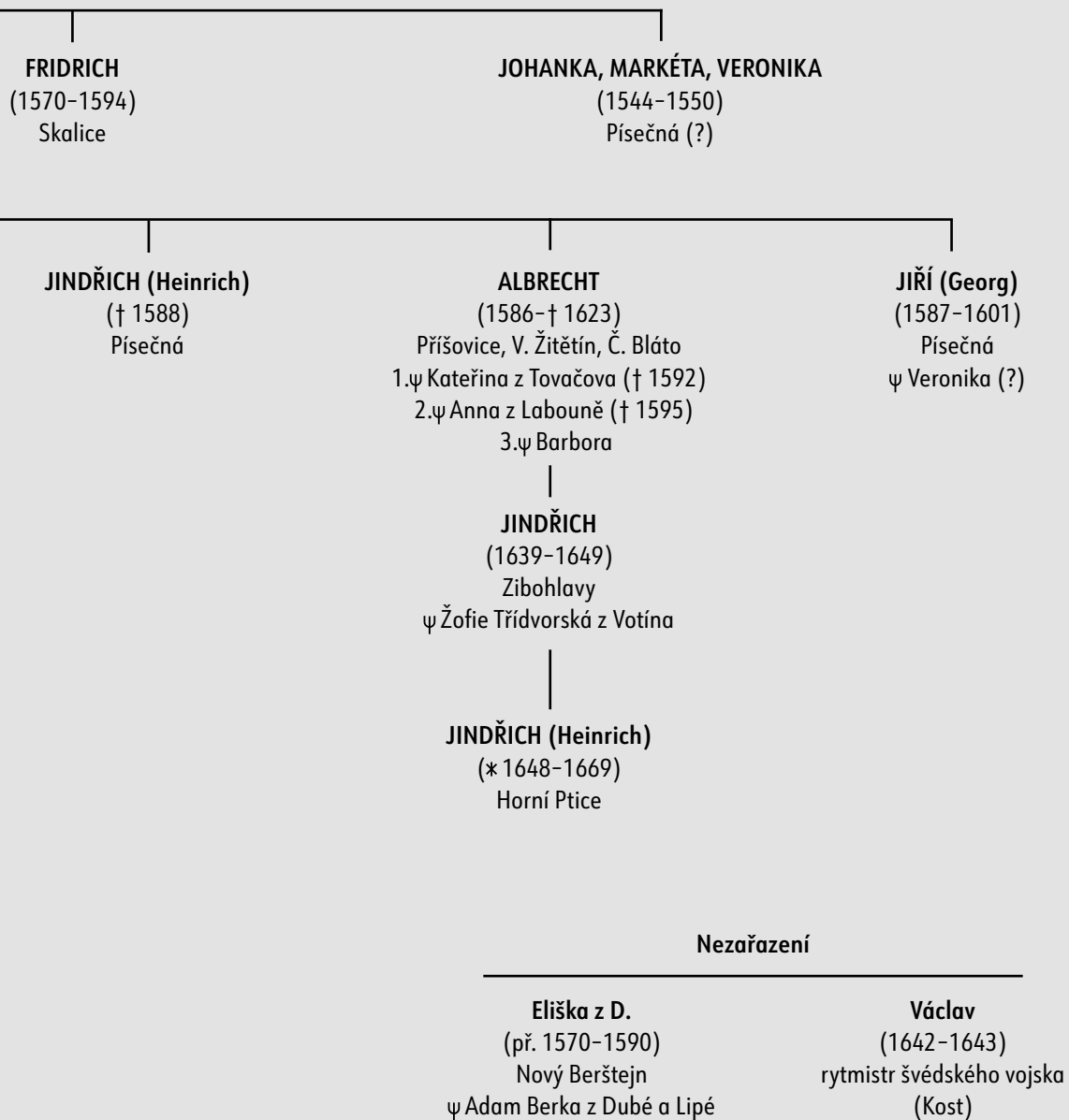
150/ Dobranowski 2019, s. 136 a 139.

151/ Dobranowski 2019, s. 13–16.

152/ Dobranowski 2019, s. 114–121.

153/ Dobranowski 2019, s. 143–316.

Obr. 9. Pravděpodobná genealogie rodu Dobranovských z Dobranova v Čechách (sestavil autor).

ARCHIVNÍ PRAMENY

Archiv Národního muzea (ANM) Praha

Sbírka H – Genealogická sbírka: Dobranovský z Dobranova

Historický ústav Akademie věd České republiky (HÚ AVČR) Praha

Kartotéky Augusta Sedláčka (KAS) – viz <http://www.augustsedlacek.cz/>

Moravský zemský archiv (MZA) Brno

Římskokatolický farní úřad (ŘFÚ) Polná

sign. 6758, Matrika narozených (MN) 1640–1696

sign. 6785, Matrika oddaných (MO) 1656–1696

Národní archiv (NA) Praha

Desky dvorské království Českého (DD), kvatern 23

Desky zemské menší království Českého (DZm), kvatern 235

Desky zemské větší království Českého (DZV), kvatern 5, 9, 17, 18, 43, 45, 47, 54, 83, 141, 142, 143, 176, 185, 194, 292, 309

Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků Praha - Knihy 1560–1910 [1926]

(ŘSRF/P - Knihy)

inv. č. 27, Urbář panství Zákupy 1560–1568, bez foliace

Stará manipulace (SM) Praha

inv. č. 653, sign. C215/C1/4, Transakční komise

inv. č. 653, sign. C215/C1/7, Seznamy odsouzených osob

inv. č. 654, sign. C215/D6, Albrecht Dobranovský z Dobranova

inv. č. 656, sign. C 215/F5e, Konfiskace valdštejnských statků

inv. č. 657, sign. C 215/G18, Martin Graf z Ehrenfeldu

inv. č. 775, sign. D 65/1–4, Dobranovští z Dobranova, majetkové záležitosti

Sächsisches Hauptstaatsarchiv (SHSA) Dresden

Abteilung Wittenberger Archiv

Böhm. Sachen, Befehdungen I, Bl. 93, listina z roku 1450

Státní oblastní archiv (SOA) Litoměřice

Sbírka matrik

inv. č. 514, sign. L8/1, Matrika fary Brniště (N, O, Z) 1592–1656

inv. č. 1404, sign. L25/1, Matrika fary Dobranov (N, O, Z) 1585–1666

Státní oblastní archiv (SOA) Litoměřice, pob. Děčín

Velkostatek (Vs) Česká Lípa – Nový Zámek

k. 87, pomocné č. 232, Urbář panství Nový Zámek, IV. díl, 1619

k. 87, pomocné č. 234, Urbář panství Nový Zámek, II. díl, 1633–1647

Státní oblastní archiv (SOA) Praha

Rodinný archiv Valdštejnů (RAV) Mnichovo Hradiště

inv. č. 2721, Kupní smlouva Albrechta z Valdštejna na dvůr v Milovicích 1628

Sbírka matrik

Kolín 02, sign. M 8-1/2, Římskokatolická církev, Matrika narozených (MN) 1648–1666

Státní okresní archiv (SOkA) Česká Lípa

Archiv města (AM) Česká Lípa

inv. č. 40, listina Markéty z Koldic z roku 1514

inv. č. 2367, opis listiny z roku 1397 ve sbírce elenchů

inv. č. 2553, st. sign. DI/b.1., opis listiny z roku 1450

Archiv obce (AO) Dobranov

inv. č. 1, sign. 3505, Kniha převodů nemovitostí 1558–1576

Archiv obce (AO) Písečná

inv. č. 1, Kniha převodů nemovitostí 1523–1741

Státní okresní archiv (SOkA) Semily

Archiv města (AM) Turnov

inv. č. 0, sign. 0, pom. č. 6, Pozemková kniha (PK) 1615–1850

EDICE PRAMENŮ

AČ: Archiv český čili staré písemné památky české i moravské. Z archivův domácích i cizích. Díl druhý (ed. F. Palacký), Praha 1842; 28. (Zprávy o statcích a přech venkovských z archivu města Prahy, L–Z; ed. J. Teige), Praha 1912; 31. (První kniha provolací desk dvorských z let 1380–1394; ed. G. Friedrich), Praha 1921; 36. Desky dvorské království Českého (Druhá kniha provolací desk dvorských z let 1411–1448 (ed. G. Friedrich), Praha 1941; 37/1. Desky dvorské království Českého (Čtvrtá kniha provolací desk dvorských z let 1453–1480, částka 1; ed. G. Friedrich), Praha 1941; 37/2. Desky dvorské království Českého (Čtvrtá kniha provolací desk dvorských z let 1453–1480, částka 2; ed. G. Friedrich), Praha 1941.

AICP: Acta iudiciaria consistorii Pragensis VII (ed. F. Tadra), Praha 1901.

Album: Album seu matricula facultatis iuridicae universitatis Pragensis ab anno Christi 1372. usque ad annum 1418, Pragae 1834.

CDL: Codex diplomaticus Lusatiae superioris II/1 (1419–1428; ed. R. Jecht), Görlitz 1896–1899.

Ebelová, I. a kol. ed. 2005: Pamětní kniha města České Lípy 1461–1722. Libri civitatis I, Ústí nad Labem 2005.

KDK: Kroniky doby Karla IV. (ed. M. Bláhová a kol.), Praha 1987.

LC: Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensem per archidioecesim I/2 (ed. J. Emler), Pragae 1874; III–IV (ed. J. Emler), Pragae 1879; V (ed. F. A. Tingl), Pragae 1865–1866; VI (ed. J. Emler), Pragae 1883; VII (ed. J. Emler), Pragae 1886; VIII–X (ed. J. Emler), Pragae 1889.

LE: Libri erectionum archidioecesis Pragensis saeculo XIV. et XV., III (ed. C. Borový), Pragae 1879; IV (ed. C. Borový), Pragae 1883.

RBM: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae III (ed. J. Emler), Pragae 1890.

RDP: Registra decimarum papalium čili registra desátků papežských z diecezí pražské, Pojednání Královské české společnosti nauk, řada VI., svazek 6 (ed. V. V. Tomek), Praha 1873.

RTB: Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae anno MDXLI igne consumptarum I (ed. J. Emler), Pragae 1870; II (ed. J. Emler), Pragae 1872.

SČ: Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu VIII (1592–1594), Praha 1895.

Štědrý, F. 1904: Dodatek II. k Pozůstatkům desk zemských od J. Emlera, Sborník Historického kroužku, roč. V, č. 1, s. 1–8.

LITERATURA

Adámek, K. V. 1902: Urbář panství rychmburského z roku 1731. Příspěvek k dějinám a statistice východočeského rolnictva, Věstník Královské české společnosti nauk, roč. 1901, č. VI, s. 1–30.

Bílek, T. V. 1882: Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618. Část 1, Praha.

Bílek, T. V. 1883: Dějiny konfiskací v Čechách po r. 1618. Část 2, Praha.

Bílek, T. 1886: Beiträge zur Geschichte Waldstein's, Prag.

Bílek, T. V. 1892: Reformace katolická neboli obnovení náboženství katolického v království Českém po bitvě Bělohorské, Praha.

Dobranowski, H. 2019: Dzieje rodu Dobranowskich z Dobranowa, Opole.

Gerthner, E. 1899: Kauf um die Gerichte zu Lindenau, Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs (dále MNEC) 22, s. 85–86.

Hantschel, F. 1911: Heimatkunde des politischen Bezirkes B.-Leipa, B.-Leipa.

Hantschel, F. 1918: Geschichtsschreiber Benesch von Weitmühl, Mitteilungen des Nordböhmisches Vereines für Heimatforschung und Wanderpflege (dále MNVHW) 41, s. 125.

- Hefner, O. T. von 1857: J. Siebmacher´s grosses und allgemeines Wappenbuch, 2. Bandes 3. Abtheilung: Der Adel des Königreichs Sachsen, Nürnberg.
- Hieke, W. 1888: Die Berka von Duba und ihre Besitzungen in Böhmen III–IV, Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen (dále MVGDB) 26, s. 75–107, 381–395.
- Holinová, A. 1909: Povzdechy českých exulantů z roku 1629–31, Časopis Musea království Českého 83, s. 138–141.
- Knechtel, J. 1881: Aus dem Schöppenbuche in Piessnig, MNEC 4, s. 147–148.
- Kneschke, E. H. 1860: Neues allgemeines Deutsches Adels-Lexicon. Zweiter Band (Bozepolski-Ebergassing), Leipzig.
- Král von Dobrá Voda, A. 1904: Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien, Prag.
- Líva, V. 1951: Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze, díl III., 1618–1625, Praha.
- Líva, V. 1954: Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze, díl V., 1636–1639, Praha.
- Líva, V. 1955a: Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze, díl VI., 1640–1642, Praha.
- Líva, V. 1955b: Prameny k dějinám třicetileté války. Regesta fondu Militare Archivu ministerstva vnitra ČSR v Praze, díl VII., 1643–1645, Praha.
- Müller, R. 1897: Dobern, MNEC 20, s. 316–324.
- Mysliveček, M. 2005: Velký erbovník 1: Encyklopedie rodů a erbů v zemích Koruny české, Plzeň.
- Neder, E. 1901: Aus der Landtafel, MNEC 24, s. 15–20.
- Panáček, J. 1985: Zaniklé středověké osady na českolipském okrese, In: Z minulosti Děčína a Českolipska IV, s. 279–300.
- Panáček, J. 2002: Založení České Lípy a městské právo, Bezděz 11, s. 5–30.
- Panáček, J. 2006: Rod pánů ze Smojna, Muzejní a vlastivědná práce 44 – Časopis Společnosti přátel starožitností 114, s. 13–31.
- Panáček, J. 2007: Kuník z Weitmile „plebanus in Lipa“ a jeho rod, Bezděz 16, s. 5–26.
- Panáček, J. 2013: Poznámky k vývoji sídelní aglomerace Zákup u České Lípy, Časopis Společnosti přátel starožitností 121, s. 160–167.
- Panáček, J. 2018: Založení města a jeho středověké období, In: Kolektiv autorů, Česká Lípa. Město na Ploučnici, Česká Lípa 2018, s. 102–121.
- Panáček, J. 2024: Jan z Vartenberka na Novém Zámku a Bezdězi, Bezděz 33, s. 47–73.
- Paprocký, B. z Hlohól 1602: Diadochos, ist est successio, jinak posloupnost knížat a králův českých, biskupův a arcibiskupův pražských a všech stavův slavného království českého, to jest panského, rytířského a městského, Prag.
- Paudler, A. 1878: Fräulein Margareta Aderspach Berka von der Daub und Nachod, MNEC 1, s. 21–22.
- Pilk, G. 1890: Urkundlicher Beitrag zur Geschichte der Burg Schreckenstein, MVGDB 28, s. 274–292.
- Profous, A. 1947: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl I, Praha.
- Profous, A. - Svoboda, J. 1957: Místní jména v Čechách, jejich vznik, původní význam a změny. Díl IV, Praha.
- Rezek, A. ed. 1880: Paměti Mikuláše Dačického z Heslova. Památky staré literatury české V, řada III, sv. 2, Praha.
- Richter, J. 1928: Langenau nach dem 30jährigen Kriege, MNVHW 51, s. 79–84.
- Sedláček, A. 1869: Rozvržení sbírek a berní r. 1615 dle uzavření sněmu generálního nejvyššími berníky učiněné, Praha.
- Sedláček, A. 1888: z Abršpachu, In: Ottův slovník naučný 1, s. 88.
- Sedláček, A. 1893: Dobranovský z Dobranova, In: Ottův slovník naučný 7, s. 709.
- Sedláček, A. 1895: Hrady, zámky a tvrze království Českého 10. Boleslavsko, Praha.
- Sedláček, A. 1899: Krabice z Veitmile, In: Ottův slovník naučný 14, s. 1061–1063.
- Sedláček, A. 1900: Hrady, zámky a tvrze království Českého 12. Čáslavsko, Praha.
- Sedláček, A. 1908: Místopisný slovník historický Království českého, Praha.
- Sedláček, A. 1925: Českomoravská heraldika. Část zvláštní, Praha.
- Sedláček, A. 1927: Hrady, zámky a tvrze království Českého 15. Kouřimsko, Vltavsko a j.-z. Boleslavsko, Praha.

- Sedláček, A. 2003: Atlasy erbů a pečeti české a moravské středověké šlechty (ed. V. Růžek). Svazek 5, Praha.
- Schicht, G. 2007: Kronika obce Skalice (Langenau), 1. a 2. díl, (rukopis; dostupné na: www.skaliceuceskelipy.cz).
- Schimon, A. 1859: Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien, Böhm. Leipa.
- Sovadína, M. 1978: Beneš Krabice z Weitmile a jeho vztah k České Lípě, Českolipsko literární 1977/II, s. 15–25.
- Sovadína, M. 2003: Jindřich z Lípě II. Dominium nostrum atque bona nostra, Časopis Matice moravské 122, s. 21–59.
- Stráníková, J. – Říhová, V. edd. 2010: Kronika a drobné památky velišské farnosti. Sborník studentských prací, Pardubice.
- Šimák, J. V. 1897: Z archivu města Rovenska pod Kamenicí, Časopis Společnosti přátel starožitností českých 5, s. 64–67.
- Šimák, J. V. 1902: Erbovní a šlechtické rodiny turnovské v XVI. a XVIII. století, Časopis Společnosti přátel starožitností českých v Praze 10, s. 83–92, 116–142.
- Šimák, J. V. 1917: Dějinné paměti okresu Mnichovohradištského. Díl I, Mnichovo Hradiště.
- Šimák, J. V. 1937: Registra panství lipského a novozámeckého z r. 1579 (pokračování), Bezděz VIII, s. 139–143.
- Šimák, J. V. 1938: Středověká kolonizace v zemích českých. České dějiny 1–5, Praha.
- Tragl, A. 1896: Leipaer Familiennamen, Jahres-Bericht des k. k. Staats-Ober-Gymnasiums in Böhm. Leipa 1896, s. 1–30.
- Vávra, J. 1888: Dějiny královského města Kolína nad Labem II, Kolín.
- Wiechowsky, A. 1884: Aus den Brimser Kirchenmatriken, MNEC 7, s. 110–113.
- Wiechowsky, A. 1911: Aufzeichnungen des Pfarrers Valentin Frumald in Dobern, MNEC 34, s. 81–113.
- Wünsch, F. J. 1928: Die Herrschaft Neuschloß-Leipa unter Wallenstein, MNEC 51, s. 8–12.

RESUMÉ

Dobranov, Písečná und das Adelsgeschlecht Dobranovský z Dobranova (Döber von Döber)

Jaroslav Panáček

Zwei Dörfer östlich und nordöstlich von Česká Lípa – Dobranov und Písečná – gehörten trotz ihrer Nähe zu zwei verschiedenen Herrschaften. Dobranov war stets Teil der Herrschaft Lípa (Böhmisch Leipa), und die Kirche in Dobranov war eine Filialkirche der Pfarrkirche in Lípa. Das Präsentationsrecht lag bei den Pfarrern von Lípa, die über die gesamte bekannte Zeit hinweg aus der Familie von Weitmile stammten. Neben dem Präsentationsrecht stellt sich daher auch die Frage nach ihrer Beziehung zu Dobranov. Bis zum Beginn des 16. Jahrhunderts erscheinen in den Quellen zahlreiche Personen mit dem Beinamen „von Döber“, deren Verbindung zum späteren Geschlecht von Dobranov jedoch nicht nachgewiesen werden kann.

Písečná gehörte vermutlich von Anfang an zur Herrschaft der Burg Sloup. Nach der Angliederung von Sloup an die Herrschaft Lípa teilte Písečná dasselbe Schicksal wie Dobranov. Ebenso wie in Dobranov gab es auch in Písečná Lehenhöfe, und von den hier Ansässigen flossen Abgaben an die Kirchen in Lípa. Im Gegensatz zu Dobranov, das im Jahr 1528 in die Herrschaft Zákupy eingegliedert wurde, blieb Písečná dauerhaft Bestandteil des vierten Anteils der Herrschaft Lípa beim Kreuztor.

Das Junkergeschlecht „von Döber“, später Döber von Döber, das im 17. Jahrhundert als ritterlich bezeichnet wurde, trägt zweifellos seinen Namen nach dem gleichnamigen Dorf (Döber, später Dobern, jetzt Dobranov). Ihre unmittelbare Ansässigkeit in Dobranov ist jedoch nirgends belegt; im Gegenteil, sie sind seit ihrem ältesten nachgewiesenen Vertreter, Wenzel von Döber, mit Písečná verbunden. Dieser wird auf seinem Epitaph aus dem Jahr 1575 in der Kirche St. Georg in Dobranov als in Písečná ansässig bezeichnet. Von 1544 bis 1619 werden Mitglieder des Geschlechts, überwiegend Nachkommen des erwähnten Wenzel, als in Písečná ansässig geführt. Ihr Hof befand sich am südöstlichen Rand des Dorfes an der Stelle des heutigen Hauses Nr. 42.

Das Geschlecht Döber von Döber verbreitete sich bis in das zweite Drittel des 17. Jahrhunderts in andere Teile Böhmens, insbesondere in dessen nördlicher Hälfte, in Form von Angehörigen des Beamtenadels in Diensten des hohen Adels. Einige Herren von Döber beteiligten sich am Ständeaufstand und wurden dafür bestraft. Im letzten Viertel des 17. Jahrhunderts tauchten einige Mitglieder der Familie in Polen auf, wo sie sich erheblich ausbreitete. In der heutigen Tschechischen Republik lebt keine Person mit dem Nachnamen Dobranovský oder Dobranovská. Hingegen sind in Polen derzeit etwa 500 männliche und weibliche Namensträger registriert, die meisten davon in der Woiwodschaft Kleinpolen.

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Wappen des Geschlechts Dobranovský von Dobranov (Sedláček 1895, Tabelle nach S. 152).

Abb. 2. Wappen des Geschlechts Dobranovský von Dobranov (Myslivoček 2005, S. 169).

Abb. 3. Älteste Erwähnung von Wenzel von Dobranov in den Landtafeln aus dem Jahr 1544 (Nationalarchiv Prag, DZV 83, Fol. H28r).

Abb. 4. Älteste Nachricht über die Ansiedlung Wenzels von Döber in Písečná aus dem Jahr 1553 (Staatliches Kreisarchiv Česká Lípa, Archiv der Gemeinde Písečná, Inv.-Nr. 1, Grundbuch 1523–1741, Fol. 5r).

Abb. 5. Die Herren Dobranovský von Dobranov im Diadochus von Bartholomäus Paprocký von Hlohohol aus dem Jahr 1602 (Paprocký 1602, O stavu rytířském, S. 316).

Abb. 6. Grabplatte von Wenzel von Döber aus dem Jahr 1575 in der Kirche St. Georg in Dobranov (Foto M. Panáček 2024).

Abb. 7. Letzter Bericht über den Besitz des Guts in Písečná durch Christoph von Dobranov im Urbar der Herrschaften Leipa und Neuschloss aus dem Jahr 1619 (Staatliche Gebietsarchiv Litoměřice, Zweigstelle Děčín, K. 87, Pom.-Nr. 232, Urbar der Herrschaft Neuschloss, IV. Teil, 1619, S. 139).

Abb. 8. Kaiserlicher Abdruck der Stablen Katasters von Písečná (5778-1-002) aus dem Jahr 1843: A – ehemaliger Lehenhof, B – Sitz der Herren Dobranovský von Dobranov (Kartenquelle: Archivmaterial des Zentralarchivs für Geodäsie und Kataster, www.cuzk.cz). Bearbeitet vom Autor.

Abb. 9. Wahrscheinliche Genealogie des Geschlechts Dobranovský von Dobranov in Böhmen (erstellt vom Autor).

Übersetzt von Petra Sochová

VELKOSTATEK ZÁKUPY VE TŘETÍ ČTVRTINĚ 19. STOLETÍ

2. díl: Živočišná výroba

LARGE ESTATE ZÁKUPY IN THE THIRD QUARTER OF THE 19th CENTURY

Part 2: Livestock breeding

Martin Aschenbrenner

Gymnázium Česká Lípa; martin.as@seznam.cz

Příspěvek se zabývá živočišnou výrobou na velkostatku císaře Ferdinanda Dobrotivého v Zákupích ve třetí čtvrtině 19. století. Protože se tam chovalo jen několik koní k tahu, věnuje se především tamějšímu hlavnímu odvětví, chovu skotu. Sleduje, pokud je to možné, způsoby chovu, nemoci dobytka a jejich řešení, prodej dobytka, ale zejména výnosy mléčného hospodářství, které bylo na tomto velkostatku hlavní. Větší pozornost věnuje také experimentálnímu ověřování toho, které plemeno krav je pro místní podmínky nejlepší (1858).

Císařský velkostatek, živočišná výroba, chov skotu, mléčné hospodářství, Zákupy

The account deals with livestock breeding at the grand estate of the Emperor Ferdinand Dobrotivý in the third quarter of the 19th century. Since only a few draught horses were bred there, it deals above all with the major branch, i.e. with breeding of cattle. As far as possible it monitors the ways of breeding, cattle diseases and the cure thereof, sales of cattle, but most of all the yields of milk industry, which was the major branch at this grand estate. A great deal of attention is paid to experimental verifying which cow breed is the best option to be kept under the local conditions (1858).

Emperor's large estate, livestock breeding, cattle breeding, milk industry, Zákupy

Úvod

Když na jaře roku 1875 onemocněl císař Ferdinand, bylo mu již 82 let. Panovaly proto obavy o jeho život, ale jeho vysoký věk a zároveň značná oblíbenost v Čechách, kde strávil již více než čtvrt století, daly příležitost novinářům zaznamenat různé historky z jeho života i jakousi jeho bilanci. V českolipských novinách *Leipaer Zeitung* se takové články objevovaly také a v jednom z nich se chválí hospodářství císařových soukromých statků: „... příjmy při vzorném racionálním hospodářství na císařské doméně se rok od roku zvyšují. Tedy například mléčné hospodářství v posledních letech samo poskytovalo čistý zisk 100 000 zl.“^{1/} Zdá se tedy, že mléčné hospodářství představovalo důležitou položku v hospodaření císařových statků, proto se nejprve podíváme na živočišnou výrobu zákupského velkostatku.

^{1/} *Leipaer Zeitung* 1875, č. 24 (25. 3.), nestránkováno.

Koně

K celkovému počtu kusů hospodářských zvířat nám poskytují dobré informace výkazy zasílané správcem statku na ředitelství do Prahy. Do roku 1852 máme k dispozici výkazy pro téměř pro každý měsíc, od roku 1853 pro každé čtvrtletí, pro roky 1855, 1865 a 1866 výkazy nebyly nalezeny a od roku 1867 jsou výkazy roční. I v měsíčních a čtvrtletních výkazech prvních let jsou sice mezery, ale i tak si můžeme udělat o stavech hospodářských zvířat velmi dobrou představu.^{2/}

Na statku se chovalo několik koní. V lednu 1850 jich bylo v zákupském hospodářském dvoře šest a v Krompachu jeden, v dubnu či květnu tam však přibyl druhý. Již v září 1850 se počet koní v Zákupích zvýšil na osm, od roku 1854 na deset a od roku 1857 na dvanáct a v Krompachu od roku 1857 počet koní také stoupal (4–6 kusů). Od roku 1859 se koně vykazovali souhrnně pro Zákupy i Krompach a jejich počet se udržoval mezi 11 a 16 kusy. Od roku 1865 již čísla postrádáme.

Koně se používali k zemědělským pracím, k nimž se užívali také voli (viz níže), ale nelze rozlišit, kdy který druh zvířete (mluví se obecně o potazích). Vedle obvyklých prací (orání, svážení apod.) se také, hlavně v zimě, ve velké míře vyvážel kompost a hnůj na pole a louky. Kromě toho se vozilo topné dřevo k vytápění skleníků (v roce 1872 je zmínka o vožení uhlí), zaměstnancům jako deputát a do cihelny, led do ledárny v zámku a do mléčného sklepa, písek a štěrku na cesty v zahradě (např. v prosinci 1862 se přivezlo 9 sáhů čediče z Kamenického vrchu k poštěkování cesty ve „dvorní zahradě“) a na opravy polních cest (např. v únoru 1854 63 fůr štěrku z Kamenického vrchu k opravě cesty za zámek). V některých obdobích bylo třeba potahy více využít k dopravě stavebního materiálu k opravám panských a patronátních staveb. Koňské potahy se však používaly také ke služebním jízdám zaměstnanců. Patrně byly zneužívány, a proto ředitelství zvláštní rezolucí z 5. září 1850 výslovně zakázalo soukromé vyjížďky a na nutné cesty rodin zaměstnanců muselo být uděleno zvláštní povolení. Jedním z výkazů, které přikládal správce statku k měsíčním hlášením, ostatně patřily i výkazy využití potahů. Přesto se na základě březnového výkazu těchto jízd v roce 1856 muselo ředitelství dožadovat zdůvodnění jedenapůldenní cesty do Beřkovic. Správce statku Grömling musel přiznat, že se jednalo o cestu pro jeho manželku, která se navracela z Vídně, a podotkl, že doufá, že mu to nebude vytknuto.^{3/}

Při své inspekční cestě v létě 1855 (viz níže) zjistil ředitel statků Lambert Senft, že koně v Krompachu jsou zcela vysílení. Nařídil proto správci statku, aby zajistil, že budou dostávat krmivo podle normy, protože kdyby dostávali zejména oves, nemohli by takto vypadat. Naproti tomu v lednu 1864 sdělil v měsíční zprávě správce statku Petters, že koně byli využíváni k vyvážení hnoje na pole a louky, vození topného dřeva do cihelny, deputátníkům a do skleníků a stavebního dříví a prken a pracovali od rána do večera, a proto jim přilepšil na krmivu. Ředitel Senft sice pro tentokrát, jak sám podtrhl, výkaz o krmení schválil, ale ohradil se proti tomu, že popsané práce byly tak namáhavé, aby se koním přilepšilo na krmivu. Nařídil, že má zůstat u předepsaných denních dávek, jinak se jen podporuje zpronevěra. Je tedy zřejmé, že ačkoliv existovaly normy na krmivo, ne vždy byly dodržovány.

O tom, jak se koně využívali co nejdéle, svědčí zprávy z roku 1856. Správce statku navrhl v únoru prodat koně, z nichž jeden je dušný, druhý prodělal koliku a téměř zemřel a třetí je starý, špatně tráví a má „založeno na jankovitost“. Protože se ale ceny

2/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 396, předkládání čtvrtletních výkazů stavů dobytka podle jednotlivých velkostatků; inv. č. 401. Není-li uvedeno jinak, jsou i v následujícím textu čerpány informace o stavu hospodářských zvířat z těchto pramenů.

3/ NA Praha, ŘCSRS v Praze, společné, inv. č. 438, souhrnné hospodářské zprávy českých statků.

Obr. 1. Zákupy, zámek, severní křídlo hospodářského dvora s rohem předzámčí, pohled od severu (foto autor 2020).

koní v té době držely vysoko, a tudíž bylo nevýhodné kupovat nové koně, povolilo ředitelství pouze prodej koně s kolikou a nákup nového. O dalších dvou se patrně píše v listopadu – nenašel se pro ně kupec, ale mohou být ještě využiti pro svážení slínu saněmi.^{4/} V případě koní se tedy nejednalo o chov, ale o držení zvířat k hospodářským účelům.

Chov skotu v letech 1850–1857

Ostatní hospodářská zvířata byla zastoupena pouze skotem, který se choval v zákupském hospodářském dvoře. Chovali se volí, býci i krávy. Někteří pocházeli ze zdejšího chovu, byli ale také často dokupováni z okolí, včetně nedaleké ciziny. Například v červnu 1854 bylo místo tuberkulózních krav nakoupeno sedm nových, oldenburské rasy, v Ullersdorfu v Sasku; v únoru 1857 byl zase zakoupen jeden švýcarský býček a jedna březí kráva z hospodářského dvora Clam-Gallasů v Hrádku.^{5/}

Volí se používali, jak již bylo řečeno, k tahu při zemědělských pracích. V roce 1850 byli k dispozici čtyři, od roku 1853 jen dva. Býci sloužili k plemenitbě a v zákupském hospodářském dvoře se chovali v tomto období 3–4, jen s nepatrnými výkyvy.

Nejdůležitější skupinu hospodářských zvířat tvořily krávy, chované pro mléko. Na maso se odprodávala nadbytečná telata a zvířata nemocná nebo stará. Na začátku roku 1850 se v zákupském hospodářském dvoře nacházelo 42 krav a tento stav se téměř neměnil, kolísal o 1–2 kusy v průběhu roku, jen v první polovině roku 1852 vzrostl o něco více (v červnu až na 48), ale vzápětí začal opět klesat a v roce 1854 se dostal pod čtyřicet kusů. Na původní stav něco přes čtyřicet se dostal ve druhé polovině roku 1857.

Způsob chovu

Pokud jde o způsob chovu, neposkytují nám prameny žádné zvláštní informace. Zdá se, že se jednalo o chov ve chlévech a dobytek se nevyháněl na pastvu (obr. 1–4). To totiž bylo překvapením pro ředitele Lamberta Senfta, který nastoupil svůj úřad provizorně 1. března a definitivně 10. srpna 1855 a již v červenci a potom v září podnikl inspekční cestu na zákupský velkostatek. Konstatoval, že když dobytek nevyhází

4/ NA Praha, ŘCSRS v Praze, společné, inv. č. 438, souhrnné hospodářské zprávy českých statků.

5/ NA Praha, ŘCSRS v Praze, společné, inv. č. 438, souhrnné hospodářské zprávy českých statků.

Obr. 2. Zákupy, zámek, severní křídlo hospodářského dvora, střední část, kde se nacházely chlévy, pohled od severu (foto autor 2020).

Obr. 3. Zákupy, zámek, část interiéru velkého chléva se žlabem v severním křídle hospodářského dvora (foto autor 2024).

Obr. 4. Zákupy, zámek, malý chlév v severním křídle hospodářského dvora (foto autor, 90. léta 20. století).

z chléva, škodlivě to působí na jeho zdraví i na páření. Nařídil proto zřídit výběh jednak z tzv. Květinové zahrádky (pro užitkový dobytek) a jednak ve dvoře „mezi bránou stodoly, pivovarem a pumpou na močůvku“ (pro mladý dobytek) a vyhánět tam od května střídavě krávy s býky a telata a voly s mladými býky.^{6/} V jednotlivých měsíčních zprávách se dozvídáme, že ve druhé polovině května se přecházelo ze suchého na zelené krmivo, vždy ale postupně, jinak hrozily dobytku zdravotní problémy. Opačně se tak dělo patrně během října.^{7/}

Nemoci dobytka

V první polovině padesátých let byl zákupský dobytek často nemocen, obvykle na plíce (tuberkulóza). V prosinci 1852 informoval správce statku ředitelství, že v okolí se objevují nemoci hovězího dobytka, ale ne vážné. Zároveň ovšem uvedl, že ve dvoře je jedno tele nemocné na plíce, druhé má zánět mozku a třetí revmatickou horečku. Ředitelství sice doporučilo vyžádat si léčiva u jakéhosi Josefa Wokatého, ten ale již nežil na udaném místě, a tak byl k ošetřování povolán zvěrolékař Hackel z Nového Boru. Ten se podle správce Grömlinga osvědčil při léčení plicní nemoci zdejšího skotu již 11 let předtím. Telata se zřejmě uzdravila, v lednu následujícího roku je již řeč jen o revmatickém teleti. V účetních knihách se objevují platby Hackelovi (1850: 30 zl., 1851: 17 zl. 39 kr., 1852: 17 zl. 39 kr., 1854: 83 zl. 25 kr.), zatímco předepsaná léčiva pro krávy kupoval šafář Röschel a jemu byla také proplácena.^{8/}

Vlhkému počasí roku 1853 přičítala správa statku nemoci dobytka v tomto roce. V září se vykazují čtyři nemocné kusy, z nichž jeden posel, v říjnu posel další kus a dva byly prodány a v listopadu pošly tři krávy a jedno tele a dva kusy dobytka byly prodány. Ačkoliv se tehdy správa statku domnívala, že nemoc již skončila, v prosinci onemocněla jedna kráva a jedno tele, oba kusy se uzdravily, avšak další tele začátkem ledna 1854 pošlo. Jak na jaře, tak na podzim roku 1854 se opakovaně mluví o kašlajícím dobytku. Opětně se pak šest kašlajících krav objevilo v červnu 1855. Ředitelství tehdy projevilo strach z možné tuberkulózy a nařídilo dát krávy vyšetřit zvěrolékařem, a pokud je onemocnění nakažlivé, příslušné kusy okamžitě prodat. Ačkoliv se správa statku opakovaně obracela na zmíněného Hackela, ředitelství nebylo příliš nakloněno platit za lékařské zásahy, a zejména za předepisovaná léčiva, a prosazovalo spíše tradiční domácí prostředky. I když si tedy vyžádalo prohlídku dobytka zvěrolékařem, zároveň nařídilo i další opatření: udržovat chlévy čisté, větrat je, ale aniž by vznikal průvan, denně odstraňovat hnůj, dávat čisté stelivo, omývat záda dobytka studenou vodou a třít je slaměným věchtem, nedávat pít příliš studenou vodu a nemocné kusy oddělit od zdravých. Na základě pokynu ředitelství byly tři z uvedených nemocných krav prodány, tři, které údajně nebyly nebezpečné, ponechány. Správce statku upozornil na to, že i tak je nedostatek smetany pro císařův dvůr, který pobýval přes léto v Zákupech. Je zvláštní, že dvoru se dodávala smetana i od nemocných krav; jinak se totiž přísně dbalo na co nejvyšší kvalitu smetany, případně dalších produktů, dodávaných dvoru císaře Ferdinanda. Ještě v roce 1856 se střídavě objevují zprávy o nemocném dobytku a jeho prodeji. Případy onemocnění však rokem 1856 mizí.

Prodej dobytka

Jak již bylo uvedeno, prodával se hlavně nemocný dobytek. Do roku 1856 především s plicními nemocemi, které se jevily jako nevléčitelné, proto býval dobytek prodán, dokud se za něj ještě dalo něco utřít. Od roku 1856 se objevují prodeje zvířat starých nebo po různých úrazech. Tak např. v červenci 1856 se navrhoval prodej jedné krá-

6/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 249, vyšetřování případů nedbalého výkonu služby, ...

7/ NA Praha, ŘCSRS v Praze, společné, inv. č. 438, souhrnné hospodářské zprávy českých statků.

8/ SOA Litoměřice-pobočka Děčín, Vs Zákupy, inv. č. 816, 818, 820, 822, 824, 826, peněžní manuály-výdaje 1850–1856. V roce 1850 a 1851 byla nakupována také léčiva pro koně, ta ale u českolipského lékárníka Zinka.

vy s kýlou a následujícího roku v červnu jednoho telete s kýlou. V únoru 1857 musel být poražen a prodán desetiměsíční býček (oldenburské rasy) kvůli „zánětu mozku a mozkovému ochrnutí“. V září téhož roku si jedna březí kráva chtěla ve chlévě lehnout, ale kvůli své vysoké hmotnosti si zlomila nohu a musela být utracena.^{9/} Protože v těchto případech bylo nutno jednat rychle, prodával se nemocný či zraněný dobytek z volné ruky.

Z poraženého dobytka se zvláště prodávaly kůže. Většinou je kupoval zákupský kože-luh Vincenc Strohmer anebo šafář Röschel, který je ovšem nejspíše prodával dále.^{10/} Telata, pro která správa statku nenalezla využití, se prodávala dražbou. Protokol o dražbě z 25. ledna 1851 ukazuje, jak tento prodej v praxi probíhal. Do dražby šla telata ještě nenarozená, kupec vydražil „právo“ na určitou dobu kupovat telata, která se narodí. Správa statku si vyhradila právo ponechat si všechna telata, která bude chtít využít, dražba se tedy týkala telat ostatních. Ta měl šafář a ostatní čeled' nechat řádně kojít, ale po čtrnácti dnech si je musel kupec odebrat. Kupec měl zaplatit příslušné správní poplatky. Vyvolávací cena byla stanovena na 5 zlatých konvenční měny (dále zl. k. m.). K dražbě se sešli tři řezníci z České Lípy (Wenzel Hermel, Franz Wülfel a Joseph Zimmer) a tři řezníci ze Zákup (Johann Ketner, Joseph Herforth a Franz Herforth) a vrchnostenský šafář Röschel, který nakonec nepřihazoval. Před dražbou sdělili, že na jiných statcích, pokud kráva vrhne dvě telata, platí kupující jen jedno, nakonec bylo proto dohodnuto, že zde v takovém případě bude dvojče o 2 zl. levnější. Dražbu vyhrál Joseph Herforth s nabídkou 7 zl. 6 krejcarů (dále kr.). Telata se tímto způsobem tedy prodala napřed na celý rok za jednotnou cenu.^{11/} Jak ale ukazuje peněžní manuál za tento rok, bylo několik telat prodáno i jiným kupcům (dvě českolipskému Emanuelu Flaschnerovi, jedno božíkovskému Antonu Hoferovi). Joseph Herforth za tento rok odkoupil 25 telat, z toho jednou dvojčata a jedno telete starší, nemocné. Vyúčtované ceny jsou však nižší než cena dosažená při dražbě, příčinu toho neznáme.^{12/} Snad se mohlo jednat o podobnou situaci, jakou zažil šafář Röschel v roce 1856. Vyhrál dražbu na nákup telat pro tento rok, a to za částku 9 zl. 50 kr. k. m., a odebral do září 22 kusů. Jak v listopadu dosvědčila správa statku, telata vržená v tomto roce byla většinou malá a slabá. Navíc v roce 1855 proběhla správní reforma, při níž přestala být Česká Lípa krajským městem, a příslušné úřady se přestěhovaly do Litoměřic. Ubylo tedy mnoho úředníků, a tak odbyt masa, a tím jeho cena se významně snížily, takže Röschel utrpěl ztrátu. Proto správa statku doporučila a ředitelství výjimečně schválilo snížení ceny o 1 zl. 50 kr. za kus (ačkoliv Röschel žádal více než 2 zl.).^{13/}

Mléčné hospodářství

Hlavní položku v příjmu z chovu hovězího dobytka představoval příjem z prodeje mléka a mléčných produktů. Ten byl zpočátku pronajímán a nájemcem byl šafář zákupského dvora Johan Röschel. Správce statku každé čtvrtletí zasílal na ředitelství přehled cen másla na týdenních trzích v České Lípě, za tím účelem odebírala správa statku českolipské noviny, kde tyto přehledy vycházely (obr. 5–6). Podle toho pak ředitelství zpětně za příslušné čtvrtletí určilo cenu, kterou šafář zaplatil. Do pokladny velkostatku tedy platil čtvrtletně „za máslo a sýry“, odlišně za mladé a staré krávy. Při výpočtu kromě stáří hrál roli samozřejmě i počet krav a to, jestli se některá právě otelila.^{14/}

9/ NA Praha, ŘCSRS v Praze, společné, inv. č. 438, souhrnné hospodářské zprávy českých statků.

10/ SOA Litoměřice-pobočka Děčín, Vs Zákupy, inv. č. 815, 817, 819, 821, 823, 825, 827, manuály příjmů 1850-1856.

11/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848-1918), inv. č. 408, požadavky jednotlivých velkostatků na nákup a zvýšení stavů dobytka, atd.

12/ SOA Litoměřice-pobočka Děčín, Velkostatek Zákupy, inv. č. 817, peněžní manuál-příjmy 1851.

13/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848-1918), inv. č. 408, požadavky jednotlivých velkostatků na nákup a zvýšení stavů dobytka, atd.

14/ SOA Litoměřice-pobočka Děčín, Vs Zákupy, inv. č. 815, 817, 819, 821, 823, 825, 827, manuály příjmů 1850-1856; NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848-1918), inv. č. 417, propočty cen mléka, atd.

Obr. 5. Noviny Böhmisches-Leipaer Wochenblatt z 20. ledna 1853, titulní strana (foto autor 2024).

Obr. 6. Noviny Böhmisches-Leipaer Wochenblatt z 20. ledna 1853, poslední strana, přehled cen na týdenních trzích v České Lípě, zachycuje ceny 13. ledna 1853. Máslo, jehož ceny sledovala správa zákupského velkostatku, je uvedeno na předposledním místě (foto autor 2024).

nach Dresden fah
wegelang ein Un
nem Passiren des
en großen Stein
vom Goleis, doch
(Bohemia).
t vorigen Monat
nicke zwei irdene
tern und Sieben
H. und Leop. I.
1677 gefunden.
ergraben worden
ausgebrochenen
Schreden gesezt
zu bringen ge
(Bohemia.)

en.
kreuzgasse in
Zimmer für

st.
ee
nt

widmet, wofür den höflichen Dank abstattet
Die Spitals-Verwaltung.
Böhm. Leipa, den 18. Jänner 1853.

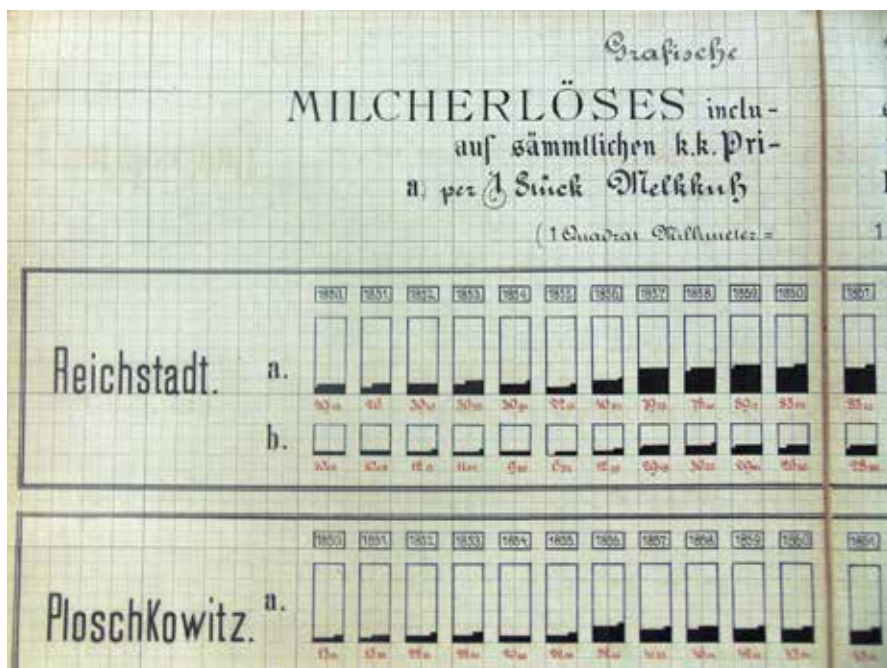
Marktpreise der Kreisstadt B. Leipa
vom 13. Jänner 1853.
(Preis in W. W. Nach niederösterreichischer Mese.)

Weizen	11 fl. 36 fr.,	11 fl. 16 fr.	10 fl. 57 fr.
Korn	10 fl. 54 fr.,	10 " 27 "	10 " " "
Gerste	6 fl. 40 fr.,	6 " 30 "	" " " "
Haber	3 fl. 36 fr.,	3 " 34 ⁷ / ₈ "	" " " "
Erbsen	12 fl. — fr.,	" " " "	" " " "
Linzen	13 fl. 20 fr.,	12 " 40 "	" " " "
Wicken	8 fl. — fr.,	" " " "	" " " "
Bohnen	13 fl. 20 fr.,	" " " "	" " " "
Hirse	14 fl. — fr.,	13 " 20 "	" " " "
Butter, 1 Pfund	1 fl. — fr.,	" " 57 "	" " " "
Gier, 1 Dupend	— fl. 36 fr.,	" " " "	" " " "

Wochenmarktpreise in der K. Stadt Leitmeritz
am Wochenmarke den 15. Jänner 1853.
Der Böhm. Strich, im niedrigsten, mittleren und höchsten
Preise:

Weizen 14 fl. 10 fr., 16 fl. 16 fr., 17 fl. 36 fr. Korn 14 fl. 30 fr., 15 fl. 28 fr., 16 fl. — fr. — Gerste 9 fl. 4 fr., 9 fl. 22 fr. — Haber 6 fl. 30 fr., 6 fl. 45 fr., Erbsen 14 fl. 15 fr., 15 fl. 30 fr. Kasten 15 fl. — fr. 16 fl.

Koncem listopadu 1856 požádal šafář Röschel o snížení nájmu mléčného hospodářství na následující rok. Správce statku Grömling doporučil žádosti vyhovět, protože na sousedních velkostatkách je nájem významně nižší, a s ohledem na šafářovu sedmadvacetiletou službu a nízký plat. Nicméně ředitelství statků žádosti nevyhovělo a nařídilo od 1. ledna 1857 převzít mléčné hospodářství do režie velkostatku. Asistent správy velkostatku Bertel dostal na starosti dbát na spolehlivost čeledi, čistotu nádoby a vést mléčná registra, tj. přesné výkazy nadojeného mléka. K tomu se měla opatřit cejchovaná nádoba a podle ní měl asistent Bertel ocejchovat nádoby na

Obr. 7. Grafický přehled výnosu mléčného hospodářství v Zákupích a Ploskovicích v letech 1850–1861 zpracovaný pro účely výstav (NA Praha, ŘCSRS v Praze 1848–1918, inv. č. 742).

různě velký obsah. Prodej mléka pak probíhal tak, že 2–3 dny před koncem měsíce se konala dražba na odběr mléka na další měsíc. Vyvolávací cena se stanovila podle ceny teplého mléka obvyklé v okolí. Vítěz dražby musel složit kauci a odebíral pak nadojené mléko, které měřil asistent Bertel za kontroly důchodního. Šafář a šafářka pobírali nadále svůj plat a mohli se dražby také zúčastnit.^{15/} Šafářka ovšem byla velmi nepříjemná, hádává a pomlouvačná, a tak zpočátku zřejmě odradila některé zájemce o dražbu. Jak bylo řečeno v minulé kapitole, podle instrukcí ředitelství si s ní správce Petters poradil, takže si pak nejspíše již dala pozor, o dalších jejích excesech nemáme zprávy, a prodej probíhal tak, jak stanovilo ředitelství.

Problém však nastal, když bylo potřeba zajistit mléko a mléčné výrobky pro dvůr císaře Ferdinanda v době jeho letního pobytu v Zákupích. Jevilo se samozřejmě nesmyslným, aby se mléko z hospodářského dvora, navíc v bezprostředním sousedství zámku, prodávalo, a pro dvůr zase odjinud nakupovalo, nehledě na to, že v takovém případě nebylo snadné zajistit maximální kvalitu a hygienu. Správa statku navrhla proto již od června, kdy se koncem měsíce dal očekávat příjezd dvora, neprodávat dražbou, ale z volné ruky šafáři Röschelovi s tím, že je povinen prodat mléčné výrobky nejlepší kvality v potřebném množství dvoru císaře Ferdinanda. Ředitelství statků zároveň nařídilo zjistit přesný poměr nadojeného (teplého) mléka a smetany, aby se mohla přesněji stanovit cena mléka po odebrání smetany (studeného) a odběratel měl sice přiměřený zisk, ale zároveň aby dvůr nemusel platit přehnané ceny. K tomu účelu měla správa statku zakoupit skleněnou nádobu s označením rozdělení obsahu na 50 nebo 100 dílků, aby na ní odečtem poměr mléka a smetany zjišťovala. V červenci žádal Röschel o zvýšení ceny, kterou mu za mléko platil dvůr, s odůvodněním, že ceny v okolí se výrazně zvýšily. To potvrdila i správa statku a vysvětlila to vysokými cenami krmiva. Protože v tu chvíli, také kvůli probíhajícím žním, nebylo možné převzít režijně maloprodej mléka, doporučil správce statku Petters určité zvýšení ceny a ředitelství tento požadavek schválilo.^{16/}

15/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 417, propočty cen mléka.
16/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 417, propočty cen mléka, atd. Odběr mléka šafářem Röschelem se zatím podařilo doložit pro šest měsíců v roce 1858 a pět měsíců v roce 1859, zůstal tedy stejně jeho důležitým odběratelem.

Obr. 8. Grafický přehled výnosu mléčného hospodářství v Zákupích a Ploskovicích v letech 1861–1877 zpracovaný pro účely výstav, pokračování předchozího (NA Praha, ŘCSRS v Praze 1848–1918, inv. č. 742).

I tak to znamenalo, že bylo mléčné hospodářství v režii velkostatku, šafář nebyl nájemcem jako dříve, ale kupcem, a správce Johan Petters každý měsíc ve zprávě ředitelství vykazoval rozdíl mezi výnosem za mléko v pronájmu a v režii. Už v listopadu 1857 podal obsáhlou zprávu s výpočtem, který ukazoval výhodnost režijního hospodaření, a doplnil ji úvahou, že výnos nájmu je příliš malý, a tak hospodářští úředníci často berou chov krav jako důležitý jen kvůli produkci hnoje. Tento stav chtěl změnit. Z jeho slov se zdá, že pronájem mléčného hospodářství byl zřejmě běžnou praxí. Souhrnnou zprávu s porovnáním nájemního a režijního hospodaření podal 31. prosince 1857 a její shrnutí vypadalo takto:

Tabulka 1 – Výkaz výnosu mléčného hospodářství za rok 1857 (zl. a kr. konv. měny)

Měsíc	Šafář by platil		V režii utrženo		Náklady na vícekrmení		Čistý výnos	
Leden	93	0	141	46	-	-	48	36
Únor	103	12	134	12	-	-	31	-
Březen	100	38	201	40	101	2	50	43
Duben	108	15	215	52	54	57	52	40
Květen	139	39	285	35	67	15	78	41
Červen	157	23	318	27	45	31	45	33
Červenec	198	10	370	25	41	2	131	13
Srpen	222	17	330	58 ½	15	23	93	18 ½
Září	185	45	338	1 ½	25	16	127	½
Říjen	167	10	278	36	27	10	84	16
Listopad	126	38	242	35	42	45	73	12
Prosinec	108	30	217	25	55	34	53	21
Celkem	1710	47	3075	34	425	12	939	34

Efektivnost hospodaření, kterou ředitelství statků velmi pečlivě sledovalo, je nejlépe vidět při celkovém srovnání a také v porovnání s ostatními císařovými velkostatků. Velmi dobrý přehled nám dávají souhrnné grafy a tabulky, sestavené někdy koncem sedmdesátých let 19. století pro potřeby výstavnictví. Jejich velkou výhodou je, že obsahují všechny císařské velkostatky za období od roku 1850, a zejména že pracují s přepočty na stejné jednotky. V případě výnosu mléka uvádějí přepočet výnosu v rakouské měně (používané od roku 1858) na jednu krávu.¹⁷⁷ Podle tohoto srovnání výnos v přepočtu na jednu krávu v tomto období sice kolísal, ale celkově se pomalu zvyšoval a často byl nejvyšší nebo jeden z nejvyšších ze všech císařových velkostatků.

Tabulka – Přehled výnosu z mléka a mléčných výrobků v přepočtu na zlaté a krejčary rakouské měny na jednu krávu 1850–1857 na velkostatech císaře Ferdinanda v Čechách (barevně jsou vyznačeny roky a velkostatky, kde byl v příslušném roce výnos vyšší než v Zákupech):

Rok	Zákupy		Ploskovic		Zvoleňves		Buštěhrad		Tachlovice		Kácov		K. Poříčí	
1850	29	48	13	14	20	60	25	61	21	90	13	75	13	08
1851	26	-	15	56	12	55	19	40	19	36	12	82	15	28
1852	30	46	22	21	14	84	18	08	31	87	18	44	18	44
1853	36	33	22	60	13	95	17	58	28	66	17	92	19	13
1854	30	91	20	26	17	26	17	98	32	72	17	79	20	70
1855	22	46	22	66	58	89	23	15	36	17	18	87	20	94
1856	40	54	52	26	41	48	46	98	43	18	37	30	33	43
1857	79	53	41	53	40	28	47	01	41	42	30	30	32	38

Pokusný nákup různých plemen krav v roce 1858

Ve zprávě za listopad 1857 ukázal správce statku Petters nejen zájem o pokrok hospodaření, ale v náznu i dobrý přehled, resp. nadhled. V souvislosti s návrhem na ponechání mléčného hospodářství v režii velkostatku poukázal na nutnost sledování výnosu mléka jednotlivých krav, odprodávání těch, které dobrého výnosu nedosahují apod. a v té souvislosti vyjádřil také potřebu kultivovat louky, aby produkovaly dostatek krmiva (o tom bude řeč v kapitole o rostlinné výrobě). Především ale navrhl doplnit stav dobytka o „dobré rasy“ a hned navrhl rasu algavsko-montafonskou. Odkázal se přitom na zkušenosti tehdy osmým rokem existující zemědělské školy v Libverdě u Děčína, druhé nejstarší školy tohoto druhu u nás, kterou tam založil při svém statku hrabě František Antonín Thun-Hohenstein.¹⁸⁷ V každém případě uvádí J. Petters údaje o doživnosti těchto krav již za běžící rok 1857 a odkazuje se na ředitele školy Karla Milana Lambla.¹⁹⁷ Doporučil také odkoupit potřebné kusy skotu právě přes něj. Lambl mu také poradil jako nejvhodnější měsíc k nákupu březem. Cena jednoho kusu včetně všech nákladů měla vyjít asi na 124 zl.

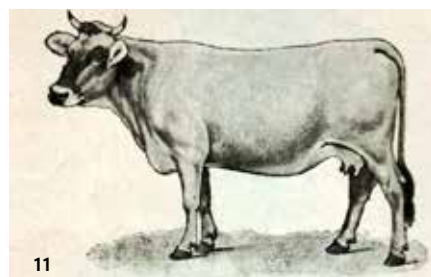
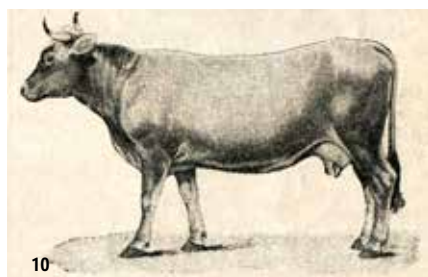
Ředitel statků Senft Pettersův nevyžádaný návrh přijal, souhlasil s jeho vývody, ale byl opatrný. Poukázal na to, že skutečná užitkovost skotu se pozná až na konkrétním místě a za konkrétních podmínek, a poukázal na „dryáčnické“ praktiky prodejců, kteří své zboží, v tomto případě skot, nekriticky vychvalují. Vyjádřil ale vůli vyzkoušet v Zákupech více ras dobytka a porovnáním zjistit, která je pro zdejší podmínky nejvhodnější. Upozornil však na nutnost vyššího schválení tohoto experimentu. To

177/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 742, podkladový materiál k exponátům císařských velkostatků v Čechách pro zemědělské výstavy. Porovnává se v nich také výnos mléčného hospodářství podle výměry půdy, kterou příslušný velkostatek obdělával ve vlastní režii.
187/ Šuman 2018, s. 23.
197/ K němu např.: Sitenský 1909, s. 772.

Obr. 9. Pinzgavská kráva
(Schneider b. d., s. 452).

Obr. 10. Mürzthalská kráva
(Sitenský 1909, s. 1267).

Obr. 11. Algavská kráva
(Sitenský 1905, s. 54).

zjevně přišlo, protože hned v lednu 1858 začal ředitel Senft na nákupu různých ras dobytka pracovat. K vyzkoušení vybral kromě domácího dobytka dobytek rasy pinzgavské, původem ze Salzburska a rozšířený v Bavorsku, Štýrsku a Tyrolích (obr. 9),^{20/} mürzthalské ze Štýrska (obr. 10),^{21/} algavský z bavorských Alp (obr. 11)^{22/} a švýcarský.

Ve věci mürzthalského dobytka se L. Senft obrátil 14. ledna 1858 na C. Miruse, vrchního úředníka statků Weinzierl a St. Leonhard v Dolních Rakousích, které patřily rovněž císaři Ferdinandovi.^{23/} C. Miruse vyzval ke spolupráci s purkrabím tamějšího dvora Rothenhof Martinim. Žádal opatření dvou mürzthalských krav, nejlépe čtyřletých a po otelení, případně březích; v případě, že se již otelily, požadoval uvedení data otelení a data odstavení telete.

Ve věci pinzgavského skotu se L. Senft obrátil, rovněž dne 14. ledna 1858, na c. k. Zemědělskou společnost pro vévodství Salzburg. Žádal stejně tak dvě krávy, za stejných podmínek, jaké uvedl C. Mirusovi pro krávy mürzthalské.

Ve věci krav algavské a švýcarské rasy oslovil ředitel statků Johana Schmidta, obchodníka s dobytkem z Uderns v Tyrolích. Od obou těchto ras však chtěl ředitel Senft zakoupit po čtyřech kusech.

20/ Sitenský 1914, s. 576.

21/ Sitenský 1909, s. 1267.

22/ Sitenský 1905, s. 53.

23/ Koblasa b. d., s. 44–47.

Všichni oslovení ředitelé Senftovi vyhověli. Ve Weinzierlu se snažili sehnat slíbené krávy, ale kvůli počasí neuspěli, a tak si nechali u nadřízeného orgánu, c. k. Ředitelství rodinných a fondových statků ve Vídni, schválit, že mohou prodat dvě krávy vlastního chovu (po 175 zl.).

Zemědělská společnost v Salzbursku doporučila výborného chovatele pinzgavsského skotu z Kaprunu Johana Buchnera, který byl zároveň předsedou okresní pobočky společnosti v Zell am See. Uvedli o něm také, že v roce 1856 získal na výstavě v Paříži zlatou medaili za svého býka a následujícího roku byl vyslán jako zástupce Salzburska na výstavu do Vídně. Pražské ředitelství pak již komunikovalo přímo s ním. Buchner se vypravil hledat krávy v březnu, ale nebylo jednoduché najít takové, které by odpovídaly požadavkům ředitele Senfta. Po čtyřech dnech hledání našel 16. března teprve jednu, u sedláka Lercha v Unterburgu (za 180 zl.). K tomu nabídl svou vlastní, ale protože byla menší, žádal za ni pouze 166 zl. Za čtyři dny práce žádal celkem 8 zl. Koupěnou krávu nejprve odvedl do Kaprunu a oba kusy označil vypáleným znamením „H&P“. Odměnu požadoval v bankovkách kvůli snadnému posílání (měly být zaslány poštovním vozem do Salzburku), ale nejvýše dvě měly být stozlatkové, jinak menší; kromě toho prosil o dva toлары nebo zlaté s vyraženým portrétem císaře Ferdinanda, které chtěl uchovat na památku potomkům.

Johan Schmid opatřil 4 švýcarské krávy po 380 zl. a 4 algavské krávy po 230 zl. Nesnadný byl pochopitelně transport těchto zvířat. Ačkoliv ředitelství statků v Praze žádalo dodání krav přímo do svého sídla, Toskánského paláce, C. Mirus ve Weinzierlu neměl po ruce vhodného člověka, který by mohl zajistit celou cestu, a jako jediná možnost se mu jevilo dopravit krávy parníkem do Vídně, kde by si je převzal zástupce pražského ředitelství. Vyjednal tedy dopravu u paroplavební společnosti v Gross Pöchlarn do Nussdorfu u Vídně. Tam je měl hlavní pacholek Ignaz Hagenhuber, jehož doprovázela děvečka Theresie Arnholdová, předat 28. dubna 1858 zástupci císařových statků v Čechách. Kvůli panujícím chladnému počasí přidali kravám pokrývky. S J. Buchnerem bylo sjednáno předání krav v Salzburku. Tam byl vyslán ze Zákup šafář Johan Röschel s jednou děvečkou.

Dne 4. května hlásilo ředitelství Johanu Pettersovi, že z Prahy odejel šafář Röschel s děvečkou a šesti kravami – dvěma z Korunního Poříčí, dvěma pinzgavskými ze Salzburku a dvěma mürzthalskými z Weinzierlu. Zřejmě se tedy pro poslední zastavil ve Vídni, resp. v Nussdorfu, o tom však dokument nemáme. Do Zákup se vrátil 6. května 1858.

Jedině tyrolský obchodník s dobytkem Johan Schmid dodal objednaných osm krav dokonce až do Zákup, kam se svým transportem dospěl 10. května 1858. Cestou po železnici si však jedna algavská kráva ulomila levý roh, a tak to zákupský správce statku Petters ohlásil na pražské ředitelství, aby se podle toho upravila cena. K tomu všemu vybralo ředitelství dvě krávy v Korunním Poříčí, odkud s nimi poslali starého šafáře Josefa Müllera a jednu děvečku do Hořelic, kde měli oba vyčkat dalších pokynů. Děveček na cestách bylo potřeba proto, že i po cestě se muselo dojít a mléko hned prodávat. J. Buchnerovi se zaplatilo včetně všech výdajů na cestu 378 zl. Do Weinzierlu bylo zapláceno včetně pokrývek, kšířů, škopku na vodu a krmiva 404 zl. 42 kr. a J. Schmidovi včetně dopravních výdajů 2 456 zl.^{24/}

24/ O nákupu krav: NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 408, požadavky jednotlivých velkostatků na nákup a zvýšení stavů dobytka, atd., kart. 927.

Kromě uvedených se v následující době k porovnání uvádějí také krávy plemena bernského (jedno ze švýcarských) dodané z Ploskovic a oldenburského (z Oldenburga v severním Německu), k jejichž nákupu nebyly nalezeny dokumenty, a tak je možné, že tyto už byly v Zákupech. Naproti tomu se postradatelné původní krávy ze Zákup převedly do Kácova. Bylo to nejspíše z důvodu uvolnění místa. V zářijové zprávě v roce 1858 se konstatuje, že proti loňsku se stav krav zvýšil o 17 kusů, a proti roku 1856 dokonce o 28 kusů.

Ředitelství netrpělivě čekalo na zprávy o výnosech mléka a jejich porovnání mezi jednotlivými rasami. Správa statku sice chtěla počkat do června 1859, aby poskytla přehled za celý rok, ale na naléhání ředitelství podala zprávu už v polovině února 1859, a to podle stavu ke konci ledna téhož roku.

Jako nejlepší se správci statku jevil dobytek švýcarský, i když dost náročný na množství krmiva. Obdobně se jevil také plemeno pinzgavské. Krávy obou ras byly velmi těžké a silné. Algavský dobytek byl mnohem menší a spotřebovával méně krmiva, tudíž byl k držení nejlevnější, navíc mléka dával dostatek. Také krávy z Korunního Poříčí dávaly dobrý výnos mléka, ale menší kvality. Nejméně vhodný se jevil dobytek mürzthalský, protože byl v krmivu trochu vybíravý a nedával mnoho mléka, to navíc nemělo vysokou kvalitu. Bernský dobytek z Ploskovic měl stejné vlastnosti jako dobytek domácí.

Souhrnná zpráva zahrnující období od 1. června 1858 do konce května 1859, tedy období celého roku, vyzněla trochu jinak. Správa statku Zákupy ji podala v polovině října 1859. Správce Petters nejprve vysvětlil a zhodnotil krmení. Hned na začátku se začalo se zeleným krmivem a krávy pinzgavské, švýcarské a oldenburské měly o pětinu větší spotřebu krmiva než ostatní. Zimní krmení trvalo od 20. října do 31. května, tedy 224 dní, a jeho složení bylo následující: seno, pokrutiny, sláma, řepa, plevy a obilný šrot.^{25/} Zbylých 141 dní trvalo letní krmení, tedy čerstvé (patrně částečně formou pastvy, to však správce statku neuvádí) a rovněž známe jeho složení: luční tráva, brabantický jetel, zelená vikev, polní koleneček a řepné listy. Všechno „hrubé“ krmení, sláma a řepa, bylo nařezáno a smícháno s polovinou pokrutiny rozpuštěné v horké vodě, „navlhčeno“ slanou vodou a promícháno, druhá polovina pokrutiny, jetel a sůl byla podávána v nápojích. Žádný přírůstek (ani úbytek) váhy nebyl ve sledovaném období zaznamenán. Nicméně žádné plemeno nebylo v krmivu vybíravé a všechny krávy vykazovaly dobrou chuť k jídlu. Petters pak sledoval nejen samotný výnos mléka, ale také jeho poměr k nákladům na krmivo a podíl tuku v mléce. Ze zprávy můžeme sestavit následující pořadí:

Tabulka 2 – Porovnání užitku krav různých ras 1858–1859 v Zákupech

Pořadí	Podle výnosu mléka	Podle kvality mléka
1.	Švýcarské	z Korunního Poříčí
2.	Pinzgavské	Švýcarské
3.	Oldenburské	Bernské
4.	Algavské	Domácí
5.	Mürzthalské	Algavské
6.	Bernské	Pinzgavské
7.	domácí	Mürzthalské
8.	z Korunního Poříčí	oldenburské

25/ U šrotu je uvedena alternativa, bohužel však nečitelná.

Pokud jde o výnos mléka, poslední druh krav dával jen o něco více než polovinu mléka než krávy na prvním místě. Správa statku konstatovala, že krávy z Korunního Poříčí dojily dobře, ale pět měsíců před otelením nedojily vůbec. Jako možnou příčinu uváděl správce statku silnou zimu. Dále si povšiml, že nejvíce podobné domácímu dobytku jsou krávy bernské rasy.^{26/} Kapacita chlévů byla na konci roku vyčerpána, a tak bylo nutno zbavit se dvou býků.

Chov skotu v letech 1859–1865

Bohužel zatím nebyly nalezeny měsíční zprávy správy statku za rok 1860, a tak nevíme, jak bylo naloženo s poznatky o výnosu různých plemen krav; dovídáme se o nich až v roce 1867. Tehdy se mluví o tom, že zdejší složení dobytka bylo dříve velmi různorodé a nedala se docílit jednotná rasa, avšak nakonec se zdařilo křížením se švýcarskými býky vytvořit vhodný typ.^{27/} V každém případě zůstaly nakoupené krávy ve dvoře a zvýšil se jejich počet. Starých a mladých krav se nyní chovalo kolem 55 kusů, jen s velmi malými odchylkami (nejméně 52 v prvním čtvrtletí roku 1859, nejvíce 59 v prvním a čtvrtém čtvrtletí roku 1862). Nacházelo se zde vždy i několik býků (až kolem deseti, od roku 1864 se jejich počet opět snížil na dřívější 3–4 kusy), a tudíž se zvýšil i počet telat. Také počet volů se zvýšil, a to na 6–10, od poloviny roku 1863 na 12–16. Celkový počet kusů hovězího dobytka se pohyboval mezi 83 ve druhém čtvrtletí roku 1861 do 108 v druhém čtvrtletí roku 1864 a celková tendence byla narůstající.

Způsob chovu

Pokud jde o způsob chovu, nemáme o něm ani pro toto období zpráv, kromě těch, které jsou uvedeny výše v souvislosti s péčí o krávy různých ras. V krmivech se stále dbalo na pozvolný přechod od suchého krmení k čerstvému a naopak. Z prosince 1862 se zachoval souhrnný výkaz spotřeby krmiva za uplynulý rok. Z přehledu můžeme vyčíst nejen druhy krmiv, ale i jejich poměr:

Tabulka – Spotřeba krmiv za rok 1862

Druh krmiva	Množství v centech	Cena ve zl. rakouské měny
Zelené krmivo	1 131	
Krnná sláma	741	370,50
Krnná řepa	3 090	1 100
Pokrutiny	108	216
Mláto	210	210
Šrot	268	214
Jetel	324	216
Čerstvé krmivo	10 000	2 000
Celkem		5 457, 50
Na kus a den		0,18

Z března 1859 pochází zajímavá, ale ojedinělá zpráva týkající se chlévů. V souvislosti s chorobami dobytka šířícími se v okolí (viz dále) upozornil správce Petters, že ve chlévech jsou doposud úzké a hluboké žlaby hrubě vytesané z pískovce, a proto je ani při největší opatrnosti nelze udržovat v potřebné čistotě. V chlévě pro telata a částečně i v chlévě pro krávy byly udělány tzv. krmicí jesle, zděné, s cementovým pota-

26/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 417.

27/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 408, požadavky jednotlivých velkostatků na nákup a zvýšení stavů dobytka, atd.

hem, a ty se ukazují jako mnohem prospěšnější ke zdravému krmení dobytka. Proto správce navrhuje nechat udělat takové krmicí jesle s cementovým potahem místo stávajících pískovcových žlabů. Ředitelství rozhodlo dát provedení takových žlabů za úkol stavební inspekci na rok 1860, ale protože z toho roku nemáme k dispozici měsíční hlášení, nelze prozatím tvrdit, jestli byly tehdy nové žlaby udělány.

Nemoci

Nemoci se v tomto období objevovaly zřídka. V březnu 1859 sice správce Petters upozornil, že se v okolí vyskytuje u krav „zošklivení“, podle souvislostí snad míněno nechutenství. Zvěrolékaři použité prostředky podle jeho zprávy nebyly účinné, a tak se začal používat domácí prostředek, který správce nazývá Salzeter. Nemoc se však do zákupského hospodářského dvora nedostala, protože o ní v dalších zprávách už není zmínky. Teprve v prosinci se opět zmiňuje o nemoci, která však opět zasáhla dobytek v okolí a bývala smrtelná. Jednalo se o jakousi „hnilobu plic“ podobnou sněti slezinné. Správce statku přičítal její rozšíření špatné péči hospodářů, resp. špatnému krmení, zvláště letos bohatému na nahnilé brambory. Ačkoliv se nemoc v zákupském hospodářském dvoře nevyskytla, podnikl správce preventivní opatření. Zejména přísné uzavření dobytka a co nejkvalitnější krmivo. Protože za rok 1860 nebyly zatím měsíční zprávy nalezeny, nevím bohužel, jak se situace dále vyvinula a jestli zasáhla také zdejší hospodářství.

Ve studeném dubnu roku 1861, s deštěm střídaným sněžením a mrazy, onemocnělo několik kusů hovězího dobytka „cizích ras“ „katarem“. K tomu však několik telat určených k odstavení dostalo akutní průjem. Podle nějakého dřívějšího nařízení ředitelství jim bylo podáváno hořké mandlové mléko a pokusně také upražená žitná mouka v polotekutém vlažném stavu s přidavkem ibiškového prachu. Obojí se osvědčilo. V souvislosti s „katarálními stavy“ doporučilo ředitelství podávat k pití jen odraženou vodu.

Další zpráva související s nemocemi dobytka je až z června 1863, kdy si jedna bernská kráva zlomila nohu, a byla proto odprodána.

V létě 1864 se v okolí rozšířila slintavka a kulhavka a 21. srpna se navzdory preventivním opatřením dostala i do chlévů zákupského hospodářského dvora. Napadla všechny dobytek, ale trvala u každého kusu jen 4–5 dní. V důsledku toho se značně snížila doživost. V říjnu dostala správa statku zprávu o onemocnění dobytka, jež začalo v jednom chlévě v Mladé Boleslavi a brzy se objevilo i v hospodářském dvoře císařského velkostatku Zvoleněves v Neuměřicích. Správa statku tedy ihned podnikla preventivní opatření: dobytek přestal být vyháněn na pastvu, do chlévů měla přístup pouze ta čeleď, která tam měla službu, chlévy se vykuřovaly jalovcem a chlorovým vápnem, hodně se větraly a dobytek se podávala čerstvá voda s kyselinou solnou. Rozšířila se pak sice zpráva, že se onemocnění dostalo i do obce Lesná (součást Sosnové), ale brzy se ukázalo, že se jednalo o jakési běžné onemocnění související se sychravým počasím a dvě zvířata zemřela na „střevní katar“.^{28/}

Prodej dobytka a mléčné hospodářství

Kromě dobytka po úrazech, který bylo nutno prodat ihned z volné ruky, se pravděpodobně prodávalo nadále dražbami. Ukazují na to např. měsíční zprávy za leden a únor 1861, podle kterých se 23. února 1861 prodalo dražbou 14 kusů hovězího dobytka. V tomto případě se prodával dobytek brakový (vyřazený, tedy k užitku již nevhodný),

28/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 406, ohlašování onemocnění slintavkou, kulhavkou a sněti, schvalování nucených porážek, atd.

ale snad také krmní volí a jeden býček, kvůli své tělesné stavbě nevhodný k dalšímu chovu. Jinak se musela prodávat také telata, která ve dvoře nenašla uplatnění.

Mléko se nadále prodávalo dražbou vždy na následující měsíc, ačkoliv zde nemáme souvislou řadu dokladů, takže je možné, že existovaly výjimky. Pravděpodobně byl hlavním odběratelem opět šafář. V lednu 1860 navrhla správa statku přenechat mléka na únor šafáři Röschelovi, protože lepší cenu, než nabízel, by nebylo možno při dražbě dosáhnout. Z listopadu 1865 máme zprávu o šafáři Hoserovi, který žádal, aby mu byla na prosinec ponechána stejná cena. Správa statku to doporučila, aby se nemusela dělat dražba. Dále se Hoser chtěl uvolit k odběru mléka na rok 1866, ale za letošní ceny. Protože se ceny v roce 1865 proti předchozímu roku nezvýšily, předpokládalo se, že budou stabilní i nadále. Ředitelství s obojím souhlasilo, ale správa statku měla sledovat ceny, a pokud by se během roku 1866 zvýšily, měla mléko opět prodávat dražbou. Situace se ovšem změnila hned v lednu 1866. Dne 13. ledna totiž zemřela šafářka Hoserová a šafář oznámil, že bez ní není schopen mléko odebírat. Správa statku oslovila koňského pacholka Josefa Beblichu, zdali by odběr od února nepřevzal, a ten souhlasil za předpokladu pokračování stávajících podmínek. Správa statku vzala v úvahu to, že Beblich zde sloužil již dvacet let a že jeho manželka byla ve službě u šafářky Hoserové, a tudíž znala manipulaci s mlékem. Ředitelství s tímto řešením pro únor souhlasilo.^{29/} Pak se patrně obnovily dražby.

Celkový peněžní výnos za mléko v letech 1857–1859 stoupal, v následujících dvou letech poklesl, v letech 1862–1863 se prudce zvýšil a v dalších dvou letech opět poklesl, ale nikoliv již na předešlou úroveň. Příčiny různých peněžních výnosů nespočívaly jen ve větší či menší doživosti krav, ale také v cenách mléka a mléčných výrobků a ty zase souvisely např. s dostatkem či nedostatkem krmiv apod. V roce 1864 zdůvodňovala správa statku pokles výnosu jednak nepříznivým vývojem počasí (méně možnosti krmit zeleným krmivem), nemocemi v září, kdy je největší dojivost, ale nadojené mléko se muselo vylít, a snad také nízkou kvalitou loňského krmiva. V roce 1865 se opět objevuje jako důvod nižšího výnosu špatná kvalita krmiva, dále to, že zde převládaly mladé krávy, které dávají mléka výrazně méně než starší. Ve výpočtech se ovšem také projevovaly účetní zvyklosti, tj. jak do výdajů či příjmů promítnout hodnotu narozených, odstavených a prodaných telat, jak zahrnout hodnotu hnoje, jehož použití ovlivňovalo výnos polí apod.

Protože v tomto období více dvorů císařových velkostatků přešlo na režijní hospodaření s mlékem, zavedlo od roku 1863 ředitelství jednotné výkazy ke sledování počtu krav, počtu dojení, objemu nadojeného mléka atd. podle vzoru velkostatku Tachlovice. Nařídilo také, aby v případě, že se evidence vede v českých žejdlících, přešla správa statku na žejdlíky dolnorakouské v poměru 1:1,35. V Zákupích se doposud vykazovalo v dolnorakouských mázech, ale i zde tedy přešly na nařízené dolnorakouské žejdlíky.^{30/}

Z porovnání s ostatními císařovými velkostatky je zřejmé, že v prvních čtyřech letech tohoto období měly Zákupy nejvyšší výnosnost mléčného hospodářství. Teprve v roce 1863 je předstihly bohaté středočeské velkostatky Tachlovice a Buštěhrad a nakonec i Zvoleněves. Příčinu můžeme nejspíše vidět zejména v popsanych problémech s krmivem.

29/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 417, propočty cen mléka, atd.

30/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 417, propočty cen mléka, atd.

Tabulka – Přehled výnosu z mléka a mléčných výrobků v přepočtu na zlaté a krejčary rakouské měny na jednu krávu 1859–1865 na velkostatkách císaře Ferdinanda v Čechách (barevně jsou vyznačeny roky a velkostatky, kde byl v příslušném roce výnos vyšší než v Zákupech)^{31/}:

Rok	Zákupy		Plosko- vice		Zvole- něves		Buš- těhrad		Tachlo- vice		Kácov		K. Poříčí	
1859	89	17	42	24	39	72	47	73	53	04	30	85	32	18
1860	83	64	43	84	54	34	43	38	45	99	32	14	30	37
1861	83	35	43	04	40	84	41	28	56	57	30	40	31	-
1862	111	42	50	54	44	09	42	56	70	10	36	10	30	12
1863	116	76	41	59	56	62	125	04	120	69	30	48	33	50
1864	106	35	89	27	119	39	122	06	124	13	38	04	60	30
1865	103	58	78	01	121	85	114	25	123	91	45	94	60	64

Válečný rok 1866

Již v první kapitole bylo připomenuto, že prusko-rakouská válka v roce 1866 neblaze zasáhla i zákupský velkostatek. Týkalo se to i dobytka. Když se správce statku Petters 23. června dověděl, že den předtím překročila pruská armáda hranice, připravil dobytek ihned k evakuaci. Rozdělil ho na dvě části. Jednu tvořilo 23 kusů mladého dobytka a tu dostal na starosti vrchní mlavec Herforth. Druhá se skládala z 50 kusů dobytka, jednak staršího, jednak z telat, a měl ji doprovázet úřední sluha Suchý. Jejich cílem byl hospodářský dvůr Tachlovice ve středních Čechách. Tam bylo nutno dobytek hnát. V průběhu cesty se změnila instrukce a dobytek měl na nějakou dobu zůstat ve Zvoleněvsi, rovněž císařském velkostatku, kde si měl odpočinout a nabrat síl. V Zákupech zůstalo 23 kusů dobytka, který nebyl schopen takové cesty, např. krávy, které se vzápětí měly otelit.^{32/}

Jak již bylo řečeno, druhého dne brzy ráno přijeli do Zákup prusí vojáci, rekvírovali potraviny a krmivo a vypůjčili si dva koně z císařského hospodářského dvora k dopravě toho všeho do svého tábora u Brniště. Následujícího dne obsadili Prusové Zákupy, do hospodářského dvora umístili svých 250 koni, a co se týče dobytka, porazili dvě z krav, které zde zbyly. Ještě 27. června se správci podařilo odeslat pět párů koní do Beřkovic (proč zrovna tam, není jasné). Dobytek zbylý v zákupském hospodářském dvoře zůstal naštěstí zdravý, snížil se ovšem výnos mléka, mj. jistě i proto, že se část krav otelila.

Ačkoliv se Prusové do Zákup vrátili koncem srpna při svém odchodu z Čech a odešli až 6. září, již 2. září se správce statku Petters staral o to, aby se vrátil dobytek, který byl nakonec umístěn v sídle tachlovického velkostatku v Jenči, ale i ve dvoře Hořelice. Šlo mu o to, aby se dobytek vrátil, dokud jsou před podzimními plískanicemi ještě v pořádku cesty. Přesný průběh transportu zatím neznáme, ale 17. září dorazil do Zákup. Vzhledem k útrapám dlouhé cesty tam a po dvou měsících zase zpátky a také v důsledku nahromadění dobytka z různých hospodářských dvorů se zákupské kusy vrátily často ve špatném stavu. Zdravých bylo 14 kusů. Avšak u dalších 29 krav a 3 telat se hned druhý den po návratu objevil kašel, špatné dýchání a nechutenství. Nemocný dobytek byl ihned oddělen od zdravého a ošetřován, takže přibližně během dvou týdnů začaly příznaky ustupovat. Ředitelství radilo pomoci si pokud možno domácími prostředky a vyvarovat se drahých léků, což správa statku patrně plnila. Ve

31/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 742, podkladový materiál k exponátům císařských velkostatků v Čechách pro zemědělské výstavy.
32/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 300, výkazy nákladů na ubytování vojska, náhrady škod a nákladů 1866 na pruská vojska.

zprávě z 5. října uváděl správce Petters, že se zdravotní stav dobytka zlepšuje, nevytělila se pouze jedna kráva, která byla tudíž prodána. Chybělo však stále 29 kusů dobytka, který chtěla správa statku v Jenči nechat odehnat spolu s dobyttem ploskovickým.^{33/} Dalších 21 kusů bylo v průběhu léta prodáno.

Zlepšení zdravotního stavu dobytka však trvalo pouze několik dní, nemoc se u navraceného dobytka opět objevila a šířila se z jednoho kusu na druhý. Nemocný dobytek byl tedy postupně odprodáván, v průběhu října tak bylo prodáno 10 starých a jedna mladá kráva. Onemocněli také tažní volí, a tak tři z nich byli rovněž prodáni. Nemocných zůstávalo nadále 16 kusů, jejichž stav se 26. října začal lepšit. Správa statku navrhovala přilepšit jim na krmivu a pečlivě se o ně starat, a jakmile se zotaví, prodat je a nakoupit nový dobytek. Z prodeje se očekával dobrý výtěžek, protože ceny v tu dobu byly vysoké. Správce Petters si stěžoval na to, že stav dobytka je zde velmi malý, a tudíž se také nedostává hnoje. Ředitelství prozatím nechtělo připustit doplnění stavu dobytka, dokud nemoc, označovaná nyní jakou tuberkulóza (souchotiny), zcela nevyhasne. Jako náhradu hnoje doporučovalo kompost. Dne 31. října se do Zákup vrátilo osm telat a jedna kráva, ale zbývalo ještě 20 kusů.^{34/}

Ačkoliv správa statku zajistila nejen podávání ředitelstvím doporučených prostředků, ale také ošetřování zdravého domácího dobytka a nemocného navraceného dobytka jinou čeledí, během listopadu se tuberkulóza rozšířila i mezi domácí dobytek, který byl částečně nadále odprodáván.^{35/} To pokračovalo i v prosinci, kdy se navíc v okolí značně snížily ceny dobytka při prodeji řezníkům, protože tuberkulóza se rozšířila i v hospodářském dvoře hrabat Hartigů v sousední Mimoni, a tak odtamtud bylo prodáno 30 kusů. Proto bylo přistoupeno alespoň k tomu, že byl dobytek poražen ve dvoře vlastními silami a pak prodáváno maso.^{36/} Za těchto okolností se snížil výnos mléka, který se po špatné zimě 1865–1866 na jaře 1866 začal nadějně zvyšovat.

Chov dobytka v letech 1867–1875

Způsob chovu

Obnovení chovu dobytka po roce 1866 bylo pozvolné a nebylo snadné. V roce 1867 stále přetrvávaly nemoci. Výchozí situaci přibližuje podrobná zpráva z 9. ledna 1867. Ve dvoře se tehdy nacházelo pouze 45 kusů hovězího dobytka (2 tažní volí, 3 býci, 21 krav a 19 telat). Dvanáct kusů vykazovalo příznaky plicního onemocnění, 16 kusů bylo z nemoci podezřelých, ale prozatím bez příznaků, takže pouze 17 kusů bylo zdravých. Opět tedy bylo přistoupeno k oddělení nemocných kusů od zdravých a k pečlivému čištění prázdných chlévů určených pro nové kusy, které správa statku žádala a ředitelství přislíbilo převést z jiných statků.

Správa statku se obávala, že dojde k narušení zdejšího typu krav, vytvořeného před několika lety křížením zdejších krav se švýcarskými býky. Upozornila proto na možnost dodat sem rasu algavskou a „opočenskou“ (Opočner), která se na jiných císařských velkostatech chovala společně se švýcarskou. Ředitelství však minilo doplnit do Zákup dobytek z jednoho nějakého dvora, nemíchat ho. Problém pro tento rok nastal v tom, že nikde nebyli vhodní tažní volí, a tak si správa zákupského velkostatku musela vystačit se stávajícími.^{37/} Kvůli nemocem se doplnění stavu dobytka stále oddalovalo. V listopadu 1867 vyjádřila správa statku názor, že by bylo nejlépe přes zimu zdejší dobytek vykrmit, na jaře všechn prodat a nakoupit zcela nový a založit tím nové stádo.

33/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 305, příprava evakuace dobytka a odvozu pokladen a hotovostí velkostatků, atd.

34/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 438, souhrnné hospodářské zprávy českých statků, měsíční zpráva za říjen 1866.

35/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 438, souhrnné hospodářské zprávy českých statků, měsíční zpráva za listopad 1866.

36/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 438, souhrnné hospodářské zprávy českých statků, měsíční zpráva za prosinec 1866.

37/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 408, požadavky jednotlivých velkostatků na nákup a zvýšení stavů dobytka, atd.

Začátkem ledna 1868 se ředitelství skutečně rozhodlo pro radikální opatření, trochu odlišné od návrhu správce statku. Veškerý zákupský hovězí dobytek byl poslán železnicí ve dvou transportech ze stanice Srní do Kralup nad Vltavou, kde si ho převzala správa hospodářského dvora Mikovice, patřícího k velkostatku Zvoleněves. V Mikovicích žádný kus neonemocněl, jednalo se ovšem o původní zákupský dobytek. Přikoupený byl totiž před transportem většinou nemocný, a proto byl prodán. Protože bylo nutno i v tomto období odevzdávat mléko deputátníkům, byly čtyři krávy dány do chléva v zákupské cihelně. Nestačily však potřebám deputátu, a tak byl těm, na které se nedostalo, uhrazován penězi. Zákupské chlévy se pak důkladně vyčistily a vydezinfikovaly a po třech měsících zase mohly přijmout dobytek. Správa statku na příkaz ředitelství nakoupila, pravděpodobně v okolí, nový dobytek, takže v květnu se v zákupském hospodářském dvoře nacházelo 50 krav a dva býci. Na podzim sice proběhla další vlna nemoci, ale v prosinci se mohlo vrátit 16 původních zákupských krav z Mikovic.

Že se nadále sledovaly také jednotlivé rasy dobytka, ukazuje měsíční zpráva z března 1869, kdy správa statku upozorňuje, že čtyřletý býk převedený do Zákup z Buštěhradu je příliš těžký a „líný“, a proto navrhuje prodat ho a koupit místo něj holandského býka z mimoňského velkostatku hrabat Hartigů. Ředitelství statků však tento návrh neschválilo; upozornilo, že loni byl v Zákupech chov holandských býků zrušen jako nevhodný a že je tam potřeba kvalitní mléko a máslo pro císařský dvůr. Z toho vyplývá, že potomkyně holandských býků kvalitní mléko nedodávaly. Místo náhrady tehdy ředitelství nařídilo upravit býkovi z Buštěhradu krmivo. Podobně v roce 1874, kdy bylo potřeba koupit nového býka, ředitelství zvláště upozorňovalo, že se nemá kupovat z Mimoně, protože tam se chovají býci holandské.

Odkud byl jinak dobytek do Zákup doplňován a které rasy se zde objevily, není zatím známo, ale početní stav dobytka se rychle zvyšoval.^{38/} Z 50 kusů na konci roku 1867 se každoročně zvyšoval až do roku 1873, kdy dosáhl 113 kusů. Pak mírně poklesl, v roce 1874 na 108 a v roce 1875 na 107 kusů. Z toho krav se chovalo o málo méně než v předchozím období, něco přes padesát, nejvíce jich bylo vykázáno na konci roků 1872 a 1875, a to 59.^{39/} Zbytek stavu tvořila hlavně telata, býků se chovalo maximálně pět, většinou však méně, o něco více bývalo volů. V tomto období máme zprávy o chovu volů nejen tažných, ale i krmných, avšak ve výkazech se takto nerozlišovali. V roce 1870 celkový počet volů vystoupil na deset a v dalších letech na čtrnáct.^{40/}

38/ Např. z března 1870 je zpráva o nákupu osmi krav od obchodníka s dobytkem Urbacha, bližší informace k tomu však postrádáme.

39/ Počty krav na konci roků: 1867 - 25, 1868 - 51, 1869 - 47, 1870 - 52, 1871 - 52, 1872 - 59, 1873 - 54, 1874 - 49, 1875 - 59.

40/ Celkové počty volů na konci roků: 1867 - 7, 1868 - 3, 1869 - 5, 1870 - 10, 1871-1873 - po 14, 1874 - 17, 1875 - 14.

41/ K cukrovaru v Zákupech viz Aschenbrenner 2017.

O dobytek se nadále staral šafář se šafářkou. Pokud jde o krmiva, kromě krmné řepy je v prosinci 1871 zmínka o čerstvých řepných řízcích, které se skladovaly v jamách (Gruben). Protože přišly velké mrazy, bylo tehdy krmení řízky zastaveno a počítalo se s jeho obnovením v polovině ledna. Používání řepných řízků může souviset se vznikem akciového cukrovaru v Zákupech, který byl založen právě v roce 1871.^{41/}

V roce 1869 vydala c. k. Vlastenecká hospodářská společnost pro Království české v čele s předsedou hrabětem Jindřichem Jaroslavem Clam-Martincem provolání ke všem chovatelům dobytka, aby spolupracovali při založení plemenných knih dobytka pro Království české. K provolání byly přiloženy i příslušné tištěné formuláře. Tato snaha nalezla pochopení u ředitelství statků císaře Ferdinanda a to jednotlivým správám statků zaslalo dopis s instrukcemi, jak při zavádění plemenných knih mají postupovat. Každý jednotlivý dvůr na císařských velkostatech dostal vlastní označení, kterým se měla zvířata značit. Protože však dvorů bylo mnohem více než písmen

abecedy, asi polovina jich měla písmena zdvojená. Zákupský hospodářský dvůr dostal označení „HH“. O dalším provádění tohoto opatření zatím nejsme informováni.^{42/}

Nemoci

Jak již bylo řečeno, přetrvávaly nemoci dobytka i v roce 1867, mluví se stále o tuberkulóze (souchotinách). Nemocný dobytek byl průběžně odprodáván. V dubnu sice psala správa statku, že prodala posledních šest nemocných krav, a ředitelství schválilo nákup 8 krmných a tažných volů, ale už v polovině srpna onemocnělo zase více kusů dobytka, výhradně však dokoupeného. Pokračovaly tedy odprodeje nemocného dobytka. Správa statku se snažila zjistit původ nemoci. Správce statku popsal v měsíční zprávě za říjen 1867 průběh nemoci: nemoc má stadium „rozvojové“, které se snadno přehlédne a jehož délka není jasná, a „akutní“, které trvá 2–4 týdny. Nemoc je nakažlivá již od prvního stadia. Její zárodky zůstávají v chlévě a v hnoji i několik měsíců, takže nemoc může propuknout i po mnoha týdnech. Na druhou stranu napadá tato nemoc zvíře jen jednou.

Přes všechna pozorování se nedařilo nemoci vymýtít, a tak došlo k už zmiňovanému převezení dobytka do Mikovic a důkladnému vyčištění chlévů. Po vyklizení se dřevěné součásti několikrát omyly louhem a pak natřely zelenou skalicí, kamenné plochy včetně dlažby, všechny kanály, žumpy a jímky na hnůj i hnojiště se potíraly vápenným mlékem. Pak následovala také už zmiňovaná jakási karanténa a teprve po třech měsících se mohl do chlévů opět umístit dobytek.

V červenci 1868 si v zákupském dvoře způsobili nemoci dobytka sami. Protože prý panovala velká horka, musely se více větrat chlévy a z průvanu některé hovězí kusy dostaly kašel a jeden kus zápal plic. V srpnu, září a říjnu nemoc nepolevila, spíše naopak, takže byl dokonce povolán ranhojič Sigmund a zvěrolékař Hackel. V podstatě se shodli na tom, že se jedná o zánět plic a pohrudnice. Ředitelství sice nařídilo dát nemocné kusy do malého chléva a zdravé prodat, ale zřejmě k tomu nedošlo. Nemoc v říjnu sama rychle pominula. Zdravotní stav dobytka pak zůstal dobrý, takže v prosinci se mohlo vrátit z Mikovic 16 zdravých krav. Začátkem roku 1869 se objevila jakási vyrážka v podobě puchýřků, které měly krávy i na vemenech, ale rychle pominula. V červenci a srpnu se v okolí objevila slintavka a kulhavka, dobytek císařského hospodářského dvora zůstal zdravý, ale u domácích krav se objevily potraty. Zvěrolékař Hackel viděl příčinu v přestálých plicních nemocech a doporučil jen změnu krmiva. Skutečně pak potraty ustaly, objevily se však znovu v prosinci. I v roce 1870 a v prvním čtvrtletí roku 1871 se objevovaly plicní choroby. Začátkem dubna 1872 se mezi dobyt看em rozšířila kulhavka a slintavka, které se v okolí vyskytovaly již delší dobu. Začala mezi telaty a rychle se rozšířila, nezasáhla (alespoň zpočátku) jen voly.^{43/}

Objevilo se také několik zvláštních případů onemocnění. V roce 1870 se jedno tele, krmené čerstvou i suchou vojtěškou nadmulo, ale protože to nebylo ihned zpozorováno, i přes použití „nejlepších léčiv“ pošlo. Správa statku to přičítala k tíži šafáře, která ponechávala často celý den chlév prázdný, aby se mohla věnovat zpracování mléka, které měla v nájmu. Byla jí proto ředitelstvím vyměřena nikoliv náhrada škody, ale pokuta 5 zl. V prosinci 1871 se zhoršil stav krávy, která již dříve kašlala, dostala zánět do krku, a ačkoliv byl povolán zvěrolékař, její stav se zhoršoval, a tak byla prodána. Při zabíjačce se ukázalo, že měla v plicích hřebík. Podobný případ nastal v červnu 1874, kdy byl však hřebík nalezen v žaludku. Koncem roku 1873 se objevila

42/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 403, přípravy na klasifikaci krav a na sestavování plemenných knih, atd.

43/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 406, ohlašování nemoci, atd.

ve mlýně v Hradčanech sněť slezinná a správce statku Zenker se vzápětí doslechli, že jí onemocněla i jedna kráva na zákupském předměstí. Ihned proto učinil opatření: vykuřování chlévů jalovcem a octem.^{44/} Ve dvoře nakonec onemocněl jeden starý vůl, ale zvěrolékař Hackel určil chorobu jako plicní a vůl byl prodán. Zajímavý je údaj, že „se používal do žentourové mlátičky“.

Prodej dobytka a mléčné hospodářství

K prodeji dobytka nemáme zatím bohužel žádný souhrnný pramen. V měsíčních zprávách správy statku a v odpovědích na ně se průběžně opakují návrhy a povolení prodeje zejména nemocného a starého, který se prodával z volné ruky. Protože se samozřejmě na statku nadále rodila telata, prodávala se také, ale o způsobu prodeje nemáme zprávy.

Kvůli válečným událostem, s nimi souvisejícím snížením stavu dobytka a následujícím nemocem nemá smysl sledovat výnos mléka za roky 1866–1868, byl velmi malý. Ačkoliv počet krav se v dalších letech postupně zvyšoval, množství nadojeného mléka v jednotlivých letech nerostlo úměrně s tím a také dosti kolísalo. Peněžní příjem za prodej mléka v roce 1869 byl přibližně srovnatelný s rokem 1859, pak velmi pomalu narůstal, ale až do roku 1875 nedosáhl nejvyšších čísel z nejlepších let 1862–1863, ale ani těch z let 1864–1865. Nejvíce se v tomto období za mléko utržilo v roce 1873. Ředitelství se tímto problémem vícekrát zabývalo, např. v odpovědi na únorovou zprávu v roce 1870, kde konstatovalo, že se sice výnos mléčného hospodářství v Zákupech poněkud zlepšil, ale stále zaostává za velkostatků v okolí hlavního města, kde se krmí průmyslovým odpadem (Industrialabfällen). Chov dobytka v Zákupech tedy označilo za velmi nákladný. Podotklo, že právě proto usilují v poslední době zemědělci o vznik návazného průmyslu, kam by mohli své produkty přímo prodávat a odkud by mohli odebírat odpad na krmení. Pokud není takový průmysl dostupný, ale jsou v okolí louky vhodné k pěstování jetele, jako v Zákupech, přecházejí zemědělci od pěstování obilí, jehož ceny klesají, k pěstování krmiv. Proto ředitelství zamýšlí i zde učinit změny v rostlinné výrobě.

Kvůli nevelkým výnosům si ale od ředitelství statků kvůli tomu správa zákupského velkostatku vysloužila v následujících letech opakované výtky. Asi nejpodrobněji se tím ředitelství zabývalo v lednu 1874 v reakci na výsledky za rok 1873, které přitom, jak bylo uvedeno, byly účetně nejlepší. Ředitelství si sice bylo vědomo vyšších cen krmiv a případných nízkých cen mléka a mléčných výrobků, přesto ale konstatovalo, že „od začátku desetiletí“ se čistý výnos mléčného hospodářství v Zákupech snížil o 21%, zatímco na ostatních císařských velkostatkách se zvýšil o hodně více než o 100%. Teprve za rok 1875 se výsledky, jak v doживosti, tak v peněžním výnosu, poněkud zvýšily.^{45/}

Jak probíhal prodej mléka v tomto období, není z pramenů jasně. V roce 1870 se mluvilo o mléčném nájmu šafářky, ale s tím, že je nutno ji „od něj vzdálit“. Od roku 1869 se však v měsíčních zprávách opět objevuje návrh ceny mléka na příští měsíc. Na konci roku ředitelství pokaždé udělovalo odměnu asistentovi správy statku (1867–1868 Bělohradský, 1869–1870 Naumann, od 1872 Johan Dörrl), takže se můžeme domnívat, že prodej probíhal podobným způsobem jako dříve, ve vlastní režii.

Tabulka – Výnosy mléčného hospodářství v letech 1869–1875
(čísla zaokrouhlena na celá)

44/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 406, ohlašování nemocí, atd.
45/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 417, propočty cen mléka, atd.

	Nadojeno (rakouských žejdlíků)	Výnos (v ra- kouské měně)	Počet kusů k 31. 12.			
			Voli	Býci	Krávy	Telata
1870	265380	5187	10	1	52	25
1871	241416	4757	14	2	52	30
1872	245277	5019	14	3	59	29
1873	213638	5112	18	5	54	36
1874	186128	4294	17	4	49	38
1875	220992	5045	14	4	59	30

V porovnání s ostatními císařovými velkostatky začaly v tomto období Zákupy ve výnosovosti mléčného hospodářství velmi výrazně zaostávat. Brzy je předběhly všechny velkostatky středočeské.

Tabulka – Přehled výnosu z mléka a mléčných výrobků v přepočtu na zlaté a krejčary rakouské měny na jednu krávu 1867–1875 na velkostatech císaře Ferdinanda v Čechách (barevně jsou vyznačeny roky a velkostatky, kde byl v příslušném roce výnos vyšší než v Zákupích)^{46/}:

Rok	Zákupy		Plosko- vice		Zvole- něves		Buš- těhrad		Tachlo- vice		Kácov		K. Poříčí	
1867	110	48	76	52	105	92	108	45	123	54	34	26	78	95
1868	108	99	71	45	105	41	95	63	110	30	23	70	76	58
1869	112	19	87	15	112	76	117	70	116	47	21	59	87	95
1870	107	83	80	01	104	26	120	98	115	48	54	01	70	77
1871	102	36	76	39	135	36	133	15	135	99	44	88	82	02
1872	105	17	79	57	122	68	122	27	138	18	72	94	89	94
1873	106	36	75	82	131	80	126	41	142	52	72	-	100	08
1874	105	72	90	40	149	27	146	57	158	62	59	58	73	23
1875	108	77	82	52	171	45	152	60	173	22	76	60	87	74

46/ NA Praha, ŘCSRS v Praze (1848–1918), inv. č. 742, podkladový materiál k exponátům císařských velkostatků v Čechách pro zemědělské výstavy.

Závěr

Kromě koní a volů určených k tahu se zákupský velkostatek zaměřil na chov hovězího dobytka, zejména k produkci mléka. Do roku 1857 se zde chovalo kolem 40 krav, prodávaly se staré a nemocné kusy a nadbytečná telata. V prvních letech se správa statku potýkala s častějšími plicními nemocemi dobytka. V roce 1858 byly nakoupeny krávy a býci různých plemen, aby se experimentálně určilo, které z nich je pro zdejší podmínky nejvhodnější. Výsledky nebyly zcela jednoznačné, zdá se, že nakonec byl nejvhodnější typ dobytka vytvořen křížením zdejších krav se švýcarskými býky, jinak se častěji mluví o dobytku algavském. Naproti tomu holandský dobytek byl jednoznačně označen za nevhodný pro zdejší podmínky.

Roky 1859–1865, resp. ještě první polovina roku 1866, jsou dobou největšího rozvoje zdejšího chovu. Počet krav se udržoval kolem 55 kusů a výnosy se pozvolna zvyšovaly. Velkou ránu pro zákupský chov znamenal rok 1866, kdy z obavy před vpádem Prusů byla většina dobytka odehnána na středočeská císařova panství. Po nakoupení nových a navrácení původních zvířat se však zejména mezi novým dobytkem neustále udržovaly nemoci, obvykle plicní. Přes všemožná, i velmi radikální opatření se dlouho nedařilo je vymýtit, teprve po roce 1869 se situace zlepšila. Chov dobytka už však nedosáhl úrovně předchozího období. Krav se chovalo o několik kusů méně, něco přes 50, a výnos z prodeje mléka a mléčných výrobků se zvyšoval jen velmi pomalu a značně kolísal. Celkem pochopitelně nedosahoval úrovně středočeských císařových velkostatků (Tachlovice, Zvoleněves). Na rozdíl od přechodných období máme zprávy i o chovných býcích, nebylo jich však příliš mnoho.

Z několika drobných zmínek víme, že při letních pobytech císaře Ferdinanda na zákupském zámku s sebou jeho dvůr přivážel živou drůbež k pozdější konzumaci; i ta pak patrně byla umístěna v hospodářském dvoře. Nelze však samozřejmě mluvit o jejím chovu.^{47/}

47/ Např. SOA Litoměřice-pobočka Děčín, Vs Zákupy, inv. č. 817, peněžní manuál - příjmy 1851, v rubrice prodaného obilí se tam uvádí k 11. červenci 1851 prodej pšenice pro drůbež ke zkonsumování císařem.

POUŽITÉ PRAMENY

Národní archiv (NA) Praha:

Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků (ŘCSRS) v Praze (1848–1918)

Ředitelství císařských soukromých a rodinných statků (ŘCSRS) v Praze, společné

Státní oblastní archiv (SOA) Litoměřice – pobočka Děčín:

Velkostatek (Vs) Zákupy

POUŽITÁ LITERATURA

Aschenbrenner, M. 2017: Cukrovar v Nových Zákupech, *Bezděz 26*, s. 31–72.

Koblasa, P. 1919: C. a k. soukromé a rodinné statky za vlády císaře Františka Josefa I., Praha.

Schneider, J. b. d.: *Praktisches Handbuch der Landwirtschaft*, Reutlingen.

Sitenský, F. 1905: *Hospodářský slovník naučný I*, Praha.

Sitenský, F. 1909: *Hospodářský slovník naučný II*, Praha.

Sitenský, F. 1914: *Hospodářský slovník naučný III*, Praha.

Sitenský, F. 1924: *Hospodářský slovník naučný IV*, Praha.

Šuman, F. 2018: *Zámek Děčín. Průvodce expozicí, Děčín*.

RESUMÉ

Das Großgut Zákupy im dritten Viertel des 19. Jahrhunderts

2. Teil: Tierproduktion

Martin Aschenbrenner

Neben Pferden und Zugochsen spezialisierte sich das Großgut Zákupy auf die Rinderzucht, insbesondere zur Milchproduktion. Bis zum Jahr 1857 wurden hier etwa 40 Kühe gehalten. Alte und kranke Tiere sowie überschüssige Kälber wurden verkauft. In den ersten Jahren hatte die Gutsverwaltung häufig mit Lungenkrankheiten beim Vieh zu kämpfen. Im Jahr 1858 wurden Kühe und Bullen verschiedener Rassen angekauft, um experimentell festzustellen, welche sich am besten für die hiesigen Bedingungen eignen. Die Ergebnisse waren nicht ganz eindeutig. Es scheint, dass schließlich eine geeignete Rinderrasse durch die Kreuzung einheimischer Kühe mit Schweizer Bullen entstand, ansonsten wurde häufiger vom Allgäuer Vieh gesprochen. Niederländisches Vieh hingegen wurde eindeutig als ungeeignet für die hiesigen Bedingungen bezeichnet.

Die Jahre 1859–1865, bzw. noch die erste Hälfte des Jahres 1866, waren die Blütezeit der hiesigen Viehzucht. Die Zahl der Kühe wurde bei etwa 55 Tieren gehalten, und die Erträge stiegen allmählich. Einen schweren Schlag für die Viehzucht in Zákupy bedeutete das Jahr 1866, als aus Angst vor dem Einfall der Preußen die meisten Kühe auf die mittelböhmischen kaiserlichen Domänen getrieben wurden. Nach dem Ankauf neuer Tiere und der Rückführung der ursprünglichen Tiere traten jedoch insbesondere unter dem neuen Vieh immer wieder Krankheiten auf, meist Lun-

genkrankheiten. Trotz aller möglichen, teils radikalen Maßnahmen gelang es lange Zeit nicht, diese auszurotten. Erst nach 1869 verbesserte sich die Situation. Die Viehzucht erreichte jedoch nie wieder das Niveau des vorherigen Zeitabschnitts. Die Zahl der Kühe lag nun bei etwas über 50, und die Erträge aus dem Verkauf von Milch und Milchprodukten stiegen nur langsam und schwankten erheblich. Sie erreichten nicht das Niveau der kaiserlichen Großgüter in Mittelböhmen (Tachlovice, Zvoleněves). Im Gegensatz zu den vorherigen Perioden gibt es Berichte auch über Zuchtochsen, ihre Anzahl war jedoch nicht besonders hoch.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Zákupy, Schloss, Nordflügel des Gutshofs in Zákupy mit der Ecke der Vorburg, Blick von Norden (Foto Autor 2020).
- Abb. 2. Zákupy, Schloss, Nordflügel des Gutshofs in Zákupy, mittlerer Teil mit den Stallungen, Blick von Norden (Foto Autor 2020).
- Abb. 3. Zákupy, Schloss, Teil des Innenraums eines großen Stalls mit Futtertrog im Nordflügel des Gutshofs in Zákupy (Foto Autor, 2024).
- Abb. 4. Zákupy, Schloss, ein kleiner Stall im Nordflügel des Gutshofs in Zákupy (Foto Autor, 1990er Jahre).
- Abb. 5. Zeitungsblatt Böhmisches-Leipaer Wochenblatt vom 20. Januar 1853, Titelseite (Foto Autor 2024).
- Abb. 6. Zeitungsblatt Böhmisches-Leipaer Wochenblatt vom 20. Januar 1853, letzte Seite, Preisübersicht der Wochenmärkte in Česká Lípa mit den Preisen vom 13. Januar 1853. Die Butter, deren Preis von der Großgutsverwaltung Zákupy verfolgt wurde, ist an vorletzter Stelle aufgeführt (Foto Autor 2024).
- Abb. 7. Grafische Übersicht der Erträge der Milchwirtschaft in Zákupy und Ploskovice in den Jahren 1850–1861, erstellt für Ausstellungszwecke (Nationalarchiv Prag, ŘCSRS in Prag 1848–1918, Inv.-Nr. 742).
- Abb. 8. Grafische Übersicht der Erträge der Milchwirtschaft in Zákupy und Ploskovice in den Jahren 1861–1877, Fortsetzung der vorherigen Übersicht (Nationalarchiv Prag, ŘCSRS in Prag 1848–1918, Inv.-Nr. 742).
- Abb. 9. Pinzgauer Kuh (Schneider b. d., S. 452).
- Abb. 10. Mürztaler Kuh (Sitenský 1909, S. 1267).
- Abb. 11. Allgäuer Kuh (Sitenský 1905, S. 54).

Übersetzt von Petra Sochová

HISTORIE LÉKÁREN V ČESKÉ LÍPĚ

THE HISTORY OF PHARMACIES IN ČESKÁ LÍPA

Jaroslav Panáček

*Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa;
panacek@muzeumcl.cz*

Lékárníci jsou doloženi v České Lípě již od konce třetí čtvrtiny 16. století. Městská lékárna, která se později nazývala „U zlatého jednorožce“, působila od roku 1614. Po delší době existence na náměstí zakotvila nakonec v domě dnešního čp. 88 na rohu dnešních ulic Jindřicha z Lipé a Masné. Zde působila pod názvem „U jednorožce“ (Einhorn Apotheke) do doby těsně po 2. světové válce, kdy byla zrušena. Lékárna augustiniánského kláštera byla zřízena v roce 1715 a působila do roku 1767, kdy byla pod tlakem městské lékárny pro veřejnost uzavřena. Druhá městská lékárna „U císaře Josefa II.“ vznikla v roce 1787 v domě čp. 134 na jižní straně náměstí. Po roce 1823 byla přestěhována do domu dnešního čp. 164 v jihozápadním koutě náměstí, kde jako jediná z původních českolipských lékáren působí dodnes. Od počátku 30. let 20. století do doby po 2. světové válce existovala ve městě ještě třetí lékárna, tzv. Neue Apotheke, v domě čp. 747 v Hrnčířské ulici.

Lékárny, Česká Lípa, augustiniánská lékárna, lékárna U jednorožce, lékárna U císaře Josefa II., Nová lékárna

Pharmacists have been mentioned in Česká Lípa for as long as since the end of the third quarter of the 1500s. The municipal pharmacy, later called „The Golden Unicorn“, operated since 1614. After a considerable time of its existence in the square it eventually settled down in the house with today´s No. 88 at the corner of present streets Jindřicha z Lipé and Masná. At this address it operated under name „The Unicorn“ (Einhorn Apotheke) and was shut down shortly after the Second World War. The pharmacy of the augustinian monastery was founded in 1715 and operated until 1767, where it was shut down for the public in the aftermath of pressure by the municipal pharmacy. Another municipal pharmacy „Emperor Josef II.“ arose in 1787 in the house No. 134 on the south side of square. After 1823 it was relocated to the house with today´s No. 164 at the south-western corner of the square, where it works up to now as the only one of the original pharmacies in Česká Lípa. From the beginning of the 1930s to post-Second World War there was also a third pharmacy in the town, so-called Neue Apotheke, which resided in house No. 747 in Hrnčířská street.

Pharmacies, Česká Lípa, Augustinian Pharmacy, pharmacy The Unicorn, pharmacy Emperor Josef II., New Pharmacy

Léčiva jsou spojena s dějinami lidstva od samého počátku. Vždy bylo třeba hledat lék na různé nemoci či úrazy, které se lidem nevyhýbaly. Už v pradávných dobách před mnoha tisíci let se objevovali jedinci, kteří uměli připravit léčivé přípravky, zpočátku původu přírodního, obvykle rostlinného. Ve středověku se zdravotnictví a lékárenství soustřeďovalo zejména v církevních institucích, kláštorech a špitálech. Tam možno předpokládat i zárodek lékáren, který přinesl rychlý rozvoj farmacie a také chemie, jež ve farmacii zaujímá velmi důležité místo.

Nejstarší zprávy

V České Lípě sice ve středověku neexistoval žádný mnišský klášter, přesto zde byla instituce, u níž můžeme předpokládat potřebu zřízení lékárny. Tou byl špitál cisterciáckého kláštera v Hradišti nad Jizerou, připomínaný zde poprvé v roce 1345 a existující až do obsazení České Lípy husity v roce 1426.^{1/} Špitál jako charitativní instituce, určená péči o nemocné a práce neschopné, jistě musela zajišťovat pro své chovance potřebná léčiva, takže existence lékárny nebo aspoň nějakého skladu léků je pravděpodobná. Po zániku prvního českolipského špitálu a uklidnění poměrů obnovilo v omezeném rozsahu jeho činnost město a dovedlo jeho existenci až do doby postavení nového městského špitálu sv. Vavřince v roce 1586, který přetrval v následujících stoletích.^{2/} I zde bychom měli předpokládat potřebu lékárny či aspoň osoby pečující o léčiva, nutná k péči o své chovance. Bohužel, zpráv o tomto druhu činnosti ve špitále se nám nedostává.

Městská lékárna

Nejstarší zprávu o lékárníkovi ve městě obsahují purkmistrovské rejstříky v účetním roce 1576/77, kde je jako jeden ze dvou starších kramářského cechu (*Krohmer*) uveden „*Gregorius Apoteker*“ (obr. 1). V téže funkci ho nalzáme ještě v následujícím roce.^{3/} Ve stejném roce se ve výdajích města objevují položky 36 grošů nejmenovanému lékárníkovi za dluh od Georga Clementa a 34 grošů za fermež na Záušni bránu, zakoupenou u lékárníka.^{4/}

Pak se v průběhu 17. století objevuje v nejstarší českolipské městské knize několik osob s označením lékárník (*Apoteker*), kterým bylo uděleno měšťanské právo. Prvním z nich byl v roce 1603 „*Appotekcher Andreas Walpurger*“, jehož zápis o udělení měšťanského práva byl z neznámého důvodu na základě vrchnostenského rozhodnutí z 13. ledna 1614 v knize mřežován.^{5/} Podivuhodně se s tím shodují údaje z neznámého zdroje o založení městské lékárny, které uvádějí, že jejím (asi dalším) majitelem byl v roce 1614 *Dr. med. Bartholomäus Fritsche*, původem z Budyšína, za jehož vedení lékárna upadla tak, že věřitelé považovali za nutné ji „*inventiren und zu taxiren*“ (provést soupis a ocenit ji). *Fritsche* odešel do Benešova nad Ploučnicí, kde byl pak katolickým farářem a zemřel zde v roce 1616.^{6/} Majitel města a panství Jan z Vartenberka na Novém Zámku pak českolipskou lékárnu převedl na nového majitele, kterým byl lékárník *Johann Seidel*. Díky bohatým znalostem uznávaný lékárník se narodil 26. dubna 1592 v tehdejší *Bunzlau* (dnes *Bolesławiec* v Dolním Slezsku) a získal mnohé zkušenosti a znalosti při svých cestách ve Francích, ve *Schweinfurtu*, *Norimberku*, *Vratislavi*, *Hlohově* (tehdy *Großglogau*, dnes *Głogów* v Dolním Slezsku), *Lipsku*, *Wittenbergu* i jinde.^{7/} Nový majitel dokázal během čtyř let lékárnu připadlou věřitelům vyvést z dluhů, takže mu prý českolipská městská rada vystavila velmi dobré vysvědčení. V roce 1617 obdržel *Johann Seidel* měšťanské právo^{8/} a zamýšlel lékárnu odkoupit. Zrovna v té době však prodával svoji apatyku lékárník *Glitz*

1/ Panáček 1999, s. 35–40.

2/ Panáček 1999, s. 40–46.

3/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 91, PR 1576–1581, fol. 3v, 38r.

4/ Tamtéž, fol. 20v, 28r.

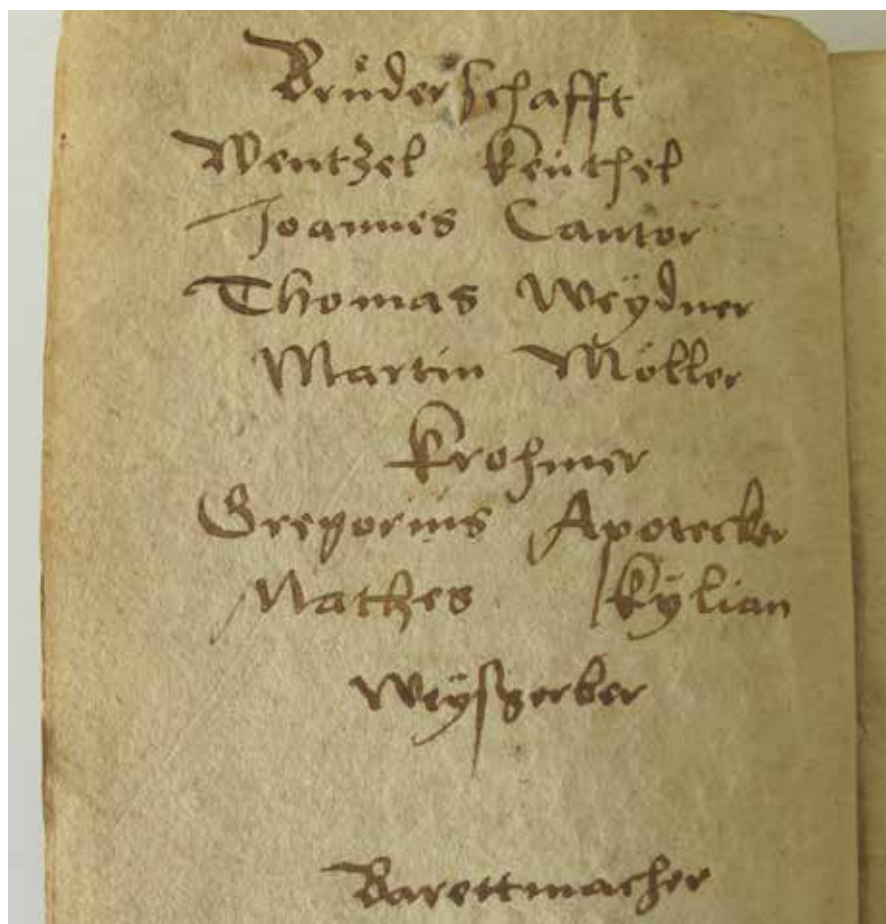
5/ Ebelová a kol. 2005, s. 202, č. 878.

6/ Byl pohřben v kryptě benešovského kostela, kde má i náhrobek (*Willomitzer* 1883, s. 108, 110).

7/ *Moráwek* 1883.

8/ Ebelová a kol. 2005, s. 215, č. 972.

Obr. 1. Nejstarší zpráva o lékárníkovi Gregoriovvi v České Lípě z roku 1576, čtvrtý řádek zdola (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 91, PR 1576-1581, fol. 3v).

v Žitavě, takže v neklidné předbělohorské době dal Seidel přednost koupi žitavské lékárny, kterou získal 30. října 1618 za 3800 žitavských marek. Při generální vizitaci lékáren v Sasku v roce 1630 mu bylo lékárenské privilegium znovu potvrzeno, ale nedlouho nato, v roce 1631, Johann Seidel zemřel na plicní chorobu.

Během následujících sta let získali v České Lípě měšťanské právo další čtyři lékárníci. Byli to v roce 1661 lékárník *Ernst Fridericus John* původem ze Znojma, v roce 1674 lékárník *Caspar Schott*, rodák z Prahy, roku 1682 apatykář *Adam Neumann*, rodák z Weißenfelsu v Sasku, a konečně v roce 1716 lékárník *Georg Knöbel*, rodem ze Žaháně (tehdy Sagan, dnes Žagaň ve Slezsku).^{9/}

9/ Ebelová a kol. 2005, s. 238, č. 1158; s. 247, č. 1218; s. 252, č. 1245; s. 272, č. 1380. Zhostný list Ernsta Friderica Jona pochází z 19. listopadu 1660, Adama Neumanna z 6. května 1682 (SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 2454, *Doklady měšťanů, opatřené pečeti, písmena H-K, L-N*).
10/ Smolka – Vaculínová 2010; Panáček 2013.

Lékárnictví v minulosti úzce souviselo a dodnes souvisí s botanikou. Proto bychom ve výčtu osobností spojených s lékárnictvím neměli zapomenout na dva českolipské rodáky evropského významu, připomínané v každých dějinách tohoto oboru. Prvním z nich byl přírodovědec, lékař a humanistický básník Georg Handsch z Limuz (1529–1578), překladatel Mattioliho herbáře do němčiny, osobní lékař arcivévody Ferdinanda II. Tyrolského a jeho manželky Filipiny Welskové na zámku Ambras a autor pětisvazkového díla „*Historia naturalis*“, jež však nikdy nevyšlo tiskem.^{10/} Objevily se spekulace, že tento lékař, básník a výtvarně nadaný humanista, ovládající řadu cizích jazyků, by mohl být také autorem záhadného Voynichova rukopisu, jehož botanická část obsahuje obrázky řady rostlin, z nichž některé dodnes nebyly identifikovány.

Druhou takovou osobností byl Josef Gottfried Mikan (1743–1814), doktor filozofie a lékařství, řádný profesor chemie a botaniky na lékařské fakultě pražské univerzity v letech 1775–1811, čtyřnásobný děkan lékařské fakulty a rektor univerzity v letech 1799–1800.^{11/} V roce 1775 se stal zakladatelem pražské univerzitní botanické zahrady. Z jeho iniciativy se na příkaz Vídně zpřísnila kontrola práce porodních asistentek, lékárníků a ranhojičů, byla zavedena kontrola prodeje jedovatých látek, minerálních vod, vína, piva i potravin a bylo nařízeno kontrolovat lékárenské účty pro různé instituce (věznice, kláštery, starobince, donucovací pracovny, domovy neprovdaných šlechtičen atd.).

Lékárna „U zlatého jednorožce“

Nejstarší českolipská městská lékárna měla po dvě století své stálé místo v domě čp. 200 (resp. 199) na severní straně náměstí. Historii majitelů těchto domů známe od počátku 17. století, ale prvním provozovatelem lékárny v čp. 200 byl již zmíněný *Caspar Schott*, který dům koupil v roce 1684 za 345 kop gr. míšeňských. Ten zemřel někdy po roce 1713 a jeho dědicové prodali roku 1718 dům i s lékárnou také již uvedenému *Georgu Knöbelovi*. Lékárnu v tomto domě uvádí i tereziánský katastr. Knöbel zemřel někdy před rokem 1745 a jeho dcera Marie Alžběta se provdala za lékárníka Antona Hofmanna. Manželé zakoupili dům v roce 1763 za 600 zlatých od Knöbelovy vdovy Alžběty, znovu provdané Kraftové.^{12/}

Městský lékárník *Anton Hofmann* (1737–1801)^{13/} od té doby provozoval lékárnu ve vlastním domě čp. 200 na severní straně náměstí,^{14/} který je jako jeho majetek zapsán v elaborátu josefského katastru.^{15/} Již tehdy nesla lékárna pojmenování „U zlatého jednorožce“ (něm. Zum goldenen Einhorn). Silnou konkurencí městské lékárny se stala klášterní lékárna, založená v roce 1715 (viz dále). Její obliba vzrostla po roce 1750, kdy byly pro veřejnost postaveny na roveň klášterní lékárny s městskými. Města proti tomu protestovala, neboť konkurence klášterních lékáren ohrožovala existenci městských. Proto byl v roce 1752 dalším císařským patentem prodej medikamentů klášterními lékárnami, zvláště jezuitů a augustiniánů, zakázán. Protože klášterní lékárna však byla zařízena mnohem lépe než městská, k uzavření ihned nedošlo a spory pokračovaly. Teprve v roce 1767 se podařilo lékárníkovi Hofmannovi, který byl také městským radním, dosáhnout nátlakem města uzavření klášterní lékárny.^{16/} Dokud nebyla v roce 1787 zřízena s povolením císaře Josefa II. druhá městská lékárna, byla po dalších dvacet let lékárna „U zlatého jednorožce“ jedinou lékárnou ve městě.^{17/}

Ve stejné době, přesně 6. října 1787, vypukl velký celoměstský požár, jemuž padlo za oběť podle různých se pramenů přes 400 domů. Byl mezi nimi nepochybně i Hofmannův dům na náměstí a při jeho obnově bylo patro na zděném přízemí stavěno opět ze dřeva. Anton Hofmann zemřel 25. ledna 1801 ve věku 64 let^{18/} a krátce nato i jeho manželka. V té době již manželé Hofmannovi vlastnili i sousední dům čp. 201 a vedlejší stavební místo čp. 202. Domy zdědily jejich dvě dcery, které se podělily, takže dům čp. 200 připadl dceři Elisabeth.

Hofmannova dcera Elisabeth se již v roce 1793 provdala za lékárníka *Wenzela Nentwicha*,^{19/} jenž obdržel měšťanské právo 2. března 1790. S domem čp. 200 získaným dědictvím bylo spojeno i lékárnické oprávnění^{20/} a manželé vlastnili již od roku 1797 také sousední dům čp. 199.^{21/} Po smrti Elisabeth připadl její díl roku 1814 synům

11/ Večerek – Taizich 1979.

12/ Hantschel 1911, s. 296; Gabriel – Ebel 2001b, s. 3–4.

13/ Hantschel 1911, s. 296 uvádí Hoffmannova životní data jako 1752–1801. To je však chyba, neboť se ženil v roce 1763 (SOA Litoměřice, Sbirka matrik, inv. č. 1099, MO Česká Lípa – děkanství 1743–1774, s. 255) a zemřel v roce 1801 (SOA Litoměřice, Sbirka matrik, inv. č. 1114, MZ Česká Lípa – děkanství 1787–1806, s. 165. Jeho narození v matrice nenajdeme, neboť dochované matriky České Lípy začínají až rokem 1743.

14/ V roce 1785 čp. 203, od roku 1836 čp. 193, od roku 1914 čp. 200.

15/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv.č. 1009, JK Česká Lípa 1785–1787, fol. 8v.

16/ Walter 1899, s. 139–140.

17/ Nutno podotknout, že v intimátu městské rady klášteru po roce 1750 se hovoří o dvou městských lékárnách (*quam ipsorum utraque civitatis*), viz Walter 1899, s. 139. Žádné jiné zprávy o existenci druhé městské lékárny v té době však nejsou.

18/ SOA Litoměřice, Sbirka matrik, inv. č. 1114, MZ Česká Lípa – děkanství 1787–1806, s. 165.

19/ SOA Litoměřice, Sbirka matrik, inv. č. 1100, MO Česká Lípa – děkanství 1807–1843, fol. 37a.

20/ SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 1026, *Soupis domů podle majitelů 1836*, fol. 9r.

Obr. 3. Porcelánová nádobka na mast s plechovým reklamním víčkem lékárny U jednorožce (sbírka J. Petržílka)

Obr. 2. Nabídka lékárny U jednorožce lékárníka J. V. Svobody z roku 1880 (Ullmann 1880, s. XXXI).

Die
Einhorn - Apotheke
mit
Sodawasser - Fabrik
des
J. V. Svoboda
in
Böhmisch-Feipa
empfiehlt für die Winterseason:

<p>In- u. ausländische Spezialitäten, Sauschepot von Nigelnadelblätter, Salicylreibeung, Pain Expeller, chirurgische Instrumente, Akleinverkau von Dr. Berger's Zweckpreparaten, Dr. Král's Giltenschokolade, Libriſche Kräuter, 2 L. des Pafel, Spizwegrichtbonbon, Nolzbonbon, Salmiakpastillen, Bullrich's, Pfefferkuchen, Kalkſteinſchwarz, Liebig's Fieſcheextrakt, mediziniſche Weine, Malaga, Madeira, Xeres, ruſſiſchen ſchönen Thee, echten Jamaica-Rum,</p>	<p>Parfümerie-Niederlage von F. Froehſche, englische u. franzöſiſche Extrakt in eleganten Flacons, Sergé Glycerinſeifen, ſeine Deodor, ſonnend billig, Fudre de Riz in Glasboſen ſammt Fudrequallen, Salicylmundweſer, Popp's u. Ebermann's Zahnput- zer und Mundweſer, größte Auswahl Lichon, gegen jeden Zahnſchmerz zu empfehlen, Flacon 70 und 35 Kr., indische Extrakt, Necophon.</p>
---	--

Sodawasser in Siphons, Limonaden
Reze frifch.
Inhalations - Apparate
verſchiedener Systeme. Billigst. ſammt beſonſenarem Material.
Parfümerien.

Wenzelovi a Antonovi. Téhož roku převzal otec Wenzel Nentwich do správy i druhou městskou lékárnu „U císaře Josefa II.“, kterou však po pěti letech prodal Jakobu Wellovi.^{22/}

V roce 1820 postihl město druhý katastrofální požár, který vypukl v noci z 12. na 13. května, zničil 519 měšťanských domů a o střechu nad hlavou přišlo přes 1000 rodin. Lékárník Wenzel Nentwich přistoupil k obnově svých domů jako jeden z prvních a poměrně velkoryse, takže oba asi od roku 1804 propojené domy byly rychle postaveny.^{23/}

Nentwich pak vedl lékárnu až do své smrti 5. ledna 1837, která jej zastihla v 68 letech.^{24/} Protože jeden ze synů Wenzel Nentwich mladší zemřel již roku 1832 či dříve, přešla lékárna na dalšího syna Antona. Ten však zemřel kolem roku 1845 a oba domy čp.

199 a 200 připadly tehdy nezletilému synovi Franzovi. Vedení lékárny na čas převzal *Friedrich Wilhelm Sekera*, manžel Karoliny, dcery Jakoba Wella, bývalého lékárníka „U císaře Josefa II.“. Ten se však po několika letech usadil jako samostatný lékárník v Lounech.^{25/}

V roce 1874 se stali majiteli obou domů manželé Johann a Adele Svobodovi. Lékárna „U zlatého jednorožce“ byla podle adresáře přeložena do čp. 199, kde lékárník *Johann Svoboda* poskytoval své služby.^{26/} Jeho lékárnická firma byla úředně zaprotokolována v roce 1875.^{27/} Ve svém domě dnešního čp. 200 provozoval Johann Svoboda také výrobu sodové vody a limonád,^{28/} které nabízel stále čerstvé ve své vedlejší lékárně. Sortiment lékárny J. V. Svobody byl opravdu široký (obr. 2). Kromě běžných medikamentů byly součástí jeho nabídky tuzemské i zahraniční speciality, éter ze smrkového jehličí, salicylový nátěr, lék na bolest Pain Expeller, chirurgické nástroje, dehtové preparáty dr. Bergera, železité sacharáty dr. Krále, bylinné preparáty, sladové bonbóny, salmiakové pastilky, Bullrichova sůl proti pálení žáhy, pepsinová esence, vápenito-železitý sirup, Liebigův masový extrakt, medicínská vína jako Malaga, Madeira, Xeres, jemný ruský čaj, pravý jamajský rum, parfumerie ze skladu F. Procházky, anglické a francouzské extrakty v elegantních flakónech, glycerinové mýdlo, úžasně levné jemné parfémy, pudr de Riz ve skleněné dóze se štrápcem, salicylová ústní voda, Poppův a Ebermannův zubní prášek a ústní voda, indický extrakt, ale i inhalační přístroje a mnoho dalších potřeb (obr. 3).^{29/}

21/ Gabriel - Ebel 2001a, s. 4-5.

22/ Anonym 1937.

23/ Gabriel - Ebel 2001a, s. 5-6;

Gabriel - Ebel 2001b, s. 5-6.

24/ SOA Litoměřice, Sběrka matrik, inv. č. 1116, MZ Česká Lípa - děkanství 1836-1864, s. 4.

25/ Anonym 1937.

26/ Hamann 1877, s. 10, 59; Ullmann 1880, s. 7, 25, 66.

27/ Ullmann 1880, s. 88.

28/ Ullmann 1880, s. 104.

29/ Ullmann 1880, s. XXXI (reklama).

Obr. 4. V letech 1886–1897 působila lékárna U jednorožce v domě dnešního čp. 192 (sbírka J. Kratochvíla).

Obr. 5. Dlouhá ulice (dnes Jindřicha z Lipé) s lékárnou U jednorožce v domě čp. 88 na pohlednici F. Scheuflera z roku 1913 (VMG v České Lípě, Sběrka pohlednic, inv. č. ND-11315).

V roce 1886 došlo k opětovnému rozdělení obou domů, neboť každý z nich zakoupil jiný majitel – čp. 199 manželé Wagnerovi a čp. 200 manželé Stránských.^{30/} V důsledku toho byla lékárna „U zlatého jednorožce“ přesunuta do domu dnešního čp. 192 na nároží severní strany náměstí a Mikulášské ulice (obr. 4), kde pak byl lékárníkem *Wilhelm Etzel*.^{31/} Další lékárník *Dr. Gustav Ohmeyer* přeložil lékárnu v roce 1897 na její poslední a konečnou štaci – do domu dnešního čp. 88 na nároží ulice Dlouhé a ulice Masných krámů (Langeasse a Fleischbankgasse, dnes Jindřicha z Lipé a Masná), který zakoupil.^{32/} Na domě i na boční stěně sousedního domu čp. 87 byl výrazný reklamní nápis lékárny (obr. 5). Až do doby před 1. světovou válkou vedl lékárnu ve svém vlastním domě *dr. Ohmeyer*,^{33/} poté zde byl lékárníkem *Emil Langer* (obr. 6).^{34/} Jak ukazují staré pohlednice z této doby, měla lékárna rovněž umístěnu na domě čp. 3 na náměstí nad okny prvního patra rozměrnou tabuli „Einhorn Apotheke“ s rukou ukazující směr do tehdejší Dlouhé ulice, aby zákazníci lékárnu snadno našli. Na začátku 1. světové války získal dům čp. 88 a lékárnu vedl *Mag. Pharm. Heinrich Dobisch* a po něm za 2. světové války *Mag. Pharm. Herbert Dobisch*, patrně *Heinrichův* syn.^{35/} Posledním majitelem před květnem roku 1945 byl lékárník *Ph. Mr. Kurt Beyer* (obr. 7).

Již 18. května 1945 byla lékárna „zajištěna ve prospěch ČSR“ a prozatímním dozorem nad tímto obchodem byl pověřen *Ph. Mr. Ladislav Burda* z Mnichova Hradiště. Tehdy 32letý svobodný lékárník, narozený v Třebenicích u Litoměřic, vystudoval farmacii na Karlově univerzitě. K 1. červenci 1945 byla provedena podrobná inventura, jejíž písemný záznam obsahuje 88 stran soupisu léčiv a 6 stran soupisu inventáře a zařízení lékárny. Lékárník převzal lékárnu do národní správy s čistým jměním 59.500,- korun československých a byl ustanoven národním správcem výměrem Zemského národního výboru v Praze z 26. července téhož roku.^{36/} Lékárna pod názvem „Lékárna u Jednorožce“ zde zůstala ještě několik poválečných let. Poté zde bylo umístěno knihkupectví, provozované dnes pod názvem Knihkupectví Rubický.

30/ *Gabriel – Ebel 2001a*, s. 7; *Gabriel – Ebel 2001b*, s. 6–7.

31/ *Hantschel 1911*, s. 296. Dům měl v té době čp. 185, od roku 1914 nesl čp. 192. Majitelem domu byl *Sigmund Patek* (*Kalendář 1891*, s. 5, 12).

32/ *Adresář 1899*, s. 5. Dům měl v té době čp. 82, od roku 1914 čp. 88.

33/ *Adresář 1899*, s. 7, 32, 51, 54; *Adresář 1907*, s. 27, 50, 134;

34/ *Adresář 1913*, s. 14, 25, 56, reklama s. XI.

35/ *Adresář 1924*, s. 6, 24; *Adresář 1935*, s. 20, 44, 86; *Adresář firem 1939*, s. 6.

36/ *SOkA Česká Lípa, MěNV Česká Lípa*, inv. č. 469, *Konfiskace, přiděly, národní správy 1945–1957*, karton 71, firma *Kurt Beyer* (lékárna U jednorožce).

Obr. 6. Nabídka sortimentu lékárny U jednorozce v adresáři z roku 1913 (Adresář 1913, s. 34).

Obr. 7. Etiketa lékárny U jednorozce z doby 2. světové války (sbírka M. Rádl).

Die
Einhorn-Apothek, Leipa
Lange-gasse 1.

empfeilt ihr großes Lager von allen in- und ausländ. Arzneispezialitäten:

**Sanatogen, Somatol, Nofon, Glacilin, Bioglobin, Womala, Veitling-
präparate, Hämatogen, Isotantina, sämtliche Glycerpräparate, Verdauungs-
Kath, Eisenlurg, Populifolphi-Sorup, Bellom & Eggert, Scott-Debertran,
Welle und älteste Marken von Mineralwässern: Malaga, Serra,
Madeira, echten alten franz. Mediginal-Cognac, Jerusalemer Sekt, Perl-
wein, Combarango-Wein, Keffies, Kuffies-Kindermehl mit bewährten
Kochrezepten, Sprengs Geizer Kinderwischb., Milch- und Sorbetfladern,
Gummilauger, Saugapparaturen, alle Gummwaren nur erster Qualität,
Frigigateure, Frigateure-Schläuche und -Geräthuren, solid, dauerhaft, zu
billigsten Preisen. Watte und Verbandstoffe reiner Qualität in heim-
licher Production, allerbesten Franzosenwein, Geodias Krdol und
Tranndol, edste Gullolapino-Loi Selb., Kinopreparate, Wundschöllchen,
Wundrosen, Allergololite, Kalkborsäuren, Kaffees Brauch-Kranzöl, Kola-
balsam, Ideal, ausgezeichnete englische und französische Zahnpulver,
Allerminstzelle, Kaffees, Bergers mediz. Seifen, Kinderseifen und viele der
besten und mildesten Toiletteartikel, sämtliche Bombellapreparate, feinste
und vornehmste Parfüms in Flaschen und Detail, ebenso feinstes ätholisch
Wasser, Wachholder und Nierenabköhl, reine amerikanische Kaffeine und
Toilette-Vanolin. • Außerdem folgende als vorzüglich bewannte eigene
Präparate: **Leipser Kinderwischb., reich an reinem Pflanzenöl, wird
von kleinen Kindern ausgeschieden vertragen, sehr angenehm und ist ent-
scheiden für die Kleinen das beste Kratzenmittel.** 1. Sahet 20 h.
Kara-Katarhydnensine (bis 2e allebeiden), Ichtemlösenden Hustenzucker
20 und 40 h. Spitzengeriht-Duftenast 20 h. Kapillium-Käthen-
pflaster 60 h. Fichtensabeläther, Stärkste Einreibung 90 h. Beltes
Wühwachs I K 20 h. Englischen Balsam, Zahnmehrzugreifen „Stroh“,
gel. gelb., 40 h. vorzügliche grüne Hühneraugentinktur 50 h. das
beste Kinderreinigepulver „Ideal“ in Streukartons zu 30 und 50 h.
feinste Kamalho-Ram-Mehl (auf 11, Alter) 60 h. Bodipulver für Gesund-
heitsbaden (Sauglauge) 12 h. ein Lugehd I K 20 h. edstes Kitzrennsergöl,
Ruhhaarfarben: blond, braun, schwarz, I K 50 h. Schweißpulver 20 und
50 h. und folgende, äußerst empfehlenswerte Damen-Toiletteartikel:
feinste Toilette-Mandelöle, Milkencreme, für alle Hautunreinigkeiten,
Sommerprossen, Rästler re. I K. Enthaarungspulver I K 50 h. weiße
gelunde Zähne erzeugt Weichenzahnpulver Schadel 50 h. und Detail. Damen-
pulver: weiß, rosa, creme, in feinsten Siebung und vornehmstem Geruch,
Schadel 80 h. und Detail. **Kofenglaserin für rauhe Hände 30 und 50 h.**
**Darsnahlgfen, (Urinuntersuchungen) zuverlässig und genau. Kärpill. —
Säther Fiederwald I K 80 h. — Nebl- und Maltpulver von erprobter, vor-
züglicher Wirkung, sowie sämtliche bewährten Tierheilmittel, Katten-
würste, Kattenpillen, Desinfektionsmittel re.****

Was nicht auf Lager, wird sofort kostenlos verschafft.
Täglich zweimal Vorkursend.

Mr. Emil Vanger, Apotheker.

Lékárna augustiniánského kláštera

Již několik let po zahájení stavby kláštera v roce 1624 se začalo se zřizováním klášterní zahrady. První zpráva o ní je z počátku roku 1628 a měla být dokončena téhož roku, stalo se tak ale až v roce 1629.³⁷¹ Bratři augustiniáni pak zahradu využívali nejen k odpočinku, ale pěstovali zde celou řadu léčivých bylin, které používali k vlastní léčitelské potřebě. Ke zřízení vlastní klášterní lékárny však do počátku 18. století nedošlo.

V roce 1713 byl zvolen převorem českolipského konventu *P. Leopold Pokorny*, rodák z Lukavce u Lovosic. Úřad vykonával do roku 1716, kdy odešel do kláštera v Pšovce (tj. pod Mělníkem) a zemřel v roce 1735 v Praze.³⁸¹ Kromě věžičky s hodinami na střeše západního křídla konventu (dnes neexistující) zřídil tento převor v roce 1715 také klášterní lékárnu. V červnu tohoto roku byly prací zedníků přizpůsobeny dvě místnosti, v srpnu přišel truhlář zhotovit potřebné zařízení, v listopadu pak zámečník a malíř, který opatřil krabice a skleněné nádoby na léky nápisy. V pracích malíř pokračoval v dubnu 1716 a zatím byly nakoupeny léky u jezuitů v Litoměřicích a u materialistů v Praze. Od nového roku 1717 zahájila nově zřízená lékárna svoji činnost. Celé zařízení lékárny přišlo na 418 zlatých a 19 krejcarů.³⁹¹ Další dovybavení lékárny v roce 1719 pak navýšilo náklady na 726 zlatých a 50 krejcarů.⁴⁰¹ Z klášterních účtů

371/ Pešta a kol. 2015, s. 23–25.

381/ Kreybich 1799, s. 167, 426.

391/ Walter 1899, s. 138–139;

Pešta a kol. 2015, s. 34.

401/ Pešta a kol. 2015, s. 35.

8

9

Obr. 8. Titulní strana nizozemského vydání lékařské knihy Christophu Wirsunga z roku 1589 s podpisem Paula Conopaeae z roku 1625 (VMG v České Lípě, Aug. fond, sign. AG-328).

Obr. 9. Titulní strana lékárenské knihy J. H. Cardilucia vydané v Norimberku v roce 1672 (VMG v České Lípě, Aug. fond, sign. AG-536).

vyplývá, že lékárna se nalézala ve dvou místnostech, z nichž jedna sloužila jako laboratoř, a náležel k ní příslušný sklad bylin. Její přesné umístění v areálu kláštera bohužel neznáme, ale vzhledem k potřebnému přístupu laických zákazníků z města to muselo být někde v severním traktu konventu, nejspíše poblíž hlavního vstupu do kláštera, který býval tam, kde je dnes vstup z náměstí do muzejní galerie, tedy hned vedle baziliky.

Teoretické znalosti nejen k pěstování léčivých bylin, ale potom k založení a vybavení vlastní lékárny získávali augustiniáni ve vlastní klášterní knihovně. První knihy si přinesli bratři již při založení kláštera a poté byla knihovna rozšiřována, až na počátku 19. století dosáhla počtu přes 4000 svazků. Většinou šlo o díla teologická, liturgická a filosofická, ale vyskytovala se zde také díla z oblasti medicíny, lékárenství, historie, jazykovědy a z dalších oborů.^{41/} Jednu z medicínských knih si přinesl ze svého rodného Nizozemí první prefekt latinské školy Paulus Conopaeus (1595–1635), který do ní osobně vepsal své jméno s datem 1625 (obr. 8). Šlo o nizozemské vydání (1589 v Dordrechtu) známé lékařské knihy německého lékaře a lékárníka Christophu Wirsunga (1500–1571), která poprvé vyšla v Heidelbergu v roce 1568 pod názvem „*Ein neues Artzney Buch*“ (Nový lékopis).^{42/} Autor v ní popsal všechny části lidského těla a jejich nemoci včetně popisů a návodů na léky, jimiž je možno onemocnění léčit. Pro založení řádové lékárny byla nepochybně důležitá kniha německého lékaře, alchymisty a astrologa Johanna Hiskiasu Cardilucia (ok. 1630–1697) „*Neuaufgerichtete Stadt- und Land-Apotheke*“ (Nově zřízená městská a venkovská lékárna) v norimberském vydání z roku 1672.^{43/} Vzhledem ke stavu opotřebování svazku dochovaného v klášterní knihovně je zřejmé, že byla při zařizování klášterní lékárny hojně využívána (obr. 9). Podobně mohlo sloužit také dílo německého lékaře a historika Oswalda Gabelkovera (1539–1616) s názvem „*Artzneibuch*“ (Lékopis), vydané v Tübingenu v roce 1596 (obr. 10).^{44/} A nakonec ještě z klášterní knihovny můžeme zmínit farmaceutický slovník léčivých látek Johanna Schrödera „*Pharmacopoeia medico-*

41/ SOA Litoměřice, ŘA Česká Lípa, sign. Konvent-31, Catalogus.

42/ VMG v České Lípě, Knihovna muzea – Augustiniánský fond, sign. AG-328.

43/ VMG v České Lípě, Knihovna muzea – Augustiniánský fond, sign. AG-536.

44/ VMG v České Lípě, Knihovna muzea – Augustiniánský fond, sign. AG-664.

Obr. 10. Titulní strana Lékopisu Oswalda Gabelkovera vydaného v Tübingenu v roce 1596 ((VMG v České Lípě, Aug. fond, sign. AG-664).

Obr. 11. Titulní strana zahradnické knihy J. G. Schieleho vydané v Ulmu v roce 1678 (VMG v České Lípě, Aug. fond, sign. AG-1768).

10

11

-chymica, sive: *Thesaurus pharmacologicus*", vydaný v roce 1669 ve Frankfurtu nad Mohanem, a dílo potřebné pro bylinnou zahradu „*Joh. Georg Schielens Practiciertter Blumen-Gart*“ (Praktická květinová zahrada Joh. Georga Schieleho), vydané v roce 1678 v Ulmu (obr. 11).^{45/} Jeho autor, syn lékárníka a zběhlý řádový bratr (1633–1684) v ní popsal zahradní květiny a byliny včetně 23 jejich vyobrazení.

Zajímavé dva přípisy najdeme v klášterním exempláři zmíněného Lékopisu Oswalda Gabelkovera. Jednak na prázdné straně za přední předsádkou, kde se nalézá recept na výrobu žaludečního likéru (*Magen Aqvavit*; obr. 12). Ačkoliv nevíme, kdy byl onen recept zapsán, dokládá překvapující tehdejší znalosti cizokrajných bylin. Hlavní přísadou tohoto likéru je totiž jalapa neboli povijnice počistivá (*Exogonium purga*), léčivá rostlina původem z Mexika a Karibské oblasti, kde se pěstuje pro své hlízovité kořeny. Druhá na vnitřní straně zadní předsádky přípisek „*Frater Jordanus Holzhammer Ord: E: E: S: Pat: Augustini appodeggar: Convent: Lipp: Anno 1714*“ (obr. 13).^{46/} Autor vpisku z roku 1714, tedy těsně před zahájením provozu klášterní lékárny, se zde označil jako „appodeggar“, což je nepochybně Apotheker, tedy lékárník. Patrně obstarával pouze řádovou lékárnu pro potřeby bratrů. Ačkoliv se zde uvádí jako člen řádu augustiniánů lipského konventu, nelze o něm nic bližšího říci, neboť jeho jméno se v podrobném soupise augustiniánských řádových bratrů nenalézá.^{47/}

Podle konventních análů byl prvním správcem klášterní apatyky laický lékárník *Ferdinand Löw*, který nastoupil koncem prosince 1716.^{48/} Po necelých dvou letech, v srpnu 1718, byl propuštěn a lékárnu dále vedl řádový bratr *Berthold Schütz*, rodák z Teplíc († 1739 v Ročově).^{49/} Dalším lékárníkem byl od roku 1728 bratr *Edmund Coccetti*, původem Ital z Verony († 1776 ve Vrchlabí), po něm v letech 1731–1734 P. *Hubert Senger* z Chebu, vyučený lékárník († 1756 v Pivoni),^{50/} pak bratr *Balthasar Gelinek* († 1743 v České Lípě) a po něm bratr *Germanus Gessel* († 1754 v České Lípě).^{51/} Od roku 1750 byl pověřen vedením lékárny bratr *Balthasar Winkler*, v roce

45/ VMG v České Lípě, Knihovna muzea – Augustiniánský fond, sign. AG-2267, AG-1768.

46/ VMG v České Lípě, Knihovna muzea – Augustiniánský fond, sign. AG-664, prázdná strana za přední předsádkou a verso strana zadní předsádky.

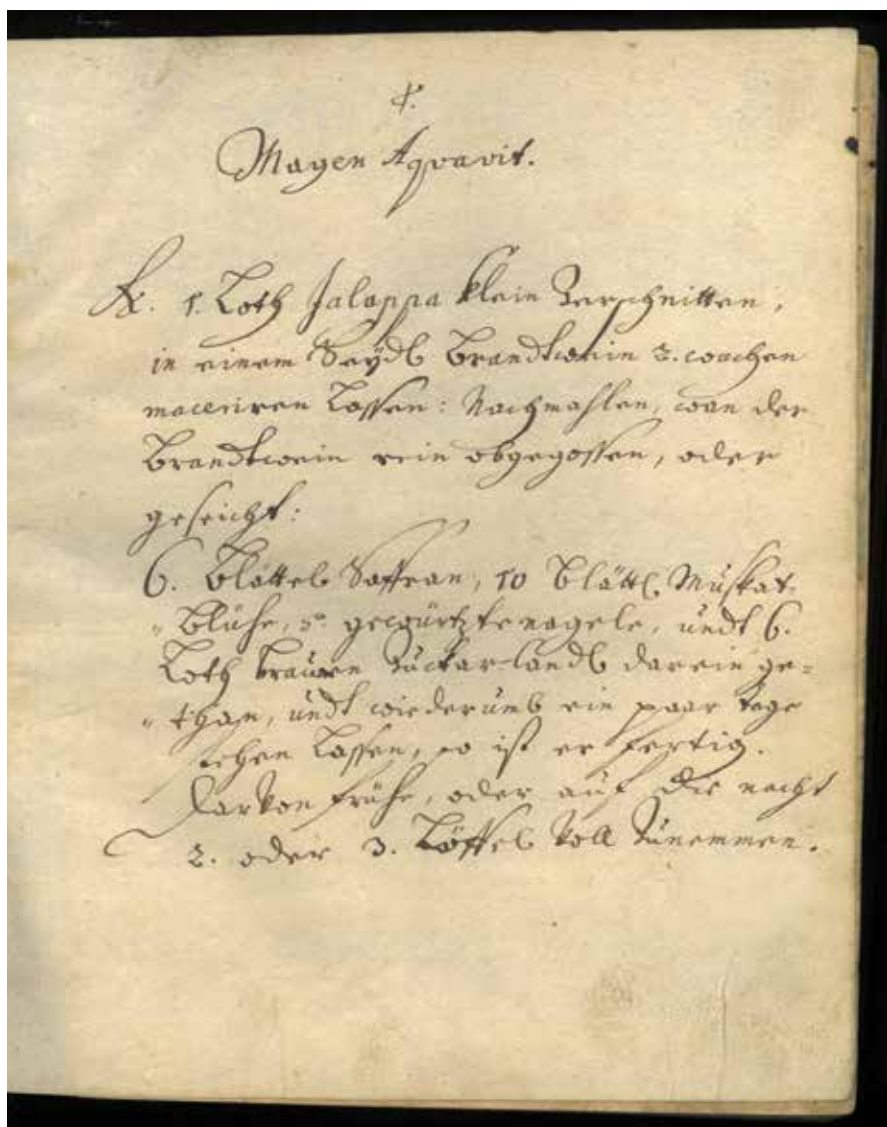
47/ Kreybich 1799, s. 174–204, 424–427, 451–453.

48/ Walter 1899, s. 139.

49/ Kreybich 1799, s. 195.

50/ Paudler 1891, s. 205: *Senger se v mládí vyučil lékárníkem, od roku 1731 jím byl v lipském klášteře, ale již roku 1734 se stal kazatelem v Bělé (tj. v augustiniánském klášteře v Bělé pod Bezdězem).*

51/ Kreybich 1799, s. 203, 213, 230, 238 (Walter 1899, s. 139 uvádí chybné jméno Fessel).

Obr. 12. Recept na výrobu žaludečního likéru v Lékopisu O. Gabelkovera (VMG v České Lípě, Aug. fond, sign. AG-664, str. za přední předsádkou).

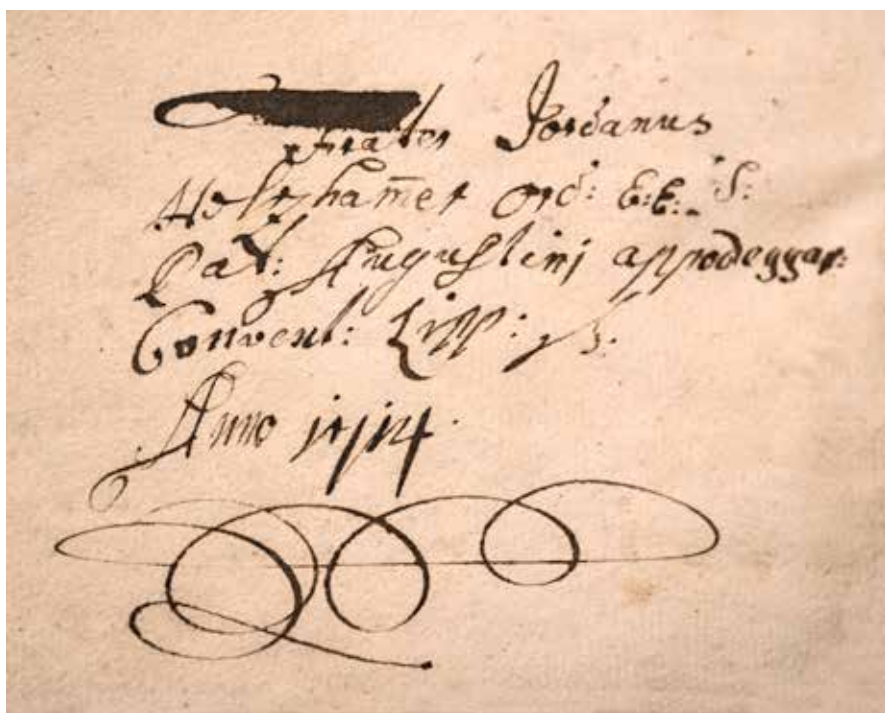
1754 bratr *Valerius Karl* a od roku 1760 poslední lékárník bratr *Florian Keyser* († 1799 v Ročově).^{52/}

Velice dobře zařízená a zásobená lékárna měla v té době velkou klientelu, zejména vrchnostenských úředníků a chirurgů ze Sloupu, Doks, České Kamenice, Horní Libchavy, Nového Zámku, Horní Police a Kamenického Šenova, ale i polních chirurgů různých vojenských regimentů, které byly rozmístěny v letech 1755–1759 během tzv. sedmileté války v České Lípě a jejím okolí. Jak již bylo zmíněno, to bylo trnem v oku městské lékárně, zvláště po vydání císařského patentu z roku 1750, který umožňoval okolobydlícím nakupovat v řádoých lékárnách. Tuto možnost však vzápětí po dvou letech omezil nový císařský patent z roku 1752. Pod nátlakem městského lékárníka *Antona Hofmanna*, purkmistra *Johanna Heinricha Großmanna* a dalších radních byla nucena klášterní lékárna v roce 1767 své brány pro veřejnost uzavřít.^{53/} Podle různých zmínek v klášterních účtech však lékárna nadále působila v omezené míře pro potřeby řádoých bratří.

52/ *Walter 1899, s. 139; Kreybich 1799, s. 247.*

53/ *Walter 1899, s. 139–144.*

Obr. 13. Přípis lékárníka J. Holzhammera v Lékopisu O. Gabelkovera (VMG v České Lípě, Aug. fond, sign. AG-664, vnitřní str. zadní předsádky).

54/ Narodil se 7. listopadu 1754 (SOA Litoměřice, Sbirka matrik, inv. č. 1096, MN Česká Lípa - děkanství 1743-1757, s. 430).

55/ SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 495, Trhová kniha (V) 1773-1789, fol. 445.

56/ Zimmermann 1918.

57/ Bartscht 1918.

58/ Dům měl v té době čp. 139, od roku 1836 nesl čp. 129. Dnes je v domě umístěna restaurace Moravanka.

59/ SOkA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 1009, JK Česká Lípa 1785-1787, fol. 6v.

60/ Walter 1899, s. 144.

61/ Zemřela 15. října 1800

(SOA Litoměřice, Sbirka matrik, inv. č. 1114, MZ Česká Lípa - děkanství 1787-1806, s. 163).

62/ SOA Litoměřice, Sbirka matrik, inv. č. 1146, MO Česká Lípa - august. fara 1787-1813, fol. 37.

63/ SOA Litoměřice, Sbirka matrik, inv. č. 4692, MZ Litoměřice 1806-1823, pag. 358.

Lékárna „U císaře Josefa II.“

Druhá městská lékárna vznikla z popudu lékárníka *Martina Peißela*, v té době 32letého,^{54/} který podal žádost o povolení c. k. krajskému úřadu v Litoměřicích. Císařské povolení bylo vydáno prostřednictvím c. k. krajského úřadu 12. března 1787 a bylo zapsáno do trhové knihy podle rozhodnutí městské rady z 30. března 1787.^{55/} Podle tohoto rozhodnutí bylo „na prosbu Martina Peißela povoleno zřídit v České Lípě druhou lékárnu proti jeho návrhu dodávat chudinskému institutu léky za poloviční cenu.“^{56/} Vznik jejího názvu byl sice vykládán na podkladě jakési vyfabulované pověsti,^{57/} ale faktem je, že název lékárny „Zum Kaiser Josef II.“ byl odvozen od jejího císařského povolení.

Nová lékárna byla zřízena v domě dnešního čp. 134 na jižní straně náměstí,^{58/} který byl v té době majetkem rodiny Tröbel, z níž pocházela první manželka Martina Peißela Theresia.^{59/} Zařízení lékárny bylo zčásti pořízeno koupí tehdy již nevyužívaných nádob a přístrojů z klášterní lékárny. Na základě souhlasu zemského gubernia je již v roce 1784 odkoupili Joseph Ullrich junior za 100 zlatých a strýc z matčiny strany lékárníka Peißela Wenzel Baumgarten za tutéž částku.^{60/}

V roce 1800 manželka lékárníka Peißela ve věku 42 let zemřela^{61/} a ten se již 12. ledna následujícího roku znovu oženil.^{62/} Jeho vyvolanou byla dvacetiletá dcera punčocháře Franze Gärtnera Margaretha. Nevíme, co se po letech přihodilo, ale faktem zůstává, že se Martin Peißel pravděpodobně dopustil nějakého přečinu, pro který byl vzat do vazby. Jeho manželka totiž s plnou mocí svého manžela postoupila 7. července 1814 lékárnu majiteli městské lékárny *Wenzelu Nentwichovi*. Z pozůstalostních akt vyplývá, že se Martin Peißel tehdy nalézal jako „Inquisit“ (tj. vyšetřovanec) v Litoměřicích a zde také 24. října 1814 jako „Sträfling in Frohnfesten“ (tj. trestanec ve věznici) zemřel na tuberkulózu.^{63/}

Wenzel Nentwich si ponechal druhou lékárnu pouze pět let, neboť ji 20. září 1819 prodal *Jakobu Wellovi*, tehdy šestatřicetiletému. Nutno upozornit, že tento Jakob Well není totožný se známým c. k. profesorem dějin přírody a dvorním lékárníkem ve Vídni Johannem Jakobem von Wellem (*1725 Praha–†1787 Vídeň), povýšeným císařovnou Marií Terezií do šlechtického stavu. Tímto omylem byl řazen ve starší literatuře mezi slavné českolipské rodáky!^{64/} Lékárník Jakob Well se oženil v roce 1823 s Theresií, dcerou dlouholetého (1794–1836) českolipského purkmistra Tobiasse Kellnera (1764–1836).^{65/} Poté začal provozovat lékárnu „U císaře Josefa II.“ v domě svého tchána, dnešního čp. 164 v jihozápadním koutě náměstí,^{66/} tedy na místě, kde je lékárna dodnes (obr. 14).

Jakob Well zemřel náhle 12. července 1833 během svého léčebného pobytu v Karlových Varech na mrtvici.^{67/} Zanechal dvě dcery. Karolinu, která se provdala roku 1853 za již zmíněného Friedricha Wilhelma Sekeru z Mnichova Hradiště, jenž již v roce 1844 (nebo 1846) převzal vedení lékárny „U zlatého jenorožce“, ale po několika letech se usadil jako samostatný lékárník v Lounech. Druhou byla Teresie, od roku 1854 manželka pozdějšího českolipského purkmistra (1867–1883) JUDr. Josefa Schönfelda. Lékárnu tak převzal do nájmu *Wenzel Metze*, původem z Českých Budějovic a švagr zemřelého Jakoba Wella, neboť jeho manželkou byla čtvrtá dcera Tobiasse Kellnera Monika.^{68/}

Majitelkami lékárny i domu dnešního čp. 164 byly stále obě Wellovy dcery - Karolina a Teresie. Ty prodaly dům s lékárnou 6. června 1840 *Antonu Zinkovi*, který měl do té doby v nájmu lékárnu v Novém Boru. Nebyl však pouze lékárníkem, ale byl také od roku 1852 představeným krajského lékárnického grémia v Litoměřicích a v roce 1858 byl zvolen českolipským purkmistrem. Jeho velké zásluhy o lékárnický stav i o město byly oceněny zlatým záslužným křížem s korunou. Jak už to tak bývá, nebyl jako purkmistr u všech měšťanů oblíben, jak dokazují dva originální rukopisné pamflety na jeho osobu.^{69/} Přesto v úřadu purkmistra vytrval až do své smrti 13. listopadu 1867.^{70/}

Obr. 14. Lékárna U císaře Josefa II. v domě čp. 164 na pohlednici F. Scheufflera z roku 1916 (VMG v České Lípě, Sbirka pohlednic, inv. č. ND-11047).

Obr. 15. Lékárník Eduard Klötzer v době okolo roku 1928 (sbírka T. Cidlíny).

64/ *Poprvé Sommer 1833*, s. 323, pak i *Watzel 1860*, s. 16.

65/ SOA Litoměřice, Sbirka matrik, inv. č. 1111, MO Česká Lípa - děkanství 1807-1843, s. 84.

66/ *Tehdy čp. 179, od roku 1836 čp. 160 a od roku 1914 čp. 164. SOKA Česká Lípa, AM Česká Lípa, inv. č. 1026, Soupis domů podle majitelů 1836, fol. 7v.*

67/ SOA Plzeň, Sbirka matrik, Karlovy Vary 026, Matrika zemřelých (MZ) 1794-1834, fol. 212v.

68/ *Elbel 1890*.

69/ *Anonym 1937*.

70/ SOA Litoměřice, Sbirka matrik, inv. č. 9559, MZ Česká Lípa - děkanství 1865-1892, pag. 63.

Obr. 16. Reklama lékárny U císaře Josefa v adresáři z roku 1913 (Adresář 1913, s. 40).

Obr. 17. Běžné vybavení tehdejších lékáren skleněnými a porcelánovými nádobami na reklamní fotografii sklárny Edmunda Finka z Mistrovic (sbírka J. Petržilka).

Anton Zink měl syna Josefa (1852–1888), který se stal také lékárníkem, nepřevzal však lékárnu po svém otci, nicméně dům tehdejšího čp. 160 zůstal v jeho majetku až do smrti. On sám byl lékárníkem v Praze v lékárně „U zlatého hada“ na dnešní Národní třídě.^{71/} Vedení lékárny „U císaře Josefa II.“ převzal tehdy pětadvacetiletý odpovědný správce *Julius Wolf*. Narodil se roku 1842 v Praze jako syn c. k. hejtmána pěšího regimentu. Je uveden v roce 1872 jako nájemce lékárny.^{72/} V roce 1875 se v České Lípě oženil s Johannou, dcerou tehdy již zemřelého českolipského obchodníka Franze Kutzera.^{73/} Spolu se svou manželkou zakoupili 31. října 1891 lékárnu i s domem poté, co bylo 8. března 1890 v pozemkové knize vymazáno poznamenání, že na základě kdysi uvedeného rozhodnutí krajského úřadu z roku 1787 je lékárnické oprávnění spojeno s vlastnictvím domu.^{74/}

Dlouho se však *Julius Wolf* z nabytého majetku a lékárny netěšil. Po půldruhém roce, 6. března 1893, zemřel na tuberkulózu plic.^{75/} Přestože dům patřil nadále rodině *Wolfův*, ve vedení lékárny se střídali magistři farmacie, kteří ji měli v nájmu. Prvním z nich byl po krátký čas *Raimund Friedrich*, po něm *Eduard Hocke* a od 1. ledna 1896 *Karl Löwe*. Po dvou a půl letech, od 1. července 1898, převzal provoz a zakoupil lékárnu *Mag. Pharm. Eduard Klötzer*, rodák z Aše (obr. 15). Téhož roku se také oženil s *Friedou Heinel* z *Klingenthalu* a spolu s manželkou zakoupili 19. listopadu 1901 celý dům, který pak zůstal v jejich držení až do doby německé okupace.^{76/} V domě též provozoval ordinaci praktického a drážního lékaře *Klötzerův* zeť *MUDr. Friedrich Wenzel*, absolvent lékařské fakulty v Praze.^{77/}

V roce 1913 nabízel *Eduard Klötzer* ve své lékárně nejen široký sortiment léků, ale také minerální vody, vřidelní soli, dětskou výživu značek *Nestle*, *Kufek*, *Teinhardt* a *Knorr*, posilující preparáty (*Bioglob*, *Biomalz*, *Somatose*, *Sanatogen* aj.), dále medicínální vína, čaj, rum, koňak, kakao, malinovou šťávu, sladový výtažek a pravý med (obr. 16, 17). Pro ústní hygienu *Odol*, *Kalodont*, ústní vody, zubní prášek a pasty, zubní kartáčky nejvyšší kvality. Dále obvazový materiál, irigátory, inhalační přístroje a teploměry. Součástí nabídky bylo i vyšetření moči na cukr a bílkoviny.^{78/} Jak dokládá reklama z roku 1925 (obr. 18), byla tehdy ještě lékárna vybavena některým zařízením, pocházejícím z původní klášterní lékárny, jako nádobami ze starověkého porcelánu a skleněnými dózami z mléčného skla zdobenými zlatem (obr. 19).^{79/}

71/ Zpráva 1888, s. 94.

72/ Anonym 1937 dle G. Nowack, *Geschichte des Leitmeritzer Apotheker-Kreis-Gremiums von 1833 bis 1896*.

73/ SOA Litoměřice, *Sbírka matrik*, inv. č. 1113, MO Česká Lípa - děkanství 1868–1885, pag. 121.

74/ Anonym 1937.

75/ SOA Litoměřice, *Sbírka matrik*, inv. č. 9560, MZ Česká Lípa - děkanství 1892–1928, pag. 7.

76/ Anonym 1937.

77/ Adresář 1924, s. 6; Adresář 1935, s. 182.

78/ Adresář 1913, s. 40.

79/ DLZ 1925, nestr. (reklama).

Lékárna pod zkráceným názvem „Josef-Apotheke“ fungovala i během německé okupace (obr. 20, 21).^{80/} Po válce došlo samozřejmě k jejímu znárodnění, jméno bylo změněno na „Lékárna u Josefa“ a lékárna byla začleněna do sítě státních lékáren. Inventurní soupis léčiv provedl k 1. červenci 1945 Ph.Mr. František Ježek. Tehdy ještě lékárna používala jako sklad místnost v domě čp. 132, kterou uvolnila 3. listopadu 1945 pro mlékárnu.^{81/} Tak se také, jako jediná z původních lékáren, udržela až do dnešní doby.

Nová lékárna

Ve 30. letech 20. století vznikla v České Lípě kromě dvou uvedených lékáren, tj. „Einhorn-Apotheke“ a „Josef-Apotheke“, ještě třetí. Někdy na přelomu 20. a 30. let minulého století byl dům čp. 747 v Hrnčířské ulici přestavěn a zvýšen o jedno patro. Poté tam sídlila nově otevřená lékárna pod názvem „Neue Apotheke“ (obr. 22), vedená Ph.Mr. K. Bažantem a vybavená nejmodernějším zařízením (obr. 23).^{82/} Po 2. světové

Obr. 18. Reklama lékárny U Josefa v jubilejním vydání novin Deutsche Leipae Zeitung z roku 1925 (sbírka autora).

Obr. 19. Porcelánové nádoby na mast z lékárny U Josefa z roku 1937 (sbírka J. Petržílka).

Obr. 20. Lahvička na baldriánové kapky z lékárny U Josefa z doby 2. světové války (sbírka M. Rádlá).

Obr. 21. Lahvička na léky z lékárny U Josefa z doby 2. světové války (sbírka M. Rádlá).

80/ Adresář firem 1939, s. 7.

81/ SOKA Česká Lípa, MěNV Česká Lípa, inv. č. 469, Konfiskace, přiděly, národní správy 1945–1957, karton 82, Lékárna u Josefa.

22

Obr. 22. Reklama na nejmodernější Novou lékárnu v adresáři z roku 1935 (Adresář 1935, s. XXV).

Obr. 23. Obálka Neue Apotheke Mr. Ph. K. Bažanta s reklamou na léky firmy BAYER (sbírka J. Petržílka).

Obr. 24. Domy na východní straně severního konce Hrnčířské ulice, uprostřed dům čp. 747, v němž sídlila před 2. světovou válkou Nová lékárna, snímek z doby okolo roku 1985 (Městský úřad Česká Lípa, archiv stavebního úřadu).

23

vé válce byla zrušena a v obchodních prostorech se usídlil obchod Klenoty – Hodiny (obr. 24). Dům byl zbořen v rámci asanace východní strany Hrnčířské (tehdy ještě Gottwaldovy) ulice v roce 1988.

Dnešní velká Česká Lípa má již okolo osmi lékáren (jejich počet se občas mění), ale pouze jediná navazuje na tradici někdejší „Josef-Apotheke“. Ta v roce 2023 oslavila 200. výročí svého působení na stejném místě, tj. v domě čp. 164 v jihozápadním rohu náměstí.

24

82/ Adresář 1935, s. 9, 20, reklama s. XXV; Adresář firem 1939, s. 6.

ARCHIVNÍ PRAMENY

Státní oblastní archiv (SOA) Litoměřice

Řád augustiniánů (ŘA) Česká Lípa

sign. Konvent-31, Catalogus Universalis Librorum Bibliothecae Lippensis Ord: FF: Eremit: S. P. Augustini (nedat.)

Sbírka matrik

inv. č. 1096, sign. L18/1, Matrika narozených (MN) Česká Lípa – děkanství 1743–1757

inv. č. 1099, sign. L18/4, Matrika oddaných (MO) Česká Lípa – děkanství 1743–1774

inv. č. 1100, sign. L18/5, Matrika oddaných (MO) Česká Lípa – děkanství 1807–1843

inv. č. 1111, sign. L18/16, Matrika oddaných (MO) Česká Lípa – děkanství 1807–1843

inv. č. 1113, sign. L18/18, Matrika oddaných (MO) Česká Lípa – děkanství 1868–1885

inv. č. 1114, sign. L18/19, Matrika zemřelých (MZ) Česká Lípa – děkanství 1787–1806

inv. č. 1116, sign. L18/21, Matrika zemřelých (MZ) Česká Lípa – děkanství 1836–1864

inv. č. 1146, sign. L19/1, Matrika oddaných (MO) Česká Lípa – august. fara 1787–1813

inv. č. 4692, sign. 98/47, Matrika zemřelých (MZ) Litoměřice 1806–1823

inv. č. 9559, sign. L18/42, Matrika zemřelých (MZ) Česká Lípa – děkanství 1865–1892

inv. č. 9560, sign. L18/44, Matrika zemřelých (MZ) Česká Lípa – děkanství 1892–1928

Státní oblastní archiv (SOA) Plzeň

Sbírka matrik

Karlovy Vary 026, Matrika zemřelých (MZ) 1794–1834

Státní okresní archiv (SOkA) Česká Lípa

Archiv města (AM) Česká Lípa

inv. č. 91, Purkmistrovský rejstřík (PR) 1576–1581

inv. č. 495, Trhová kniha (V) 1773–1789

inv. č. 1009, Josefský katastr (JK) pro město Česká Lípa 1785–1787

inv. č. 1026, Soupis domů podle majitelů a přehled číslování podle nařízení z roku 1836

inv. č. 2454, Doklady měšťanů, opatřené pečeti, předložené k žádostem o získání měšťanského práva

Městský národní výbor (MěNV) Česká Lípa

inv. č. 469, Konfiskace, přiděly, národní správy 1945–1957

Vlastivědné muzeum a galerie (VMG) v České Lípě

Knihovna muzea – Augustiniánský fond

sign. AG-328, AG-536, AG-664, AG-1768

EDICE PRAMENŮ

Ebelová I. a kol. 2005: Pamětní kniha města České Lípy 1461–1722. Libri civitatis I, Ústí nad Labem.

LITERATURA

Adresář 1899: Adressbuch der politischen Bezirkes Leipa mit Wohnungsanzeiger der Städte Leipa, Haida und Niemes, Leipa.

Adresář 1907: Adressbuch und Wohnungs-Anzeiger für die Städte B.-Leipa, Niemes und Haida, Tannwald.

Adresář 1913: Adressbuch für den politischen Bezirk B.-Leipa, B.-Leipa.

Adresář 1914: Häuser-Verzeichnis der Stadt B. Leipa, B. Leipa.

Adresář 1924: Adreßbuch für die politischen Bezirke B.-Leipa und Niemes, Warnsdorf.

Adresář 1935: Adreßbuch der Stadt u. d. Orte des Gerichtsbezirkes Böhm. Leipa, Böhm. Leipa.

Adresář firem 1939: Orientierungsbuch über die Geschäftswelt der Bezirke: Reichenberg, Friedland, Neustadt a.

T., Kratzau, Grottau, deutsch-Gabel, Gablonz a. N., Tannwald-Schumburg, Warnsdorf, Rumburg, Böhm.-Leipa, Schluckenau, Hainspach, Niemes, Haida, B.-Kamnitz, Zwickau, Dauba u. Umgebung, b. m.

- Anonym 1937: 150 Jahre „Josef-Apotheke“ in B. Leipa, Deutsche Leipaer Zeitung 88, č. 244 z 24. října 1937, s. 3 (autorem článku je zcela nepochybně městský archivář K. J. Bienert).
- Bartscht, J. 1918: Wie es zugging, daß die Leipaer „Kaiser Josef-Apotheke“ ihren Namen erhielt, MNEC 41, s. 23–27.
- DLZ 1925: Deutsche Leipaer Zeitung, Jubilejní vydání k 75. výročí tiskárny.
- Elbel, A. 1890: Kaiser Joseph-Apotheke, MNEC 13, s. 348–349.
- Gabriel, F. – Ebel, M. 2001a: Stavebně historický průzkum, Česká Lípa čp. 199, Česká Lípa (rkp. SHP).
- Gabriel, F. – Ebel, M. 2001b: Stavebně historický průzkum, Česká Lípa čp. 200, Česká Lípa (rkp. SHP).
- Hamann, J. 1877: Leipaer Adreßbuch, Česká Lípa.
- Hantschel, F. 1911: Heimatkunde des politischen Bezirkes B.-Leipa, B.-Leipa.
- Kalendář 1891: Leipaer Kalender für das Jahr 1891 verbunden mit Bezirks-Adressbuch, Leipa.
- Kreybich, P. 1799: Catalogus Patrum, ac Fratrum Ordinis Eremitici S. P. Augustini (rukopis), VMG v České Lípě, sbírka rukopisů, sign. RK-74, přír. č. 45093.
- Moráwek, C. 1883: Die Stadtapotheke in Böhmisch-Leipa 1614–1618, MNEC 6, s. 142–143.
- Panáček, J. 1999: K dějinám špitálu v České Lípě, Bezděz 8, s. 35–50.
- Panáček, J. 2013: Testament Georga Handsche z roku 1578, Bezděz 22, s. 353–366.
- Paudler, A. 1891: Aus Pachomius Kreybich´s Ordenschronik, MNEC 14, s. 203–208.
- Pešta, J. a kol. 2015: Česká Lípa, bývalý augustiniánský klášter, stavebněhistorický průzkum, Rožmitál pod Třemšínem (elaborát SHP).
- Smolka, J. – Vaculínová, M. 2010: Renesanční lékař Georg Handsch (1529–1578), Dějiny věd a techniky XLIII, s. 1–26.
- Sommer, J. G. 1833: Das Königreich Böhmen; statistisch-topographisch dargestellt I. Leitmeritz Kreis, Prag.
- Ullmann, A. 1880: Adress-Buch der Stadt Böhm.-Leipa, Česká Lípa.
- Večerek, B. – Taizich, J. 1979: Josef G. Mikan, Českolipsko literární III, s. 119–148.
- Walter, H. A. 1899: Die Leipaer Kloster-Apotheke, MNEC 22, s. 138–144.
- Watzel, C. 1860: Geschichte des Gymnasiums zu Böhm. Leipa, Böhm. Leipa.
- Willomitzer, J. N. 1883: Das Gotteshaus in Bensen, MNEC 6, s. 97–111.
- Zimmermann, K. von 1918: Zur Errichtung einer zweiten Apotheke in Leipa, MNEC 41, s. 128–129.
- Zprávy 1888: Neuere Nachrichten, MNEC 11, s. 91–94.

RESUMÉ

Geschichte der Apotheken in Česká Lípa (Böhmisch Leipa)

Jaroslav Panáček

Den Bedarf an Apothekendiensten kann man bereits im Zusammenhang mit der Existenz des Spitals des Zisterzienserklosters in Hradiště voraussetzen, das erstmals 1345 hier erwähnt wurde und bis zur Besetzung von Leipa durch die Hussiten im Jahr 1426 bestand, genauso wie später beim städtischen Spital des Hl. Laurentius nach 1586. Apotheker sind in Leipa seit dem Ende des dritten Viertels des 16. Jahrhunderts belegt, jedoch ist ihr genauer Standort nicht bekannt. Erst ab 1614 existierte eine Stadtapotheke, die später „Zum Goldenen Einhorn“ genannt wurde, im Haus Nr. 200 am Marktplatz. Nach längerer Zeit am Marktplatz fand sie schließlich ihren Sitz im heutigen Haus Nr. 88 an der Ecke der heutigen Straßen Jindřicha z Lipé und Masná. Dort bestand sie unter dem Namen „Zum Einhorn“ (Einhorn Apotheke) bis kurz nach dem Zweiten Weltkrieg, als sie aufgelöst wurde.

Die Gründung der Apotheke des Augustinerklosters im Jahr 1715 wurde vom Prior P. Leopold Pokorný initiiert. In ihrer Leistung wechselte sich eine Reihe von Apothekern und sie gewann eine große Klientel, insbesondere unter den herrschaftlichen Beamten und Chirurgen. Ihre Tätigkeit wurde durch ein kaiserliches Patent von 1752 eingeschränkt, und unter dem Druck der Stadtapotheke wurde sie 1767 für die Öffentlichkeit geschlossen.

Die zweite Stadtapotheke „Zum Kaiser Joseph II.“ entstand mit kaiserlicher Genehmigung auf Initiative des Apothe-

kers Martin Peißel im Jahr 1787 im Haus Nr. 134 an der Südseite des Marktplatzes. Für ihre Einrichtung wurden nicht mehr gebrauchte Gefäße und Geräte aus der Klosterapotheke verwendet. Nach 1823 wurde sie unter dem Apotheker Jakob Well in das heutige Haus Nr. 164 in der südwestlichen Ecke des Marktplatzes verlegt, wo sie sich bis heute befindet.

Seit Anfang der 1930er-Jahre gab es in der Stadt noch eine dritte Apotheke. Unter dem Namen „Neue Apotheke“ wurde sie von Ph. Mr. K. Bažant gegründet und mit modernster Ausstattung im Haus Nr. 747 in der Töpfergasse eingerichtet. Sie wurde kurz nach dem Zweiten Weltkrieg geschlossen.

Das heutige große Česká Lípa hat bereits etwa acht Apotheken (deren Anzahl schwankt manchmal), doch nur eine knüpft an die Tradition der einstigen „Joseph-Apotheke“ an. Diese feierte im Jahr 2023 ihr 200-jähriges Bestehen am selben Standort, nämlich im Haus Nr. 164 in der südwestlichen Ecke des Marktplatzes.

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Die älteste Erwähnung des Apothekers Gregorius in Leipa aus dem Jahr 1576, vierte Zeile von unten (Staatliches Kreisarchiv Česká Lípa, Archiv der Stadt Česká Lípa, Inv.-Nr. 91, PR 1576–1581, Fol. 3v).

Abb. 2. Angebot der Apotheke „Zum Einhorn“ des Apothekers J. V. Svoboda aus dem Jahr 1880 (Ullmann 1880, S. XXXI).

Abb. 3. Porzellantdose für Salbe mit einem Blechdeckel als Werbung der Apotheke „Zum Einhorn“ (Sammlung J. Petržílek).

Abb. 4. In den Jahren 1886–1897 befand sich die Apotheke „Zum Einhorn“ im heutigen Haus Nr. 192 (Sammlung J. Kratochvíl).

Abb. 5. Die Lange Gasse (heute Jindřicha z Lipé-Straße) mit der Apotheke „Zum Einhorn“ im Haus Nr. 88 auf einer Postkarte von F. Scheufler aus dem Jahr 1913 (Heimatkundlichesmuseum und Galerie in Česká Lípa, Postkartensammlung, Inv.-Nr. ND-11315).

Abb. 6. Sortiment der Apotheke „Zum Einhorn“ im Adressbuch von 1913 (Adressbuch 1913, S. 34).

Abb. 7. Etikett der Apotheke „Zum Einhorn“ aus der Zeit des Zweiten Weltkriegs (Sammlung M. Rádl).

Abb. 8. Titelseite der niederländischen Ausgabe des medizinischen Buches von Christoph Wirsung aus dem Jahr 1589 mit der Unterschrift von Paul Conopaeus aus dem Jahr 1625 (Heimatkundlichesmuseum und Galerie in Česká Lípa, Augustinerfonds, Sign. AG-328).

Abb. 9. Titelseite des Apothekenbuches von J. H. Cardilucius, veröffentlicht in Nürnberg im Jahr 1672 (Heimatkundlichesmuseum und Galerie in Česká Lípa, Augustinerfonds, Sign. AG-536).

Abb. 10. Titelseite des Arzneibuches von Oswald Gabelkover, veröffentlicht in Tübingen im Jahr 1596 (Heimatkundlichesmuseum und Galerie in Česká Lípa, Augustinerfonds, Sign. AG-664).

Abb. 11. Titelseite des Gartenbau-Buches von J. G. Schiele, veröffentlicht in Ulm im Jahr 1678 (Heimatkundlichesmuseum und Galerie in Česká Lípa, Augustinerfonds, Sign. AG-1768).

Abb. 12. Rezept zur Herstellung eines Magenlikörs aus dem Arzneibuch von O. Gabelkover (Heimatkundlichesmuseum und Galerie in Česká Lípa, Augustinerfonds, Sign. AG-664, Seite hinter dem vorderen Vorsatzblatt).

Abb. 13. Eintrag des Apothekers J. Holzhammer im Arzneibuch von O. Gabelkover (Heimatkundlichesmuseum und Galerie in Česká Lípa, Augustinerfonds, Sign. AG-664, Innenseite des hinteren Vorsatzblattes).

Abb. 14. Die Apotheke „Zum Kaiser Joseph II.“ im Haus Nr. 164 auf einer Postkarte von F. Scheufler aus dem Jahr 1916 (Heimatkundlichesmuseum und Galerie in Česká Lípa, Postkartensammlung, Inv.-Nr. ND-11047).

Abb. 15. Der Apotheker Eduard Klötzer um das Jahr 1928 (Sammlung T. Cidlina).

Abb. 16. Werbung der Apotheke „Zum Kaiser Joseph“ im Adressbuch von 1913 (Adressbuch 1913, S. 40).

Abb. 17. Gängige Ausstattung damaliger Apotheken mit Glas- und Porzellengefäßen auf einer Werbeaufnahme der Glasfabrik Edmund Fink in Meistersdorf (Sammlung J. Petržílek).

Abb. 18. Werbung der Joseph-Apotheke in der Jubiläumsausgabe der Deutschen Leipaer Zeitung aus dem Jahr 1925 (Sammlung des Autors).

- Abb. 19. Porzellandosen für Salbe aus der Joseph-Apotheke aus dem Jahr 1937 (Sammlung J. Petržílek).
- Abb. 20. Fläschchen für Baldriantropfen aus der Joseph-Apotheke aus der Zeit des Zweiten Weltkriegs (Sammlung M. Rádl).
- Abb. 21. Medikamentenfläschchen aus der Joseph-Apotheke aus der Zeit des Zweiten Weltkriegs (Sammlung M. Rádl).
- Abb. 22. Werbung für die modernste „Neue Apotheke“ im Adressbuch von 1935 (Adressbuch 1935, S. XXV).
- Abb. 23. Umschlag der Neuen Apotheke von Ph. Mr. K. Bažant mit einer Werbung für Medikamente der Firma BAYER (Sammlung J. Petržílek).
- Abb. 24. Häuser an der Ostseite am nördlichen Ende der Töpfergasse, in der Mitte das Haus Nr. 747, in dem sich vor dem Zweiten Weltkrieg die „Neue Apotheke“ befand, Aufnahme

Übersetzt von Petra Sochová

ČLÁNKY A STUDIE

Část přírodovědná

PROJEVY MLADÉHO VULKANISMU MEZI SLUNEČNOU A POLEVSKEM

IMPACTS OF LATE VOLCANIC ACTIVITY BETWEEN SLUNEČNÁ AND POLEVSKO

*Petr Mužák^A – Filip Dirigl^B – Pavla Růžičková^C
– Lenka Mrázová^C*

A: Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297/1, 470 01 Česká Lípa, muzak@muzeumcl.cz

B: Technická univerzita v Liberci, Fakulta přírodovědně-humanitní a pedagogická, Katedra geo-informatiky a didaktiky informatiky, Univerzitní náměstí 1410, 461 17, Liberec, filip.dirigl@tul.cz

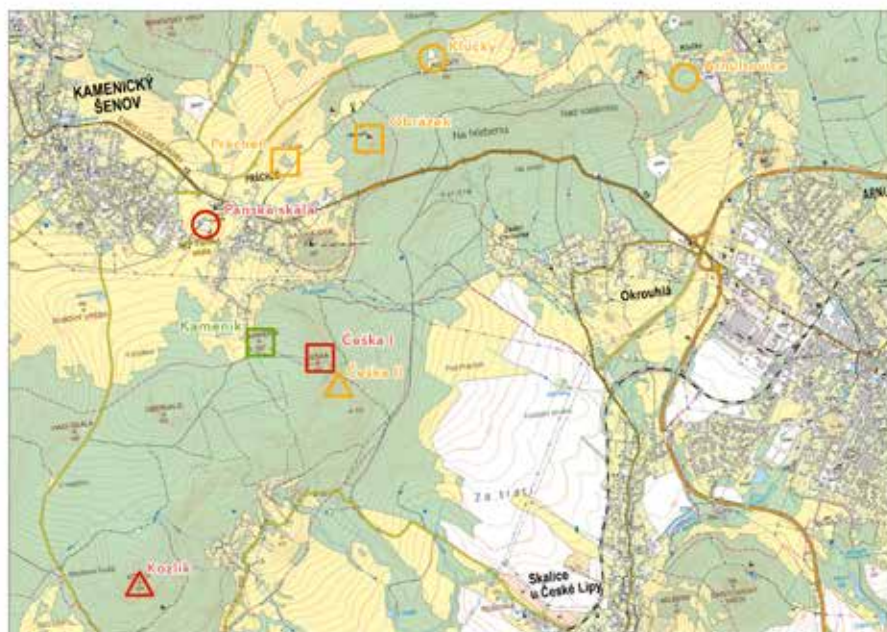
C: Geopark Ralsko, o.p.s., Mírová 121, 471 24 Mimoň

Oblast mezi Slunečnou, Práchní a Polevskem je budována sedimenty lužického vývoje a terciéreními vulkanity typickými pro České středohoří. Tyto vulkanity patří k mladým vyvřelinám neovulkanické oblasti, na rozhraní miocén-oligocén. Vlastní vulkanická tělesa mezi Slunečnou a Polevskem jsou tvořena příkrovy a sopouchy ležícími v podloží pyroklastik. Jedná se o velký souvislý příkrov původně spojený s Českým středohořím, který měl pravděpodobně několik přírodních drah. Geologicky zajímavé cíle jsou spojeny s historickou těžbou sloupcově odlučného bazaltu. Předmětné území je geoturisticky atraktivní díky zachování nejen geomorfologických prvků krajiny, ale i historických lomů a průzkumných důlních děl.

České středohoří, Verneřické středohoří, terciér, vulkanismus, geoturistika, Slunečná, Prácheň, Polevsko

The area between Slunečná, Prácheň and Polevsko is built by sediments of the Lusatian development and Tertiary volcanics typical for the Bohemian Central Highlands. These volcanics belong to the young igneous rocks of the neovolcanic area, at the Miocene-Oligocene boundary. The actual volcanic bodies between Slunečná and Polevsko are made up of nappes and diatremes lying in the bedrock of pyroclastics. It is a large continuous nappe originally associated with the Bohemian Central Highlands, which probably had several feeder paths. Geologically interesting targets are associated with the historical mining of columnarly separated basalt. The area in question is geotouristically attractive due to the preservation of not only the geomorphological elements of the landscape, but also the historic mining and exploration workings.

České středohoří, Verneřické středohoří, Tertiary, Volcanism, Geotourism, Slunečná, Prácheň, Polevsko

Mapa 1. Zkoumané lokality na Novoborsku v letech 2024–2025 (mapa F. Dirigl 2025).

Úvod

Zkoumané území mezi Slunečnou a Polevskem leží na hranici Českého středohoří a Lužických hor. Geomorfologicky je poměrně členité a můžeme ho rozdělit na dvě části. Jižním směrem od Slunečné a Nového Boru postupně přechází v Českolipskou kotlinu. Naopak ze Slunečné přes Prácheň až na Polevsko tvoří severovýchodní výběžek Českého středohoří a geomorfologicky vytváří výrazný výškový hřbet. Podle Demka (1987) území patří k Českému středohoří, podcelku Verneřického středohoří, okrsku Benešovského středohoří, podokrsku Kamenickošenovské vrchoviny, Prácheňské části. Nejnižším bodem v jižní až jihozápadní části zkoumaného území je Kozlík (595 m) a naopak nejvyšším je Obervald (642 m). Nejvyšším bodem hřbetu směřujícího od Panské skály (597 m) na Polevsko (Polevský vrch, 627 m) jsou Klučky (642 m). Lom v Arnultovicích (500 m) tvoří severovýchodní cíp zkoumaného území.

Mezi nejzajímavější lokality patří historický lom a průzkumná štola na Kozlíku, Kameník, Česká skála (nazývaná též Češka), národní přírodní památka (NPP) Panská skála nebo lomy Klučky a Arnultovice (mapa 1).

Práce autorů byla věnována dokumentaci historických lomů a projevům vulkanismu na příkladu sloupcové odlučnosti bazaltu, popisu geologických poměrů a genezi vulkanických těles, z archivních pramenů se věnovali historii, způsobům těžby a využití kamene.

Čedičové sloupce byly předmětem vyhledávacích průzkumů a to od 60. do 90. let 20. století (Hašlar & Čtyrkoký 1958, Kafka et al. 1966, 1969, Havelka et al. 1970, Cholava et al. 1973, Klícha & Kořán 1979, Bancíř et al. 1981 a Břízová et al. 1987). Hornina měla sloužit jako rigolový kámen pro meliorační účely a pro zahraniční export k budování opěrných mořských hrází a vlnolamů v Holandsku. Čedič byl v Holandsku používán celá desetiletí a sloužil zejména jako obklad hrází, které se stavěly kvůli vysoušení mořské hladiny za účelem získávání vysoce úrodné zemědělské půdy (Kafka

et al. 1966). Těžba sloupků zde probíhala již patrně od konce 19. století, původně byl kámen upravován na štěrk anebo dlažební kostky. To měl změnit vyhledávací průzkum, jehož účelem mělo být nalezení nových ložisek kvalitního sloupcového čediče určeného výhradně k exportu do Holandska a jako záhozového kamene do západního Německa (Kafka et al. 1969).

Těžba sloupků se z doby geologických průzkumů (mezi lety 1964–1968) soustředila hlavně do dvou těžeben v Soutěškách u Děčína a v Lísce u České Kamenice. Další vyhledávací průzkumy doporučovaly lokality blíže zájmovému území a to např. na Češce, u Slunečné, na Šenovském a Chotovickém vrchu (Kafka et al. 1969). Některé lokality byly již historicky těženy a tak se ověřovaly nové zásoby suroviny. Níže zmiňované patřily k těm hlavním.

Geologie a přehled dosavadních průzkumů

Českolipsko (okres Česká Lípa) je typické rovinatým terénem s pískovcovými útvary, ze kterého se občas zvedají různá návrší, kuželovitě či homolovitě kopce. Tento fenomén vychází z geologické minulosti mezozoika, terciéru a následné eroze. Na konci svrchní křídy se začala projevat alpinská orogeneze (vrásnění) a došlo k oživení starých a vytvoření nových zlomových struktur. Tyto zlomy mnohdy dosáhly poměrně velkých hloubek (průniky do svrchního zemského pláště) a došlo k otevření přírodních drah pro magmata. V Českém masivu vznikala hlavní vulkanická centra v oherském riftu a v labské tektono-vulkanické zóně (Chlupáč et al. 2002). Tato zóna je omezena směrem k našemu území lužickým zlomem. Ulrych & Pivec (1997) uvádějí, že vulkanická činnost se dá rozdělit do několika fází. V tomto případě se jedná o mladší fázi, která je považována za hlavní v rámci vulkanických projevů v Českém masivu (40–18 mil. let). Produkty této fáze byla nejčastěji povrchová a žilná tělesa, intruze a vulkanoklastika. Z hornin se vyskytují olivinické nefelinity, olivinické bazalty, trachybazalty, tefrity, fonolity a trachyty, tedy typické vyvřeliny Českolipska.

V širším okolí zkoumaného území prováděla své průzkumy celé řada autorů, níže uvádíme některé z nich. První, kdo vytvořil přehled o mladých terciérních vulkanitech, byl Reuss (1793), zároveň ve své práci popisuje i Panskou skálu. Jokély (1863) mapoval pro vídeňský geologický ústav (vytvořil mapu 1:144 000) a rozlišoval čediče, tufy a fonolity. Jeho práci zmiňovali Frič & Laube (1896) při sestavování mapy 1:200 000. U vulkanitů pouze rozlišovali čedič a fonolit. Wurm (1913) popisoval v kamenolomu nad Polevskem čedič obsahující minerál rhönit. Scheumann (1913) se zaměřil na lokalitu kóty 479 m u Arnultovic (Borská skalka). Popisoval sloupkovitou odlučnost čediče pronikajícího tufitickým materiálem. Na kontaktu čediče s tufy zaznamenal kuličkový rozpad a sledoval obsahy sopečného skla. Horninu označil za trachybazalt (alkalický čedič). Wurm (1916) mikroskopicky analyzoval a popsal vybrané vyvřeliny z Češky, z kóty 628 m jižně od Práchně a z Borské skalky. Horninu označil jako živcový čedič. Na Vyhliďce u Práchně (Kühlberg) určil nefelín a horninu pojmenoval jako nefelinický čedič. Shrbený (1960) ve své práci zpochybnil, že by hornina Na Vyhliďce obsahovala nefelín, podle něj patrně došlo k záměně s plagioklasem. Hibsč (1924) na přehledné mapě Českého středohoří vyznačil některé terciérní vulkanity a to fonolit, čedič a čedičové tufy. Senger (1929) popsal čedičovou horninu na Bildsteinu (dnes Obrázek) severovýchodně od Práchně a označil ji jako rhönitový čedič. Polák (1951) vytvořil stručnou zprávu o kamenolomu na Polevsku, uváděl makroskopický popis horniny, její odlučnost, použití kamene a odhad zásob.

Obr. 1. Lokalita Obrázek, výchoz olivinického čediče, leden 2025 (foto P. Mužák).

Shrbený (1960) vytvořil diplomovou práci o geologických poměrech území mezi Novým Borem a Krásným Polem, ve které popisuje petrografické poměry vulkanických hornin, všímá si tektonických poměrů území a stručně pojednává o surovinách. Kopecký (1962) mapoval na Polevsku pro generální geologickou mapu ČSR v měřítku 1:200 000 na mapový list Děčín a tvrdil, že ložisko je součástí rozsáhlého příkrovu čedičových hornin.

Čedič má v oblasti charakteristickou sloupcovou odlučnost, která vznikla při chladnutí a tuhnutí již nepohyblivé lávy (Mallet 1875, Iddings 1886). Při postupném smršťování lávového proudu docházelo k vytváření puklinové sítě. Vlastní rozpukání se dělo ve směru chladnutí, tedy od okraje směrem ke středu. Lávový proud nechládl všude stejnou rychlostí, a proto se pukliny směrem do středu měnily. Jednotlivé sloupky na sebe vzájemně působily (Aylin & DeGraff 1988). Výsledkem tohoto smršťování vznikly pravidelné sloupce, které jsou uloženy kolmo k proudu lávy. Pokud vidíme subhorizontální lávový proud, jsou sloupce svislé. Ve strmých žilách jsou vodorovné a v sopouchu mají radiální (vějířovité) uspořádání.

Obr. 2. Lokalita Obrázek, vzorek horniny s makroskopicky zřetelnou minerální asociací čedičového amfibolu, rhönitu (?), pyroxenu (augit) a alterovaného olivínu (iddingsit), leden 2025, rozměry 88 x 56 x 32 mm (foto V. Štěpánský).

Obr. 3. Pohled na stěnu bývalého lomu na Polevsku, lokalita Arnultovice, 60. léta 20. století (nezpracovaný materiál uložený v oddělení pracoviště nových dějin ve VMG v České Lípě).

Petrograficky jsou vesměs všechna tělesa téměř stejného složení, tvořená olivinickým čedičem, svrchní partie tvoří mladší efusi se sklovitým olivinickým čedičem a někdy olivinickým čedičem s rhönitem (Shrbený 1963). Hornina s rhönitem je nejmladší součástí tělesa např. lokalita Obrázek (obr. 1, odebraný vzorek horniny obr. 2) a historicky těžného lomu na Polevsku, lokalita Arnultovice (obr. 3). Z novodobých studií výbrusů čedičových hornin vyplynula jednotná klasifikace, nefelinicko-analcimický bazanit (Pauliš et al. 2020).

Metodika

Práce autorů je součástí Česko-německého projektu Virtuální muzeum: člověk – voda – kámen, který je realizován ve spolupráci Geoparku Ralska o. p. s. a Senckenberg Gesellschaft für Naturforschung – Senckenberg Museum für Naturkunde Görlitz v období 2024–2026. Cílem tohoto projektu je inovativní přístup v uchování a prezentaci kulturního dědictví založeného na přírodních zdrojích příhraničního regionu a zaměřuje se na digitalizaci dat moderními technologiemi. Autoři v tomto projektu mapují historickou i soudobou těžbu kamene na okrese Česká Lípa a současně dohledávají archivní materiály související s historií těžby, využitím kamene a jeho řemeslné a průmyslové tradice.

Na konkrétním příkladu těžby sloupcového čediče byly ve Státním okresním archivu (SOKA) Česká Lípa dohledány některé prvotní informace k historickým lomům mezi Slunečnou a Polevskem. Jednalo se převážně o kusé informace souvisejících s německými majiteli, následném poválečném znárodnění a konkrétní administrativou s povoláním těžby, rozšířením dobývacích prostorů, případně i schvalováním technologických postupů těžby.

V geofondu České geologické služby byly dohledány závěrečné práce ke geologickým průzkumům konkrétních ložisek a širšího zájmového území.

Popis lokalit je proveden po jednotlivých kapitolách v pořadí: tučně název lokality/kapitoly (využito také v příspěvku), dále obec, souřadnice GPS, nadmořská výška nebo vrcholová kóta, případně další užívané názvosloví a odkazy na obrázek.

V terénu byly zdokumentovány vybrané lokality a odebrány vzorky hornin, které mohou nyní sloužit pro další analýzy a jsou uloženy ve Vlastivědném muzeu a galerii v České Lípě (VMGCL). Fotodokumentaci v terénu prováděl P. Mužák, makrosnímky petrografických vzorků vytvořil V. Štěpánský (VMGCL), mapové podklady zpracoval F. Dirigl (Technická univerzita v Liberci).

Obr. 4. NPP Panská skála, pohled na zatopenou část původně vytěžené prostory a hlavní lomovou stěnu, březen 2024 (foto P. Mužák).

Panská skála

Kamenický Šenov, GPS 50.7696025N, 14.4845231E, kóta 597 m, názvosloví: Varhany, Čertovy varhany (obr. 4).

Patří mezi nejatraktivnější lokality sloupcové odlučnosti v zájmovém území. Výchoz z velké části podlehl těžbě kamene. Kdy se zde začalo těžit, není zcela jisté, ale v písemnostech Nordböhmischer Exkursions-Clubu (SOKA Česká Lípa) se zachoval dopis F. A. Palmeho se zmínkou o lámání kamene započatém pravděpodobně již v první polovině 19. století (Palme 1913). Na konci 19. století byly první snahy o záchranu Panské skály a vyhlášení její ochrany. Na pohlednici z roku 1903 (VMGCL, inv. č. ND-8564) je vidět stále aktivní těžba (obr. 5). V roce 1906 se podařilo Sdružení pro záchranu Panské skály domluvit na zastavení těžby hlavní stěny lomu, a to na dobu šesti let (Kühn 2010). Těžba pokračovala pouze v předpolí lomu do hloubky, kde nyní vidíme jezírko. Po uplynutí smlouvy v roce 1913 začala majitelka lomu Anna

Obr. 6. NPP Panská skála, odebraný vzorek horniny, leden 2025, rozměry 110 x 72 x 48 mm (foto V. Štěpánský).

Obr. 5. Celkový pohled na Panskou skálu a dělníky pracující v lomu, pohlednice z roku 1903 (VMG v České Lípě, inv. č. ND-8564).

Kasper-Meixner znovu těžil, ale téhož roku byla výnosem hejtmanství v Děčíně těžba zastavena a skála odkoupena (Zimmermann 1913). Vznikla tak vůbec první chráněná přírodní památka. Za války byla těžba krátce obnovena a teprve v roce 1953 se skála stala státním kulturním majetkem. Od roku 1992 patří mezi maloplošně zvláště chráněná území České republiky v kategorii národní přírodní památka (Kinský 1998).

Z reliktu skalního výchozu Panské skály vidíme, že sloupcová odlučnost má převážně svislý charakter a se vzdáleností od středu se sklání (pozorovatelné z okolí jezírka). Hibsč (1927) a Čichovský (1978) se domnívali, že se jedná o výplň sopouchu (vulkanický přírodní kanál, kterým magma stoupá směrem k povrchu). Kühn (2010) popsal, že se jedná o zbytek lávového proudu, případně povrchového výlevu. Z novodobých průzkumů Drahokoupila (2015) vyplývá, že míliřovité uspořádání značí, že se jedná o původní výplň sopouchu.

Obr. 7. Lokalita Kozlák, výchozy ve vrcholové části s charakteristickou sloupcovitou odlučností, ale i s výrazným příčně deskovitým rozpukáním, březen 2024 (foto. P. Mužák).

Stejně tak nepanovala shoda na petrografickém určení horniny. Hibsč (1927) a Roll (1967) určili horninu jako živcový čedič, Čichovský (1978) a Kinský (1998) jako nefelinický tefrit, Demek (1987) jako olivinický čedič a Cajz et al. (2000) jako nefelinický bazanit. V posledním případě by určení ukazovalo na podpovrchovou, mělce uloženou horninu (ložní žílu). Tyto jednotlivé druhy hornin se od sebe liší horotvornými minerály jako je augit, plagioklas, olivín či nefelín a dají se určit jen díky mikroskopickému analyzování. Vlastní odebraný vzorek horniny nebyl analyzován, ale vytváří jemnější afanitickou hmotu bez makroskopicky zřetelných vyrostlin minerálů (obr. 6), vizuálně se liší od hornin odebraných na lokalitách U Obrázku a v Arnultovicích. Panská skála byla radiometricky datována na 29,7 mil. let (Kinský 1998, Cajz et al. 2000).

Obr. 8. Lokalita Kozlík, dobývací prostor historické těžebny při úpatí vrchu, březen 2024 (foto P. Mužák).

Obr. 9. Lokalita Kozlík, pohled do průzkumné čedičové štoly, březen 2024 (foto P. Mužák).

Obr. 10. Lokalita Kozlík, vzorek jilu odebraný z poruchové zóny ve štole v lomu, leden 2025, rozměry 113 x 97 x 43 mm (foto V. Štěpánský).

Obr. 11. Lom Klučky, stěna vertikálně uložených sloupců čediče ve spodní etáži, duben 2024 (foto P. Mužák).

Kozlík

Slunečná, GPS 50.7441667N, 14.4785833E, kóta 595 m, názvosloví: Kozlí (obr. 7). Na Kozlíku je starý stěnový lom (obr. 8), který byl založen v letech 1928–1929 a v provozu byl do roku 1948–1949. Výroba se soustředila na štět a štěrk do betonu na silnici. Majitelem byl Adolf Blumrich z Horní Police. Po znárodnění byl jmenován národním správcem stavitel z Horní Police Alois Vahulka. Od roku 1949–1950 byl lom trvale opuštěn (Prokop 1966).

Hornina je masivní, sloupcově odlučná, sloupce šestiboké, 20–40 cm v průměru široké, dlouhé 80–120 cm, ve střední části jsou stěny vějířovitě uspořádané, po bocích šikmo ukloněné. V lomu byla vyražena na začátku 90. let 20. století průzkumná štola (obr. 9), která měla ověřit zásoby čediče přibližně do úrovně kóty 520 m. To byla stanovená úroveň případného dobývacího prostoru pro zachování panoráma vrchu Kozlík.

Shrbený (1963) předpokládal, že Slunečná je součástí původně souvislého příkrovu, který byl vlivem denudace rozdělen na několik samostatných vulkanických těles. Bancíř et al. (1981) se ztotožňoval se závěry Shrbeného. Z průzkumů Břízové et al. (1987) vyplývá, že lokalita představuje samostatné efuzivní těleso s přírodní dráhou (diatrémou), v rámci vrtů byla zastížena i vulkanická brekcie. Přírodní dráhu potvrzují nejen geomorfologické znaky, ale i různé směry sloupcově odlučného čediče. V okolí jsou zřetelné samostatné hřbety a na nich několik izolovaných skalek. Sloupcovitá odlučnost naznačuje několik lávových proudů od centra kopce všemi směry. Častá je radiální orientace sloupců. Ve štole je sloupcový čedič pouze na začátku a dále se mění v blokový (až deskovitý). V lomu je pozorovatelných několik lávových proudů nad sebou. Ve štole jsou viditelné poruchové zóny, které jsou vyplněny jílem (obr. 10). Tyto poruchy patrně představují dozvuky vulkanické činnosti.

Klučky

Prysk, GPS 50.7806500N, 14.5087333E, kóta 642 m (obr. 11).

Mezi Práchní a Polevskem se nachází dvouetážový lom, který byl založen v letech 1958–1959. Těžbu zde prováděl Severočeský průmysl kamene Liberec. Po reorganizaci podniku v roce 1966 Českomoravský průmysl kamene, n. p. Hradec Králové, závod Liberec (Prokop 1967).

Vlastní těleso lomu je budováno olivinickým čedičem, který vystupuje z podloží poměrně mocných pyroklastik (tufy jsou po celém obvodu čediče). V lomu jsou patrné dva, Kühn (2006) uvádí až tři, odlišné lávové příkrovy. Svrchní příkrov je tvořený

Obr. 12. Lom Klučky, sloupcově odlučný čedič postižený zvětráváním mající bobový rozpad, tzv. Sonnenbrand, viditelný v detailu na odštipnuté hornině, leden 2025 (foto P. Mužák).

Obr. 13. Pohled do lomu na Polevsku, lokalita Arnultovice, březen 2025 (foto P. Mužák).

Obr. 14. Lokalita Arnultovice, vzorek odebrané horniny z jihozápadní strany lomové stěny, leden 2025, rozměry 76 x 78 x 33 mm (foto V. Štěpánský).

sloupcově odlučným analcimovým bazanitem a spodní je deskovitě až blokově odlučný bazanit. Oba dva jsou od sebe odděleny polohou pyroklastik (Prokop 1967). Sloupce mají převážně vertikální uspořádání, jsou šestiboké, 30–40 cm v průměru. Čedič je místy postižený navětráním (obr. 12), tzv. typ Sonnenbrand (bobový rozpad).

Vytěžený kámen sloužil jako drcené kamenivo pro silniční a železniční infrastrukturu, dále se zde vyráběl regulační kámen pro zahraniční export do západního i východního Německa a pro meliorační účely zpevnění hrází (Prokop 1967).

Arnultovice

Polevsko, GPS 50.7795183N, 14.5360697E, 500 m n. m. (obr. 13).

Lom byl založen mezi lety 1910–1911 a těžba probíhala i během okupace v letech 1938–1945. Během války provádělo těžbu město Nový Bor, po osvobození p. Schullak, před ním to byl p. Raschke, po znárodnění roku 1948 byl lom ve správě MNV Polevsko a od roku 1949 u ONV Nový Bor, v roce 1951 převzal těžbu podnik Česko-

Obr. 15. Lokalita Češka, skalní výchozy na sv. svahu, leden 2025 (foto P. Mužák).

slovenské státní silnice a od roku 1958 Severočeský průmysl kamene Liberec (Hašlar et al. 1958). Vyráběl se zde hlavně štěrk a během 2. světové války i dlažební kostky.

Vlastní ložisko je tvořeno efuzivním čedičovým tělesem prorážející tufy a tufity (Hašlar et al. 1958), které se uložily na slínitých sedimentech coniackého stáří. Podle Shrbného (1963) se jedná o mladší sopouch tvořený olivinickým čedičem s rhönitem, jenž prostoupil původně rozsáhlým příkrovem, který se vytvořil mezi Práchní a Polevskem. Má charakteristickou pěti- až šestibokou sloupcovou odlučnost, v průměru 20–30 cm širokých sloupců, mající nejčastěji vějířovité uspořádání.

Z jihozápadní lomové stěny byl odebrán vzorek masivní černé horniny olivinického čediče (obr. 14), kde jsou makroskopicky zřetelné minerály olivínu, a to v různém stupni sekundární přeměny a dále drobné výplně patřící některému ze zástupců foidů, např. analcimu či nefelinu. Pod mikroskopem jsou vidět ještě drobné černé výrostlice pyroxenů nebo augitu.

Obr. 16. Lokalita Češka, částečný pohled na skalní výchoz s několika směry úklonů sloupcově odlučného čediče, leden 2025 (foto P. Mužák).

Obr. 17. Lokalita Češka, detail polohy vulkanické brekcie se zaoblenými úlomky pevného bazaltoidu, štola II, leden 2025 (foto P. Mužák).

Obr. 18. Lokalita Češka, epiklastický materiál pevného bazaltoidu z polohy vulkanické brekcie, rozměry 47 x 34, 48 x 48, 87 x 56 mm, štola II, leden 2025 (foto v. Štěpánský).

Obr. 19. Lokalita Češka, štola I založená pod skalním převisem v suťovém kuželi při úpatí výchozu, březen 2024 (foto P. Mužák).

Obr. 20. Lokalita Češka, štola II založená ve stráni těsně pod vrcholem výchozu, březen 2024 (foto P. Mužák).

Češka

Slunečná, GPS 50.7604333N, 14.4975500E, 50.7596333N, 14.4973833E, kóta 629 m, názvosloví: Česká skála, Češka (obr. 15).

Okolí Češky má charakter rozsáhlého čedičového příkrovu (Cholava et al. 1973), který lze přibližně ohraničit územím mezi Slunečnou a Práchní. Skalní výchozy mají charakteristickou sloupcovitou odlučnost, u které lze pozorovat několik směrů (obr. 16). Ve východní části je úklon sloupců k JV a v západní části směrem na SZ. Na několika místech je pozorovatelná nepravidelná deskovitá odlučnost, např. v průzkumných štolách. Podle průzkumných děl uvádí Kafka (1969) dva odlišné typy čedičových hornin, které tvoří výplň diatrémy (přívodní vulkanický kanál). V centrální

Obr. 21. Průzkumné ložisko Kameník, výchozy vulkanitu, leden 2025 (foto P. Mužák).

části a severně se jedná o olivinický čedič (mikroskopicky analyzován jako olivinický analcimový bazanit). Druhým typem horniny jsou tufové aglomeráty s kulovým materiálem pevného bazaltoidu (obr. 17, 18) svědčící o přítomnosti vulkanické brekcie.

Průzkumné práce na ložisku započaly v roce 1971 a dokončeny byly v roce 1973 (Cholava et al. 1973). V roce 1973 byly Geoindustrií, n. p. vyraženy dvě průzkumné štoly (obr. 19, 20) za účelem ověření rozsahu a kvality sloupkovitě odlučné facie. Obě štoly dosahují přibližně 50 m na délku a k jejich ukončení došlo na základě nerovnoměrného vývoje sloupcové odlučnosti horniny, která má v zadních částech spíše deskovitý charakter.

Obr. 22. Průzkumné ložisko Kameník, detail deskovitého rozpadu čediče, leden 2025 (foto P. Mužák).

Kameník

Kamenický Šenov, GPS 50.7616000N, 14.4912833E, kóta 622 m (obr. 21).

Vrch navazuje východním směrem na Češku a geomorfologicky vytváří výrazný hřbet bazanitové horniny s příkrovovou stavbou. Podle Bancíře et al. (1981) jsou zde dva samostatné příkrovy. Viditelný svrchní vnímáme jako denudační relikt pokračování Češky. Horninu tvoří sklovitý bazanit s phillipsitem, analcimem a vyrostlicemi augitu a olivínu. Skalní výchoz má nepravidelnou sloupcovitou odlučnost. Skládá se ze strmých až vertikálních sloupců potvrzujících plochou efusi. Na severní straně se při úpatí vrchu nacházejí balvany s deskovitou odlučností (obr. 22). Podle geologických průzkumů (Bancíř et al. 1981) došlo k výstupu tělesa podle nějaké trhliny směru V–Z a přírodní dráha magmatu byla pravděpodobně až na Češce.

Závěr

Území mezi Slunečnou a Polevskem má poměrně složité geologické poměry. Díky intenzivnímu tektonickému vývoji na konci svrchní křídly a s pokračováním v třetihorách, se v období miocén–oligocén začala projevovat vulkanická činnost. Hovoříme o neoidním vulkanismu, díky kterému vzniklo seskupením jednotlivých těles území Českého středohoří a Nového Boru. Ačkoliv se nacházíme vcelku daleko od hlavního centra sopečné činnosti, projevy různých forem vulkanitů přispěly ke vzniku zajímavého georeliéfu. Z výše uvedených lokalit vyplývá, že zde najdeme intruze vytvářející žilné výlevy nefelinicko-analcimického bazanitu. Díky působení eroze najdeme výplně přírodních drah (sopouchů), a to jak lávové, tak i brekciové (diatréma) a obnažená podpovrchová tělesa lávových příkrovů. Všechny tyto formy musely prorazit akumulacemi explozivních produktů, pyroklastiky, které jsou často zjilovatělé. Díky vysokému stupni denudace se dozvídáme, že na starším podkladě pyroklastik najdeme efuze tvořené převážně olivinickým čedičem. Ve většině případů byly odebrány vzorky hornin s afanitickou hmotou (minerální částice nelze makroskopicky rozlišit).

Charakteristickým znakem, společným pro celé zájmové území, je sloupcová odlučnost, která byla předmětem těžby a vyhledávacích průzkumů od 19. až po 20. století. Vznikla tak řada historických lomů Panská skála, Polevsko, Klučky, Kozlík i zachovalých průzkumných štol na Kozlíku a Češce. Tato místa jsou dokladem rozsáhlých průzkumů a historické těžby, jejímž účelem bylo získávání kvalitního materiálu pro místní potřeby drceného kameniva. Kdyby se však naplnily scénáře geologických průzkumů z minulosti, byl materiál artiklem také zahraničního exportu pro budování opěrných mořských hrází. Kvalita sloupcové odlučnosti je na jednotlivých lokalitách různá a jak bylo ověřeno průzkumnými štolami, směrem do masivu klesá a často přechází v deskovitou odlučnost. Mnoho partií je také poškozeno tzv. bobovým rozpadem, zejména na hřbetu z Práchně směrem na Klučky. Z výše uvedeného vnímáme všechny zkoumané lokality jako geologicky významné a doporučujeme jako geoturetsky zajímavé.

Poděkování

Autoři by rádi poděkovali Mgr. Michalu Rádlovi (SOKA Česká Lípa) za umožnění studia a poskytnutí informací z archiválií a Vladimíru Štěpánskému (VMGCL) za fotodokumentaci odebraného petrografického materiálu. Tento příspěvek byl vytvořen v rámci projektu Vitruální muzeum: člověk – voda – kámen, programu Interreg Česko – Sasko 2021–2027, registrační číslo: 100688829.

LITERATURA

- Aydin A. & DeGraff J. M. 1988: Evolution of Polygonal Fracture Patterns in Lava Flows. *Science* **239**: 471–476.
- Bancíř J., Bárta J., Klícha J., Kořán J., Kroneš J., Mág M. & Zoubková M. 1981: *Závěrečná zpráva úkolu Slunečná-Kameník. Vyhledávací průzkum-kámen*. Msc. Depon. In Geindustria, závod Dubí (1), GF P036463, 40 pp.
- Břízová M., Hladík S., Kopecký P., Kořán J., Kroneš J., Mlejnek M. & Mág M. 1987: *Zpráva úkolu Slunečná-Kozlí. Surovina: kámen. Etapa průzkumu: předběžná + podrobná. Stav ke dni: 30. 6. 1987*. Msc. Depon. In Geindustria, závod Dubí (1), GF FZ006181, 32 pp.
- Cajz V., Goth K. & Suhr P. 2000: Tertiäre Maare rund um den Egergraben. In: NEUFFER, F. O. & H. LUTZ: Exkursionsführer Internationale Maartagung Daun/Vulkaneifel. *Mainzer Naturwissenschaftliches Archiv, Beiheft 24*: 53–84.
- Čichovský L. 1978: *Inventarizační průzkum geologický*. Msc. Depon. In Správa Chráněné krajinné oblasti České středohoří, Litoměřice, 4 pp.
- Demek J. (ed.) 1987: *Hory a nížiny. Zeměpisný lexikon ČSR*. Academia, Praha, 584 pp.
- Drahokoupil K. 2015: *Geometrie a vznik odlučnosti vybraných vulkanitů*. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Přírodovědná fakulta, Úst. Geol. Věd., Brno, 56 pp.
- Frič A. & Laube G. 1896: *Geologická mapa Čech. Sekce II. Okolí Teplic až k Liberci*. Archiv pro přírodovědecké prozkoumání Čech, Praha, sv. X., č. 1.
- Hašlar O. & Čtyrkoký V. 1958: *Průzkum čediče - 1958 - Polevsko. Stav ke dni 14. 12. 1958*. Msc. Depon. In Geologický průzkum, Praha, GF FZ002974, 16 pp.
- Havelka V., Klícha J. & Kříž L. 1970: *Slunečná - surovina: kámen*. Msc. Depon. In Geindustria, Praha, GF FZ005046, 35 pp.
- Hibsch J. E. 1924: *Geologische Karte des Böhmisches Mittelgebirges und der angrenzenden Gebiete, umfassend die Bezirke Tetschen, Aussig u. Leitmeritz. 1:100 000*. Tetschen a. d. Elbe.
- Hibsch J. E. 1927: *Geologická mapa okolí Č. Kamenice, 1:25 000*. Státní geologický ústav ČSR, Praha.
- Chlupáč I., Brzobohatý R., Kovanda J. & Stránil Z. 2002: *Geologická minulost České republiky*. Vyd. 1., Academia, Praha, 436 pp.
- Cholava J., Gloeckner P., Hubáček J., Kavka J., Klícha J., Kořán J., Kroneš J. & Morvicová L. 1973: *Čečka; surovina: bazanit*. Msc. Depon. In Geindustria, závod Dubí (1), GF FZ005348, 42 pp.
- Iddings J. P. 1886: Columnar structure in the igneous rocks of orange Mountain, N. J. *American Journal of Science* **131**: 321–330.
- Jekély J. 1863: *Handkolorierte geologische Spezialkarte von Böhmen 1:144 000. N.3. Umgebung von Reichenberg (und Böhm. Leipa)*. K. k. geologische Reichsanstalt Wien.
- Kafka J., Klícha J., Kříž L., Lang F., Michalíčková V., Šimůnek J. & Švec J. 1966: *Prácheň, surovina: sloupkující čedič*. Msc. Depon. In Geologický průzkum, Praha, GF P019576, 35 pp.
- Kafka J., Klícha J., Kříž L., Michalíčková V., Stehlík, J. & Šimůnek J. 1969: *Děčínsko. Surovina: Sloupkový čedič*. Msc. Depon. In Geindustria, Praha, GF P022176, 45 pp.
- Kinský J. 1998: Národní přírodní památka Panská skála. *Jizerské a Lužické hory* **3/5-6**: 24.
- Klícha J. & Kořán J. 1979: *Polevsko II. Surovina: kámen*. Msc. Depon. In Geindustria, Praha, GF FZ005674, 38 pp.
- Kopecký L. 1963: *Vysvětlivky k přehledné geologické mapě ČSSR 1:200 000 list Děčín M-33-14*. Československá akademie věd, Ústřední ústav geologie, Praha.
- Kühn P. 2006: *Geologické zajímavosti Libereckého kraje*. Liberecký kraj, 120 pp.
- Kühn P. 2010: Panská skála u Kamenického Šenova. *Bezděz* **19**: 61–91.
- Mallet R. 1875: Origin and mechanism of production of prismatic (or Columnar) structure in basalt. *Philosophical Magazine* **4**: 122–135, 201–226.
- Palme F. A. 1913: *Pisemné sdělení 11. 4. 1913 prof. Dresslerovi*. Msc. Depon. In Státní okresní archiv Česká Lípa, fond Exkursions-Klub, inv. č. (163)/68.
- Pauliš P., Hrůzek L., Janeček O., Sejkora J., Dolníček Z., Vrtiška L., Malíková R., Pour O. & Fediuk F. 2020: Faujasit - Na a doprovodná zeolitová mineralizace z lokality Klučky u Polevska v Lužických horách (Česká republika). *Bulletin Mineralogie Petrologie* **28/2**: 417–436.

- Polák A. 1951: *Zpráva o prohlídce některých lomů v oblasti Krajské silniční služby – ústředí v Liberci*. Msc. Depon. In Státní geologický ústav Československé republiky, Praha, CGS P003454/1951, 14 pp.
- Prokop F. 1966: *Inventarisace ložisek stavebních nerostných surovin. List mapy 1:50 000, M - 33 - 41 - D (Česká Kamenice)*. Msc. Depon. In GEOFOND ČR, Praha, GF P121007, 4 pp.
- Prokop F. 1967: *Inventarisace ložisek stavebních nerostných surovin. List mapy 1:50 000, M - 33 - 42 - C (Česká Lípa)*. Msc. Depon. In GEOFOND ČR, Praha, GF P121010, 3 pp.
- Reuss F. A. 1793: *Mineralogische Geographie von Böhmen. 1. Bd. Leutmeritzer Kreis, Dresden*, 406 pp.
- Roll F. 1967: *Česká Kamenice a okolí*. Jednotný klub pracujících ROH, Česká Kamenice, 77 pp.
- Senger A. 1929: *Rhönit – Basalt vom Bildstein bei Parchen*. Firgenwald, 2., Reichenberg, 54–56.
- Shrbený O. 1960: *Geologické a petrografické poměry území mezi Novým Borem a Krásným Polem v severních Čechách*. Msc. Depon. In Přírodovědecká fakulta University Karlovy, Praha, GF P011468, 144 pp.
- Shrbený O. 1963: *Geologické a petrografické poměry třetihorních vyvřelin severně od Nového Boru. Sborník geologických věd G/2*: 121–138.
- Ulrych J. & Pivec E. 1997: Age-relating contrasting alkaline volcanic series in North Bohemia. *Chemie der Erde, Jena*, **57/4**: 311–336.
- Wurm F. 1913: *Rhönit in einigen Basalten der Böhm. Leipaer Umgebung*. Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt, Wien: 58–61.
- Wurm F. 1916: *Beiträge zur Kenntnis der Eruptivgesteine der Böhm. Leipaer Umgebung*. separat – Abdruck aus den Verhandlungen der k. k. geologischen Reichsanstalt, Wien, 305–313.
- Zimmermann K. v. 1913: *Der Naturschutz und die Steinbrüche*. Mitteilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs 36, Česká Lípa: 207–221.

Citace k mapové příloze:

- ČUZK, 2016. Digitální model reliéfu České republiky 5. generace. [WMS]. 30. 6. 2016 [29. 1. 2025]. Dostupné z: 1url.cz/71bDt
- VÚV TGM, 2006. DIBAVOD - A03 vodní tok (hrubé úseky). [Shapefile]. 6. 4. 2006 [29. 1. 2025]. Dostupné z: <http://1url.cz/2XAf>
- ESRI and other contributors, 2011. Light Gray base. [web map]. 2. 9. 2011 [29. 1. 2025]. Dostupné z: <https://1url.cz/r1bDo>

RESUMÉ

Erscheinungsformen des jungen Vulkanismus zwischen Slunečná und Polevsko

Petr Mužák – Filip Dirigl – Pavla Růžičková – Lenka Mrázová

Zwischen Slunečná und Prácheň gibt es Aufschlüsse von Neovulkaniten, die sich durch säulenförmige Absonderungen auszeichnen. Dabei handelt es sich um Körper aus effusiven nephelinanalytischen Basaniten und Olivinbasalten, die Tuffe und Tuffagglomerate durchdrungen haben. Es entstanden hier Intrusionen, die Erzgangergüsse, Lava- und Brekzienversorgungspfade sowie freiliegende Untergrundschichten erzeugten. Die Manifestationen dieses neoiden Vulkanismus stammen aus dem Miozän-Oligozän. Die charakteristische Säulenabsonderung war bereits im 19. und 20. Jahrhundert Gegenstand von Erkundungen und Bergbau. Das gewonnene Gestein wurde als Schotter, aber auch für die Herstellung von Kopfsteinpflaster verwendet. Der hochwertige Rohstoff war für den Export nach Holland und Deutschland bestimmt, vor allem als Füllstein für den Bau von Staudämmen und Wellenbrechern. Zu den Standorten, an denen bis in die 1960er/1970er Jahre hinein Stein abgebaut wurde, gehören Panská skála, Kozlík, Klučky und Arnultovice. Aus den 1980er Jahren sind Forschungsstollen von geologischen Untersuchungen erhalten, und zwar in Kozlík und Češka. Die Lokalitäten sind geologisch und geografisch interessant.

ABBILDUNGEN

Karte 1. Erkundete Standorte in Novoborsko in den Jahren 2024–2025 (Zeichnung F. Dirigl 2025).

Abb. 1. Standort Obrázek, Aufschluss von Olivin-Basalt, Januar 2025 (Foto P. Mužák).

Abb. 2. Standort Obrázek, eine Gesteinsprobe mit makroskopisch eindeutiger Mineralasoziation von Basaltamphibol, Rhönit?, Pyroxen (Augit) und alteriertem Olivin (Iddingsit), Größe 88 x 56 x 32 mm, Fund Januar 2025 (Foto V. Štěpánský).

Abb. 3. Blick auf die Mauer eines ehemaligen Steinbruchs in Polevsko, Standort Arnultovice, 60er Jahre des 20. Jahrhunderts (unverarbeitetes Material, das in der historischen Abteilung der VMG in Česká Lípa gelagert ist, Arbeitsplatz der neuen Geschichte).

Abb. 4. NPP Panská skála, Blick auf den überfluteten Teil des ursprünglichen Abbaugebietes und die Hauptsteinbruchwand, März 2024 (Foto P. Mužák).

Abb. 5. Gesamtansicht von Panská skála und den Arbeitern im Steinbruch, Postkarte aus dem Jahr 1903 (VMG v České Lípě, inv. Nr. ND-8564).

Abb. 6. NPP Panská skála, gesteinsprobe, Größe 110 x 72 x 48 mm, Fund Januar 2025 (Foto V. Štěpánský).

Abb. 7. Standort Kozlík, aufschlüsse im oberen Teil mit charakteristischer Säulenabsonderung, aber mit ausgeprägten quer plattenartigen Klüften, März 2024 (Foto P. Mužák).

Abb. 8. Standort Kozlík, abbaugbiet des historischen Bergbaustandorts am Fuße des Hügels, März 2024 (Foto P. Mužák).

Abb. 9. Standort Kozlík, Blick in den Erkundungsbasaltstollen, März 2024 (Foto P. Mužák).

Abb. 10. Standort Kozlík, tonprobe aus der Störungszone im Stollen des Steinbruchs, Größe 113 x 97 x 43 mm, Januar 2025 (Foto V. Štěpánský).

Abb. 11. Steinbruch Klučky, Wand aus vertikal aufgestellten Basaltsäulen in der unteren Etage des Steinbruch, April 2024 (Foto P. Mužák).

Abb. 12. Steinbruch Klučky, Säulenabgesonderter Basalt, der von Verwitterung betroffen ist und einen Bohnenzerfall sog. „Sonnenbrand“ aufweist, im Detail auf abgebrochenem Gestein sichtbar, Januar 2025 (Foto P. Mužák).

Abb. 13. Blick in den Steinbruch in Polevsko, Standort Arnultovice, Marsch 2025 (Foto P. Mužák).

Abb. 14. Standort Arnultovice, Eine Gesteinsprobe aus der südwestlichen Seite der Steinbruchwand, Größe 76 x 78 x 33 mm, Fund Januar 2025 (Foto V. Štěpánský).

Abb. 15. Standort Češka, Felsaufschlüsse am Osthang, Januar 2025 (Foto P. Mužák).

Abb. 16. Standort Češka, Teilansicht eines Felsaufschlusses mit mehreren Neigungsrichtungen aus Säulenbasalt, Januar 2025 (Foto P. Mužák).

Abb. 17. Standort Češka, Detail der Lage einer vulkanischen Brekzie mit abgerundeten Fragmenten von festem Basaltoid, Stollen II., Januar 2025 (Foto P. Mužák).

Abb. 18. Standort Češka, Epiklastisches Material aus festem Basaltoid aus der vulkanischen Brekzienlage, Größe 47x34, 48x48, 87x56 mm, Stollen II., Januar 2025 (Foto V. Štěpánský).

Abb. 19. Standort Češka, Stollen I unter einem Felsüberhang in einem Geröllkegel am Fuße des Aufschlusses gegründet, März 2024 (Foto P. Mužák).

Abb. 20. Standort Češka, Stollen II im Hang direkt unterhalb der Spitze des Aufschlusses gegründet, März 2024 (Foto P. Mužák).

Abb. 21. Erkundungslagerstätte Kameník, Vulkanische Aufschlüsse, Januar 2025 (Foto P. Mužák).

Abb. 22. Erkundungslagerstätte Kameník, Detail des plattenartigen Zerfalls von Basalt, Januar 2025 (Foto P. Mužák).

Übersetzt von Pavla Růžičková

MATERIÁLY

VYPOVÍDACÍ HODNOTA ARCHEOLOGICKÝCH NÁLEZŮ SKLA Z AREÁLU SKLÁRNY V HORNÍ CHŘIBSKÉ

Poznámka k nejstaršímu datování a lokalizování její polohy

INFORMATION VALUE OF ARCHEOLOGICAL FINDINGS OF GLASS IN THE AREA OF GLASSWORKS IN HORNÍ CHŘIBSKÁ

Note to the earliest dating and localisation of its position

Michal Gelnar

gelnarmichal@seznam.cz

Před lety se po několik desetiletí vedly „polemiky“ o datu založení sklářské hutě v Horní Chřibské. Tato poznámka se zabývá především polohou sklárny fungující od roku 2007, stávající na rozcestí páteřní komunikace obce se silnicí do Krásného Pole s pokračováním do České Kamenice.

Stručně si shrňme, co víme o nejstarším datování počátků této, do nedávných let nejstarší provozované sklářské huti u nás, ke které je pro období raného novověku poměrně dostatek písemných pramenů, které před lety zhodnotil Otto Chmelík.^{1/} Datum jejího založení není známo. Nejznámějším a nejvíce citovaným písemným pramenem je první městská kniha Chřibské, kde je na prvním foliu uveden text, vztahující se k hornochřibské huti. Ten nás informuje, že v roce 1514, tedy před pěti sty jedenácti lety, žádal její majitel z rodu Friedrichů Veit, huťmistr této hutě, aby majitel panství jeho synovi, kterému huť musel prodat pro své dluhy u jakéhosi žida z Úštěku, potvrdil stejná práva, tzn. hutní privilegia se všemi starými právy a svobodami, jako měli již jejich předkové před sto lety.^{2/}

V minulosti všichni autoři, píšíci o nejstarším období této sklářské hutě od výše uvedeného data, odečetli tuto slovně uvedenou číslici, a tak se dostali k datu počátku provozu hutě, tedy k roku 1414. Ona číslovka však byla vyjádřením dlouhého časového údobí, nikoliv její skutečnou početní hodnotou.^{3/} To znamená, že to mohl být jakýkoliv dlouhý čas přesně neurčitěho desetiletí před rokem 1514.

Již Otto Chmelík v roce 2001 napsal – vycházející ze zpracování nejstarších dochovaných písemných pramenů – o této sklářské huti svou zevrubnou a záslužnou práci. Původnímu neznámému stanovišti hutě se z pochopitelných důvodů vyhnul. To proto, že dosud nebyla archeology prováděna v širším prostoru této sklárny terénní prospekce,^{4/} ač předválečná regionální literatura uvádí staré nálezy po činnosti sklářské hutě na několika místech tohoto katastru a v obcích okolních – Chřibská, Dolní a Nová Chřibská, Krásné Pole a Rybníště. První soupis z katastrů těchto obcí, které uvádí dobová německy psaná literatura, doplněný nálezy neznámých lokalit, již před lety publikoval autor v tomto sborníku.^{5/}

Existuje však o něco starší dokument, který jako jeden z mála autorů zmínil a okomentoval O. Chmelík. Je jím hutní privilegium pro sklářskou huť v Horní Chřibské

1/ Chmelík 2001, s. 83–101.

2/ „mit aller alten gerechtigkeit und freiheit wie sie vor hundert jahren gelegen ist“, MK Chřibská I, fol. 2; edice zápisu v článku K. R. Fischera (ed.), *Die alte Kreibitzer Glashütte*, s. 11–12 (převzato z Chmelík 2001).

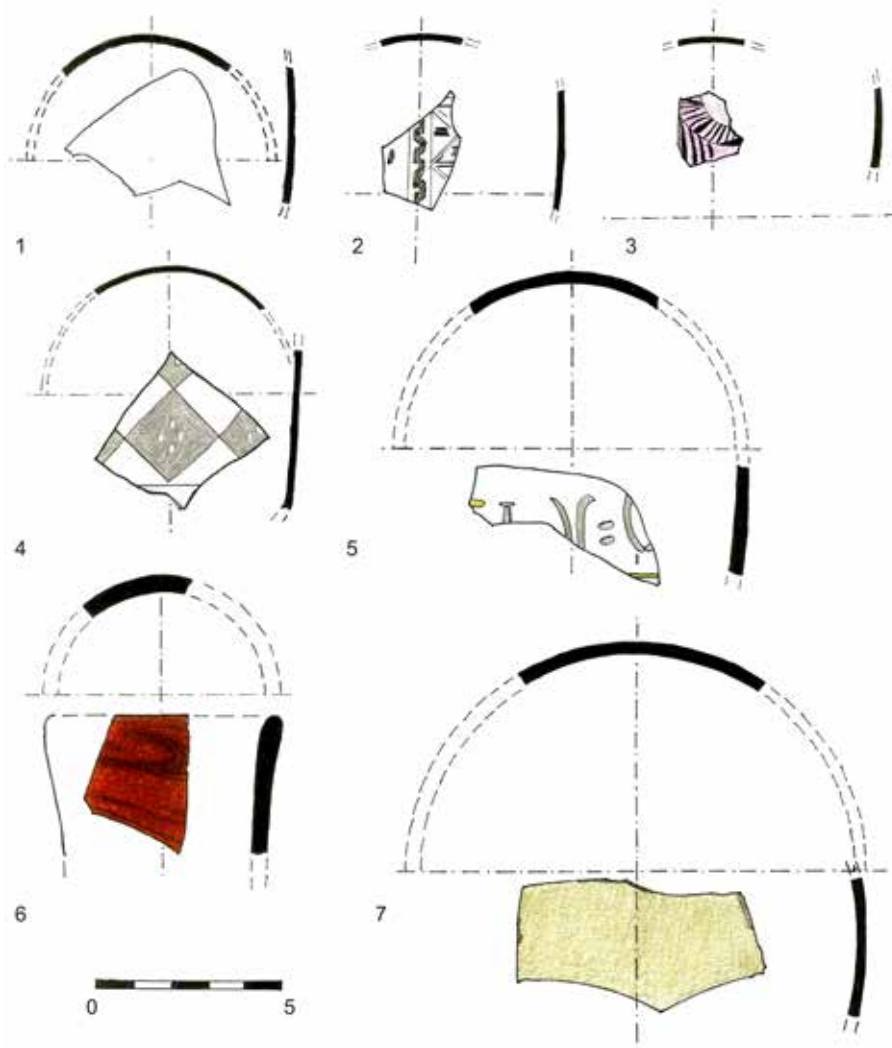
3/ Právděpodobně prvním autorem, který tuto číslovku odečetl, byl K. Linke v roce 1879. Po té řada dalších autorů až do 2. poloviny 20. století.

4/ Doufejme, že po odcházející generaci regionálních badatelů časem nastoupí mladá generace se zájmem o nejstarší dějiny sklářství v Lužických horách a jejich přiléhajících oblastech (Děčínská vrchovina a východní strana Lužických hor, kde také v sousedním prostoru bývalého vojenského újezdu Ralsko s přesahem na severozápad od Mnichova Hradiště byly další středověké hutě).

5/ Gelnar 1999, s. 62–65.

udělené majiteli Asmonu (Ammonu) Friedrichovi Zikmundem z Vartenberka roku 1504. Chmelík správně uvažuje, že „udělení tohoto privilegia by mohlo mít souvislost se založením hutě nebo s jejím přenesením do Horní Chřibské ze staršího stanoviště.“ Toto jsou velmi správné názory, zejména ten druhý, neboť jak víme, sklářské hutě se ve středověku, tedy i v pozdějším období, často stěhovaly na jiná místa, když v bezprostředním okolí hutního areálu bylo vytěženo dřevo pro jeho provoz a doprava byla nákladná a často složitá s ohledem na terén.^{6/}

Také o současném stanovišti před lety zrušené sklárny nelze uvažovat jako o jejím původním, tj. středověkém stanovišti setrvávajícím do současné doby. To dokazuje to, že v jejím areálu během druhé poloviny minulého století (přesněji do roku 1989 před privatizací) nebyly v průběhu různých let při rekonstrukcích v areálu sklárny se dvěma hutními objekty nalezeny zlomky staršího data, tzn. z doby vrcholného a pozdního středověku. Naopak, dosavadní nálezy hmotných pramenů, které byly nalezeny několika tamními zaměstnanci,^{7/} nevypovídají nic o činnosti středověké hutě na tomto místě. To málo zde nalezených zlomků skla svědčí o pozdějším provozování sklářské hutě v tomto do nedávna funkčním areálu. Sesbírané zlomky skla z různých míst areálu sklárny dokládají výrobní aktivity z širšího časového období, převážně však z 19. století.^{8/} Pokusíme se je alespoň orientačně časově zařadit.

Obr. 1. Horní Chřibská, areál bývalé sklárny, nalezené fragmenty skleněných nádob (kresba autor 2024).

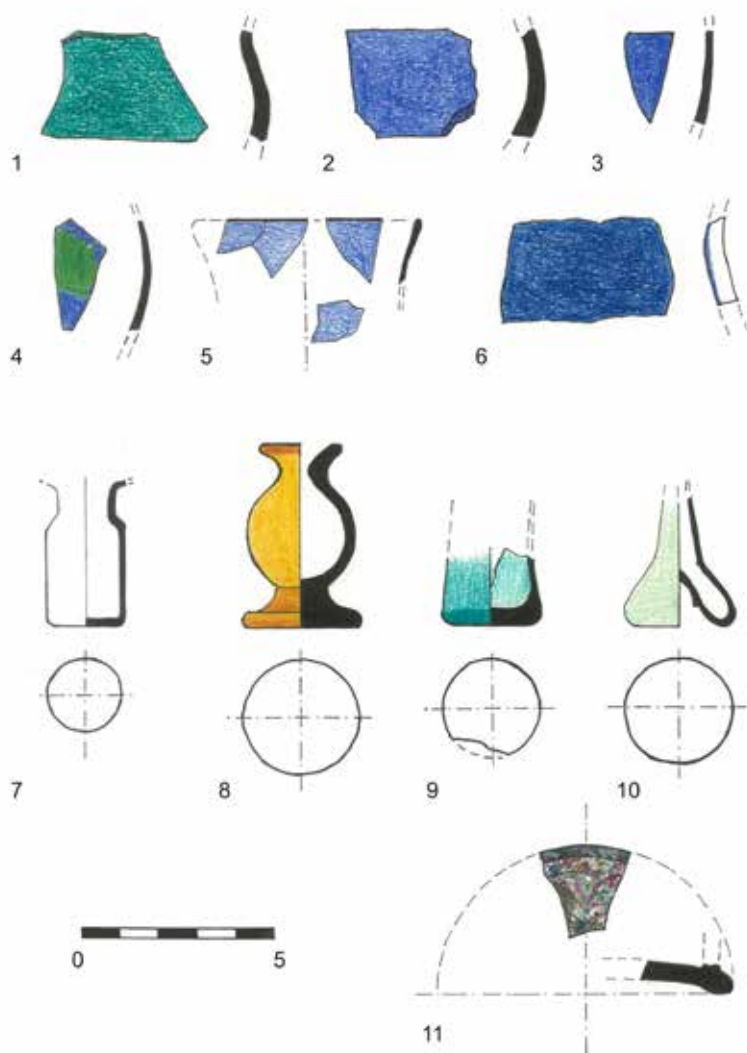
6/ Toto již pro tuto oblast Lužických hor věděli předváleční autoři, např. Pergelt 1937. Nověji uvedl Gelnar v práci *Středověká sklářská aktivita na severu Čech a její vazba na přírodní prostředí* (referát na sklářské konferenci v Brně 1995, tiskem 2000: *Historické sklo 2*, Čelákovice, s. 63–69).

7/ Gelnar 1999, s. 66–67 s poznámkami.

8/ Tamtéž, odd. Výzkum.

Do 19. století patří zlomky neurčitých větších i menších výrobků z čirého bezbarvého skla. Prvním je zlomek foukaného předmětu zřejmě mírně soudkovitého tvaru o průměru 6,8 cm (obr. 1:1), dalším je menší zlomek také přibližně soudkovitého tvaru průměru 8,6 cm.^{9/} Je s dochovaným rytým motivem dvou svislých linek, mezi kterými je provedena širší vlnka, zprava s navazujícími úzkými dvojlínkami dělicími tuto plochu (obr. 1:2; 4 nahoře vpravo). Příbuzný rytý motiv úzkých dvojlínek je doložen z nedaleké barokní sklárny Rollhütte (1680–1739) a ze svorské sklárny Nová Huť (1750–1875). To znamená, že časově zařazení rytého zlomku můžeme orientačně datovat do první poloviny 18. století. Dalším nálezem je opět malý zlomek čirého skla s nepatrně fialovým zabarvením s torzem ryté výzdoby kruhového motivu s nepřesně provedenými linkami v kruhu, na který šikmo navazuje několik širších „paprsků“ (obr. 1:3; 4 dole vlevo).^{10/} I tento drobný zlomek bychom mohli zařadit ještě do 18. století. Další nalezený zlomek čirého bezbarvého skla je z většího výrobku (snad holby) o průměru 9,6 cm s rytinou neúplného textu s nepatrnou částí zbytků vyzlacení (obr. 1:5; 4 dole vpravo). Ten charakterem odpovídá běžnému nenáročnému sortimentu odpovídajícímu druhé třetině 19. století. Posledním nálezem je dolní část číšky téměř válcového tvaru s výzdobou klouzavou matnou rytinou nakoso provedeného šachovnicového motivu, v jehož středu jsou čtyři velmi drobné vyleštěné oválky seskupené

Obr. 2. Horní Chříbská, areál bývalé sklárny, nalezené fragmenty skleněných nádob (kresba autor 2024).

9/ Poloměry těchto nálezů jsou rekonstruovány.

10/ Na fialovělé zabarvení je důsledkem použití burelu – oxidu manganičitého (MnO₂), tzv. sklářského mýdla, který se v baroku někdy přidával do sklářského kmene za účelem odstranění nežádoucího zeleného zabarvení oxidem železa (z použitého písku). Ovšem vybalancování potřebného množství burelu a oxidačně-redukčních podmínek při tavení nebylo jednoduché, proto sklo mohlo získat lehce nafialovělý odstín; za konzultaci děkuji doc. Dr. Ing. Daně Rohanové z Ústavu skla a keramiky VŠCHT v Praze.

11/ Gelnar 2018, s. 275–288; obr. 15–17.

Obr. 3. Horní Chřibská, areál bývalé sklárny, nalezené skleněné nádoby, výběr (foto autor 2023).

do kosočtverce (obr. 1:4; 4 nahoře vlevo). Tato výzdoba je charakteristická pro severní Čechy první čtvrtiny 19. století. Zlomky s výzdobou kosočtverců byly nalezeny též na místě bývalé sklárny Nová Huť (1750–1875) na nedaleko ležícím svorském katastru.^{11/} Ve sbírkách českých muzeí je tento motiv doložen na stolním nápojovém skle tvořeném karafou s číškami válcovitého tvaru.^{12/}

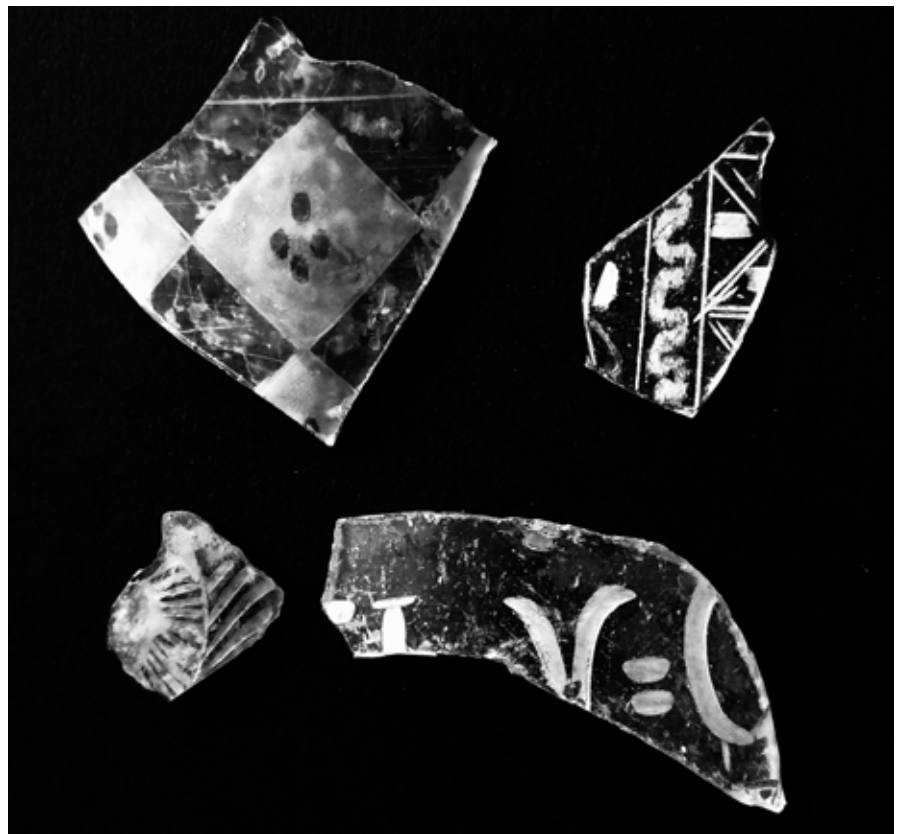
Dalšími nálezy jsou zlomky různých silno- a tenkostěnných předmětů z neurčitelných výrobků. První zlomek s esovitě prohnutou stěnou je ze skla azurově modrého (obr. 2:1), druhý z tmavomodrého (obr. 2:2), dva tenčí zlomky taktéž ze skla modrého, z nichž jeden je zčásti malován zelenou emailovou barvou (obr. 2:3 a 4). Z tenčího modrého skla je několik k sobě přínaležejících zlomků okraje, zřejmě z kalichu číšky na noze (obr. 2:5). Další tlustší zlomek patří většímu předmětu, který byl foukán z podjímaného vrstveného čirého skla s tenkou vrstvou skla modrého (obr. 2:6). Tato vrstvená skla jsou charakteristická zejména pro druhou třetinu 19. století. Dalším je malý zlomek silnějšího dna s okrajem o průměru 7,4 cm, snad z velmi tmavého (černého?) skla s povrchem značně odskelněným s odlupující se duhově barevnou vrstvou (obr. 2:11). Lze se oprávněně domnívat, že tyto výrobky – polotovary měly být následně zušlechťeny malbou emailovými barvami, tzn. že byly surovinovou základnou pro stovky regionálních malířů a zlatičů skla.

Z dalších barevných skel byl nalezen zlomek stěny číšky s okrajem z opakního hnědočerveného skla s tmavými šmouhami (obr. 1:6).^{13/} Toto sklo bylo velmi oblíbené od dvacátých let 19. století, kdy jej tou dobou do průmyslové výroby uvedl hrabě Buquoy ve svých novohradských hutích v jižních Čechách, poté po něm další české sklárny.

12/ Jsou např. ve sbírce skla pražského Uměleckoprůmyslového musea (autopsie), Muzea skla a bižuterie v Jablonci n. Nisou (za informaci děkuji kurátorovi PhDr. Petru Novému), ve Sklářském muzeu v Kamenickém Šenově (za informaci děkuji správce muzea Heleně Braunové) a v Klatovech (za informaci děkuji PhDr. Jitce Lněničkové). Také jsou v soukromém majetku v Čechách. Tento motiv byl velmi oblíbeným v centrální Evropě, neboť příbuzné artefakty jsou např. ve sbírce Národního muzea ve Varšavě (Ciepiela 1977; Kolektiv 1987), ve Švýcarsku (Horat 1986) aj.

13/ Tento druh opakního skla je barvený mědí za redukčních podmínek. Dobová literatura jej uvádí názvy vlašská červeň či sklo barvy pečetiho vosku, současná kunsthistorická literatura červený hyalit.

Obr. 4. Horní Chřibská, areál bývalé sklárny, fragmenty skleněných nádob s rytou výzdobou, výběr (foto autor 2023).

Tento druh barevného skla byl broušen a mnohdy malován zlatou barvou, často s oblíbenými motivy chinoiserií. Toto opakní sklo mimo jiných barevných skel velmi často používal polevský malíř skla Friedrich Egermann pro výroby zušlechťované lazurami, které nazýval lithyaliny.^{14/} Jiným výrobkem z barevných skel je malá vázička (?) kulovitého tvaru na masivní patce s krátkým rozevřajícím se hrdlem z medově žlutého skla, skláři zvaného ambr (v. 4,7 cm) (obr. 2:8; 3 nahoře vlevo). Z nezáměrně zabarveného skla je část stěny z větší nádoby z nahnědle světlezeleného skla, s průměrem 12,4 cm. Jeho povrch je značně odskelněn s odlupující se duhově barevnou vrstvou (obr. 5).^{15/}

14/ K tomu je dostatek literatury, zejména pak z pera pražské historičky umění Jarmily Brožové.

15/ Tento typ barvy skla bývá nazýván lesní sklo. V minulosti skláři při výrobě předmětů pro venkovský trh s nenáročným sortimentem tavili méně kvalitní sklo s drobnými vzduchovými bublinkami, někdy i se šlírami, v písemných pramenech uváděné jako sklo ordinární.

16/ Josef Hospodka byl poté v letech 1970 až 1984 ředitelem Střední průmyslové školy sklářské v Kamenickém Šenově.

Z malého souboru obalového skla je spodní část malé lahvičky ze sytě azurově modrého skla (obr. 2:9). Téměř intaktní je lahvička z čirého bezbarvého skla válcového tvaru s rozevřajícím se – poškozeným – okrajem hrdélka s její dochovanou výškou 3,7 cm (obr. 2:7). Další vyšší lahvička je z čirého bezbarvého skla téměř válcového tvaru při dně s mírným rozšířením (obr. 3). Tato uvedená barevná i některá čirá bezbarvá skla patří do 19. století.

Téměř intaktním nálezem je šestihránná lahvička z čirého bezbarvého skla s konickým krátkým a úzkým krčkem s rozevřeným – částečně uraženým – okrajem hrdla. Na svislých polích s mírně oblými hranami, je matnou rytinou proveden vegetabilní motiv stylizovaných snítek ukončených kuličkou, střídavě s kytičkou s květy s větším středem, který obepínají větší okvětní lístky. Okraj jeho podhrdlí má rytou linku s nasedajícími drobnými lístky (obr. 6). Tento artefakt bychom pro jeho výzdobu datovali do počátku 18. století. V areálu sklárny byl nalezen jejím tehdejší výtvarní-

kem Josefem Hospodkou, od roku 1958 vedoucím návrhářem národního podniku Borské sklo a od roku 1960 ředitelem této sklárny,^{16/} poté předán autorovi, tehdejšímu správci Sklářského muzea v Novém Boru a tam následně zaevidován.^{17/}

Výjimečným nálezem je torzo lahvičky z nazelenalého tenkostěnného skla trychtýřovitého tvaru s vypíchnutým vyšším dnem, jehož povrch je značně poznamenán korozi (obr. 2:10; 3 dole vpravo), tzv. fiolka, používaná lékaři a lékárníky. Dataci určujeme někam do rozmezí od 15. do 16. století. Analogii nacházíme v publikovaných archeologických nálezech z několika různých míst v Čechách, kupř. z výzkumu Schürerovy sklářské hutě v Broumech v Křivoklátské vrchovině s příbuznými lahvičkami datovanými do počátku 17. století.^{18/} Další nálezy pak pocházejí z výzkumů městských historických jader, např. z plzeňského náměstí Republiky 23, studna 1, s nálezy datovanými do 1. poloviny 16. století a Dominikánské ulice 2, s nálezy datovanými na přelom 16. a 17. století.^{19/} Z plzeňského domu čp. 289, kde mj. působil lékař, jsou doloženy shodné lahvičky spolu s dalšími hmotnými prameny zhruba datovanými do doby od poloviny 16. do 2. poloviny 17. století.^{20/} Při výzkumu pražského domu rudolfínského lékaře M. Borbonia byly vyzvednuty tvarem taktéž shodné lahvičky.^{21/} Tato drobná lahvička je tak nejstarším zdejším nálezem, a tedy jistě oprávněným – byť dosud jediným – dokladem, že tato huť zde stojí s největší pravděpodobností již od první poloviny 16. století (!).

Poznámka na závěr.

I když zde již ustala výroba skla, jistě by stálo zato provést několik archeologických sond v tomto bývalém hutním areálu a pokusit se potvrdit nalezením dalších hmotných pramenů její předpokládané dlouhé trvání na tomto místě.

Obr. 5. Horní Chřibská, areál bývalé sklárny, fragment větší nádoby z nahnědle světlezeleného skla (foto autor 2023).

Obr. 6. Malá šestiboká lahvička z čirého bezbarvého skla s rytou výzdobou, 18. století (Sklářské muzeum Nový Bor, př. č. NB 4413, foto archiv autora).

18/ Žegklitz 2011, s. 204–205.

19/ Frýda 2007, s. 35, tabulka 2:8 na s. 43 a s. 37, tabulka 13:13–15 na s. 54.
20/ Dudková – Orna 2009, s. 506 obr. 4.

21/ Huml 1995, s. 42, zde nevhodně datováno.

LITERATURA

- Ciepiela, S. 1977: Szkło osiemnastowieczne starej Warszawy, Warszawa.
- Dudková, V. – Orna, J. 2009: A description of medical equipment in the Early Modern period on the basis of finds from the cesspit at house no. 289 in Plzeň. In: *Studies in Post-Medieval Archaeology*, 3, Archaia o. p. s., Prague, s. 501–508.
- Frýda, F. 2007: Nálezy renesančního skla z Plně. *Historické sklo* 4, Sborník pro dějiny skla. Čelákovice, s. 33–65.
- Gelnar, M. 1999: Sklářské hutě středověku na Českolipsku a Děčínsku. Část 2: Okres Děčín, *Bezděz* 8, s. 51–95.
- Gelnar, M. 2018: Ryté sklo ze stanoviště sklárny Nová Huť (1750–1875) na katastru obce Svor, *Bezděz* 27, s. 275–288.
- Gelnar, M. 2000: Středověká sklářská aktivita na severu Čech a její vazba na přírodní prostředí, In: *Historické sklo* 2, Sborník pro dějiny skla, Čelákovice, s. 63–69.
- Horat, H. 1986: Flühli-Glas, Bern u. Stuttgart.
- Huml, V. 1995: Rudolfská lékárna Matyáše Borbonia na Koňském trhu očima archeologie. Muzeum hlavního města Prahy.
- Chmelík, O. 2001: Friedrichovská sklárna v Horní Chřibské ve světle vartenberských privilegií z let 1504, 1560 a 1612, In: *Porta Bohemica*, sborník historických prací 1, s. 83–101.
- Kolektiv 1987: *Polskie szkło do połowy XIX wieku*, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk - Łódź.
- Linke, K. 1879: Notizen zur Geschichte der Glashütte in Ober-Kreibitz, *Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Clubs* 2, s. 186.
- Pergelt, F. 1937: Wo lag Glasendorf? In: *Beiträge zur Heimatkunde*, Folge 25, Beilage zur Abwehr, s. 201–208.
- Sacher, V. 1964: 550 let hutě v Horní Chřibské. In: *Sklář, časopis zaměstnanců n. p. Borské sklo*, 1., č. 27–28, roč. 4, s. 4; 2., č. 29, s. 2; 3., č. 30, s. 2; 4., č. 31, s. 2; 5., č. 34–35, s. 4; 6., č. 36, s. 2; 7., č. 37, s. 2; 8., č. 38, s. 2; 9., č. 39, s. 2; 10., č. 40, s. 2; 11., č. 41, s. 2; 12., č. 42, s. 2; 13., č. 43–44, s. 2; 14., č. 45, s. 2; dokončení, č. 46, s. 2.
- Žegklitz, J. 2011: Výsledky archeologického výzkumu renesanční sklářské huti v Broumech, In: *Historické sklo* 5, Sborník pro dějiny skla, Most, s. 167–212.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Horní Chřibská, Glashüttenareal, Fragmente von Glasgefäßen gefunden (Zeichnung des Autors 2024).
- Abb. 2. Horní Chřibská, Glashüttenareal, Fragmente von Glasgefäßen gefunden (Zeichnung des Autors 2024).
- Abb. 3. Horní Chřibská, Glashüttenareal, Glasgefäße gefunden, Auswahl (Foto Autor 2023).
- Abb. 4. Horní Chřibská, Glashüttenareal, Fragmente von Glasgefäßen mit graviertem Verzierung, Auswahl (Foto Autor 2023).
- Abb. 5. Horní Chřibská, Glashüttenareal, Fragment eines größeren Produkts aus bräunlich-hellgrünem Glas (Foto Autor 2023).
- Abb. 6. Kleine sechseckige Flasche aus klarem, farblosem Glas mit graviertem Verzierung, 18. Jahrhundert (Glasmuseum Nový Bor, Inv.-Nr. NB 4413, Foto Archiv des Autors).

Übersetzt von Petra Sochová

JAN FINGER, PŘÍSLUŠNÍK RAF – ČESKOLIPSKÝ RODÁK

JAN FINGER, MEMBER OF THE RAF - NATIVE OF ČESKÁ LÍPA

Michal Rádl

Státní okresní archiv Česká Lípa; radl@soalitomerice.cz

V letošním jubilejním roce si připomínáme již 80 let od konce druhé světové války. Neúprosným kolem času jsme se posunuli do doby, kdy přímých pamětníků této doby je méně než šafránu. V našem regionu je téma odboje o poznání složitější, neboť Českolipsko bylo od podzimu 1938 součástí Říše. Většina obyvatelstva byla německé národnosti, příslušníci české menšiny byli na podzim 1938 vyhnáni, anebo již dříve odešli dobrovolně do vnitrozemí. Dovolím si tvrdit, že Čechů vlastenců ochotných bojovat proti nacismu na Českolipsku po záboru Sudet mnoho nezůstalo. Podobné je to i s rodáky, kteří se nějakým způsobem zapojili do protinacistického odboje. Jejich osudy jsou velmi zajímavé a často podobné. Jde především o příslušníky levice, často komunisty, kteří skončili svůj život v koncentračních táborech, např. jako první českolipská oběť nacistické zvěle, českolipský zastupitel Otto Ducke, kontrolor Okresní nemocenské pokladny v České Lípě, který zahynul 16. dubna 1939 v koncentračním táboře Dachau.

Zcela jiný osud, o poznání veselejší, měl jiný téměř zapomenutý českolipský rodák Jan Finger. Otec Jana Fingera Rudolf se narodil v obci s malebným názvem Město Touškov nedaleko Plzně v roce 1877 a byl původním povoláním obchodník. Maminka

Obr. 1. Česká Lípa, Zámecká ulice
čp. 47, rodný dům Jana Fingera
(foto M. Rádl 2025).

Irma, rozená Ledererová pocházela z Litomyšle, kde se narodila v roce 1884. Rudolf Finger nedlouho před svatbou přišel z Liberce do České Lípy a 17. dubna 1906 se ubytoval v podnájmu u Emila Dubského v Zámecké ulici čp. 47 (obr. 1). Důvodem Rudolfova příchodu do České Lípy bylo to, že zde žila jeho sestra Emílie provdaná Flaschnerová. Rudolfův švagr Ludwig Flaschner provozoval v České Lípě železářský obchod a Rudolf mu měl se skomírajícím obchodem pomoci (obr. 2).^{1/} Ještě před Rudolfovou svatbou s Irinou se v České Lípě 16. června 1906 narodil syn Jan (Hans, Ludwig) Finger. Svatba Rudolfa a Irmy proběhla v rodišti snoubenky až 24. září 1906. Oba novomanželé byli židovského vyznání. Rodina se v září 1907 přestěhovala do podnájmu k Josefu Kunertovi v Zámecké ulici čp. 55. Manželům Fingerovým se v České

Obr. 2. Reklama firmy otce a později i strýce Jana Fingera v českolipském adresáři z roku 1913.

Lípě v dubnu 1909 narodila dcera Markéta (Margaret). Pánové Flaschner a Finger si ale v obchodě moc nerozuměli a po třech letech se jejich cesty rozešly.^{2/} Poslední bydlíště Fingerových před odstěhováním do Litomyšle bylo v Moskevské ulici čp. 7 (obr. 3), kde bydleli až do 1. února 1911.

V Litomyšli Rudolf Finger koupil dům s obchodem čp. 96 na dnešním Smetanově náměstí. Fingerovi si půjčili peníze na dům i zařízení svého nového obchodu – železářství. 11. srpna 1911 se Fingerovým narodila dcera s netradičním jménem Micie. Obchodu se dařilo, pan Finger byl velice ochotný a svým zákazníkům otevřel bez problému i v neděli. Rodina se třemi dětmi často podnikala výlety do okolí. S chodem domácnosti paní Irmě pomáhala služebná. Poslední dcera Ida přibyla do rodiny 10. září 1917. Nejstarší potomek Jan navštěvoval obecnou školu a následně v letech 1917–1921 gymnázium v Litomyšli (obr. 4). Studia zde zanechal a přešel na obchodní akademii, kde složil maturitu. Když se v roce 1938 zhoršila politická situace, scházeli se u Fingerových jejich příbuzní a známí. Mluvílo se hlavně o budoucnosti a o emigraci, tu ale považovali za zbytečnou. Za několik měsíců už bylo pozdě, obchod Rudolfa Fingera byl arizován místním Němcem Karlem Kleinem. Fingerovi se museli vystěhovat. Do Terezína jeli Irma i Rudolf Fingerovi společným transportem „Cf“ dne 5. prosince 1942 z Pardubic. Následně pokračovali transportem „Dm“ do vyhlazovacího pekla v Osvětimi, ne jako lidé, ale již jako čísla, Rudolf Finger č. 3498 a jeho žena Irma, jako číslo 3499. Zde jejich stopa končí...^{3/}

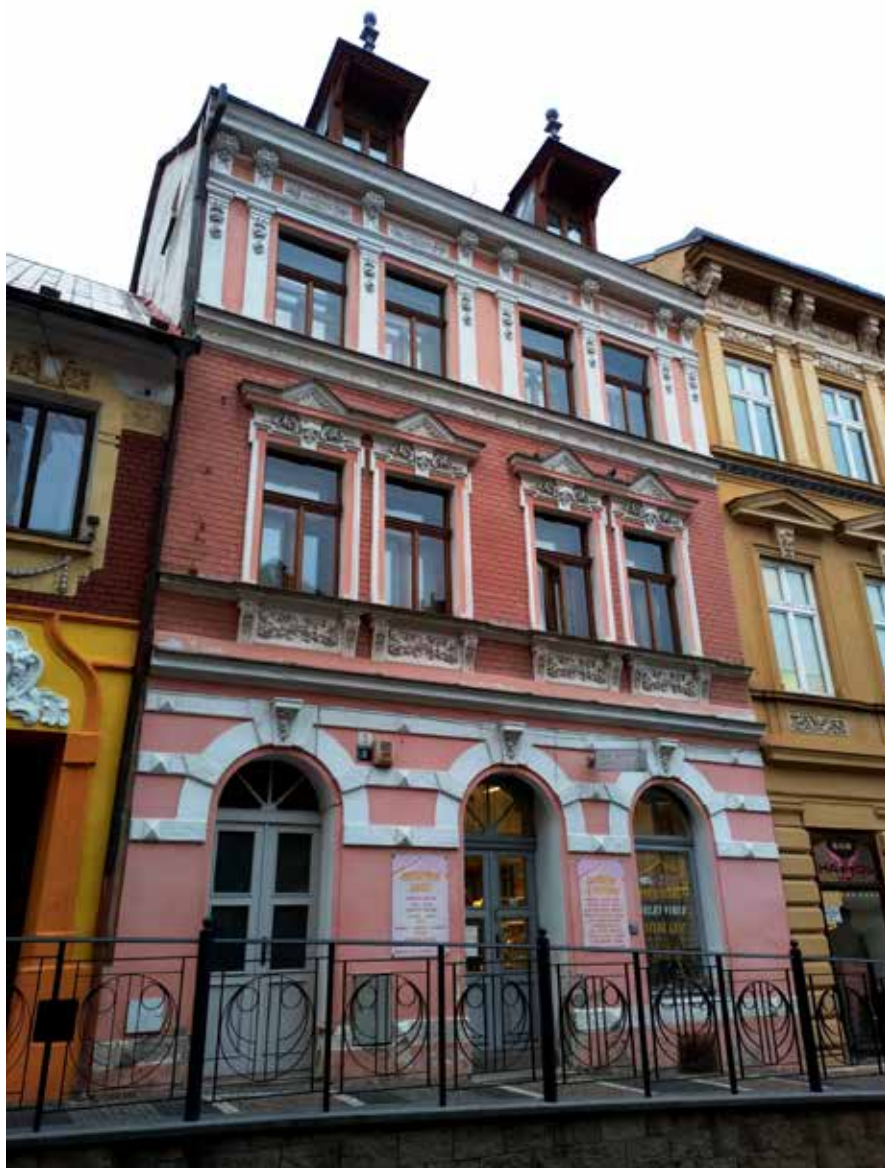
Třiatřicetiletý Jan Finger hranice republiky překročil 14. dubna 1939 (obr. 5). Na cestu se vydal ze svého posledního bydlíště z Prostějova. Odjezd z republiky se uskutečnil díky pomoci přítelkyně, herečky Táni Hodanové, nejprve do Holandska a později

1/ Durdová Dagmar: *Zmizelí sousedé – příběh o oblíbených obchodnících, Litomyšl*, s. 45.

2/ Ludwig Flaschner v roce 1913 měl za obchodního partnera v obchodě pana Schönfelda a provozovali společně železářství Flaschner & Schönfeld v dnešní ulici Jindřicha z Lipé čp. 24.

3/ Durdová Dagmar: *Zmizelí sousedé – příběh o oblíbených obchodnících, Litomyšl*, s. 45.

Obr. 3. Česká Lípa, Moskevská ulice
čp 7, poslední bydlíště Jana Fingera
v České Lípě (foto M. Rádl 2025).

do Velké Británie. Ve Velké Británii si zřídil výrobu a opravnu punčoch a prádla. Bydlel tehdy ve městě Maryport v ulici Hight Street 7. V témže městě založil se společníky, českým emigrantem F. Hájkem a Britem A. T. M. Jonesem, malý oděvní podnik na dětské oblečení. Ředitelem podniku byl pan Jones.

Následovat měla od 21. února 1940 vojenská prezenční služba v čs. zahraniční armádě, do níž se dobrovolně hlásil u MNO v Londýně (obr. 6). Politická situace a situace na francouzské frontě se začala hroutit. Původně měl být Jan Finger 14. dubna 1940 odeslán do Francie. K tomu ale už nedošlo. Podnikatel Finger mezitím opustil vedoucí místo v továrně v Maryportu. Ukončení podnikání se táhlo, výhled byl všelijaký, následovaly měsíce, kdy žil z úspor a očekával povolávací rozkaz. Ten mu nebyl doručen, neboť se mezitím stěhoval. Jan Finger požádal mezitím ale několikrát o odklad výkonu vojenské služby, poprvé 15. června 1940, podruhé 31. července 1940, kdy tento

mu byl ústně povolen podplukovníkem Lukasem.^{4/} Následně byl ještě několikrát jeho odklad prodloužen s dovětkem „existenční důvody“ – jednalo se o rodinné záležitosti. Jedna konkrétní rodinná událost se odehrála 30. října 1940. Tento den se uskutečnila jeho svatba s Erikou Lichtwitzovou, narozenou 9. prosince 1919 v Opavě.^{5/} Erika pracovala v Anglii jako zdravotní sestra. Svatba se odehrála v Bedfordu, kde poté manželé bydleli v Bower Street 167, následně pak v High Street 7.

V prosinci 1940 si Jan Finger nově v Bedfordu podal žádost o zřízení vlastního dětského oděvního podniku, vyrozuměn byl kladně 4. ledna 1941. Díky tomu investoval své úspory a nabral anglické zaměstnance. Založil podnik RE-CO s adresou St Mary's Street 8, Bedford. O tom všem informoval MNO v Londýně 21. ledna 1941, kdy uvedl: „opakují poznovu, že se nehodlám vojenské povinnosti vzepřít, naopak opakují svoji dobrovolnou přihlášku, prosím však aby laskavě slavné ministerstvo přihlíželo k mimořádným okolnostem našeho života v cizině a umožnilo mi započatý podnik a závazky přivést do chodu, aby manželka tento dále vésti mohla a povolilo mi odklad na dobu 4-5 měsíců.“^{6/} Reakce ze strany exilového MNO byla pozitivní a Jan Finger dostal dopis s vyjádřením: „MNO povoluje Vám odklad nástupu vojenské služby do 31. srpna 1941 s tím, že Vám další odklad povolen nebude.“ Vše se trochu zamotalo a povolávací rozkaz obdržel již 12. května 1941 s tím, že nastoupit službu má k datu 2. června 1941. Jan Finger asi počítal s nástupem až v září, tak jak mu bylo původně ze strany MNO potvrzeno, proto opět žádá 25. května 1941 MNO o odklad: „V prosinci minulého roku (1940) jsem se tedy rozhodl déle nečekati a uplatnit se na základě svých odborných schopností v průmyslu, který jest v Anglii potřebným. Do znovu zřízení podniku investoval jsem veškeré své úspory a také kapitál anglický. Zaměstnávám prozatím 15 sil, z nichž část také Českoslováky. Jakmile jsem zřídil tento podnik, vyžádal jsem si souhlas MNO a bylo mi sděleno přípisem ze dne 23. ledna 1941, že povolán zatím nebudu.“^{7/}

Odpovědi se mu ze strany MNO dostalo 7. června 1941 s tím, že odklad je tedy do původního 31. srpna 1941. Následoval ještě poslední odklad služby do 15. září 1941, a pak už se vše dalo do pohybu. Díky poslednímu odkladu nastoupil službu 17. září 1941 u náhradního tělesa čs. vojska v Leamingtonu, Nesbold Terasse 23. Jan Finger si den poté 18. září 1941 podal žádost o přeložení k čs. letectvu. Faktická prezentace proběhla až 19. září 1941 v Leamington Spa, nejprve následovala lékařská prohlídka. Při ní byla odhalena jizva po kýle, uvedena výška 184 cm, znalost několika cizích jazyků (němčiny, francouzštiny, angličtiny) i schopnost řídit auto či plavat, v kolonce

Obr. 4. Zápis Jana Fingera v třídním výkazu gymnázia v Litomyšli, 1921 (SOKA Svitavy, AF Gymnázium Litomyšl).

Obr. 5. Vojín Jan Finger, Velká Británie, 1941 (VHÚ-VHA Praha, AF „24“).

4/ Podplukovník Karel Lukas (1897-1949), významná exilová osobnost, působil jako náčelník štábu velitele 1. čs. smíšené brigády v Británii. Po únoru 1948 umučen příslušníky StB.

5/ Erika pocházela z rodiny židovského obchodníka s lihovinami Arnošta Lichtwitzte (1886-1941) a jeho manželky Elsy roz. Herlingerové (1892-1942), která zahynula při deportaci Židů z Terezína do lágru Zamošč v Bělorusku.

Zdroj: www.holocaust.cz

6/ VHA - Fond „24“ Jan Finger.

7/ Tamtéž.

Obr. 6. Prohlášení o dobrovolném vstupu Jana Fingera do armády, Londýn 1940 (VHÚ-VHA Praha, AF „24“).

Ev.čís ..... Příloha č. ....

5 479

PROHLÁŠENÍ

Jméno ..... *Jan Finger* .....

Bydliště ..... *Maunser* .....

Prohlašuji a potvrzuji svým podpisem, že se dobrovolně a bez výhrad dávám k dispozici česko-slovenskému zahraničnímu ústředí. Prohlašuji, že souhlasím (a mužů) se zařazením do česko-slovenského vojska a to podle zjištění fyzické schopnosti buď ke službě ve zbraní nebo k službám pomocným.
(U žen) zaujmouti místo, které mi bude podle potřeby vykázáno.

Prohlašuji, že ke službě, která mi bude vykázána, nastoupím ihned, *jakmile ke tomu budu vyzván/a/ a že nemám žádných výhrad co do času, místa anebo zvláštního materiálního zaopatření.

Prohlašuji dále, že oznámím (před povoláním do akt. služby) svému evidenčnímu úřadu ihned každou změnu svého trvalého bydliště spolu s novou přesnou adresou.

V ..... *Londýn* ..... dne ..... *2. 11. 1940* .....

Podpisy svědků ..... *Finger* .....
(podpis)

* *jakmile zlepkouji brzy po odchodu z Anglie a proram o volání vyzpovědi*

.....
/ / Co se nehodí, škrtněte.

náboženství se objevilo „bez vyznání“ (obr. 7). Po podepsání závazku služby v armádě nafasoval základní výstroj a byl seznámen s denní výší žoldu 2,16 libry a možností čerpat ještě příspěvek pro ženaté v týdenní výši 2,13 libry. Formálně přijímač končil poučením o zachování vojenského tajemství a složením přísahy 25. září 1941.

Již od 19. září 1941 byl vojín (hodnost v RAF Aircraftsman) Jan Finger vtělen k pěší výcvikové rotě 28. praporu náhradního tělesa, které velel major Bartošek. V Leamingtonu probíhal základní výcvik, který obsahoval zvládnutí bojové techniky a také protiinvazní a protiparašutistická cvičení, často ve spolupráci s britskými jednotkami. Kromě toho byly pomocné služby využívány ke strážní službě u strategických objektů, střežení letišť a v neposlední řadě též k záchranným pracím po bombardování německým letectvem, např. nedalekého Coventry. Dne 22. září 1941 byl povolán k pomocným leteckým službám. 13. října 1941 byl předveden před komisí RAF a byl přijat jako Equipment Assistant pod číslem RAF 788202. 31. října 1941 byl přemístěn k čs. letecké skupině. Dne 3. listopadu 1941 přijel do Czech depot RAF ve Wilmslow, kde byla letecká základna a výcvikové středisko pro rekruty hlásící se do RAF. Následně Jan Finger sloužil jako výstrojný asistent (Equipment Assistant) u pomocné služby

Obr. 8. Osvědčení účasti Jana Fingera v národním boji za osvobození, vydané Erice Fingerové v roce 2001 (VHÚ-VHA Praha, AF „24“).

MINISTERSTVO OBRANY ČESKÉ REPUBLIKY
Čj.: 329 289/2001

OSVĚDČENÍ
podle § 8 zákona č. 255/1946 Sb.

Jan FINGER

nar. dne 16.6.1906 v České Lípě okres Česká Lípa
státní občan československý, který - padl - byl popraven - zemřel - je neznámý - (ode) dne 16.3.1966, byl

ÚČASTNÍKEM NÁRODNÍHO BOJE ZA OSVOBOZENÍ

podle zákona č. 255/1946 Sb., o příslušnících československé armády v zahraničí a o některých jiných účastnících národního boje za osvobození.
Způsob účasti na národním boji za osvobození a doba strávená ve vlastnosti účastníka národního boje za osvobození (§§1 a 15 zákona č. 255/1946Sb.):

příslušník československé armády v zahraničí od 19. září 1941 (tiscdevětsetčtyřicetjedna) do 5. května 1945 (tiscdevětsetčtyřicetpět).

Toto osvědčení se vydává ve smyslu ustanovení § 6 zákona číslo 255/1946 Sb.:

Erice Fingerové
nar. dne 9.12.1919 v Opavě okres Opava
pozůstalé manželce po shora uvedeném účastníkovi národního boje za osvobození, na žádost podanou dne: 10. dubna 2001

V Praze dne 15. 4. 01

Do osvobozeného Československa se vrátil 24. srpna 1945. V září téhož roku vypracoval major Bartošek poslední vojenský posudek na četaře aspiranta Fingera „*ustálená povaha, inteligentní člověk, během vojenské služby chce řídit nějakou továrnu. Měkký voják, jako jednotlivec málo vycvičen*“.^{8/} Po návratu z Velké Británie byl příslušníkem Leteckého náhradního pluku 1 v Praze, konkrétně u letecké náhradní perutě v Praze – Karlíně. Jan Finger demobilizoval 19. července 1946 a byl tedy propuštěn do zálohy. Usadil se dočasně v Praze 1 v Dlouhé třídě čp. 44. V roce 1948 odešel opět do emigrace, když mu byl vystaven vystěhovalecký pas s platností do Dánska, Švýcarska a Británie s platností do 30. dubna 1950. Dne 5. května 1950 obdržel Jan Finger britskou státní příslušnost a 18. července 1950 i jeho žena Erika.^{9/} Tehdy bydleli v Barry hrabství Glamorganshire.

Po válce, v září 1947 se manželům Fingerovým narodil jediný syn John Thomas Jan Vaclav Finger, který se v říjnu 1969 oženil se slečnou Manganovou. Syn John pracoval jako pojišťovací agent, fotograf a od roku 2001 na letišti v Londýně jako řidič. Erika Fingerová pracovala jako průvodkyně turistů po Londýně. Jan se vrátil ke své původní profesi a až do své smrti vyráběl a prodával luxusní oděvy. Jan Finger, neboli John Finger, zemřel 16. března 1966 na infarkt v St. Marylebone, měsíc před svými šedesátými narozeninami.

8/ VHÚ-VHA – Kmenový list Jan Finger, strana 4.

9/ The National Archives, catalogue description – reference HO 334/340/12710 Jan Ludvik Finger

Své manželce zanechal Jan Finger přes 11.000 liber. Vdova se v dubnu 2001 obrátila na MO ČR se žádostí, zda by jí ministerstvo mohlo vydat po manželovi osvědčení „účastníka národního boje za osvobození“ dle zákona č. 255/1946 Sb. Následně si ministerstvo obrany nechalo vypracovat rešerši ve VHÚ-VHA Praha o vojenské službě Jana Fingera a následně vydalo pozůstalé manželce 15. října 2001 osvědčení o manželově službě v čs. zahraniční armádě za druhé světové války (obr. 8). Erika Fingerová k žádosti doložila, že jí bylo vráceno české státní občanství. Tato administrativní procedura proběhla proto, že paní Fingerová chtěla uplatnit žádost podle zákona č. 39/2000 Sb. Tento zákon přiznával jednorázovou finanční částku příslušníkům čs. zahraničních armád a spojeneckých armád v letech 1939–1945. Jelikož se tento zákon vztahoval i na vdovy po účastnících odboje, měla na finanční dávku nárok také paní Erika.^{10/} Obrátila se na ambasádu ČR v Londýně, kde vyplnila prvotní žádost a ambasáda ji odeslala do Prahy na příslušný úřad. Následně paní Erika obdržela finanční kompenzaci za zesnulého manžela, který pro svou bývalou vlast obětoval mnohé.

Erika Fingerová zemřela v Londýně 23. července 2012 ve věku nedožitých 93 let. V roce 2025 žil John Finger mladší v Londýně na adrese Flat 201, Grove Hall Court, 201 Hall Road.

Autor článku inicioval posmrtné ocenění Jana Fingera k 80. výročí konce druhé světové války. Pamětní odznak na stuze byl Janu Fingerovi udělen spolkem Červené barety. Ocenění bylo vystaveno na výstavě NARATIV 1945, která probíhala v českolipském muzeu od 8. května do 28. října 2025.

Obr. 9. Dekret k pamětnímu odznaku na stuze, udělený Janu Fingerovi (foto J. Vondrová 2025).

Poděkování:

Autor děkuje za zaslání doplňujících materiálů Mgr. Stanislavu Konečnému z Litomyšle, dále za cenné rady místnímu badateli Petru Fletcherovi a paní Kamile Pecher z Velké Británie.

^{10/} Dle délky služby manžela měla Erika Fingerová nárok na celkovou částku 152.000,- Kč.

ARCHIVNÍ PRAMENY

Státní okresní archiv (SOKA) Česká Lípa

Archivní fond (AF) Okresní úřad I. (OÚ I.) Česká Lípa – kartotéka obyvatel – karta Rudolf Finger

Státní okresní archiv (SOKA) Svitavy se sídlem v Litomyšli

Archivní fond (AF) Gymnázium Litomyšl II, třídní výkaz 1921 – kniha 353, příloha 6

The National Archives, Kew Richmond, Velká Británie

Catalogue – Naturalisation certificate from Czechoslovakia – Jan Ludvik Finger

Vojenský historický ústav (VHÚ) – Vojenský historický archiv (VHA) Praha

Archivní fond (AF) „24“ – složka Jan Finger, kmenový list Jan Finger

LITERATURA

Adresář města Česká Lípa, 1913 (Adressbuch für den politischen Bezirk B.-Leipa, B.-Leipa).

Durdová, D.: Zmizelí sousedé, Litomyšl 2003.

Rajlich, J.: Na nebi hrdého Albionu, 1. část (1940), Praha 2003.

INTERNETOVÉ ZDROJE

www.holocaust.cz

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Česká Lípa, Zámecká-Straße 47, Geburtshaus von Jan Finger (Foto M. Rádl 2025).

Abb. 2. Werbung für das Unternehmen des Vaters und später auch des Onkels von Jan Finger im Adressbuch von Böhmisches Leipa von 1913.

Abb. 3. Česká Lípa, Moskevská-Straße 7, Letzter Wohnsitz in Česká Lípa (Foto M. Rádl 2025).

Abb. 4. Eintrag von Jan Finger im Klassenbuch des Gymnasiums in Litomyšl, 1921 (Staatliches Kreisarchiv Svitavy, Archivfonds Gymnasium Litomyšl).

Abb. 5. Soldier Jan Finger, Great Britain, 1941 (Militärgeschichte Institut - Militärgeschichte Archiv Prag, Archivfonds „24“).

Abb. 6. Erklärung über den freiwilligen Eintritt von Jan Finger in die Armee, London 1940 (Militärgeschichte Institut - Militärgeschichte Archiv Prag, Archivfonds „24“).

Abb. 7. Erfassungskarte von Jan Finger mit der RAF-Nummer 788202 (Militärgeschichte Institut - Militärgeschichte Archiv Prag, Archivfonds „24“).

Abb. 8. Bescheinigung über die Teilnahme von Jan Finger am nationalen Befreiungskampf, ausgestellt für Erika Fingerová im Jahr 2001 (Militärgeschichte Institut - Militärgeschichte Archiv Prag, Archivfonds „24“).

Abb. 9. Erlass über das Gedenkabzeichen am Band, verliehen an Jan Finger (Foto J. Vondrová 2025).

Übersetzt von M. Rádl

ZPRÁVY

ENTOMOLOGIE LABSKÝCH PÍSKOVců

Multijubilejní konference pořádaná pro instituce ochrany a výzkumu severočeské přírody. Pysk, 22. listopadu 2024

ENTOMOLOGY OF THE ELBE SANDSTONES
Multi-anniversary conference organized for institutions of protection and research of the north Bohemian nature. Pysk, November 22, 2024

Lukáš Blažej

*Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa;
Správa Národního parku České Švýcarsko, Pražská 457/52, 407 46 Krásná Lípa;
e-mail: blazalukas@gmail.com*

Pro instituce ochrany a výzkumu severočeské přírody byla v Pysku 22. 11. 2024 uspořádána konference Entomologie Labských pískovců. Představeno bylo několik významných témat současného poznání hmyzu Labských pískovců. Přednášky i postershows byly založeny především na výsledcích dlouhodobé spolupráce členů Entomologického klubu, Správy NP České Švýcarsko a CHKO Labské pískovce, regionálních muzeí severních Čech i řady dalších výzkumných institucí. Výzkum hmyzu a aktivní ochrana přírody zde vytváří prakticky symbiotický vztah. Bohužel se ve své rozmanitosti nedostává celé zjištěné spektrum informací do praxe, ale hodnota současnosti i minulosti zůstává ve sbírkách a publikovaných vědeckých řádcích.

On November 22, 2024 the conference Entomology of the Elbe Sandstones was organized in Pysk for the institutions of protection and research of the North Bohemian nature. Several important topics of the current knowledge of insects of the Elbe Sandstones were presented. The lectures and poster shows were based mainly on the results of a long-term cooperation of members of the Entomological Club, the administration of the NP České Švýcarsko and the PLA Labské pískovce, regional museums of Northern Bohemia and a number of other significant research institutions. Insect research and active nature protection create a virtually symbiotic relationship here. Unfortunately, owing to its diversity, the entire detected spectrum of information is not put into practice, but the value of the present and the past remains in the collections and published scientific lines.

Jubilejní konference konaná u příležitosti 50 let vyhlášení Chráněné krajinné oblasti Labské pískovce (1972–2022), 25 let založení Entomologického klubu při Labských pískovcích, pobočky České společnosti entomologické (1998–2023), 25 let vyhlášení Národního parku České Švýcarsko (2000–2025) a 35 let vyhlášení Národního parku Saské Švýcarsko (1990–2025).

Představeno bylo několik významných témat současného poznání hmyzu Labských pískovců. Přednášky i postershows byly založeny především na výsledcích dlouhodobé spolupráce členů Entomologického klubu, Správy NP České Švýcarsko a CHKO

Labské pískovce, regionálních muzeí severních Čech i řady dalších výzkumných institucí. Dopolední blok zahrnoval přivítání a poděkování Bc. L. Blažejem všem, kdo se na přípravě a průběhu konference podíleli. Představen byl aktuální harmonogram a postershow, upozorněno na prezenční listinu, potřeby uzpůsobení přednesu příspěvků simultánnímu tlumočení a na výstupy ze samotné akce – sborník abstraktů z postershow a publikaci shrnutí konference. Originální symbolikou akce byla limitovaná edice 200 lahvových piv z pivovaru Falkenštejn, připravená k 25 letům od založení Entomologického klubu sponzorskou firmou PROREKO z Varnsdorfu. Akce byla pořádána Správou NP České Švýcarsko a Vlastivědným muzeem a galerií v České Lípě.

Úvodní slovo pronesl Ing. P. Bauer ve smyslu vzájemného významu Správy CHKO i NP, výzkumu území před a po vyhlášení národního parku, spolupráce profesní a amatérské i české a německé. Všem popřál mnoho zdraví a úspěchů, ve víře, že entomologické úspěchy, jsou úspěchy nás všech, a především fungující ochrany přírody.

V prvním příspěvku byli přítomní seznámeni s obsáhlou historií i současností entomologického výzkumu Labských pískovců. Téma v představené podobě bylo připravováno k publikaci ve smyslu 25. výročí Entomologického klubu. Odpovídající bibliografie regionu tvoří více jak 500 historických titulů, recentních publikací i nepublikovaných zpráv ze současných výzkumů v režii Správ CHKO Labské pískovce, NP České Švýcarsko, Agentury ochrany přírody a krajiny ČR, severočeských muzeí, členů Entomologického klubu atd. Snahou bylo obsáhnout jmenovitě nejen profesionální, ale také amatérské entomology, jejichž podíl na poznání Labských pískovců je již prakticky 200 let rovnocenný. Z celého objemu nashromážděných údajů byly vyzdvíženy poznatky také ikonických druhů hmyzu či společenstev klíčových biotopů, ať už regionálním významem (např. smrkové porosty a mokřady) či ohrožením (např. kaňon Labe či nelesní krajina).

Po přednášce navazovala slavnostní část s oceněním zasloužilých severočeských entomologů, kteří se dlouhodobě a profesionálně podílí na poznání fauny hmyzu v Labských pískovcích i prakticky celých severních Čechách (tj. Ústeckém a Libereckém kraji). Pamětní pivní půllitr s karikaturou chrobáka *Typhaeus typhoeus* (symbolem Entomologického klubu) a nápisem „Zasloužilý severočeský entomolog“ byl zpracován K. Šmídem nejml. (Prysk). Obdrželi jej pánové Jindřich Černý (Děčín), Petr Brůha (Ústí nad Labem), oba z řad amatérských entomologů, a Pavel Moravec (Litoměřice) a Pavel Vonička (Liberec) z řad entomologů profesionálních. Všichni kolegové byli představeni stručným portfoliem a jmenováni čestnými členy Entomologického klubu při Labských pískovcích – pobočky ČSE. Ocenění předali a gratulovali Ing. P. Bauer a Bc. L. Blažej.

Další přednes L. Blažeje se týkal monitoringu společenstev hmyzu v podmáčených smrčínách Labských pískovců po nedávné gradaci kůrovce, na kterém se v letech 2021–2023 podílela celá řada členů EK i specialistů z českých muzeí. Hlavní metodika sběru hmyzu Malaiseho pastmi je v Labských pískovcích využívána více jak 20 let. Další sběrné metody souvisely také s ostatními průzkumy na severu Čech (prosevové vzorkování), včetně požářiště z roku 2022 u Hřenska. Na předběžných výsledcích bylo představeno široké spektrum zpracovávaných skupin hmyzu, jejich ekologický význam a regionálně podstatné druhy hmyzu z řad chladnomilných horských reliktnů, ale také např. parazitů, invazních a expanzivních druhů.

Obr. 1. Entomologie Labských pískovců, pozvánka na konferenci (grafické zpracování L. Blažeje).

Entomologie Labských pískovců

Entomology of the Elbe Sandstones

multijubilejní konference pořádaná
pro instituce ochrany a výzkumu
severočeské přírody

multi-anniversary conference organized
for institutions of protection and research
of north Bohemian nature

19. září 1972 / September 19, 1972
vyhlášení CHKO Labské pískovce
declaration of the Labské pískovce PLA

28. února 1998 / February 28, 1998
založení Entomologického klubu při Labských pískovcích
founding of the Entomological Club near the Elbe sandstones

1. ledna 2000 / January 1, 2000
vyhlášení NP České Švýcarsko
declaration of the České Švýcarsko NP

Prysk,
22. listopadu 2024 /
November 22, 2024

1998—2023

více info / more info
entolabpis.wbs.cz/EK-aktualne.html

Poobědový blok byl zahájen P. Moravcem s příspěvkem týkajícím se zvláště chráněného, kriticky ohroženého střevlíka zlatitého (*Carabus auratus*) a s jeho posledními zbytky populací v severních Čechách. Představeno bylo jeho stanoviště a významné syntopické druhy hmyzu, popsány tendence ústupu a poukázáno na úspěchy i neúspěchy v jeho ochraně a výzkumu. Rozsah více než 230 dat členů EK byl na základě výjimky KÚ Ústeckého kraje předán do nálezoové databáze ochrany přírody a tím vytvořen základ pro další studium i zohlednění při ochraně nelesních stanovišť.

S rozsáhlými výsledky z nedávných průzkumů brouků bučin Lužických hor a Ralské pahorkatiny seznámil přítomně v druhém příspěvku P. Vonička. Na sledovaných kopcích Jezevčí vrch, Sokol a Tlustec se podařilo potvrdit bezmála tisíc druhů, včetně více jak 160 významných. V případě vrchu Tlustec mají výsledky sloužit jako podklady pro záměr jeho vyhlášení za zvláště chráněné území. Fauna těchto lesních porostů se na celém severu Čech vyznačuje vysokou druhovou diverzitou a přítomností nejvýznamnějších reliktních, např. střevlíkem *Carabus irregularis*, drabčičkem *Quedius truncicola*, řadou terikolních nosatcovitých apod.

Posledním příspěvkem P. Brůha prezentoval prakticky nejrozsáhlejší výsledky ze současných severočeských průzkumů brouků. Tyto byly během let 2015–2024 získány ve zbytcích lužních lesů na březích dolního českého toku Labe mezi Lovosicemi a Děčínem. Zájmovými lokalitami byly Lovosický (Havraní) ostrov, PP Pišťanský luh, pravý břeh Labe ve Valtířově a PP Nebočadský luh. Dosavadní počet potvrzených druhů se pohybuje kolem 1300 druhů, z nichž přes 200 je řazeno do červeného seznamu, a i celá řada dalších patří k velmi významné středoevropské fauně. Vzhledem k navazujícímu území Labských pískovců a ohrožení toku tendencí jeho regulace a splavnění budou mít tyto výsledky nedocenitelnou hodnotu!

Prakticky všemi příspěvky bylo poukazováno na nutnou důslednost při výzkumu hmyzu, jeho sběru, selekce materiálů z pastí, determinace i publikace samotných výsledků. Kombinace zemních i nárazových pastí s dalšími standardními metodami sběru hmyzu bývají hlavní podstatou kvalit entomologického průzkumu. Kromě zachycených cílových skupin bylo několikrát poukazováno také na ostatní, mnohdy i podstatnější materiály, které je nutné z pastí zachovávat lokalizované pro další zpracování. Tato základní etika musí neodmyslitelně patřit především k výzkumu zvláště chráněných území. Hlavní podstata konference tak spočívala v prezentaci rozsáhlých výsledků získaných díky spolupráci profesní i amatérské entomologie,

Obr. 2. Entomologie Labských pískovců, dopolední blok s úvodním příspěvkem o historii i současnosti entomologické činnosti v Labských pískovcích (foto V. Sojka 2024).

Obr. 3. Entomologie Labských pískovců, celková konferenční účast předobědního bloku s příspěvkem o předběžných výsledcích monitoringu hmyzu v podmáčených smrčínách po kůrovcové gradaci v Labských pískovců (foto V. Sojka 2024).

Obr. 4. Součástí sobotního 36. setkání Entoklubu bylo slavnostní předání zarámovaného zobrazení větevníčka *Lustova* (*Diastatotropis lusti*) z Madagaskaru pojmenovaném na počest Zdenka Lusta z Rožan (stojící uprostřed), autoři popisu vlevo L. Blažej a vpravo M. Trýzna, specialista na tuto brouččí čeled' (foto J. Šťastný 2024).

Obr. 5. Účastníci sobotního 36. setkání Entomologického klubu v zasněženém Prysku (foto L. Blažej 2024).

s využitím maxima potenciálu našich kapacit a podhalit realitu k získání kvalitních údajů o hmyzu a jeho společenstvech. S tím souvisí jak nutnost kolektivního zpracování materiálu i následná publikace výsledků, teprve následné importování dat do veřejných databází, stejně jako potřeba tvorby dokladových sbírek, jako determinačních musterů i možností revizí.

Celkově se konference Entomologie Labských pískovců zúčastnilo 64 lidí ze 17 institucí, z toho celkem 25 členů Entoklubu, včetně čtyř přítomných pouze v sobotní části, resp. na sobotním 36. setkání Entoklubu. Příprava byla velmi náročná, ale díky sympatickému zázemí, toho času zasněžené obce Prysk, zkušeným překladatelům Mgr. P. Sochové a P. Kumpfemu, cateringu K. Šmída a kolektivu z penzionu Koruna, skvělé grafické práci J. Berana (fa SAUNEO), fotografické dokumentaci konference V. Sojky a příspěvím řady dalších, se vydařila pro severočeskou entomologii historická akce, na níž byly vzápětí velmi pozitivní ohlasy.

Během sobotního 36. setkání Entoklubu byl již v úzkém kruhu kolegů oceněn Zdeněk Lust (Rožany), který dlouhodobě dokladuje zástupce většiny hmyzích skupin na Šluknovsku a podílel se na zpracování nesčetného množství materiálu z expedic a výzkumů také ostatních kolegů. Slavnostně mu bylo předáno zarámované zobrazení větevníčka *Lustova* (*Diastatotropis lusti*) z Madagaskaru, popsaného na jeho počest v roce 2024 autorským kolektivem M. Trýzna, L. Blažej & J. C. Rakotonirina.

SEZNAM PŘEDNÁŠEK (dle harmonogramu)

- Blažej L., Trýzna M. & Černý J.: Historie a současnost entomologie Labských pískovců. 25 let Entomologického klubu – pobočky ČSE. History and the present of entomology of the Elbe Sandstones. 25 years of the establishment of the Entomological Club – the branch of the Czech Entomological Society.
- Blažej L., Benda D., Brůha P., Černý J., Černý M., Kadlec J., Macek J., Marhoul P., Preisler J., Škoda R., Tkoč M. & Vonička P.: Shrnutí monitoringu vývoje společenstva hmyzu v kůrovcem zasažených podmáčených smrčcích Labských pískovců. Summary of the monitoring of the development of the insect community in bark beetle-affected waterlogged spruces of the Elbe Sandstones.
- Moravec P., Vonička P. & Blažej L.: Výskyt střevlíka *Carabus auratus* v severních Čechách (resp. ČR). Occurrence of the ground beetle *Carabus auratus* in northern Bohemia (resp. CZ).
- Vonička P. & Průša M.: Předběžné výsledky průzkumů brouků vrchů Lužických hor a Ralské pahorkatiny. Preliminary results of surveys of the beetles of the hills of the Lužické hory Mts. and the Ralská pahorkatina Mts.
- Brůha P., Michalega M. & Moravec P.: Předběžné výsledky z výzkumu lužních porostů dolního toku řeky Labe. Preliminary results from the research of floodplains in the lower reaches of the Elbe River.

SEZNAM POSTERŮ (dle pořadí ve sborníku abstraktů)

Abstrakty z postershow, včetně využitých a doporučených zdrojů, shrnul v českém a anglickém jazyce sborník vydaný Správou NP České Švýcarsko a Vlastivědným muzeem a galerií v České Lípě. Kromě nákladu 200 tiskových kusů (v přípravě dotisk 1. vydání) je umístěn volně ke stažení na webových stránkách vydavatelských institucí.

- Blažej L., Trýzna M. & Černý J.: Historie a současnost výzkumu hmyzu. History and the present of insect research.
- Blažej L., Brůha P., Kadlec J., Michalega M. & Švarc M.: Nejvýznamnější saproxylicti brouci (Coleoptera). The most significant saproxylic beetles (Coleoptera).
- Blažej L., Brůha P., Strejček J. & Škoda R.: Brouci (Coleoptera) inverzních roklí. Beetles (Coleoptera) of climatically inverted ravines.
- Blažej L., Černý J., Preisler J. & Žemlička M.: Významné druhy hmyzu (Insecta: Lepidoptera, Hymenoptera & Diptera) inverzních roklí. Significant insect species (Insecta: Lepidoptera, Hymenoptera & Diptera) of climatically inverted ravines.
- Blažej L., Brůha P., Kadlec J., Moravec P., Škoda R., Švarc M., Vonička P. & Bauer P.: Brouci (Coleoptera) kaňonu dolního toku Labe (Děčín-Hřensko). Beetles (Coleoptera) of the lower Elbe Canyon (Děčín-Hřensko).
- Blažej L., Bauer P., Brůha P., Černý J., Hejduk J., Kadlec J., Škoda R., Švarc M., Vonička P. & Žemlička M.: Brouci (Coleoptera) a motýli (Lepidoptera) mokřadů v Srbské Kamenici a jejím okolí. Beetles (Coleoptera) and butterflies (Lepidoptera) of the wetlands in Srbská Kamenice and its surroundings.
- Benda P., Neckář R., Phoenix J. & Waldhauser M.: Vážky (Odonata) Labských pískovců. Dragonflies (Odonata) of the Elbe Sandstones.
- Blažej L., Moravec P., Vonička P. & Vrabec V.: Ohrožený hmyz otevřené krajiny severních Čech – střevlík *Carabus auratus* (Coleoptera) a modrásci rodu *Phengaris* (Lepidoptera). Endangered insects of the open landscape of northern Bohemia – ground beetle *Carabus auratus* (Coleoptera) and lycaenid butterflies of the genus *Phengaris* (Lepidoptera).

SEZNAM A ADRESY AUTORŮ / LIST AND ADDRESSES OF AUTHORS

Petr Bauer, Správa Národního parku České Švýcarsko, Pražská 457/52, CZ-407 46 Krásná Lípa; e-mail: p.bauer@npcs.cz

Lukáš Blažej (ed.), Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, CZ-470 01 Česká Lípa; Správa Národního parku České Švýcarsko, Pražská 457/52, CZ-407 46 Krásná Lípa; e-mail: blazalukas@gmail.com

Daniel Benda, Národní muzeum v Praze, Entomologické oddělení, Cirkusová 1740, CZ-193 00 Praha 9-Horní Počernice; e-mail: benda.daniel@email.cz

- Pavel Benda, JUROS, s.r.o., Masarykova 62/109, CZ-400 01 Ústí nad Labem; e-mail: benda@jurosul.cz
- Petr Brůha, Hynaisova 448/11, CZ-400 01 Ústí nad Labem; e-mail: pbruha@volny.cz
- Jindřich Černý, Košická 243, CZ-405 05 Děčín-Bynov; e-mail: jindr.cerny@seznam.cz
- Miloš Černý, CZ-763 63 Halenkovice 1; e-mail: cerny.milos@centrum.cz
- Jiří Hejduk, Česká inspekce životního prostředí, Oblastní inspektorát Ústí nad Labem, Výstupní 508/9, CZ-400 07 Ústí nad Labem; e-mail: jiri.hejduk@cizp.cz
- Josef Kadlec, Raisova 3239, CZ-407 47 Varnsdorf; e-mail: j.kadlec@tiscali.cz
- Ján Macek, Národní muzeum v Praze, Entomologické oddělení, Cirkusová 1740, CZ-193 00 Praha 9-Horní Počernice; e-mail: macjan@seznam.cz
- Pavel Markoul, Beleco, Na Zátorce 10, CZ-160 00 Praha 6; e-mail: pavel.marhoul@beleco.cz
- Miroslav Michalega, Spartakiádní 272/19, CZ-400 10 Ústí nad Labem-Všebořice; e-mail: acmaeops@seznam.cz
- Pavel Moravec, Jezuitská 6, CZ-412 01 Litoměřice; e-mail: pavel.moravec@nature.cz
- Roman Neckář, Královská 869, CZ-408 01 Rumburk; e-mail: neckarwildlife@gmail.com
- Jürgen Phoenix, Ladová 155, CZ-405 02 Děčín-Křešice; e-mail: jurgen.phoenix@t-online.de
- Jiří Preisler, Vlnařská 692, CZ-460 01 Liberec 6; e-mail: preisler.blb@seznam.cz
- Milan Průša, Na Vápence 812, CZ-468 22 Železný Brod; e-mail: prusa55@seznam.cz
- Jaromír Strejček (†)
- Richard Škoda, Energetiků 526/14, CZ-460 01 Liberec; e-mail: richskoda@seznam.cz
- Martin Švarc, Na Pískovně 651, CZ-460 14 Liberec; e-mail: amaurops@gmail.com
- Michal Tkoč, Národní muzeum v Praze, Entomologické oddělení, Cirkusová 1740, CZ-193 00 Praha 9-Horní Počernice; e-mail: michaltkoc@gmail.com
- Miloš Trýzna, Muzeum města Ústí nad Labem, Masarykova 1000/3, CZ-400 01 Ústí nad Labem; Mendelova univerzita v Brně, Lesnická a dřevařská fakulta, Ústav ekologie lesa, Zemědělská 3, CZ-613 00 Brno; email: anthribidae@gmail.com
- Pavel Vonička, Severočeské muzeum v Liberci, Masarykova 11, CZ-460 01 Liberec; e-mail: pavel.vonicka@muzeumlib.cz
- Vladimír Vrabec, Na magistrále 768, CZ-280 02 Kolín; e-mail: vrabecvlada@seznam.cz
- Martin Waldhauser, Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Regionální pracoviště Liberecko, U Jezu 10, CZ-460 01 Liberec; Petrovice 136, CZ-471 25 Jablonné v Podještědí; e-mail: martin.waldhauser@nature.cz
- Miroslav Žemlička, Regionální muzeum v Teplícih, Zámecké náměstí 14, CZ-415 01 Teplice; e-mail: zemlicka.mir@seznam.cz

DOPORUČENÉ CITACE

- Blažej L., Brůha P., Kadlec J., Moravec P., Škoda R., Švarc M., Vonička P. & Bauer P.: Brouci (Coleoptera) kaňonu dolního toku Labe (Děčín-Hřensko). Beetles (Coleoptera) of the lower Elbe Canyon (Děčín-Hřensko). Poster. In: Blažej L. (ed.): *Entomologie Labských pískovců. Entomology of the Elbe Sandstones*. Conference and poster show, Prysk, November 22, 2024.
- Brůha P., Michalega M. & Moravec P.: Předběžné výsledky z výzkumu lužních porostů dolního toku řeky Labe. Preliminary results from the research of floodplains in the lower reaches of the Elbe River. Lecture. In: Blažej L. (ed.): *Entomologie Labských pískovců. Entomology of the Elbe Sandstones*. Conference and poster show, Prysk, November 22, 2024.
- Blažej L. (ed.) 2024: *Entomologie Labských pískovců. Sborník abstraktů z postershow, Prysk, 22. listopad 2024. (Entomology of the Elbe Sandstones. Collection of abstracts from the poster show, Prysk, November 22, 2024)*. Správa Národního parku České Švýcarsko, Krásná Lípa, & Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, 52 pp. (Czech and English abstracts).

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Entomologie des Elbsandsteins, Einladung zur Konferenz (Grafikdesign von L. Blažej).

Abb. 2. Entomologie des Elbsandsteins, Vormittagssitzung mit einem Einführungsvortrag zur Geschichte und Gegenwart der entomologischen Aktivitäten im Elbsandsteingebirge (Foto V. Sojka 2024).

Abb. 3. Entomologie des Elbsandsteins, Gesamte Tagungsteilnahme im Vormittagssitzung mit einem Beitrag über vorläufige Ergebnisse des Insektenmonitorings in vernässten Fichtenwäldern nach Borkenkäferbefall im Elbsandsteingebirge (Foto V. Sojka 2024).

Abb. 4. Teil des 36. Entoclub-Treffens am Samstag war die feierliche Präsentation einer gerahmten Darstellung des Lustkäfers (*Diastatotropis lusti*) aus Madagaskar, benannt zu Ehren von Zdenek Lust aus Rožany (in der Mitte stehend). Die Autoren der Beschreibung sind L. Blažej (links) und M. Trýzna (rechts), ein Spezialist für diese Käferfamilie (Foto J. Šťastný 2024).

Abb. 5. Teilnehmer des 36. Treffens des Entomologie-Clubs am Samstag im verschneiten Pysk (Foto L. Blažej 2024).

Übersetzt von Lukáš Blažej

ZMIJE RŮŽKATÁ – SPECIFICKÉ BALKÁNSKÉ POPULACE

Výstava přírodovědného oddělení

Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě, září–říjen 2024

HORNED VIPER - SPECIFIC BALKAN POPULATIONS

Exhibition of the Natural Science Department

of the Museum of Homeland Studies and Gallery in Česká Lípa, September–October 2024

Lukáš Blažej

Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa;

Správa Národního parku České Švýcarsko, Pražská 457/52, 407 46 Krásná Lípa;

Spolek chovatelů jedovatých hadů; e-mail: blazalukas@gmail.com

Výstava přírodovědného oddělení Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě proběhla ve dnech 30. 8.–20. 10. 2024. Hlavním tématem bylo srovnání horských a nížinných populací růžkaté zmijs – *Vipera ammodytes* (Linnaeus, 1758) v přírodě a v laboratorních podmínkách zájmového chovu. Studovaný materiál pochází ze zemí Balkánského poloostrova navštívených spolkem ZOOGEOS BOHEMIA v letech 2012–2017. Porovnány byly vlastnosti geneticky pestré populace z povodí řeky Bojany s uniformními populacemi izolovanými v refugiích albánských pohoří. V laboratorním chovu importovaných jedinců byly sledovány barevné fenotypy generací F1 populace z povodí řeky Bojany. Celkem bylo z devíti úspěšných křížení vyhodnoceno 69 jedinců v poměru pohlaví 36:33. Součástí postershow byly také poznatky o zmijsi *Vipera berus* (Linnaeus, 1758) v severních Čechách, jejích nárocích, ohrožení, výzkumu a ochraně.

The exhibition of the Natural Sciences Department of the Museum of Homeland Studies and Gallery in Česká Lípa took place on August 30–October 20, 2024. The main topic was the comparison of mountain and lowland populations of the horned viper – *Vipera ammodytes* (Linnaeus, 1758), in the nature as well as under laboratory conditions of hobby breeding. The studied material originates from the countries of the Balkan Peninsula visited by the ZOOGEOS BOHEMIA Society in 2012–2017. The characteristics of a genetically diverse population from the Bojana river basin were compared with uniform populations isolated in refuges of the Albanian mountains. In the laboratory breeding of imported individuals, the color phenotypes of the F1 generations of the population from the Bojana river basin were monitored. A total of 69 individuals of nine successful crossings were evaluated in the sex ratio of 36:33. A part of the poster show was also knowledge of *Vipera berus* (Linnaeus, 1758) in Northern Bohemia, on its demands, threats, research and protection.

Výstava přírodovědného oddělení Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě (VMG) se konala ve dnech 30. 8.–20. 10. 2024 v Maštálkově výstavní síni. Hlavním tématem byly studované horské a nížinné populace růžkaté zmijs *Vipera ammodytes* (Linnaeus, 1758) ve vybraných zemích Balkánského poloostrova, navštívených během expedic spolku ZOOGEOS BOHEMIA v letech 2012–2017, ale také v laboratorních podmínkách zájmového chovu (CZ 42C02562, Varnsdorf; viperazvdf.wbs.cz). Kontrastovány byly vlastnosti geneticky velmi pestré populace z povodí řeky Bojany (pomezí Černé Hory a Albánie) proti izolovaným, geneticky uniformním populacím přežívajícím mnohdy v refugiích albánských pohoří. V laboratorním chovu, založeném na importovaných jedincích v roce 2015, byly sledovány barevné fenotypy generací F1 z křížení mezi původními hady a generací F0 (původem od dvou importovaných gravidních samic). Celkem bylo z devíti úspěšných křížení vyhodnoceno 69 jedinců z generace F1 v poměru pohlaví 36:33 (viz Tabulka 1).

Součástí postershov byly také poznatky o zmijs *Vipera berus* (Linnaeus, 1758) v severních Čechách (vesměs z okolí Srbské Kamenice), představeny byly spolky ZOOGEOS BOHEMIA a Spolek chovatelů jedovatých hadů, jehož pravidelná setkání probíhají v obci Prysk s odkazem na památku předního českého paleoherpetologa, prof. Zdeňka V. Špinara (1916–1995). V souvislosti s tradicí chovatelství v ČR bylo upozorněno na problematiku připravované legislativy EU, tzv. pozitivních seznamů, které mají na území Evropské unie prakticky zájmové chovatelství zakázat! Výstava byla doplněna o přírodniny z expedic spolku ZOOGEOS BOHEMIA z depozitářů VMG a expozičními nádržemi s šesti zmijemi *V. ammodytes* z povodí řeky Bojany z generací F0 (dospělý pár narozený v roce 2015) a F1 (mláďata z roku 2023).

Obr. 1. Zmije růžkatá - specifické balkánské populace, plakát na výstavu ve VMG v České Lípě (grafické zpracování S. Vomáčková).

Obr. 2. Zmije růžkatá - specifické balkánské populace, diskuze a humorné vzpomínání členů spolku ZOOGEOS BOHEMIA během vernisáže výstavy (foto V. Štěpánský 2024).

Vlastivědné muzeum a galerie
v České Lípě zve na výstavu

ZMIJE RŮŽKATÁ

SPECIFICKÉ BALKÁNSKÉ POPULACE

30. 8. – 20. 10. 2024

Výzkum spolku ZOOGEOS

Výstava pojednávající o živočišném fenoménu balkánského poloostrova – růžkaté zmijsi (*Vipera ammodytes*). Nejnebezpečnější had Evropy představený v přirozeném prostředí (expedice spolku ZOOGEOS v letech 2012–2017) i v laboratorních podmínkách.

Součástí expozice bude geneticky pestrá populace z povodí řeky Bojany na albánsko-černoohorském pomezí a opomenutá nebude ani naše česká zmijsi obecná.

Jak myslíte, že se žije jedovatým hadům v jejich domovině?

SÍŇ JOSEFA MAŠTÁLKA

ZMIJE RŮŽKATÁ
SPECIFICKÉ BALKÁNSKÉ POPULACE

TEMATICKÉ PŘEDNÁŠKY

- Zmijsi růžkatá – specifické balkánské populace | 17. 9.
- Žije nám tu zmijsi | 1. 10.
- Veselé ještěrky | 15. 10.

viz www.muzeumcl.cz

nám. Osvobození 297/1
470 01 Česká Lípa
www.muzeumcl.cz

Obr. 3. Zmije růžkatá - specifické balkánské populace, upomínkový plakát věnovaný přítomným členům spolku ZOOGEOS BOHEMIA od účastníků vernisáže (foto V. Štěpánský 2024).

Obr. 4. Zmije růžkatá - specifické balkánské populace. Poslední přednáškový blok na sklonku konání výstavy pro členy Klubu přátel muzea Varnsdorf (foto J. Štěpánková 2024).

Obr. 5. Zmije růžkatá - specifické balkánské populace. Autor výstavy L. Blažej při přípravách výstavy a expozice se zmijemi (foto S. Vomáčková 2024).

Rok Year	Rodičovský ♂ Parent ♂		Rodičovská ♀ Parent ♀		Generace potomstva Generation of offspring	Fenotyp a pohlaví / Phenotype and Sex							Celkem (ex.) Total (specim.)	Poznámka Note
	Parent ♂	Parent ♀	Y♂	Y♀		R♂	R♀	P/O ♂	P/O ♀	NC♂	NC♀			
2015	W-A-UNK	W-A-P/O	0	2	F0	0	2	1	0	2	0	0	7	
2015	W-B-UNK	W-B-R	0	0	F0	0	0	2	1	0	1	0	5	
2017	W-A-P/O	W-A-P/O	0	2	F1	0	2	1	0	0	0	0	3	předčasný porod 11 ex. / premature birth 11 ex.
2017	W-A-P/O	W-B-R	0	0	F1	0	0	3	1	0	3	1	8	
2018	F0-B-P/O	F0-A-Y			F1								0	neoplozená vejce / unfer- tilized eggs
2018	W-A-P/O	W-A-P/O			F1								0	bez ovulace / spojení / no ovulation / connection
2018	F0-A-P/O	W-B-NC			F1								0	neoplozená vejce / unfer- tilized eggs
2019	W-A-P/O	F0-A-Y	1	4	F1	1	4	0	0	2	1	1	9	
2020	W-A-P/O	F0-B-R	0	0	F1	0	0	1	1	3	4	0	9	
2021	W-A-P/O	W-A-P/O	2	2	F1	2	2	0	0	1	2	2	9	
2021	F0-B-P/O	F0-A-Y	2	3	F1	2	3	0	0	2	2	0	9	
2023	W-A-P/O	F0-A-Y	1	3	F1	1	3	0	0	3	1	2	10	
Celkem (ex.) / Total (specimens)						6	16	9	4	12	15	7	69	

Tabulka 1. Dokumentovaná úspěšná i neúspěšná křížení dvou nížinných populací (linií) zmije *V. ammodytes* v laboratorních podmínkách v letech 2015–2024. Rozdělení dle pohlaví a barevných fenotypů (u rodičovských jedinců odděleno pomílkou). Zkratky generací: W – jedinec z přírody (Wild), F0 – generace pocházející od gravidní samice z přírody (tj. bez známého rodičovského samce), F1 – generace potomků křížení generací W/F0 x F0/W nebo F0 x F0; A – linie z Donji Štoj, B – linie z Gornji Štoj; sledované barevné fenotypy (počty jedinců dle pohlaví): Y – žlutá (yellow), R – červená (red), P/O – růžová/oranžová (pink/orange), resp. přechodové barvy, NC – nezařazené (not classified) šedé a hnědé odstíny, UNK – barevný fenotyp neznámý (unknown).

Table 1. Documented successful and unsuccessful crossings of two lowland populations (lines) of the Viper *V. ammodytes* in laboratory conditions in 2015–2024. Sorting by sex and color phenotypes (in the case of parents, separated by a dash). Abbreviations of generations: W – imported individual (Wild), F0 – generation from a pregnant female from the wild (i.e. without a known parental male), F1 – generation of offspring of W/F0 x F0/W or F0 x F0 crosses; monitored color phenotypes (numbers of individuals by sex): Y – yellow, R – red, P/O – pink/orange, i.e. transitional shades, NC – not classified gray and brown shades, UNK – color phenotype unknown.

POSTERSHOW

- Blažej L. & Trávníček D.: Expedice spolku ZOOGEOS na Balkánský poloostrov v letech 2012–2017. [Expedition of the ZOOGEOS Society to the Balkan Peninsula in 2012–2017].
- Blažej L. & Hejduk J.: Zmije růžkatá – *Vipera ammodytes* (Linnaeus, 1758). I.–II. [Horned viper – *Vipera ammodytes* (Linnaeus, 1758). I.–II.].
- Blažej L.: Horské populace zmije *V. a. ammodytes* – expedice ZOOGEOS Albania 2014. I.–II. [Mountain populations of the Viper *V. a. ammodytes* – ZOOGEOS Albania 2014 expedition. I.–II.].
- Blažej L.: Nížinné populace zmije *V. a. ammodytes* – expedice ZOOGEOS Montenegro 2015. I.–II. [Lowland populations of the Viper *V. a. ammodytes* – ZOOGEOS Montenegro 2015 expedition. I.–II.].
- Blažej L.: Nížinná populace zmije *V. a. ammodytes* v laboratorních podmínkách. I.–V. [The lowland population of the Viper *V. a. ammodytes* in laboratory conditions. I.–V].
- Blažej L. & Hejduk J.: Žije nám tu zmije. Bionomie a ohrožení. I.–II. [We have a viper here. Bionomics and threats. I.–II].
- Blažej L. & Hejduk J.: Žije nám tu zmije. Výzkum a ochrana v severních Čechách. [We have a viper here. Research and conservation in northern Bohemia].
- Blažej L., Hejduk J., Majláth I. & Petrilla V.: Žije nám tu zmije. Výzkum a ochrana v severních Čechách. [We have a viper here. Research and conservation in northern Bohemia].
- Hakl S., Bálek J., Hejduk J. & Šrámek I.: Spolek chovatelů jedovatých hadů (SCHJH). [Association of the Venomous Snakes Keepers].

VIDEOWHOW

- Blažej L.: Zmijovití hadi (Squamata, Serpentes: Viperidae) v laboratorním chovu. [Vipers (Squamata, Serpentes: Viperidae) in laboratory breeding].
- Blažej L.: Reprodukce zmijí – jarní období v laboratorním chovu. [Reproduction of the vipers – spring period in laboratory breeding].
- Blažej L.: Reprodukce zmijí – porod mláďat *Montivipera xanthina* (Gray, 1849) v laboratorním chovu. [Reproduction of the vipers – birth of youngs of *Montivipera xanthina* (Gray, 1849) in laboratory breeding].
- Trávníček D. & Blažej L.: Spolek ZOOGEOS BOHEMIA. Zoologický výzkum neznámých částí Balkánského poloostrova. [ZOOGEOS BOHEMIA Society. Zoological research of unknown parts of the Balcan Peninsula].

PŘEDNÁŠKOVÁ ČÁST

- Blažej L. 2024: Zmije růžkatá – specifické balkánské populace. [Horned viper – specific Balkan populations]. Lecture, Regional Museum and Gallery in Česká Lípa: 17. 9., 7. 10., 8. 10., 18. 10.
- Blažej L. 2024: Žije nám tu zmije – poznatky o zmiji *Vipera berus* na severu Čech. [We have a viper here – knowledge about *Vipera berus* in the northern Bohemia]. Lecture, Regional Museum and Gallery in Česká Lípa: 1. 10., 4. 10.; Ozvěny ekofilmu festival, Jablonné v Podještědí, 9. 11.
- Blažej L. 2024: Veselé ještěrky – chov, endemismus, genetika, etologie, příklady. [Happy lizards – breeding, endemism, genetics, ethology, examples]. Lecture, Regional Museum and Gallery in Česká Lípa: 15. 10.

SEZNAM AUTORŮ A JEJICH KONTAKTŮ

- Bálek Jiří, 403 36 Tisá 398; e-mail: jiri.balek@seznam.cz
- Blažej Lukáš (ed.), Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa; Správa Národního parku České Švýcarsko, Pražská 457/52, 407 46 Krásná Lípa; e-mail: blazalukas@gmail.com
- Hakl Stanislav, Základní škola Rudolfa Koblíce, Pionýrů 1102, Kadaň; e-mail: st.hakl@seznam.cz
- Hejduk Jiří, Česká inspekce životního prostředí, Oblastní inspektorát Ústí nad Labem, Výstupní 508/9, CZ-400 07 Ústí nad Labem; e-mail: jiri.hejduk@cizp.cz

Majláth Igor, Prírodovedecká fakulta, Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Šrobárova 2, SK-041 54 Košice, Slovenská republika; e-mail: igor.majlath@upjs.sk
 Petrilla Vladimír, Univerzita veterinárskeho lekárstva a farmácie v Košiciach, Komenského 73, SK-041 81 Košice, Slovenská republika; e-mail: vladimir.petrilla@uvlf.sk
 Šrámek Ivan, Opavská 8, Brno 639 00; e-mail: umbalolo@seznam.cz
 Travníček Dušan, Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, Vavrečkova 7040, 760 01 Zlín; e-mail: Dusan.Travnicek@muzeum-zlin.cz

DOPORUČENÉ CITACE

Blažej L. (ed.) 2024: *Zmije růžkatá – specifické balkánské populace*. [Horned viper – specific Balkan populations]. Exhibition, Regional Museum and Gallery in Česká Lípa, August 30–October 20, 2024.
 Hakl S., Bálek J., Hejduk J. & Šrámek I. 2024: Spolek chovatelů jedovatých hadů (SCHJH). [Association of Venomous Snake Keepers]. Poster. In: Blažej L. (ed.): *Zmije růžkatá – specifické balkánské populace*. [Horned viper – specific Balkan populations]. Exhibition, Regional Museum and Gallery in Česká Lípa, August 30–October 20, 2024.

PODĚKOVÁNÍ

Milou povinností je poděkování všem spoluautorům, ale také ostatním, kteří se na výsledné podobě výstavy a jejím průběhu podíleli. Za množství konzultací patří díky Petru Bauerovi (Prysk), Petru Benedekovi (Kamenický Šenov), Zdeňku Dudovi (Varnsdorf), Vojtovi Hejdukovi (Chlumec) a Ivo Peraničovi (Zagreb, Croatia). Za zprostředkování fotek vzácných horských druhů balkánských zmijí děkujeme Vojtovi Hejdukovi a Josefu Kadlecovi (Varnsdorf) a za záběry přejetých jedinců zmije *V. berus* Davidu Bourovi (Děčín) a Martinu Vlčkovi (Litoměřice).

Za grafické zpracování postershov patří díky Simoně Vomáčkové (Varnsdorf), za organizaci přednáškové části Janě Nastoupilové (Kamenický Šenov), Petru Benedekovi za pohotovostní kontakt z DDM Libertin (Česká Lípa), za fotodokumentaci vernisáže Vladimíru Štěpánskému (Česká Lípa) a pomoc při instalaci výstavy Ivoši Hortenskému a Mariánu Überhuberovi (oba z Nového Boru).

Zvláštní díky patří sponzorské firmě PROREKO (Varnsdorf), která s přispěním firmy SAPELI (Varnsdorf) vypomohla při přípravě expozice s živými zmijemi a umožnila vytvořit tematická trika s logem výstavy a spolku ZOOGEOS BOHEMIA. Režii výroby trik zařídila Monika Voničková (Liberec). Poděkování patří Karlu Šmídovi a jeho rodině (Prysk) za přípravu občerstvení k vernisáži výstavy.

Za ochranu zmije obecné i umožnění jejího výzkumu na severu Čech patří díky Správě Národního parku České Švýcarsko (Krásná Lípa), Zoologické zahradě v Děčíně, Obcím Prysk a Srbská Kamenice.

Představené výsledky o zmiji *V. ammodytes* vychází z výzkumného projektu spolku ZOOGEOS BOHEMIA „Zoologický průzkum málo známých oblastí Balkánského poloostrova“ zaštitěného Libereckým krajem a Ministerstvem kultury ČR a výzkumu zmije *V. berus* ve spolupráci se Správou NP České Švýcarsko v Krásné Lípě (výjimka z ochrany zvláště chráněného druhu povolena rozhodnutím č. j. 260/LP/2009/AOPK). Veřejné vystoupení druhu živočicha vyžadujícího zvláštní péči bylo Krajské veterinární správě oznámeno dopisem č. j. VMG/242/2024 ze dne 12. 8. 2024.

Výstava byla věnována životnímu jubileu významného zoologa z České Lípy, Ing. Zdeňka Vitáčka. Za obecné přispění pro zoologii a tuzemská muzea bylo pamětním trikem a originálním plakátem poděkováno také ostatním přítomným kolegům ze spolku ZOOGEOS BOHEMIA, Antonínu Kůrkovi (Mladá Boleslav), Petru Lumpemu (Doksy), Pavlu Moravcovi (Litoměřice), Ivo Rusovi (Kolín) a Pavlu Voničkovi (Liberec).

VYUŽITÉ ZDROJE

- Berger H. & Prokoph U. 2009: Schwarze Kreuzottern in Sachsen. *Jahresschrift für Feldherpetologie und Ichthyofaunistik in Sachsen*, Leipzig, **11**: 103–111.
- Blažej L. 2013a: *Chov a odchov zmije Vipera latastei gaditana*. Výroční schůze Karlovarského Klubu Teraristů, Prys, 15.–17. 11. 2013.
- Blažej L. 2013b: *Pojednání o Vipera renardi s přihlédnutím k taxonu V. r. tienshanica*. Přednáška, Výroční schůze Karlovarského Klubu Teraristů, Prys, 15.–17. 11. 2013.
- Blažej L. 2014a: *Připravovaná PR Eiland - Ostrovská rašeliniště. Inventarizační entomologický průzkum – Střevlíkovití brouci (Col.: Carabidae)*. Msc. Depon. In: Správa CHKO Labské pískovce, Děčín, 20 pp.
- Blažej L. 2014b: *Současná Taxonomie Kajmanek rodu Chelydra a Macrochelys*. Přednáška, Výstava Práce severočeských ilustrátorů přírody, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, 5. 5.–1. 6. 2014.
- Blažej L. 2014c: *Zmije rodu Pseudocerastes*. Přednáška, Výstava Práce severočeských ilustrátorů přírody, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, 5. 5.–1. 6. 2014.
- Blažej L. 2016a: *Lacertini alias Veselé ještěrky – chov, endemismus, genetika, etologie, příklady*. Herpetologické setkání Klubu karlovarských teraristů se zaměřením na jedovaté živočichy, Prys, 7.–9. 10. 2016.
- Blažej L. 2016b: *Specifické vlastnosti několika populací V. a. ammodytes. Zoologický výzkum spol. ZOOGEOS neznámých zemí Balkánského poloostrova*. Přednáška, 27. Herpetologická konference Klubu karlovarských teraristů se zaměřením na jedovaté živočichy, ZOO a BZ města Plzeň, 26.–28. 2. 2016.
- Blažej L. 2017: *Vyhodnocení účelnosti opatření pro podporu výskytu plazů se zaměřením na zmijsi obecnou při PR Arba a na ploše bývalé lesní školky v Bynovci a shrnutí výskytu v oblasti CHKO Labské pískovce a NP České Švýcarsko*. Msc. Depon. In: Správa Národního parku České Švýcarsko, Krásná Lípa. 36 pp.
- Blažej L. 2021: *Žije nám tu zmijsi*. Propagační materiál, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, 2 pp.
- Blažej L. 2022: *Žije nám tu zmijsi. Poznatky o zmijsi Vipera berus na severu Čech*. Přednáška, Správa Národního parku České Švýcarsko, Krásná Lípa, 22. 9. 2022.
- Blažej L. 2023: *Žije nám tu zmijsi. Poznatky o zmijsi Vipera berus na severu Čech*. Přednáška, Vlastivědný spolek Českolipska, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, 9. 12. 2023.
- Blažej L. & Hegner D. 2022: *Žije nám tu zmijsi. Poznatky o zmijsi Vipera berus na severu Čech*. Přednáška, Knihovna Varnsdorf, 8. 11. 2022.
- Blažej L. & Chadima V. 2014: *Genetika lokální italské ještěrky Podarcis siculus v chovu*. Přednáška, Výstava Práce severočeských ilustrátorů přírody, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, 5. 5.–1. 6. 2014.
- Blažej L. & Klingner O. 2014: *Pojednání o lykienské populaci Montivipera xanthina a M. xanthina sensu lato*. Přednáška, 25. Herpetologická konference Klubu karlovarských teraristů se zaměřením na jedovaté živočichy, ZOO a BZ města Plzeň, 21.–23. 2. 2014.
- Cattaneo A. 2021: Variabilita di Vipera ammodytes (Linnaeus, 1758) (Reptilia, Viperidae) in Alcune isole egee, noc descrizione di Vipera ammodytes buchholzi subsp. nova. *Naturalista Siciliano*, S. IV, **XLV (1-2)**: 119–152. <https://doi.org/10.5281/zenodo.5713465>
- Deltshev Ch. & Indzhov S. 2018: Description of Histopona kurkai sp. n. with new data for the genus from the Balkan Peninsula (Arachnida, Araneae: Agelenidae). *Arachnologische Mitteilungen / Arachnology Letters* **56**: 36–39.
- Doniol-Valcroze P., Ursenbacher S., Mebert K., Ghielmi S., Laddaga L., Sourrouille P., Kariš M. & Crochet P. A. 2021: Conflicting relationships of Vipera walser inferred from nuclear genes sequences and mitochondrial DNA. *Journal of Zoological Systematics and Evolutionary Research* **2021**: 1–14. <https://doi.org/10.1111/jzs.12543>
- Ghielmi M., Menegon M., Marsden S. J., Laddaga L. & Ursenbacher S. 2016: A new vertebrate for Europe: the discovery of a range-restricted relict viper in the western Italian Alps. *Journal of Zoological Systematics and Evolutionary Research* **54(3)**: 161–173.
- Fric Z. F. & Moravec J. 2015: Vipera berus (Linnaeus, 1758) – zmijsi obecná. In: Moravec J. (ed.): *Fauna ČR, Plazi – Reptilia*. Academia, Praha, 531 pp.
- Hejduk J. & Blažej L. 2022: *Zoologický průzkum PR Rájecká rašeliniště (Tisá-Rájec, severní Čechy) – obojživelníci (Amphibia) a šupinatí (Squamata)*. Msc. Depon. In: Správa Národního parku České Švýcarsko, Krásná Lípa, 33 pp.

- Hejduk J., Hejduk V. & Blažej L. 2022: *Zoologický průzkum PP Pod lesem (Jílové u Děčína, severní Čechy) – obojživelníci (Amphibia) a šupinatí (Squamata)*. Msc. Depon. In: Správa Národního parku České Švýcarsko, Krásná Lípa, 28 pp.
- Hejduk J., Hejduk V. & Blažej L. 2022: *Zoologický průzkum PR Niva Olšového potoka (Petrovice u Chabařovic/Tišá-Rájec, severní Čechy) – obojživelníci (Amphibia) a šupinatí (Squamata)*. Msc. Depon. In: Správa Národního parku České Švýcarsko, Krásná Lípa, 19 pp.
- Hejduk V. & Blažej L. 2021: *Zoologický průzkum PP Meandry Chřibské Kamenice (Srbská Kamenice / Jetřichovice-Všemily, severní Čechy) – obojživelníci (Amphibia)*. Msc. Depon. In: Správa Národního parku České Švýcarsko, Krásná Lípa, 10 pp.
- Hlaváč P. & Blažej L. 2016: Endogean and cavernicolous beetles of the Balkans. XVI. A new, anophthalmous species of *Neuraphes* Thomson, 1859 (Coleoptera: Staphylinidae: Scydmaeninae) from Albania. *Zootaxa* **4147** (5): 597–600.
- Hocko J. 2019: Celkový souhrn počasí za rok 2018 ve Varnsdorfu. *Mandava, Ročenka Kruhu přátel Muzea Varnsdorf 2018–2019*: 195–199.
- Hocko J. & Hocková J. 2018: Celkový souhrn počasí za rok 2017 ve Varnsdorfu. *Mandava, Ročenka Kruhu přátel Muzea Varnsdorf 2017–2018*: 204–208.
- Jablonski D., Jandzik D., Mikulíček P., Džukić G., Ljubisavljević K., Tzankov N., Jelić D., Thanou E., Moravec J. & Gvoždík V. 2016: Contrasting evolutionary histories of the legless lizards slow worms (*Anguis*) shaped by the topography of the Balkan Peninsula. *BMC Evolutionary Biology* **16**: 99.
- Janák J. & Moravec P. 2018: A new species and a new record of *Neotrechus* from Albania (Coleoptera: Carabidae: Trechinae). *Studies and Reports, Taxonomical Series* **14** (2): 391–396.
- Jeřábková L., Krása A., Zavadil V., Mikátová B. & Rozínek R. 2017: Červený seznam obojživelníků a plazů České republiky. Pp. 83–106. In: Chobot K. & Němec M. (eds.): Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Obratlovci. *Příroda* **34**: 1–182.
- Kalyabina-Hauf S., Schweiger S., Joger U., Mayer W., Orlov N. & Wink M. 2004: Phylogeny and systematics of adders (*Vipera berus* complex). In: Joger U. & Wollesen R. (eds.): Verbreitung, Ökologie und Schutz der Kreuzotter (*Vipera berus* [Linnaeus, 1758]). *Mertensiella* vol. **15**, 309 pp.
- Kejval Z. 2015: On the *Anthicus giganteus* LaFerte-Senectere, 1849 species-group (Coleoptera: Anthicidae). *Klapalekiana* **51**: 201–217.
- Martínez-Freiria, F., Freitas, I., Velo-Antón, G., Lucchini, N., Fahd, S., Larbes, S., Pleguezuelos, J. M., Santos, X., & Brito, J. C. 2021: Integrative taxonomy reveals two species and intraspecific differentiation in the *Vipera latastei-monticola* complex. *Journal of Zoological Systematics and Evolutionary Research* **00**: 1–29. <https://doi.org/10.1111/jzs.12534>
- Masetti M. & Zuffi M. A. L. 2011: On the origin of the asp viper *Vipera aspis hugyi* Schinz, 1833, on the island of Montecristo, Northern Tyrrhenian Sea (Tuscan archipelago, Italy). *Herpetological Bulletin*, **Number 117**: 1–9.
- Mertlik J., Nemeth T. & Kundrata R. 2017: Revision of the flightless click-beetle genus *Dima* Charpentier, 1825 (Coleoptera: Elateridae: Dimini) in the Balkan Peninsula. *Zootaxa* **4220** (1): 1–63.
- Mertlik J., Nemeth T. & Kundrata R. 2018: Additions to the revision of *Dima* Charpentier, 1825 (Coleoptera: Elateridae: Dimini) in the Balkan Peninsula, with the descriptions of five new species. *Zootaxa* **4433** (2): 325–351.
- Mikátová B., Vlašín M. & Zavadil V. (eds) 2001: *Atlas rozšíření plazů v České republice. Atlas of the distribution of reptiles in the Czech Republic*. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Brno, Praha, 258 pp.
- Moravec J. (ed.) 2015: *Fauna ČR: Plazi (Reptilia)*. Academia, Praha, 531 pp.
- Moravec J. & Šmíd J. 2015: České zmije stojí za pozornost. *Živa* **2/2015**: 85–86.
- Neri P. 2017: Descrizione di *Bembidion* (*Ocyturanus*) *iacobi* n. sp. di Macedonia e Grecia, e chiave d'identificazione del sottogenere nella Penisola Balcanica. *Quaderno di Studi e Notizie di Storia Naturale della Romagna* **45**: 75–86.
- Roček Z. 1995: Zemřel paleontolog Zdeněk V. Špinar. *Živa* **4/1995**: 191.
- Siigur J. & Siigur E. 2022: Biochemistry and toxicology of proteins and peptides purified from the venom of *Vipera berus berus*. *Toxicon* **X/15**: 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.toxcx.2022.100131>

- Tomovič L., Carretero M. A., Ajič R. & Crnobrnja-Isailović J. 2008: Evidence for postnatal instability of head scalation in the meadow viper (*Vipera ursinii*) – patterns and taxonomic implications. *Amphibia-Reptilia* **29**: 61–70.
- Tomovič L. 2006. Systematics of the nose-horned viper (*Vipera ammodytes*, Linnaeus, 1758). *The Herpetological Journal*, London, **16**: 191–201.
- Valenta J. 2008: *Jedovatí hadi: intoxikace, terapie*. Galén, Praha, 401 pp.
- Voženílek P. 2000: *Ty zmije*. Ministerstvo životního prostředí, Praha, 79 pp.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Europäische Hornotter - spezifische Population auf dem Balkan, Plakat für die Ausstellung in der VMG in Česká Lípa (Grafikdesign von S. Vomáčková).
- Abb. 2. Europäische Hornotter - spezifische Population auf dem Balkan. Diskussion und humorvolle Erinnerungen von Mitgliedern des Vereins ZOOGEOS BOHEMIA während der Ausstellungseröffnung (Foto V. Štěpánský 2024).
- Abb. 3. Europäische Hornotter - spezifische Population auf dem Balkan. Ein den derzeitigen Mitgliedern des Vereins ZOOGEOS BOHEMIA gewidmetes Gedenkplakat von den Teilnehmern der Eröffnung (Foto V. Štěpánský 2024).
- Abb. 4. Europäische Hornotter - spezifische Population auf dem Balkan. Der letzte Vortragsblock am Ende der Ausstellung für Mitglieder des Clubs der Freunde des Varnsdorfer Museums (Foto J. Štěpánková 2024).
- Abb. 5. Europäische Hornotter - spezifische Population auf dem Balkan. Der Autor der Ausstellung L. Blažej während der Vorbereitungen für die Ausstellung und Exposition mit Vipern (Foto S. Vomáčková 2024).

Übersetzt von Lukáš Blažej

WALDKRAIBURGENSIA V MUZEU V ČESKÉ LÍPĚ

WALDKRAIBURGENSIA IN THE MUSEUM ČESKÁ LÍPA

Tomáš Cidlina

*Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa;
cidlina@muzeumcl.cz*

Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě je institucí, která se snaží nezanedbávat své sbírkotvorné úsilí. Nové muzejní akvizice se v současnosti dostávají do muzea zpravidla po jednotlivostech nebo po jednotlivých pozůstalostech. Získání větších sbírek či většího sbírkového celku až tak obvyklé není. Typické hromadné akvizice mnoha sbírkových předmětů najednou se odehrávají, když se lámou režimy a dědičtí jedné epochy mizí z veřejného prostoru a nachází, pokud vše dopadne jak má, své místo v muzejních depozitářích. V loňském roce se podařilo muzeu uskutečnit ojedinělou akvizici, a to nikoliv podle výše předepsaného scénáře počítajícího se změnou režimů. Naopak se tento transfer povedlo uskutečnit v době míru, v době, kdy jsou dokonce navazovány a posilovány vazby mezi někdejšími (německými) a současnými (českými) obyvateli regionu. Právě tento smír, odložení desetiletí trvajících nevrážitosti a rezervovanosti, navazování nových partnerství a přátelství vedly k tomu, že se do České Lípy přestěhoval archiv vysídlených Němců z bavorského Waldkraiburgu.

Waldkraiburg je město, které se nachází asi 70 km východně od Mnichova poblíž starobylého města Kraiburg am Inn. Dnes je největším městem okresu Mühldorf a má kolem 25 000 obyvatel. Zároveň je jedním z nejmladších bavorských měst. Ještě ve 30. letech zde nebylo nic jiného než rozlehlý les, kterému se říkalo Mühldorfer Hart. Krátce před válkou a v průběhu válečných let zde byla vybudována rozlehlá tajná továrna na výrobu munice. Do jejích trosek se po druhé světové válce začali stěhovat uprchlíci a vyhnanci z Čech, Moravy, Slezska a dalších oblastí. Mezi nimi bylo i mnoho lidí z někdejších okresů Česká Lípa, Nový Bor a Dubá. Začali zde budovat své nové životy a na zbytcích roztroušených betonových objektů vytvářeli domov. Domov, ve kterém bylo vždy silně vzpomínáno na rodné obce a města ležící několik set kilometrů východně za železnou oponou.

Provoz továrny na munici, které se kvůli utajení přezdívalo „továrna na čokoládu“, běžel až do začátku dubna 1945, kdy jej ukončilo americké bombardování. Krátce po válce odsud odcházeli tisíce nuceně nasazených dělníků a válečných zajatců, kteří zde žili ubytovaní v barákových táborech. Uprázdňené ubikace začaly od jara 1946 sloužit jako nouzové ubytování pro první stovky vyhnaných z východu, převážně z českého pohraničí a dnes polského Slezska. Waldkraiburg, jak se místu začalo říkat, neměl ale žádný status, byl to kus lesa s opuštěnými baráky a betonovými bunkry, ve kterých dříve probíhala válečná výroba. Nyní sem přicházeli stále další lidé a mnoho z nich pocházelo z průmyslových oblastí severních Čech, Krušnohorská a Chebska. Tito lidé se snažili stát se v nouzových podmínkách co nejdříve ekonomicky soběstačnými a obnovovali své živnosti. To byl případ výrobců čerpadel, výrobců žesťových nástrojů nebo sklářů. Vedle prvních živností vznikla v uprchlickém táboře

Obr. 1. První návštěva archivu Haida-Leipa-Dauba ve Waldkraiburgu. Zleva Konrad Kern, Petr Joza a Michal Rádl, září 2023 (foto T. Cidlina 2023).

Obr. 2. Waldkraiburg, archiv Haida-Leipa-Dauba, pohled do regálů s pořadači archivu (foto T. Cidlina 2024).

škola, obchody, začal se zde rozvíjet spolkový život, který navazoval na spolkovou činnost v původních domovech, byl obnoven také náboženský život, když byly některé z betonových bunkrů přeměněny na evangelický a katolický kostel. První podnik zde založil Emil Lode, který pocházel z České Lípy a měl dopravní společnost v Novém Boru. Ve Waldkraiburgu začal s továrnou na knoflíky.

V roce 1948 bylo založeno Průmyslové společenství Waldkraiburg (Industrie Gemeinschaft Waldkraiburg), které zastupovalo zájmy místních firem. V tomto roce počet podniků a firem ve městě přesáhl číslo 100. Teprve v roce 1950 byla komunita vyhnaných Němců nadána samosprávnými právy a stala se obcí. Jejím prvním a následně dlouholetým starostou byl architekt Hubert Rösler, který se před válkou přizemil do Doks a měl zde projekční kancelář. On byl také člověkem, který nakreslil plán ulic a začal ze zaniklé továrny budovat město, jehož uliční názvy odkazovaly na původ jeho obyvatel. Proto zde dodnes je, kromě mnoha jiných, také ulice Českolipská, Novoborská nebo Dokeská.

V témže roce, tedy v roce 1950, zde byla založena také sklářská huť, která zde fungovala na dnešní hlavní ulici do roku 1970. Na sklářskou huť byly navázány rafinerie a zušlechťovací podniky a obchodníci se sklem. Komunita severočeských sklářů se stěhovala do Waldkraiburgu, který se stal důležitým kulturním centrem pro lidi se severočeským původem. Kupříkladu se zde každoročně konalo novoborské posvícení, několikrát Waldkraiburg hostil také setkání Němců pocházejících z Doks.

V roce 1960 byl Waldkraiburg nadán městskými právy a jeho rychlému hospodářskému rozvoji napomáhal bohatý průmysl, jehož koncentrovanost zde, v tehdy ještě výrazně zemědělském Bavorsku, byla nebývalá. Když obyvatelé nového města překonali existenční těžkosti prvních let, začali usilovat také o to, aby si jejich potomci byli vědomi svých kořenů v někdejší Československu. Byly zde aktivně prožívány tradice českých Němců, odhalovány pomníky osobností německé kultury z Čech apod. Taktéž zde vznikla Orlickohorská světnička, která byla jakýmsi muzeem z této

Obr. 3. Prohlídka sklářského muzea ve Waldkraiburgu. Zleva Michal Rádl, Konrad Kern, Petr Joza, Elke Keiper a Tomáš Cidlina (foto K. König 2024).

Obr. 4. Křížení ulic Novoborské a Českolipské ve Waldkraiburgu (foto T. Cidlina 2023).

oblasti Čech, především z Králicka. V jejích prostorách se uskutečnily první výstavy severočeského skla, které byly zároveň počátkem činnosti místního sklářského muzea, které v posledních letech dobudovalo úctyhodnou expozici, jejíž výprava začíná samozřejmě novoborským sklářstvím.

Od poloviny 70. let začala Maria Bürger ve Waldkraiburgu vytvářet archiv týkající se bývalých okresů Česká Lípa, Nový Bor a Dubá. Do této, původně soukromé sbírky, začali přinášet lidé rodinné předměty, písemnosti, fotografie a tisky, které tvořily v letech 1945–1946 součást obsahu zavazadel, se kterými opouštěli svůj domov. V roce 1981 tuto sbírku převzala Erika Rahnsch, která pocházela ze sklářské rodiny z Kytlice. Díky její péči a nasazení se začal archiv rozrůstat. Později, v roce 1988, byl již archiv tak rozsáhlý, že jej bylo třeba právně a finančně zajistit, a proto byl založen Spolek pro sbírání a ochranu kulturního dědictví (vyhnaných) ve Waldkraiburgu (Verein zur Sammlung und Bewahrung des Kulturgutes in Waldkraiburg). V roce 1990 byl archiv přestěhován do nově postaveného Domu kultury. Na konci 90. let, opět z důvodu financování, byl archiv převeden do vlastnictví města Waldkraiburg. Nadále však archiv spravovala Erika Rahnsch a počet jednotlivých položek se neustále rozrůstal, a to i pod vlivem toho, že nejstarší generace lidí, kteří měli ještě přímé vzpomínky na domov v severních Čechách, umíraly. Do archivu se tak od potomků dostávaly jejich pozůstalosti, korespondence, fotografie a jiné agendy. Zároveň se v 90. letech začal ve větší míře navštěvovat starý domov. Díky tomu se materiály jednotlivých rodin, a tedy i archivu začaly rozšiřovat o předměty, písemnosti a publikace z poválečných desetiletí.

Další rozrůstání archivu předznamenalo potřebu jeho detailní inventarizace a katalogizace. Té se společně s Erikou Rahnsch ujala Erika Thoß. Výsledkem jejich úsilí bylo sestavení a následná prezentace tří objemných inventářů (Findbuch). Ty byly poprvé představeny veřejnosti na Novoborských slavnostech ve Waldkraiburgu v roce 2002. Díky těmto pomůckám začalo být možné s archivem badatelsky pracovat a začali jej navštěvovat někteří historici a publicisté. Přijížděli i hosté a badatelé

Obr. 5. Stěhovací parta ve Waldkraiburgu během první etapy stěhování. Zleva Michal Rádl, Marian Überhuber, Jaroslava Vondrová, Konrad Kern, Petr Mužák, Tomáš Cidlina (foto E. Keiper 2024).

Obr. 6. Vykládání první části waldkraiburského archivu v muzeu v České Lípě, Michal Rádl a Vladimír Štěpánský (foto T. Cidlina 2024).

z Čech, mezi nimi Mgr. Ladislav Smejkal nebo PhDr. Renata Mauserová. Dílo malíře Ernsta Kutzera zde studovala japonská germanistka Noriko Shindo a místní fondy věnované spolku Wandervogel zde detailně procházel Mark Cornwall, autor knihy, která v češtině vyšla pod názvem Čertova zed': Život a smrt Heinze Ruthy.

Erika Rahnsch po sametové revoluci jezdila do Čech relativně často, a dokonce se spřátelila s Petrem Kubátem, který koupil a zrekonstruoval její rodný dům v Kytlici. Erika Rahnsch usilovala o smíření a dobré partnerství mezi Němci a Čechy. Spolupracovala se spolkem Antikomplex, natočila životopisný rozhovor v rámci projektu Paměti národa, účastnila se natáčení dokumentárního filmu Rozálie Kohoutové Kytlice – Zimmer frei a poskytla rozhovor časopisu Reflex. Za své úsilí a nasazení byla několikrát oceněna městem Waldkraiburg, ale také předsedou vlády Bavorska Edmundem Stoiberem, v roce 2011 jí byla udělena medaile za zásluhy Spolkové republiky Německo. Jejím přáním bylo, aby archiv Haida–Leipa–Dauba, jak byl ve Waldkraiburgu nazýván, byl nadále využíván a aby nikdy nezmizela paměť míst, ze kterých jeho jednotliviny pocházely.

Erika Rahnsch náhle zemřela 11. května 2021. Zároveň se tím zakončila 69 let trvající práce waldkraiburské Heimatgruppe Oberland-Niederland. V 80. letech 20. století Erika Rahnsch přebírala od Marie Bürger tři bedny archiválií z Českolipska. Na konci jejího života tvořilo archiv Haida–Leipa–Dauba 200 pečlivě sestavených a popsanych pořadačů a mnoho dalších trojrozměrných exponátů či výtvarných děl. Několik let před svým odchodem z tohoto světa Erika Rahnsch přemýšlela o tom, jestli by se tento archiv neměl navrátit do Čech, neboť si uvědomovala, že lidí, kteří mají ještě zájem o původní domovinu, již mnoho není.

Zhruba v té době se několik českolipských historiků, jmenovitě Tomáš Cidlina, Michal Rádl a Michal Panáček radilo, jakým způsobem by bylo možné strávit ve Waldkraiburgu delší badatelský čas, který by byl vyplněn důsledným kopírováním a fotografováním waldkraiburského archivu. Namísto toho navázal na jaře 2023 s Michalem Rádlem a Tomášem Cidlinou kontakt městský archivář ve Waldkraiburgu Konrad

Obr. 7. Erika Rahnsch (vlevo)
na návštěvě rodného domu v Kytlici
(foto P. Kubát 2005).

Kern. V elektronické komunikaci zmíněných byla poprvé nastíněna možnost přenesení archivu do České Lípy. Tyto kontakty byly umožněny především několikaletou prací a vytvářením vzájemné důvěry mezi českolipskými vyhnanými Němci (ponejvíce organizovanými okolo spolku Leipaer Heimat) a současnými českolipskými vlastivědnými pracovníky. Jejich společné kontakty na půdě muzea a archivu a během společných setkání při českolipských srazech pomohly vytvořit atmosféru přátelství a partnerství. Tyto styky začaly nést plody v podobě četných svědectví a jiných materiálů, ke kterým se začali Rádl s Cidlinou dostávat. Svou ambadorskou roli v rámci mise Waldkraiburg splnila i kniha Leipsche, která vyšla v češtině i v němčině a v obou provedeních měla silnou odezvu. Všechny tyto aktivity vytvořily ovzduší důvěry, které následně vyústilo v pozvání do Waldkraiburgu, kam se Tomáš Cidlina a Michal Rádl vydali společně s děčínským archivářem Petrem Jozou. Děčínským archivářům se podobný úspěch podařil totiž již o několik let dříve. Tehdy se do místního archivu dostal kompletní archiv děčínského vyhnaneckého spolku z Nördlingenu. Petr Joza měl na tomto transferu hlavní zásluhu a o celé akci později přednášel v Mnichově. Jeho průvodcovsko- prostřednická role byla proto velmi důležitá i ve waldkraiburské iniciativě.

Při návštěvě Waldkraiburgu byla nejdůležitějším bodem programu fyzická prohlídka archivu a zhodnocení jeho povahy. Na základě seznámení s archivem se rozhodovalo, jestli je pro něj vhodnějším umístěním muzeum nebo archiv v České Lípě. Z několika důvodů, které byly objasněny německé straně, se nakonec rozhodlo, že archiv by se měl přesunout spíše do muzea. Archiv má totiž spíše povahu sbírky, je zde zastoupeno minimum archiválií úřední povahy, spíše se jedná o velmi různorodé drobnosti osobní povahy, jsou to předměty od drobných jednotlivých fotografií či diapositivů až po rukopisné literární práce zachycující často místní dialekty a výrazivo. Dalším důvodem, proč je waldkraiburský archiv spíše sbírkou muzejní povahy je ten, že obsahuje řadu výtvarných děl nebo trojrozměrných předmětů, jako například dřevěný model středověké České Lípy, ručičky a číslice z hodinového stroje novoborského kostela Nanebevzetí Panny Marie nebo sbírku textilu. V archivu by řada těchto věcí zřejmě pouze ležela, v muzeu mají předměty potenciál stát se živým instrumentem

Obr. 8. Hrob Eriky Rahnsch na lesním hřbitově ve Waldkraiburgu (foto T. Cidlina 2024).

pro výklad či výuku moderních dějin Českolipska, dějin vzájemných vztahů Čechů a Němců, dějin každodennosti, dějin odsunu Němců z Českolipska a dalších témat.

Dalším krokem bylo, aby transfer archiválií posvětily odpovědné orgány na obou stranách. Ve Waldkraiburgu bylo v prosinci 2023 jednomyslně schváleno darování archivu Vlastivědnému muzeu a galerii v České Lípě, na začátku roku přijetí daru schválil jako zřizovatel muzea Liberecký kraj. Po oboustranném schválení transferu bylo naplánováno vlastní stěhování, které bylo rozděleno do dvou etap. První se odehrála v dubnu 2024. Tehdy přijela do České Lípy hlavní část archivu, tedy více než 200 zpracovaných šanonů, a sbírka trojrozměrných předmětů. V druhé etapě, která proběhla v červnu 2024 byla stěhována nezpracovaná část archivu, která představuje asi 1/3 archivu, dále byla transportována drobná výtvarná díla, mapy a knihovna sudetik čítající 950 svazků. V obou etapách tedy bylo do České Lípy přestěhováno mnoho materiálu, který představuje obrovskou porci dědictví a sentimentu, se kterým byly všechny tyto věci dlouhá desetiletí schraňovány. Vyjádřeno čísly bylo do České Lípy přivezeno více než 80 banánových krabic, představujících 50 archivních metrů materiálu, to vše bylo převezeno v dubnu a červnu dvěma po střechu zarovnanými dodávkami. Stěhování obrovského dědictví zpět do Čech je z pohledu historie logickým krokem. Co je ale logické, není vždy automatické. Ve vzájemných vztazích muselo být mnoho vyřčeno a pojmenováno, obě strany si musely projevit nemálo empatie a zájmu o společný domov a jeho identitu, teprve potom bylo stěhování myslitelné a možné.

Druhá etapa stěhování byla završena slavnostním aktem odpoledne 8. června 2024 v kulturním domě ve Waldkraiburgu. Ještě předtím se ale všichni dotčení setkali na místním lesním hřbitově. Zde čeští účastníci slavnostního aktu položili za přítomnosti německých přátel květiny na hroby Eriky Rahnsch, prvního starosty města Huberta Röslera a rovněž ke zdi, představující symbolický hrob všech předků obyvatel města, kteří zemřeli ve své domovině, tedy v Čechách. Na všech těchto třech místech byla kromě květin rozprášena také prst' ze severních Čech. Poté se všichni přesunuli do Domu kultury, kde zaznělo několik proslavů. Hlavní řeč zde měli Konrad Kern a To-

Obr. 9. Památník předků, jejichž hroby zůstaly ve staré vlasti, lesní hřbitov ve Waldkraiburgu (foto T. Cidlina 2024).

máš Cidlina, kteří oba zdůraznili důležitost transferu archiválií pro česko-německé vztahy. Slavnostního odpoledne se zúčastnili na německé straně místostarosta Waldkraiburgu Anton Kindermann, předseda sudetoněmeckého krajanského sdružení v Bavorsku Steffen Hörtler, historik Sudetoněmeckého muzea v Mnichově Raimund Paleczek, synové Eriky Rahnsch Gerhard a Wolfgang, pracovnice sklářského muzea ve Waldkraiburgu Elke Keiper, ale také dvě rodačky z České Lípy Helga Heller a Ingeborg Buchner, které přijely do Waldkraiburgu z Pasova a Vídně. Za českou stranu byli kromě Cidlina a Rádla přítomni ředitel českolipského muzea Zdeněk Vitáček, náměstkyně hejtmana Libereckého kraje pro kulturu, památkovou péči a cestovní ruch Květa Vinklátová, místostarosta České Lípy Jakub Mencl, starostka města Dubá Irena Žalovičová, odborná pracovnice Sklářského muzea Nový Bor Eliška Vavříčková, knihovnice muzea Jaroslava Vondrová a další. Během odpoledne zazněly kromě jiných hudebních kusů česká, německá a evropská hymna. Českolipské muzeum předalo kromě jiných darů pracovníkům místního archivu a sklářského muzea města Waldkraiburg jako poděkování dar, který vyrobila pro tuto příležitost Střední uměleckoprůmyslová škola sklářská v Kamenickém Šenově. Darem byl skleněný blok, který byl zbroušený do tvaru otevřené knihy. Kniha představovala česko-německý slovník otevřený na straně s hesly od písmene F. Byla vybrána slova a pojmy, které jsou předpokladem dobrého vztahu mezi sousedními národy: familiär (důvěrný, nenucený), Feiertag, der (svátek, sváteční den), frei (volný, svobodný), Freiheit, die (svoboda), Freimut, der (upřímnost), Freude, die (radost, veselí), freuen (těšit), Freund, der (přítel), Freundschaft, die (přátelství), Friede, der (mír, pokoj). Níže byl v němčině vygravírovaný nápis následujícího překladu: „Děkujeme městu Waldkraiburg a městskému archivu za výjimečné gesto přátelství a partnerství. O naše společné dědictví budeme pečovat, jak nejlépe budeme umět, s respektem a úctou. Učme se z minulosti a budujme co nejlepší budoucnost.“ Tento dar byl následně umístěn v expozici sklářského muzea ve Waldkraiburgu.

Posledním dějstvím s tématem úspěšně završené akvizice waldkraiburského archivu byla výstava Waldkraiburgensia, která byla otevřena 7. listopadu 2024 v Maštálkově výstavní síni Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě. Zde byla veřejnosti až do

Obr. 10. Slavnost předání nálezových knih a podpisu nálezových knih s projevem Tomáše Cidlina v červnu 2024 ve Waldkraiburgu (foto J. Mencl 2024).

Obr. 11. Skupinové foto po skončení slavnostního aktu ve Waldkraiburgu. Zleva Eliška Vavříčková, Tomáš Cidlina, Irena Žalovičová, Michal Rádl, Elke Keiper, Konrad Kern, Zdeněk Vitáček, Jakub Mencl, Květa Vinklátová, Anton Kindermann (foto K. König 2024).

12. ledna 2025 nabídnuta ochutnávka z nabytého sbírkového celku. V dalších měsících a letech by měla probíhat postupná katalogizace a digitalizace sbírky, která vytvořila v rámci muzejních sbírek vlastní oborovou skupinu nazvanou Waldkraiburgensia. V omezeném režimu je možné tuto sbírku studovat ve studovně knihovny muzea. Návštěvníkům bude umožněno nahlížet do zpracované části tohoto fondu. To znamená, že badatelé dostanou k dispozici originální německé inventáře, na základě kterých si mohou objednat archiválie ke studiu.

Waldkraiburská akvizice je natolik zásadním celkem, že lze jen těžko předpokládat, že někdy ještě nabydeme akvizici tak obrovského rozsahu. Nadále z ní bude čerpano při přípravě výstav a publikací tak, aby se sbírka stala instrumentem pro poznání a pochopení místních, ve dvacátém století často nejednoduchých a nejednoznačných dějin. Je to ale především tak rozsáhlá a široká akvizice, že z ní budou čerpat celé generace badatelů po nás.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Erster Besuch des Archivs Haida-Leipa-Dauba in Waldkraiburg. Von links: Konrad Kern, Petr Joza und Michal Rádl, September 2023 (Foto T. Cidlina 2023).
- Abb. 2. Waldkraiburg, Archiv Haida-Leipa-Dauba, Blick in die Regalreihen mit Archivordnern (Foto T. Cidlina 2024).
- Abb. 3. Besichtigung des Glasmuseums in Waldkraiburg. Von links: Michal Rádl, Konrad Kern, Petr Joza, Elke Keiper und Tomáš Cidlina (Foto K. König 2024).
- Abb. 4. Kreuzung der Haidaer und der Böhmisches-Leipaer Straße in Waldkraiburg (Foto T. Cidlina 2023).
- Abb. 5. Umzugsteam in Waldkraiburg während der ersten Umzugsetappe. Von links: Michal Rádl, Marian Überhuber, Jaroslava Vondrová, Konrad Kern, Petr Mužák, Tomáš Cidlina (Foto E. Keiper 2024).
- Abb. 6. Entladung des ersten Teils des Waldkraiburger Archivs im Museum in Česká Lípa, Michal Rádl und Vladimír Štěpánský (Foto T. Cidlina 2024).
- Abb. 7. Erika Rahnsch (links) beim Besuch ihres Geburtshauses in Kittlitz (Foto P. Kubát 2005).
- Abb. 8. Grab von Erika Rahnsch auf dem Waldfriedhof in Waldkraiburg (Foto T. Cidlina 2024).
- Abb. 9. Denkmal für die Vorfahren, deren Gräber in der alten Heimat verblieben sind, Waldfriedhof in Waldkraiburg (Foto T. Cidlina 2024).
- Abb. 10. Feierliche Übergabe der Findbücher und Unterzeichnung der Findbücher, Rede von Tomáš Cidlina im Juni 2024 in Waldkraiburg (Foto J. Mencl 2024).
- Abb. 11. Gruppenfoto nach dem feierlichen Akts in Waldkraiburg. Von links: Eliška Vavříčková, Tomáš Cidlina, Irena Žalovičová, Michal Rádl, Elke Keiper, Konrad Kern, Zdeněk Vitáček, Jakub Mencl, Květa Vinklátová, Anton Kindermann (Foto K. König 2024).

Übersetzt von Petra Sochová

ZPRÁVA O ČINNOSTI VLASTIVĚDNÉHO SPOLKU ČESKOLIPSKA ZA ROK 2024

REPORT ON ACTIVITIES OF THE SOCIETY OF HOMELAND STUDIES IN ČESKÁ LÍPA DISTRICT IN 2024

Michal Panáček

*Vlastivědný spolek Českolipska, Česká Lípa, Střelnice 3035, 470 01 Česká Lípa;
mpanacek@yahoo.com*

Publikační činnost

Kartounky v České Lípě v 18. až 20. století

Na konci roku 2023 byla vydána nákladem Vlastivědného spolku Českolipska a Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě kniha *Kartounky v České Lípě v 18. až 20. století*. Reprezentativní publikace historika Jaroslava Panáčka je komplexním zpracováním historie potiskování textilu a činnosti jednotlivých kartounek i jejich majitelů v České Lípě od sklonku 18. do první poloviny 20. století.

Publikace o historii českolipských kartounek získala ocenění v letošním, sedmém, ročníku soutěže *Kniha roku Libereckého kraje*. Slavnostní vyhlášení se uskutečnilo ve středu 22. května 2024 od 15 hodin v Krajské vědecké knihovně v Liberci. Ve velmi nabitě konkurenci sedmnácti titulů přihlášených do kategorie Odborná a populárně naučná literatura se podařilo uspět naší knize, kterou jsme vydali společně s Vlastivědným muzeem a galerií v České Lípě. Cenu za Vlastivědný spolek Českolipska převzal autor knihy Jaroslav Panáček a předseda spolku Michal Panáček. Potvrzením velmi vysoké úrovně knihy byla i její širší nominace na prestižní celorepublikovou cenu *Magnesia Litera*.

Sborník Bezděz 33

V srpnu 2024 vydal spolek se spoluvydavateli Státním okresním archivem v České Lípě a Vlastivědným muzeem a galerií v České Lípě 33. číslo Vlastivědného sborníku *Bezděz* o rozsahu 248 stran s obsahem:

Miroslav Kolka: Editorial; Miloslav Sovadina: Nad počátky rodu pánů z Pirkštejna; Jiří Úlovec: Hrad Falkenburk; Jaroslav Panáček: Jan z Vartenberka na Novém Zámku a Bezdězi;

Jaroslav Panáček: Salhausenové. Poslední předbělohorští majitelé českolipského zámku; Martin Aschenbrenner: Velkostatek Zákupy ve třetí čtvrtině 19. století (1. díl: Vznik, podoba, zaměstnanci); Petr Mužák: Nové poznatky o paleospolečenstvu středního turonu mezi Novinskou hůrkou a Ocasovským vrchem (Ralská pahorkatina); Jaroslav Panáček – Vojtěch Novák: Druhé středověké opevněné sídlo u Kluku (kat. území Dražejov, okr. Česká Lípa); Michal Gelnar – Petr Havránek – Dana Rohanová: Renesanční sklářská huť na katastrálním území obce Krompach v Lužických horách; Martin Benda: U mariny sloužil ... Rudolf Engelhardt; Lukáš Blažej – Jindřich Roháček – Michal Tkoč – Pavel Vonička: Shrnutí výzkumného projektu Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě. Dipterologický průzkum Českolipska (severní

Čechy); Jaroslav Panáček: Zpráva o činnosti Vlastivědného spolku Českolipska za rok 2023; Petr Kozojed: Zpráva o činnosti Státního okresního archivu Česká Lípa za rok 2023; Zdeněk Vitáček: Zpráva o činnosti Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě za rok 2023; Jaroslav Panáček: Dvojí jubileum českolipské vlastivědy. Franz Hantschel a Anton Amand Paudler; Lucrezia Škaloudová Puchmajerová : Rudolf Novotný - 100. Malíř okouzlený krásami země; Miroslav Honců: Vzpomínka na významného regionálního znalce přírody Karla Filipa; Andrea Plavcová: Vzpomínka na výtvarníka Františka Lipenského; Michal Rádl: K nedožitým 80. narozeninám Stanislava Holuba.

Výstavní činnost

Historie českolipských textilních motivů

Venkovní panelová výstava, kterou na náměstí TGM připravilo Regionální turistické informační centrum Česká Lípa ve spolupráci s naším spolkem a Vlastivědným muzeem a galerií v České Lípě. Na 20 velkoformátových panelech byl prezentován fenomén potiskování textilu v České Lípě z různých hledisek, výtvarných, řemeslných, podnikatelských, společenských nebo i možností využití tohoto výtvarného dědictví pro výrobu novodobých produktů. Výstava byla přístupná přes celou letní sezónu roku 2024.

Putování po českolipských kartounkách

V návaznosti na knihu Kartounky v České Lípě v 18. až 20. století a jako doplněk výstavy o historii českolipských textilních motivů na hlavním náměstí připravil Vlastivědný spolek Českolipska ve vlastní režii ještě venkovní výstavu na vybraných místech, kde v České Lípě v minulosti sídlily továrny na potiskování textilu. Na 12 panelech v šesti lokalitách centra města seznámila návštěvníky s osudy jednotlivých kartounek a zajímavostmi, které provázely jejich provoz nebo jejich majitele. Výstava byla ke zhlédnutí od června do konce října 2024.

Prezentační činnost

3D vizualizace hlavních etap stavebního vývoje hradu Lipý

V roce 2024 pokračoval projekt zpracováváný pro město Česká Lípa, respektive pro jeho příspěvkovou organizaci Kultura Česká Lípa. Pro turistickou sezónu 2024 bylo dokončeno celkové video prezentující v šesti etapách vývoj od vodního hradu k baroknímu zámku v letech 1300–1670. Zároveň byly v pěti jazykových mutacích (CZ, DE, FR, EN, PL) vydány informační letáčky a zprovozněna mobilní aplikace, jak pro systém Android, tak pro systém IOS. Vše se setkalo s obrovským úspěchem, jenž přinesl další možnost poznání hradu Lipý, který je dnes dochován v pouhém torzu.

Zastávky MHD – Zrcadla do historie – videospoty

Jako služba pro obyvatele města nebo jeho turistické návštěvníky byly k zastávkám městské hromadné dopravy vybavených informacemi o vybraných historických osobnostech města v rámci projektu Zrcadla do minulosti připraveny videospoty, které umožňují si tyto informace prohlédnout a poslechnout přes mobil. Texty byly namluveny, takže po načtení QR kódu vylepeného na zastávce je možné si spustit video s komentářem a obrazovým doprovodem. Jde o zastávky s tématy: Heinrich Wedrich, Wedrichovo muzeum, Wilhem Horn a Leopold Moll.

Přednášková a zájezdová činnost spolku

- 13. ledna 2024, Klubovna VMG v České Lípě od 14 hodin
Tajemství pískovcových skal. Přednáška Petra Mužáka.
- 27. ledna 2024, Klubovna VMG v České Lípě od 14 hodin
Česko-německé vztahy na Českolipsku od vzniku republiky do současnosti. Přednáška Mgr. Tomáše Cidlíny.
- 17. února 2024, Klubovna VMG v České Lípě od 14 hodin
Českoslovenští dobrovolci 1918-1920 a jejich českolipská stopa. Přednáška Mgr. Michala Rádl.
- 24. února 2024, Klubovna VMG v České Lípě od 14 hodin
František Antonín Berka z Dubé. Přednáška Bc. Jana Rucze.
- 9. března 2024, Klubovna VMG v České Lípě od 14 hodin
Skupina bratří Mašínů – příběh mezi realitou a zapomenutím. Přednáška Mgr. Martina Tichého.
- 17. března 2024, Výlet do Prahy.
Návštěva Starého židovského hřbitova s komentovanou prohlídkou JUDr. Tomáše Krause, prohlídka stálé expozice Plejády českého skla 1946-2019 v UPM. Provázela Magdalena Pujmanová.
- 6. dubna 2024, Jazzklub U bílého černocho od 15 hodin
Členská schůze Vlastivědného spolku Českolipska
Jazzklub U Bílého černocho od 16 hodin
U nás ve Waldkraiburgu. Přednáška Mgr. Tomáše Cidlíny a Mgr. Michala Rádl.
- 13. dubna 2024, Klubovna VMG v České Lípě od 14 hodin
Velká válka na pohlednicích České Lípy a okolí. Přednáška Mgr. Radka Andonova.
- 20. dubna 2024, Klubovna VMG v České Lípě od 14 hodin
Putování za skláři: Skvělí majitelé a hutní mistři sklárny Nové Hutě. Přednáška Michala Gelnara.
- 27. dubna 2024, Klubovna VMG v České Lípě od 14 hodin
Bezděz majestátní hrad kdysi a dnes. Přednáška Mgr. Kamila Seidla.
- 4. května 2024, Klubovna VMG v České Lípě od 14 hodin
Byl v České Lípě spáchán válečný zločin? Přednáška Mgr. Radka Andonova.
- 21. září 2024
*Komentovaná prohlídka augustiniánského kláštera a kostela:
Život v českolipském augustiniánském klášteře. Provázela Bc. Jan Rucze.*

- 13. října 2024, výlet vlakem
Výlet z cyklu Krajem svatě Zdislavy: Na Ještěd a k pramenu Ploučnice.
Provázetel Mgr. Michal Panáček.
- 19. října 2024, Klubovna VMG v České Lípě od 14 hodin
Putování za skláři: Stavby sklářského průmyslu v borsko-šenovské oblasti.
Přednáška Mgr. Miroslava Kolky.
- 2. listopadu 2024, výlet vlakem
Dušíčkový výlet do Doks: kino Máj, kostel sv. Bartoloměje, hřbitov (významné hroby). Provázela PhDr. Renata Mauserová.
- 9. listopadu 2024, Klubovna VMG v České Lípě od 14 hodin
Yucatan – poloostrov vysokého nebe. Přednáška Ladislava Pytlouna.
- 23. listopadu 2024, Klubovna VMG v České Lípě od 14 hodin
Příběh perestrojky. Československá perspektiva aneb O politice marné snahy.
Přednáška Mgr. Martina Tichého.
- 30. listopadu 2024, Klubovna VMG v České Lípě od 14 hodin
Unikátní fenomén mokřadů Dokeska. Přednáška Romana Mlejníka.

Celkem se všech klubových akcí (přednášky, komentované prohlídky, výlety) v roce 2024 zúčastnilo 646 osob.

ZPRÁVA O ČINNOSTI STÁTNÍHO OKRESNÍHO ARCHIVU ČESKÁ LÍPA ZA ROK 2024

REPORT ON ACTIVITIES OF THE STATE DISTRICT ARCHIVES, ČESKÁ LÍPA, IN 2024

Petr Kozojed

Státní okresní archiv Česká Lípa, Střelnice 3035, 470 01 Česká Lípa; kozojed@soalitomerice.cz

Personální situace

V roce 2024 došlo k jediné změně, když Stanislava Kotka na pozici domovníka nahradil Zdeněk Záruba. V archivu tak pod vedením PhDr. Petra Kozojeda pracovali archiváři Mgr. Ivana Austová, Martina Brůžková, Jaroslava Jarolímková, Mgr. Blanka Michnová a Mgr. Michal Rádl, a dále na dohodu domovníci Stanislav Kotek (do 30. 4. 2024) a Zdeněk Záruba (od 2. 5. 2024) a uklízečka Michaela Levová.

Přehled o archiváliích

Na základě údajů databáze PEvA bylo k 31. 12. 2024 v SOkA Česká Lípa uloženo 1711 archivních souborů v rozsahu 4264,98 bm (běžných metrů). Z celkové metráže bylo 2650,77 bm (62,15 %) nezpracováno, 1614,21 bm (37,85 %) zpracováno a 1468,55 bm (34,43 %) inventarizováno. V Národním digitálním archivu, kam jsou předávány elektronické dokumenty vybrané za archiválie u původců z českolipského okresu, je uloženo 5325,84 MB dat. Ze 1711 archivních souborů je 1131 zpracováno, z toho 1071 inventarizováno. Badatelé mají k dispozici 1381 archivních pomůcek, 395 je v elektronické podobě dostupných na webových stránkách Státního oblastního archivu v Litoměřicích.

Předarchivní péče a výběr dokumentů

V roce 2024 archiváři dohlíželi nad 172 skartačními a 10 mimoskartačními řízeními a vydali 155 protokolů o výběru archiválií ve skartačním řízení a 10 protokolů o výběru archiválií mimo skartační řízení. Stále větší počet skartačních řízení, konkrétně 49, byl realizován v elektronické podobě prostřednictvím Národního archivního portálu. V průběhu roku přibyla archivářům povinnost vykazovat objem materiálu, posuzovaného při skartačních řízeních. Byť jde o neúplnou statistiku, je užitečné v této zprávě uvést, že do 58 skartačních řízení bylo zařazeno celkem 530,36 bm dokumentů.

Archiv provedl 8 kontrol výkonu spisové služby, konkrétně u Města Nový Bor (na podnět třetí strany), Města Žandov, Obce Chlum, Obce Kozly, Obce Okrouhlá, Obce Velký Valtinov, Obce Vrchovány a Základní školy a Základní umělecké školy Jablonné v Podještědí.

Značnou část pracovní doby věnovali archiváři metodické činnosti, zejména v souvislosti s přípravou původců na provádění skartačního řízení v elektronické podobě, správným vedením elektronického systému spisové služby, porovnáním evidence uložených dokumentů s reálným obsahem spisoven a konečně zpracováním nových spisových řádů.

Velký zájem byl znovu o vydání trvalého skartačního souhlasu, který po schválení archivem umožňuje původcům vyřazovat vybrané agendy bez skartačního řízení. Pro jeho udělení je pochopitelně nezbytná pečlivá příprava, která si na straně původců i archivářů žádá mnoho času a pozornosti. V roce 2024 bylo nově vydáno 5 takových souhlasů. Například Městský úřad Česká Lípa vyřadil tímto způsobem během roku 116 bm dokumentů, čímž se rozsah skartačního řízení zmenšil o zhruba 80%.

Hana Macelová, dcera dlouholetého předsedy místní organizace Českého červeného kříže v Novém Boru Josefa Špachmana, darovala archivu pozoruhodný soubor dokladů této organizace z let 1950–2004. Mimo písemných materiálů obsahuje též fotografie či odznaky.

Péče o fyzický stav archiválií

V restaurátorské dílně Státního okresního archivu Liberec bylo dokončeno restaurování knihy kupních smluv z let 1802–1867 (Archiv města Jablonné v Podještědí, inv. č. 851), odvodního seznamu z roku 1869 (Archiv města Mimoň, inv. č. 44) a soupisu domů podle starého a nového číslování z roku 1900 (Archiv města Mimoň, inv. č. 155). V péči libereckých restaurátorek nadále zůstává kniha kupních smluv z let 1823–1862 (Archiv města Jablonné v Podještědí, inv. č. 852) a listina cechu pivovarníků z Wormsu (Sbírka listin – listinná varia). V roce 2025 budou předány k restaurování do Liberce 3 poškozené jednotliviny, které odhalila prověrka fyzického stavu 25 archivních souborů (celkem prohlédnuto 34 kartonů). V lednu 2024 provedli archiváři stěry z 5 matričních knih uložených v archivním souboru Sbírka druhopisů matrik okresu Česká Lípa a odeslali je k mikrobiologickému rozboru do Národního archivu. Uspokojivý výsledek usnadní na rok 2025 plánovaný přesun tohoto souboru do Státního okresního archivu Louny, kde dojde k opětovnému scelení sbírky druhopisů matrik z území někdejšího Severočeského kraje. Celý rok byla v depozitářích sledována a zaznamenávána teplota a relativní vlhkost vzduchu.

Zpřístupňování archiválií

Nadále probíhalo zpracování kmenového archivního souboru Okresní národní výbor Česká Lípa z let 1960–1990. V zásadě bylo dokončeno „hrubé“ uspořádání veškerého materiálu, takže v příštím roce lze začít s vytvářením vlastního inventárního soupisu. Byly zinventarizovány drobné přírůstky do archivních souborů Cech tkalců Mimoň (0,01 bm) a Místní národní výbor Horní Libchava (0,01 bm) a rovněž obyvatelská kartotéka, respektive přihlášky obyvatel z let 1945–1950 v archivním souboru Okresní národní výbor Česká Lípa (2,75 bm).

Pokračovalo také převádění archivních pomůcek do elektronické podoby. Protože se však jednalo o rozsáhlé a složité strukturované inventární soupisy, bude nutné před jejich autorizováním a následným zveřejněním provést důkladnou revizi. Jedná se o archivy měst, prozatím mimo Archiv města Česká Lípa. V roce 2024 archiv prostřednictvím programu Vademecum zveřejnil digitalizáty pozemkových knih a obyvatelských evidencí z nejrůznějších archivních souborů českolipského archivu. Jedná se o výsledek digitalizace archiválií ve spolupráci se společností FamilySearch z Utahu. Badatelům je nově elektronicky přístupno 46 958 snímků, celkově si mohou prohlédnout již 198 114 digitálních obrazů archiválií (z toho připadá 154 155 na sčítací operáty, 30 056 na pozemkové knihy a 13 903 na obyvatelské evidence).

Michal Rádl posoudil tři archivní pomůcky (Místní národní výbor Plouznice, Místní národní výbor Syřenov, Místní národní výbor Žďár u Kumburku), zpracované archiváři Státního okresního archivu Semily.

Využívání archiválií

V roce 2024 vykonalo 119 badatelů, z toho 7 cizinců (Spolková republika Německo, Rakousko, Anglie), 257 badatelských návštěv. Badatelé studovali 124 témat, z toho 23 témat se týkalo úředních potřeb. Do studovny bylo předloženo 657 kartonů archiválií a 466 knih a periodik z odborné knihovny.

Archiv vyřídil 5 žádostí o vystavení ověřené kopie školního vysvědčení a 56 rešerší, z toho 44 k úředním účelům. Jako obvykle byly nejvíce žádány dědické spisy a státo-občanská agenda.

Do archivní knihovny bylo zařazeno 102 nových knih, takže k 31. 12. 2024 obsahovala 24 652 svazků.

Odborná činnost

Mezinárodní den archivů tentokrát českolipští archiváři „obětovali“ ve prospěch mimořádné události českolipské vlastivědy – návratu archivu z Českolipska vyhnaných Němců z bavorského Waldkraiburgu zpět do České Lípy. Zcela mimořádně se na této akci podílel Michal Rádl, který byl spolu s Tomášem Cidlinou jedním z iniciátorů celého procesu, zahrnujícího desítky e-mailů, telefonických rozhovorů i další, na první pohled skryté práce (tou je třeba podíl na organizaci každoročního setkání německých krajanů v České Lípě). Vyvrcholením pak byly dvě cesty do Waldkraiburgu v dubnu a červnu 2024. V rámci té druhé byla na slavnostním večeru oficiálně podepsána dohoda o předání archivu do Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě. Přestože je archiv uložen v muzeu, je do určité míry „majetkem“ všech znalců a milovníků historie Českolipska. Převozu archivu a historii celého projektu bylo věnováno mnoho doprovodných akcí, na kterých se archiváři podstatně podíleli. Michal Rádl a Tomáš Cidlina přednášeli 6. dubna 2024 v klubu U bílého černocho o zážitcích ze své cesty do Waldkraiburgu. V rámci přednáškového cyklu Univerzity 3. věku, pořádaného Euroškolou Česká Lípa, seznámil 17. října 2024 Michal Rádl přítomné s poklady waldkraiburského archivu. Konečně 7. listopadu 2024 se konala slavnostní vernisáž výstavy Waldkraiburgensia v českolipském muzeu, a to i za účasti delegace z města Waldkraiburg. O den později němečtí hosté navštívili také českolipský archiv a s velkým zájmem si prohlédli jeho bohaté sbírky. Pro budoucnost bylo vše zaznamenáno na stránkách Českolipského deníku i obecních a městských zpravodajů.

Značnou pozornost, i když poněkud ambivalentní, vzbudilo vyzvednutí časové schránky z podstavce pomníku V. I. Lenina v České Lípě při příležitosti jeho odstranění. Schránka byla slavnostně otevřena 22. května 2024 na českolipské radnici za účasti vedení města, ředitele českolipského muzea Zdeňka Vítáčka a vedoucího českolipského archivu Petra Kozojeda. Obsah schránky byl velmi poškozen vlhkostí, takže se i přes odborný zásah podařilo zachránit pouze výtisk regionálních novin Českolipský nástup a zakládací listinu pomníku. Ta byla uložena do archivního souboru Okresní národní výbor Česká Lípa. Naopak z výkresové dokumentace monumentu a jeho okolí zbyly pouze rozpité obrazce, připomínající produkci abstraktních malířů. Otevírání schránky byla přítomna i média, takže se o něm dozvěděli posluchači

Českého rozhlasu Liberec, diváci televize RTM+ nebo čtenáři webu Novinky.cz. Petr Kozojed se pak v článku Pomník či zapomník? v červnovém vydání Městských novin zamyslel nad osudem pomníku a nad jeho místem v českolipské historické paměti.

V rámci symposia Náboženské dějiny Českolipska, konaného 7. září 2024 na zámku v Zákupích, proslavil Petr Kozojed přednášku P. Franz Josef Richter a jeho obrazová kronika farnosti Brenná. Michal Rádl se 12. září 2024 aktivně zúčastnil setkání hejtmana Libereckého kraje s českolipskými spolky, když přítomným formou komentované prohlídky představil historii školní budovy na českolipském Palackého náměstí. Opět Michal Rádl 17. listopadu 2024 moderoval slavnostní křest knihy badatele Petra Fletchera Velká válka na Žandovsku. Novým a do budoucna možná stále častějším popularizujícím výstupem odborné práce archivářů budou příspěvky na Facebooku. Průkopníkem v rámci českolipského archivu se stal Michal Rádl, který během léta zveřejnil na facebookovém profilu Vlastivědného spolku Českolipska devítidílný seriál Poklady z archivu. Podobně i noviny přesouvají některé články výhradně do on-line prostředí, což jim umožňuje kombinovat psané slovo s videonahrávkou. V internetové verzi Českolipského deníku se tak objevil příspěvek o československých dobrovolcích se zasvěceným komentářem Michala Rádla.

Uskutečnila se exkurze 17 žáků novoborské Základní školy náměstí Míru. Archiv dále navštívili zástupci polského Institutu paměti národa dr. Dominika Siemińska a Michał Nowak. Praxi v archivu vykonaly dvě studentky Obchodní akademie Česká Lípa.

Vzdělávání

Vzdělávací akce se soustředily téměř výhradně do druhého pololetí roku. Jedinou výjimkou bylo školení Dokumentace bezpečnostní ochrany areálů, vedené zástupci Bezpečnostního odboru Ministerstva vnitra ČR, kde českolipský archiv zastupoval Petr Kozojed. Velmi důležitou oblastí vzdělávání byl opět digitální svět, ve kterém se pohybují nejen archiváři, ale v čím dál větší míře i archiválie. Velmi užitečná byla školení Digitální badatelna – základní funkce a Digitální badatelna – vazba na ProArchiv. Obě měla zúčastněným pomoci orientovat se v prezentaci archiválií a archivních pomůcek na internetu a v ovládnutí k tomu potřebných nástrojů. Nezbytným předstupněm pak byly kurzy Proarchiv – rozšíření základních znalostí a Metodika přístupových bodů, tedy bodů vytvořených archiváři, pomocí kterých veřejnost „přistupuje“ k digitálnímu archivu. Velkou otázkou zůstává, jak digitální bádání promění stále se rozvíjející AI. Možná si pomyslíme něco o dobrém služebníkovi a zlém pánu. Zatímco pro archiváře by v této perspektivě mohla být umělá inteligence oním zlým pánem, badatelé by měla nepochybně dobře sloužit a mj. ho zbavit problémů s nečitelným písmem starých dokumentů. Českolipští archiváři si proto nenechali ujít prezentaci kolegů ze Zemského archivu v Opavě, kteří jsou v této oblasti výrazně napřed. AI jistě nenahradí práci archivářů, tj. stále bude potřeba vybírat archiválie, inventarizovat je a digitalizovat, ale pravděpodobně s dalším rozvojem technologií dojde ke snížení návštěvnosti badatelen a frekvence badatelských dotazů. Protože není žádoucí přenechat všechen obdiv veřejnosti zdánlivě neomezeným možnostem AI, zúčastnila se Blanka Michnová v pražském Národním archivu workshopu Prezentace archivů s náležitým podtitulem Proč, kde, kdy a jak být viděn? Vzhledem k tomu, že archiváři, byť obklopeni vymoženostmi digitálního světa, jsou pouze lidé, potřebují se zdokonalovat také v tzv. měkkých dovednostech. Blanka Michnová a Ivana Austová na Vyšší policejní škole a Střední policejní škole MV ČR v Praze absolvovaly kurz Time

management a plánování, resp. Stres management – zvládnání konfliktů a zátěžových situací na pracovišti. Školení v ovládnání MS Office 365, nově nasazeného v průběhu roku, by mělo všem archivářům pomoci zvládnout a dokázat využít všech možností tohoto souboru cloudových služeb. Naštěstí se v průběhu roku našel čas i na vzdělávání v původních oborech archivářů, tedy v archivnictví a historii. Jaroslava Jarolímková se zúčastnila semináře Ochrana audiovizuálních dokumentů a fotografií, Ivana Austová pak konference Úřední písemnosti a jejich hranice. Michal Rádl a Blanka Michnová měli příležitost potkat se s kolegy z oboru na podzimní exkurzi České archivní společnosti, která je zavedla i do německého příhraničí. Nejméně zajímavá, ale nevyhnutelná byla tzv. provozní školení, totiž školení řidičů-referentů, inventarizačních komisí a BOZP a PO.

Výstavní činnost

Archiv uspořádal v termínu od 11. ledna do 10. března 2024 výstavu „Fischel – lesk a bída“ o osudech druhdy slavné mimoňské továrny na ohýbaný nábytek. Autor výstavy Michal Rádl si pro tento účel „zapůjčil“ Maštálkovu síň Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě. V rámci slavnostní vernisáže zároveň formou komentované prezentace fundovaně představil historii firmy. Ohlasy k výstavě se objevily nejen ve vysílání mimoňské MiTEL TV, ale dokonce i v bulvárním deníku Aha!, což je v archivářské obci nevšední událost.

Ve spolupráci s Městem Česká Lípa, resp. Regionálním turistickým informačním centrem Česká Lípa, pak archiv připravil při příležitosti 35. výročí 17. listopadu výstavku zakládací listiny pomníku V. I. Lenina, vyzvednutou z časové schránky v květnu 2024. Spolu s kopiemi archiválií, týkajících se budování a dalšího osudu pomníku, tak pomohl veřejnosti učinit si poučenější pohled na toto období českolipských i českých dějin.

Publikační činnost

V roce 2024 archiv vydal Bibliografii historicko-vlastivědné literatury okresu Česká Lípa za rok 2023 (e-publikace) a podílel se na vydání 33. svazku Vlastivědného sborníku Bezděz, ve kterém Petr Kozojed zveřejnil Zprávu o činnosti Státního okresního archivu Česká Lípa za rok 2023 a Michal Rádl portrét originálního českolipského básníka K nedožitým 80. narozeninám Stanislava Holuba. Ivana Austová ve sborníku Theatrum historiae recenzovala publikaci Haralda Skaly Zapomenuté obrazy ze zámku v Lipové.

ZPRÁVA O ČINNOSTI VLASTIVĚDNÉHO MUZEA A GALERIE V ČESKÉ LÍPĚ ZA ROK 2024

REPORT ON ACTIVITIES OF THE MUSEUM OF HOMELAND STUDIES AND GALLERY IN ČESKÁ LÍPA IN 2024

Zdeněk Vitáček

*Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, náměstí Osvobození 297, 470 01 Česká Lípa;
vitacek@muzeumcl.cz*

V roce 2024 pokračoval nejrozsáhlejší stavební projekt „Revitalizace objektů čp. 57, 58 a 59 u Vodního hradu v České Lípě pro Vlastivědné muzeum a galerii v České Lípě p. o.“. Jde o největší stavebně revitalizační projekt detašovaných pracovišť muzea za několik posledních desítek let. V roce 2024 byl připraven a předložen ke schválení mezinárodní projekt „Krajina a člověk – v muzeu naživo i virtuálně“.

Projekt byl předložen do výzvy v rámci prioritní osy 3. programu Interreg Česko – Sasko 2021–2027; realizace 2025–2027, vedoucí partner – Liberecký kraj, partner na německé straně – město Bad Schandau. Projekt bude realizovat Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, p. o. a Vlastivědné muzeum Bad Schandau. Naším cílem je získat prostřednictvím tohoto projektu základní finanční prostředky pro zahájení vlastního stavebního projektu revitalizace objektů. Na dofinancování revitalizace se bude podílet také Liberecký kraj. Památkově chráněný objekt čp. 57 – „měšťanský dům, tzv. Červený dům“, bývalý renesanční letohrádek – bude revitalizován na naši novou pobočku přístupnou veřejnosti. Plánujeme zde stálé expozice k historii objektu – renesančního letohrádku, jedné z nejvýznamnějších kulturních památek v České Lípě a okolí. Bude zde představen rod Berků z Dubé, kteří významně ovlivnili vývoj Českolipska i okolí Bad Schandau, téma potisku a barvení látek, téma lovu a zbraní. Interaktivní formou bude přiblížena práce v odborných dílnách, a to v modernizované dílně pro preparaci a dílně pro konzervaci. Další významnou částí projektu je zachování a ochrana kulturního dědictví formou uchování sbírkových předmětů ve specializovaných depozitářích, které budou součástí těchto nově rekonstruovaných objektů. Navazující objekty čp. 58 a 59 projdou generální rekonstrukcí a budou zde zřízena detašovaná pracoviště odborných pracovníků, preparátorská a konzervátorská dílna a další zázemí pro odbornou muzejní a galerijní práci.

Dalším stavebním projektem, který začal v roce 2024, je „Výměna šindelové střechy za střechu z pálených tašek bobrovek na objektu pobočky Vísecké rychty“. Došlo ke kompletnímu vystěhování půdního prostoru a většiny prostor 2. nadzemního podlaží (NP) objektu. Stavba bude dokončena v roce 2025.

V závěru roku pak byla zahájena další stavba, a to na pobočce v Doksech: „Rekonstrukce střechy, oprava krovu a revitalizace půdního prostoru pobočky Památník K. H. Máchy v Doksech“.

Péče o svěřenou sbírku

Sbírka, kterou spravuje Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě, je ve vlastnictví Libereckého kraje a je zapsána v centrální evidenci sbírek Ministerstva kultury ČR pod číslem OMČ/002-04-12/080002. Ke dni 31. 12. 2024 zahrnovala 634 398 evidenčních čísel sbírkových předmětů. Počet kusů předmětů je však bezmála 1,5 milionu, neboť některá evidenční čísla v sobě zahrnují i několik stovek kusů předmětů (archeologie, entomologie). V roce 2024 byl zahájen rozsáhlý projekt z Výzvy č. 0343/2023 – „Rozvoj digitalizace, dokumentační a informační činnosti v oblasti vizuálního umění a architektury k předkládání žádostí o poskytnutí dotace v rámci Národního plánu obnovy – iniciativa Digitalizace kulturního a kreativního sektoru, komponenta 4.5 Rozvoj kulturního a kreativního sektoru“. V rámci digitalizace sbírky bylo zřízeno digitalizační pracoviště, které bylo vybaveno technikou. Došlo také k zaškolení odborných zaměstnanců muzea, kteří budou vlastní digitalizaci sbírkových předmětů ve své správě provádět. Digitalizace bude prováděna prostřednictvím evidenčního systému ProMuzeumWeb a prezentačního portálu VadeMeCum. Digitalizované sbírkové předměty budou veřejnosti zpřístupněny prostřednictvím portálu eSbírky. Ten je zřizován a provozován Národním muzeem v Praze. Skládá se z veřejné části – prezentační rozhraní (www.esbirky.cz) a privátní části – administrační rozhraní pro správu digitálních sbírkových předmětů a je určen k online prezentaci vybraných digitalizovaných muzejních a galerijních sbírek českých kulturních institucí. Ve druhé polovině roku byla zahájena vlastní digitalizace sbírkových předmětů.

V roce 2024 byla sbírka doplňována především vlastní činností odborných pracovníků (8 305 kusů), předáním dle zákona (32 kusů), ze starých sbírek (329 kusů) a z nákupů (9 733 kusů). Nákup sbírkových předmětů byl realizován ve výši 131 588 Kč. Sbírka byla obohacena a doplněna celkem o 18 394 sbírkových předmětů. Největší přírůstek zaznamenalo přírodovědné oddělení (17 766 položek), historické oddělení získalo ucelený soubor archivních dokumentů a sbírkových předmětů od města Waldkraiburg v Bavorsku. Městská rada schválila darování rozsáhlého souboru archiválií Vlastivědnému muzeu a galerii v České Lípě, p. o. Tomuto rozhodnutí předcházela několikaměsíční komunikace mezi městským archivem ve Waldkraiburgu, českolipským muzeem a Státním okresním archivem v České Lípě a především několikaleté angažmá archiváře Michala Rádla a historika Tomáše Cidliny v navázání vztahů s rodáký z Českolipska, kteří byli donuceni opustit své domovy v rámci poválečného odsunu. Do České Lípy se tak navrátilo 50 archivních metrů vzácného materiálu. Waldkraiburg je město v Bavorsku, jehož počátky jsou spojené s vysídlenými českými Němci. Na zbytcích rozlehlé továrny na munici do dělostřeleckých zbraní a leteckých pum jej v prvních poválečných letech budovali Němci, kteří do Bavorska přišli ze Slezska, Východního Pruska, a především z Čech. Mezi nimi bylo také mnoho lidí z České Lípy a okolí, Novoborska, Dubska, Mimoňska či Českokamenicka.

Oborová skupina umělecko-historických předmětů se rozrostla o 381 položek, výtvarná díla o 78 položek, technika a ostatní speciální předměty o 89 položek. Z nákupů byl nejvýznamnější nákup originálního betlémového souboru z kukuřičného šustí a přírodních materiálů se 73 kusy postaviček, nákup obrazů autora Pavla Wernera, akad. sochaře z Nového Boru a dále pak dva nákupy entomologických sbírek od Romana Mlejníka a Ivana Solovky. V průběhu roku prováděli kurátoři sbírky a správci deponitářů katalogizaci a inventarizaci sbírkových předmětů. Konzervováno bylo 41 uměleckých sbírkových předmětů, z toho bylo 10 náročných konzervací. V roce

2024 pokračovala konzervace sbírkových předmětů církevního charakteru pro připravovanou církevní expozici v prostoru Svatých schodů v ambitu klášterního areálu. Preparováno do dermoplastických preparátů bylo 10 druhů savců, 1 ptačí druh a 3 druhy plazů. Dále bylo preparováno 8 000 kusů bezobratlých pro entomologii. Knihovna muzea spravovala v roce 2024 celkem 76 288 knihovních jednotek. Nově bylo zakoupeno především do odborné knihovny 921 knih za 49 772 Kč. Odbaveno bylo 1 144 badatelských knihovních žádostí. Knihovna obohatila knihovnědný sbírkový fond sbírky o 561 knihovních položek.

V průběhu roku jsme pokračovali v rozsáhlé a náročné přípravě na stěhování sbírkových předmětů ze stávajících prostor v detašovaných pracovištích do náhradních dočasných prostor a nového depozitáře „kryt“. Připravujeme se na zahájení generální opravy našich detašovaných pracovišť. Dne 13. 9. 2024 byl náš nový prostor „kryt“ v České Lípě zatopen vodou z venkovního rozvodu vody. Následně byla tato mimořádná událost řešena jako škodní událost evidovaná pod číslem PU 4244032264 prostřednictvím likvidátora firmy RESPECT, a. s. u pojišťovny Kooperativa pojišťovna, a. s. Evakuace předmětů byla realizována za pomoci Hasičského záchranného sboru Libereckého kraje, územního odboru Česká Lípa. Většinu předmětů se podařilo zachránit a převést do náhradních prostor.

V druhé polovině roku jsme zahájili rozsáhlou digitalizaci sbírkových předmětů v rámci výzvy č. 0343/2023 – Rozvoj digitalizace, dokumentační a informační činnosti v oblasti vizuálního umění a architektury k předkládání žádostí o poskytnutí dotace v rámci Národního plánu obnovy – iniciativa Digitalizace kulturního a kreativního sektoru, komponenta 4.5 Rozvoj kulturního a kreativního sektoru. V nově vybudovaném digitalizačním pracovišti bylo dle nových standardů 490 obrazových záznamů. Původním způsobem digitalizace je zpracováno celkem 135 446 obrazových záznamů.

Stálé expozice

V roce 2024 pokračovala rozsáhlá reinstalace stálé regionální přírodovědné expozice Českolipska, která je velmi organizačně náročná. Provádíme ji vlastními silami a z běžného rozpočtu muzea. Výtvarné řešení provádí Mgr. Attila Vörös, akademický malíř.

Stálé expozice v hlavní budově v areálu kláštera byly otevřeny celoročně celkem 313 dnů. Areál kláštera navštívilo v roce 2024 celkem 21 054 návštěvníků, celkem se uskutečnilo 3 823 edukačních akcí.

Také v roce 2024 pokračovala příprava nové stálé expozice na Svatých schodech v areálu ambitu kláštera. Nová stálá církevní expozice představí unikátní sbírkové předměty. Vybudování expozice navazuje na prezentaci celého klášterního areálu jakožto církevního areálu pro duchovní a pracovní činnosti společenstva mnichů – obutých augustiniánů. Ti měli za svůj hlavní úkol vzdělávat a také šířit a povznášet katolickou víru. Návštěvník tak navštěvuje jak vlastní církevní areál s duchovně vymezenými objekty v minulosti (kaple, duchovní schodiště, obydlí mnichů, dvory atd.), tak současné stálé expozice. V jednotlivých objektech areálu jsou umístěny informační panely s vyobrazením původního využití a podoby prostor s církevní výbavou. V expozici budou vystaveny především církevní umělecké předměty – obrazy, plastiky, ornáty z Českolipska. Zvláštní pozornost bude věnována původní církevní a umělecké výbavě augustiniánského kláštera.

Stálá expozice na naší pobočce Vísecká rychta v Kravařích byla v roce 2024 uzavřena z důvodu zahájení rozsáhlé stavby zahrnující opravu krovů a výměnu střešní krytiny. Uskutečnily se zde pouze dvě akce (Masopust a Velikonoce) a pobočku navštívilo 512 návštěvníků. Práce na nových stálých expozicích se musely zastavit.

Stálou expozici v Archeologickém muzeu Českolipska – Šatlava v České Lípě a akce zde pořádané navštívilo 952 návštěvníků. Ta prezentuje jeskynní archeologii, nejstarší historii České Lípy a středověké hrnčířství v České Lípě. Expozice v Památníku K. H. Máchy v Doksech a akce zde pořádané navštívilo v roce 2024 celkem 2 167 návštěvníků.

Pobočky

V roce 2024 byly bez omezení přístupné veřejnosti jen dvě specializované pobočky Vlastivědného muzea a galerie v České Lípě.

V Archeologickém muzeu Českolipska – Šatlava v České Lípě proběhly již tradiční akce, jako je Muzejní noc, Mezinárodní den archeologie, který proběhl v České Lípě a v Českém ráji, a Archeologické léto 2024.

V památníku K. H. Máchy v Doksech proběhly v letní sezóně akce „Květinová slavnost“, „Léčivý špitálek – Dny lidové architektury“ a tradiční „Řezbářské sympozium“ s koncertem regionální hudební skupiny Krbové sdružení. Pokračovala příprava nové expozice s pracovním názvem „Muzeum Máchova kraje“. Tato expozice má přinést inovaci zejména ve způsobu prezentace a v zaměření, které se mění od formalistického ke kontextuálnímu. Muzeum bude interaktivním centrem moderního regionálního poznání a záživnou formou tak bude nejenom ctít odkaz Karla Hynka Máchy a jeho života, ale především přibližovat návštěvníkům různé aspekty kraje, ve kterém nejenom básník, ale i návštěvník může hledat inspiraci. Kouzlo místa vychází z unikátnosti přírodního i kulturního bohatství kraje a vrcholí jeho inspirací v tvorbě proslulého básníka. Zásadních změn se má dočkat také turistická ubytovna třídy *TOURIST, která byla v plném provozu i v roce 2024. Pobočku jsme připravovali na zahájení rozsáhlé stavby zahrnující generální opravu krovů a výměnu šindelové střechy.

Vísecká rychta v Kravařích u České Lípy hostila již tradiční akce „Masopust“ a „Velikonoce na rychtě“ s ukázkami tradic, trhem řemeslných výrobků a dílničkami pro děti i dospělé. Následně došlo k uzavření areálu pobočky a rozsáhlému stěhování před zahájením stavby „Výměna šindelové střechy za střechu z pálených tašek bobrovek na objektu pobočky Vísecké rychty“. Tato stavba bude probíhat až do roku 2025. Následně projde pobočka rozsáhlou údržbou interiérů a změnou a reinstalací stálých expozic.

Ani v roce 2024 se nám nepodařilo zajistit finanční prostředky na záchranu a obnovu tzv. holubníku v areálu rychty, který je v havarijním stavu.

Vědeckovýzkumná a publikační činnost

V roce 2024 zpracovávali odborní pracovníci celkem 41 vědeckovýzkumných úkolů. Realizováno bylo 406 výstupů plnění vědeckovýzkumných a odborných úkolů. Probíhaly záchrané archeologické výzkumy Českolipska v rámci výkonu archeologické památkové péče. Celkem bylo řešeno 345 různých akcí. Z toho probíhalo, případně

stále v nějaké fázi probíhá, 267 záchranných výzkumů. V rámci výkonu státní památkové péče bylo vydáno 202 vyjádření pro projekční společnosti a stavebníky. Zahájeny byly dvě rozsáhlé stavby s archeologickým potenciálem, a to Kounický dům a přeložka silnice I/9 obchvat České Lípy.

Pokračovaly výzkumné projekty: „Archeologie Českolipska“ – výzkum a dokumentace archeologických lokalit, Archeologicko-epigrafický projekt „Dokumentace skalních rytin, nápisů a dalších prvků historické krajiny v CHKO Český ráj“, „Dokumentace skalních rytin, nápisů a dalších prvků historické krajiny Českolipska“, „Inventarizace jeskyní a skalních převisů v CHKO Český ráj“. Na projektech spolupracujeme s řadou institucí, jako jsou Středisko ekologické výchovy LK, AOPK ČR – Správy CHKO Český ráj, Geopark Český ráj o. p. s. a Geopark Ralsko o. p. s. Sezóna 2024 byla zaměřena na pokračování systematické dokumentace území Prachovských skal. Terénní část projektu zahrnuje praxe posluchačů vysokých škol i studentů a absolventů gymnázií a středních odborných škol. Zahájena byla komplexní revize evidovaných i nových lokalit s archeologickým potenciálem především v pískovcových skalních oblastech Českolipska. Průběžně byly vyřizovány dotazy týkající se výkonu archeologické památkové péče, archeologie Českolipska a regionální historie.

Pokračovalo se v projektu orální historie zaměřené na pracovníky uranového průmyslu. Dále bylo pokračováno v přeshraniční spolupráci na průzkumu novodobé historie regionu ve spolupráci s archívem v německém Waldkraiburgu a především bylo dokončeno úspěšné převzetí rozsáhlého archivu sudetských Němců z Českolipska z Waldkraiburgu. Probíhala příprava a tvorba libreta výstavy k výročí konce 2. světové války „Narativ 45“, která se uskuteční v roce 2025. Pokračovali jsme v projektu „Dokumentace brusíren a mačkáren skla“ a „Českolipská vagonka“. Probíhaly odborné práce na rozšíření materiálů k budoucí expozici projektu „Chalupy herců, muzikantů a zpěváků na Českolipsku a jeho širokém okolí“ na Vísecké ruchtě. Odbaveno bylo 5 badatelských úkonů.

Několika projekty pokračoval přírodovědný výzkum Českolipska. Významné jsou výzkumné projekty v oborech zoologie obratlovců a bezobratlých. Probíhaly specializované entomologické projekty zaměřené na výzkum hmyzích společenstev: „Monitoring vývoje společenstva hmyzu disturbovaných porostů smrku po kůrovcové gradaci v NP České Švýcarsko se zaměřením na rašelinné a podmáčené smrčiny“, „Entomologické průzkumy zvláště chráněných území severních Čech“, „Průzkum edafických a saproxylických brouků severních Čech“, „Revize neotropických střevlíků rodu *Barysomus* (Bašta et al.) a balkánských střevlíků tribu *Omphreini* (Blažej et al.)“, „Výzkumy nosatcovitých brouků severu Čech“, „Výzkum hmyzu požářišť severních Čech“, „Výzkum žahadlového blanokřídlého hmyzu (Hymenoptera: Aculeata) severních Čech“, „Synantropní druhy hmyzu severních Čech (Blažej et al.) v rámci příprav výstavy Mikrokosmos České Lípy“, „Dipterologický výzkum Českolipska (Blažej et al.)“, „Genetická diverzita a struktura populací okáče skalního (*Chazara briseis*): implikace pro jeho ochranu a repatriaci“. Dále pokračoval botanický projekt „Excelence: Centrum analýzy a syntézy rostlinné diverzity (PLADIAS)“. Pokračovaly botanické projekty „Vyhledávání nových lokalit ohrožených, silně ohrožených a kriticky ohrožených rostlin na územích nacházejících se mimo CHKO a přírodní rezervace Českolipska, s následným návrhem těchto lokalit na chráněná území“, „Mapování rostlin cyklostezky Varhany, cyklostezky Singltreku, Holého vrchu a městského parku“. V rámci aktivní spolupráce s ústeckým mykologem panem Mgr. Martinem Křížem pokračoval mykologický průzkum lokalit Holý vrch, vrchu Špičák a městského

parku v České Lípě. Pokračovalo doplňování fotografického průvodce „Světlem hub a rostlin“ na webu muzea. Zde je již umístěno 3 447 fotografií rostlin a 3 910 fotografií hub. Pokračovaly projekty „Paleontologický průzkum okresu Česká Lípa a přilehlých oblastí“ a „Mapování krystalických vápenců a vybraných lokalit s metamorfovanými horninami ještědského krystalinika“. Odbaveno bylo 610 badatelských úkonů.

Odborní pracovníci se významně podílejí na obsahu Vlastivědného sborníku Českolipska „Bezděž“. Rozsáhlá byla publikační činnost v tisku, městských novinách a zpravodajích, populárně-naučných časopisech, a to především v souvislosti s propagací muzea, jeho muzejní činností a v návaznosti na výstavy a vědeckovýzkumnou činnost. Historické oddělení publikovalo 10 základních článků. Přírodovědné oddělení publikovalo 29 základních článků a neaktivnějším autorem byl L. Blažej z zoologii bezobratlých.

Výstavní činnost a akce pro veřejnost

V roce 2024 jsme uskutečnili 22 výstav a pokračovalo 12 výstav virtuálních. V hlavním výstavním prostoru ambitu se uskutečnily dvě výstavy. Výstava „5 světů“ (5. 5.–14. 7.) autorů Hany Hortenské, Zdenky Boudové, Zbyška Macháčka, Štěpána Hortenského a Filipa Hortenského. Prostory ambitu bývalého augustiniánského kláštera představily pěťici výtvarníků a jejich rozmanitých tvůrčích přístupů. Dřevo, sklo, obrazy a fotografie z 5 světů ve 4 chodbách. Následovala výstava „Zahrady“ (21. 7.–13. 9.) malíře a restaurátora Vladimíra Svobody, pražského rodáka pobývajícího a tvořícího v ateliéru historického domu v nedalekých Pavlovicích.

V galerii Chodba se uskutečnily tyto výstavy: „Na nic nečekej“ (19. 1.–17. 3.), představení tvorby místní intermediální umělkyně Kamily Křížové a fotografa Petra Hynka (i v galerii Jídelna); „Fotografie a řezby“ (15. 4.–16. 6.), společná výstava Tomáše Hájka a Miroslava Janošíka inspirovaná křížovou chodbou bývalého augustiniánského kláštera; „Květy a ty“ (28. 6.–15. 9.) autora Romana Dvořáka, výtvarník, sochař a hudebník představil svou krajinou i figurální malbu, ve které krajiny a figury tvoří a dotvářejí květy; „Co jsem potkal v širém světě“ (29. 9.–24. 11), hudebník a textař Jakub König, známý především díky svému alter egu Kittchen a jako člen hudebních skupin Obří broskev a Zvíře jménem Podzim, se prvně představil ve svém rodném městě jako malíř.

Galerie Jídelna hostila výstavy: „Na nic nečekej“ (viz galerie Chodba), „Ateliér“ (24. 3.–26. 5.) českolipského výtvarníka Kuby Machuly, „Malíř okouzlený krásami země“ (31. 5.–4. 8.), tato výstava se uskutečnila ke 100. výročí narození Rudolfa Novotného, malíře, který spojil část svého života s Českolipskem; „Sklo, plastika, malba, kresba“ (17. 8.–10. 11.) sklářský výtvarník, designér a pedagog Pavel Werner zvolil do prostoru českolipské galerie Jídelna plastiky i obrazy či drobné kresby.

V Maštálkově výstavní síni proběhly výstavy: „Fischel – lesk a bída“ (12. 1.–10. 3.), tématem výstavy byla existence mimošské továrny na ohýbaný nábytek založená pod jménem Fischel, která byla po válce začleněna do národního podniku Ton a v posledních letech existovala pod obchodní značkou Falcon; výstava „Ještědský hřbet jako geologická učebnice“ (19. 3.–26. 5.) představila vznik Ještědského hřbetu, dominanty Libereckého kraje, doplněna byla fotografiemi z různých zajímavých lokalit, animovaným videem o vzniku Ještědského hřbetu od České geologické služby či

unikátním souborem achátů a ametystů; „Od Marie Terezie po dnešek. Vysvědčení v proměnách času“ (1.–30. 6.), tuto putovní výstavu, která mapuje vývoj vysvědčení, nám zapůjčilo Národní pedagogické muzeum a knihovna J. A. Komenského; „#Čáry-Máry“ (4. 7.–11. 8.). Českolipanům známý kreslíř a publicista Marek Douša vystavil své karikatury a ilustrace; „Zmije růžkatá, specifické balkánské populace“ (30. 8.–20. 10.), výstava přírodovědného oddělení muzea představila jedno z témat výzkumu spolku ZOOGEOS na Balkánském poloostrově, kam byly směřovány expedice v letech 2012–2017; „Waldkraiburgensia“ (8. 11.–12. 1.), výstava představila to nejzajímavější z rozsáhlého krajského archivu, který vznikl celá desetiletí v bavorském Waldkraiburgu a v průběhu roku 2024 byl darován a přestěhován do našeho muzea. V červnu proběhla první výstavní spolupráce s Gymnáziem Česká Lípa: „Odlesky velikánů“ (20. 6.–7. 7.).

Na pobočce Archeologického muzea Českolipska – Šatlava proběhly krátkodobé výstavy: „Hry a hračky“, ojedinělé nálezy hraček a her z archeologických výzkumů; „Melodie minulosti – fragmenty dávných nástrojů“; „Homo agricola – člověk zemědělec“, archeologické nálezy související se zemědělstvím na Českolipsku od pravěku po současnost.

Pobočka v Doksech hostila výstavy: „Pověsti hradů spatřených“ a „Blackout poetry“. V průběhu roku proběhlo 179 kulturně výchovných akcí pro veřejnost, kterých se zúčastnilo 6 714 návštěvníků. V areálu kláštera to byla především „Muzejní noc 2024“. V pořadí již 21. muzejní noc proběhla výjimečně z klimatických důvodů až v pátek 30. 8. 2025. Noc měla téma „Rok české hudby“ a tato tradiční akce s programem pro všechny generace – hudební vystoupení, taneční vystoupení, módní přehlídky, divadlo nejen pro děti, ohňová show, občerstvení, přilákala 1 358 návštěvníků. Muzeum se touto akcí opětovně zapojilo do celorepublikového Festivalu muzejních nocí, pořádaného Asociací muzeí a galerií ČR. S platnou vstupenkou z muzejní noci bylo možné v těchto večerních hodinách navštívit také pobočku archeologického muzea Šatlava.

Několik akcí připravila také ekoporadna „Orsej“, zejména tradiční akce pro veřejnost. „Velikonoce na rychtě“, „Den Země“, „Vítání ptačího zpěvu“, „Noc pro netopýry a lelkování na Mnišských loukách“, „Festival ptactva“, „Den zvířat“, „Den stromů“ či „Ekologická soutěž“ a „Čekání na Ježíška“. Proběhla brigáda na Mnišských loukách v ptačím parku ve spolupráci s Českou společností ornitologickou.

V roce 2024 probíhala také aktivní činnost „Semínkovny – sázej, sklízej, sdílej“. Tradiční „Výstavu hub“ navštívilo 700 návštěvníků. Uskutečnily se výukové a badatelské programy k výstavám a komentované prohlídky výstav. V rámci muzejní a ekologické edukace byly v roce 2024 nabízeny tyto programy: „Život na hradech a zámčích“, „Život ve městech a na venkově v regionu“, „Po stopách Albrechta z Valdštejna“, „Heinrich Wedrich a českolipské muzejní sbírky“, „Barokní zbožnost a českolipský klášter“, „Křídlové moře na Českolipsku a Podještědsku/Co vypráví amonit“, „Jak rostliny voní?“, „Jak rostliny léčí?“, „Kouzelný černý bez“, „Ochrana volně žijících živočichů na Českolipsku“, „Naši ptáci“, „O stromech“, „Doba plastová“, „Biodiverzita“, „Těžba a její dopady na životní prostředí“, „Krása neživé přírody/Horniny a minerály“ a „Želví program“. V expozicích muzea proběhlo krajské kolo „Závodu včlat a světlušek“, soutěže skautů, které se zúčastnilo 120 dětí. Celkem bylo prezentováno 57 výukových programů pro 2 843 dětí ZŠ a MŠ Libereckého a Ústeckého kraje. Dvakrát se uskuteč-

nil geologický kroužek pro veřejnost s celkovou účastí 37 účastníků. Proběhly 4 entomologické semináře s účastí 146 účastníků. Uskutečnili jsme 10 přírodovědných, archeologických a historických terénních exkurzí pro veřejnost, kterých se zúčastnilo 284 zájemců. Odborní pracovníci muzea uskutečnili 38 přednášek na různá témata pro 1 562 posluchačů.

Údržba spravovaných objektů

Vedení organizace spravuje sedm objektů prohlášených za nemovitou kulturní památku, tři zahrady, jeden vesnický dvůr a podzemní kryt.

V areálu bývalého augustiniánského kláštera v České Lípě v roce 2024 neprobíhala rozsáhlejší stavební činnost nebo údržba. Realizována byla repase oken na Svatých schodech v areálu ambitu. Byly instalovány nové bezpečnostní mříže nad Svatými schody. V technické přípravě je projekt na zateplení kleneb a stropních prostor areálu ambitu a Svatých schodů. V roce 2024 byl zahájen proces převodu betonového amfiteátru z Libereckého kraje na město Česká Lípa.

Pro detašovaná pracoviště muzea byl dokončen projekt generální rekonstrukce „Revitalizace objektů čp. 57, 58 a 59 u Vodního hradu v České Lípě pro Vlastivědné muzeum a galerii v České Lípě p. o.“. Byl zahájen proces na získání finančních prostředků na realizaci tohoto projektu. Bude využito vícezdrojové financování. V návaznosti na tento projekt byla zahájena příprava rozsáhlého stěhování sbírkových předmětů, materiálu a vybavení z objektů detašovaných pracovišť po dobu stavby.

Na pobočce Archeologické muzeum Českolipska – Šatlava v České Lípě jsme v roce 2024 prováděli pouze běžnou údržbu objektu a zahrady.

Pro památník K. H. Máchy v Doksech byl dokončen projekt stavby „Rekonstrukce střechy a revitalizace půdního prostoru pobočky Památník K. H. Máchy v Doksech“. Bylo zajištěno financování z rozpočtu Libereckého kraje. Proběhlo výběrové řízení na dodavatele stavby a stavba bude realizována v roce 2025. V rámci běžné údržby byla realizována první etapa repasování oken v přízemí objektu.

Také pro objekt Vísecké rychty v Kravařích u České Lípy byl dokončen projekt stavby „Výměna šindelové střechy za střechu z pálených tašek bobrovek na objektu pobočky Vísecké rychty“. Zajištěno bylo financování stavby z rozpočtu Libereckého kraje. Proběhlo výběrové řízení na dodavatele stavby a stavba byla zahájena 28. 8. 2024. Dokončena bude v roce 2025.

V roce 2024 byly provedeny všechny nutné a povinné revize a následné opravy zajišťující odpovídající stav všech požárních a bezpečnostních systémů, vybavení objektů a technických zařízení. Probíhaly zahradnické práce v zahradních areálech a na zahradních plochách kolem objektů ve správě VMG. Fumigace (plynování objektů) proti hmyzu a houbám proběhla v dubnu a září 2024.

V roce 2023 převzalo Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě od Libereckého kraje do své správy objekt zvláštního určení, „kryt“. Tento objekt bude využit po dobu rekonstrukce detašovaných pracovišť k uložení předmětů, materiálu a vybavení. Následně bude dále využit pro muzejní a expoziční účely. 13. září 2024 došlo

k mimořádné události v důsledku zatopení objektu krytu v České Lípě pitnou vodou. Voda vnikla do našich podzemních prostor z venkovního poškozeného rozvodu vody. Následně byla tato mimořádná událost řešena jako škodní událost evidovaná pod číslem PU 4244032264 u pojišťovny Kooperativa pojišťovna, a. s. Ještě v den vzniku mimořádné události došlo k evakuaci všech sbírkových předmětů mimo materiálu ZAV. Ten byl vysušen na místě a následně nově zabalen. Evakuované předměty již byly v náhradních prostorách vysušeny a jsou v dočasném uložení, které nám poskytl Střední zdravotnická škola a Střední odborná škola, Česká Lípa. Prostor krytu byl vysušen specializovanou firmou. Po vysušení proběhla likvidace plísní ozonovými generátory.

V rámci zabezpečení a ochrany objektů a majetku Libereckého kraje došlo k rozšíření a zkvalitnění systému elektronického zabezpečení. Rozšířen a doplněn byl kamerový systém v muzejních areálech.

Ekonomika

Rozpočet na rok 2024 byl sestaven jako vyrovnaný s maximálním využitím vlastních finančních zdrojů. Příspěvek na provoz včetně účelových příspěvků od zřizovatele byl ve výši 27.074.900 Kč. Tržby za vlastní výkony a příjmy jsme realizovali ve výši 2.114.500 Kč. Na mimořádných příspěvcích, dotacích, darech a dalších jsme získali 416.300 Kč. Ostatní provozní výnosy byly ve výši 493.400 Kč. Příjmy v roce 2024 byly celkem ve výši 30.099.100 Kč. Na investice ze státního rozpočtu jsme získali 1.870.800 Kč. Na investice z rozpočtu Libereckého kraje jsme získali 1.195.000 Kč.

Celkové výdaje za rok byly ve výši 29.928.799 Kč a z toho osobní náklady na zaměstnance představovaly 22.402.536 Kč. Rozpočet byl sestaven tak, aby byly splněny základní cíle – udržení zaměstnanců v organizaci a jejich odbornosti mzdovou motivací, revitalizace a budování nových stálých expozic směřující ke zvýšení návštěvnosti, spolufinancování projektů Ministerstva kultury ČR a udržení spravovaných objektů v provozuschopném stavu. Počet plných úvazků zaměstnanců byl v počtu 35. Průměrný plat zaměstnance je 36.301 Kč. Hospodářský výsledek za rok 2024 byl 170.292 Kč.

KRONIKA

PAULUS CONOPAEUS (1595–1635), ZAKLADATEL LATINSKÉ ŠKOLY A TISKÁRNÝ AUGUSTINIÁNSKÉHO KLÁŠTERA V ČESKÉ LÍPĚ Věnováno významným výročím jeho života

PAULUS CONOPAEUS (1595–1635), FOUNDER OF THE LATIN SCHOOL AND PRINTING WORKS OF THE AUGUSTINIAN MONASTERY IN ČESKÁ LÍPA

Dedicated to significant anniversaries in his life

Jaroslav Panáček

Consummatus in brevi, explevit tempora multa^{1/}

Kniha Moudrosti, 4:13

Založení klášteřa řádu obutých augustiniánů v České Lípě potvrdil Albrecht z Valdštejna ve svém pražském paláci podepsáním zakládací listiny 12. března 1627. O stavbě klášteřa však bylo rozhodnuto již v roce 1624 a v lednu 1625 zde bratři augustiniáni zahájili výuku v jimi zřízené klášteřní škole. V dubnu 1626 byl položen základní kámen klášteřa a hned se začalo na stavbě pracovat, patrně podle projektu Valdštejnova stavitele, jímž byl Andrea Spezza. Od těchto důležitých událostí tedy uplynulo právě 400 let.

O osobnosti evropského významu doby třicetileté války a zakladateli českolipského klášteřa byly napsány stovky prací a veřejnosti byl již mnohokrát představen. Nepoměrně méně pozornosti bylo zatím věnováno druhé významné osobnosti českolipského klášteřa, páteru Paulu Conopaeovi, který je laické veřejnosti téměř neznám, ač jeho činnost pro školu, klášteř i město byla neméně významná. Bez jeho obětavosti a osobního nasazení by nemohla latinská klášteřní škola získat takový věhlas. V soudobých pramenech byla neoficiálně nazývána „Academia Lippensis“ nebo dokonce „Universitas Lippensis“. I jeho projekt klášteřní tiskárny ve 2. čtvrtině 17. století předběhl dobu, neboť další tiskárna ve městě se objevila až po více než dvou stoletích. Životní data Paula Conopaea od nás letos dělí okrouhlá výročí: 430 let od jeho narození, 400 let od zahájení výuky v jím vedené latinské škole a 390 let od jeho úmrtí. Stojí tedy zato si tuto významnou osobnost připomenout.

1/ Jeden z možných překladů sentence: *Odešel brzy, naplnil časy mnohé. Dle ekumenického překladu: Kdo se ukázal dokonale v krátkosti, dosáhl plnosti dlouhého věku. Tímto citátem z Knihy Moudrosti (Liber Sapientiae) uvedl téměř před 160 lety gymnaziální profesor Ferdinand Hölzel první a dosud jedinou životopisnou studii Paula Conopaea (Hölzel 1869).*

2/ Wunsch 1937, s. 24.

3/ Tehdy Španělské Nizozemí, dnes v severní Belgii.

Jak bylo řečeno v úvodu, zahájili bratři augustiniáni v České Lípě vyučování od začátku roku 1625. Nejspíše na podzim téhož roku se k nim připojil P. Paulus Conopaeus, který se pak stal prvním prefektem (ředitelem) latinské klášteřní školy.^{2/} Augustiniáni převzali také duchovní správu v České Lípě, Jezvě a Kvitkově, od roku 1631 pak v Holanech, včetně cisterciáckého probošství u sv. Maří Magdaleny kromě statku Loubí, který zůstal nadále řízen z Plas. Českolipským městským farářem a děkanem byl od roku 1627 právě Paulus Conopaeus. Roku 1633 byl P. Paulus Conopaeus zvolen pátým převorem klášteřa.

Paulus Conopaeus, vlastním jménem Paul Cnoops, byl Vlám a pocházel z Geelu ve Flandrech nedaleko Antverp,^{3/} kde se narodil 2. října 1595 jako syn Johanna Cnoop-

se a jeho ženy Martiny rozené Fierbants. Vzdělání získal v augustiniánském klášteře Neustift v Antverpách, kde vstoupil 24. prosince 1614 do řádu. Asi od roku 1617 zde působil jako učitel a poté ve stejném postavení odešel do Casale, pevnosti na Pádu v bývalém vévodství Montferrat. Na doporučení představeného řádu P. Nicolause Crusenía byl pak povolán do Prahy, aby se stal dvorním kaplanem Albrechta z Valdštejna.^{4/} V sousedství právě budovaného Valdštejnského paláce totiž stál již od 13. století klášter řádu obutých augustiniánů. Jako Valdštejnův kaplan a zpovědník byl jím pak vyslán do České Lípy, aby zde organizoval výuku v augustiniánské latinské škole, jejímž prvním prefektem se stal. Nepochybně si s sebou Conopaeus také přivezl své knihy. Známe dnes tři označené jeho podpisem. Nizozemské vydání lékařské knihy Christophu Wirsunga *Medecijnboec* (něm. *Artzneibuch*) z roku 1589 se po jeho smrti stalo součástí augustiniánské knihovny v České Lípě.^{5/}

Podle plánů zakladatele se měla stát jezuitská kolej v jeho sídelním městě Jičíně univerzitou a další zakládané kláštery, mezi nimi i ten v České Lípě, měly pro toto vysoké učení připravovat dorost. Pro českolipské augustiniánské gymnázium měli mládež připravovat řeholníci v Bělé pod Bezdězem. Výuka čtyřtřídní klášterní školy probíhala zpočátku pravděpodobně v prostorách tzv. Zámečku, který ležel nejspíše někde v místech severního křídla dnešního konventu, ač někteří autoři kladou první výuku spíše na děkanství u farního kostela sv. Petra a Pavla. Teprve po výstavbě podstatné části kláštera se výuka přesunula do jeho prostor. Podle posledních výzkumů byly ve Valdštejnově době školní třídy pravděpodobně v severních třech místnostech západního křídla kláštera, tedy vpravo za dnešním vstupem do kláštera.^{6/} Conopaeus byl ve škole hlavním iniciátorem výuky a svým žákům chtěl vždy poskytnout maximum vědomostí (obr. 1), ale součástí výuky byl rovněž zpěv, později i s hudebním doprovodem.

Sám Conopaeus byl také literárně činný. Ještě za svého učitelského působení v Antverpách prosadil nové vydání latinské mluvnice Simona Verepaeuse (1522–1598), která se v té době používala. V České Lípě, uprostřed utrpení své nemoci a hluku války, napsal poučné asketické dílo „Zlatá týdenní pobožnost o životě, utrpení a vzkříšení Páně“ (*Aureum officium hebdomale de vita, passione et resurrectione Domini*) a dále „Sborníky modliteb k Panně Marii“ (*Florilegium precum Marianarum*). Tyto dvě knihy byly, jak naznačuje jejich obsah i latinský název, určeny především duchovním, členům řeholních řádů a studujícím semináře.^{7/} Projevil se však i jako básník, jak o tom svědčí pochvalné verše na oslavu jeho dobrodince, řádového provinciála P. Nicolause Crusenía.^{8/}

Škola se samozřejmě v počátcích potýkala s nedostatkem výukových pomůcek a proto se prefekt snažil o vybavení studentů potřebnými učebnicemi. Sám sestavil čtyřdílnou latinskou gramatiku, z níž dnes známe pouze tři části (*Rudimenta*, *Etymologia* a *Syntaxis*). Nechal ji nejprve tisknout ve známé pražské oficíně Paula Sessia, ale záhy usoudil, že bude lépe zřídit vlastní tiskárnu v mateřském klášteře. Dne 11. listopadu 1630 proto odkoupil od Paula Sessia potřebné písmo, nářadí, lis a papír za celkovou sumu 300 zlatých a dne 17. července 1631 bylo veškeré zařízení dopraveno do České Lípy. Spolu s ním přijel i tiskař Paul Sessius, za jehož příspěví započala tiskárna svoji činnost. Vlivem okolností nebyl čas vyměřený tiskárně příliš dlouhý. Byly znovu vytištěny některé části čtyřdílné latinské gramatiky Paula Conopaea a dále vydávány některé náboženské spisy. Po smrti Paula Sessia někdy na přelomu let 1631–

Obr. 1. Věnování Paula Conopaea studentu Valentinu Flixovi v Ovidiových *Proměnách* za jeho vyznamenání v řečtině a latině v roce 1629 (VMG v České Lípě, Staré tisky, přír. č. 59262, sign. VT-19, foto V. Štěpánský 2025).

4/ Hölzel 1869, s. 4.

5/ Titulní strana holandského vydání lékařské knihy Christophu Wirsunga *Medecijnboec* s vlastnickým přípisem Paula Conopaea - viz obr. 8 v článku o lékárnách v České Lípě v tomto sborníku. Další dvě knihy s vlastnickými přípisy Paula Conopaea jsou uloženy v augustiniánské klášterní knihovně u sv. Tomáše v Praze na Malé Straně (*Sladká* 2017, s. 43, pozn. 74 a 75).

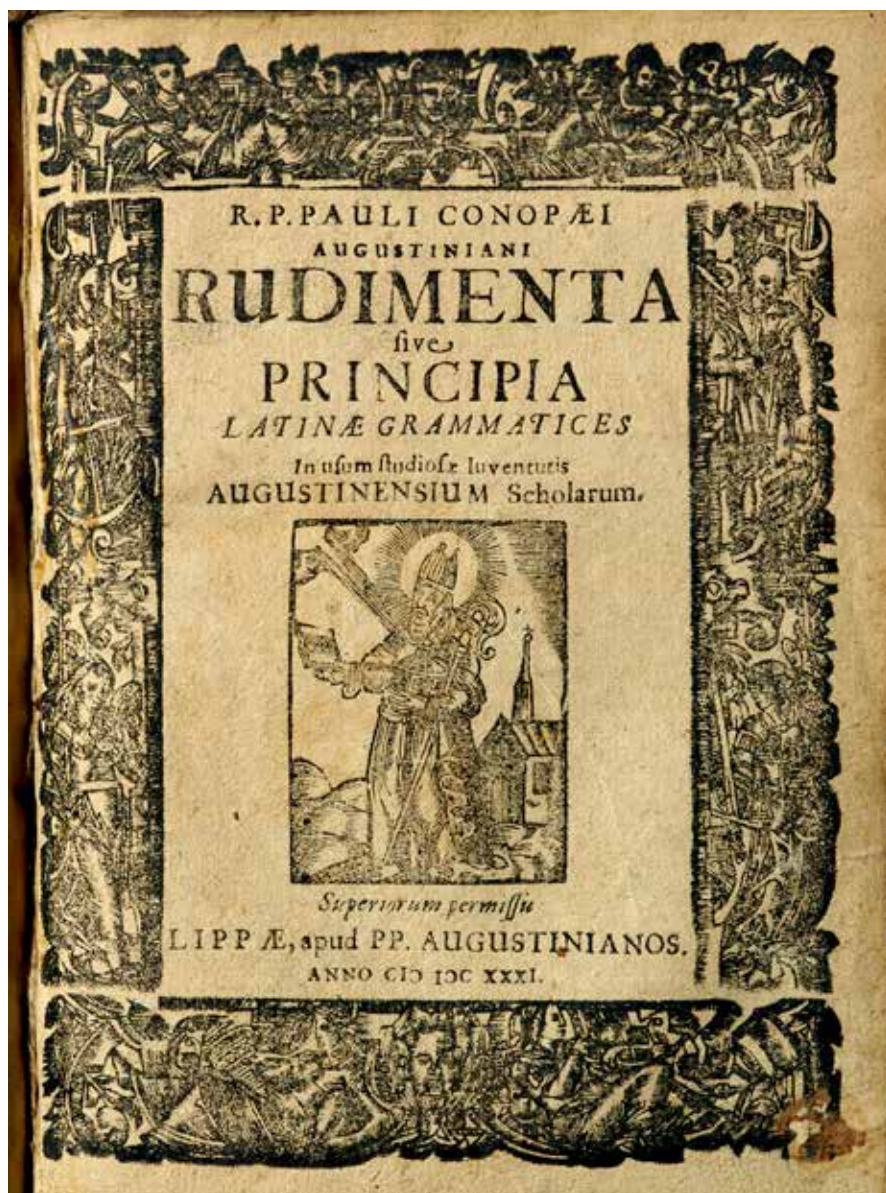
6/ Klipcová - Krček - Panáček - Uličný 2017, s. 802–803.

7/ Schlenz 1914, s. 404–405.

8/ Hölzel 1869, s. 27 (latinský text básně i s německým překladem).

Obr. 2. Kvitance převora Paula Conopaea na 100 zlatých válečného odškodnění pro klášter, převzatých od českolipského purkmistra Thobiase Pitsche dne 17. října 1633 s vlastnoručním podpisem a pečeti (Státní okresní archiv Česká Lípa, Archiv města Česká Lípa, inv. č. 2326).

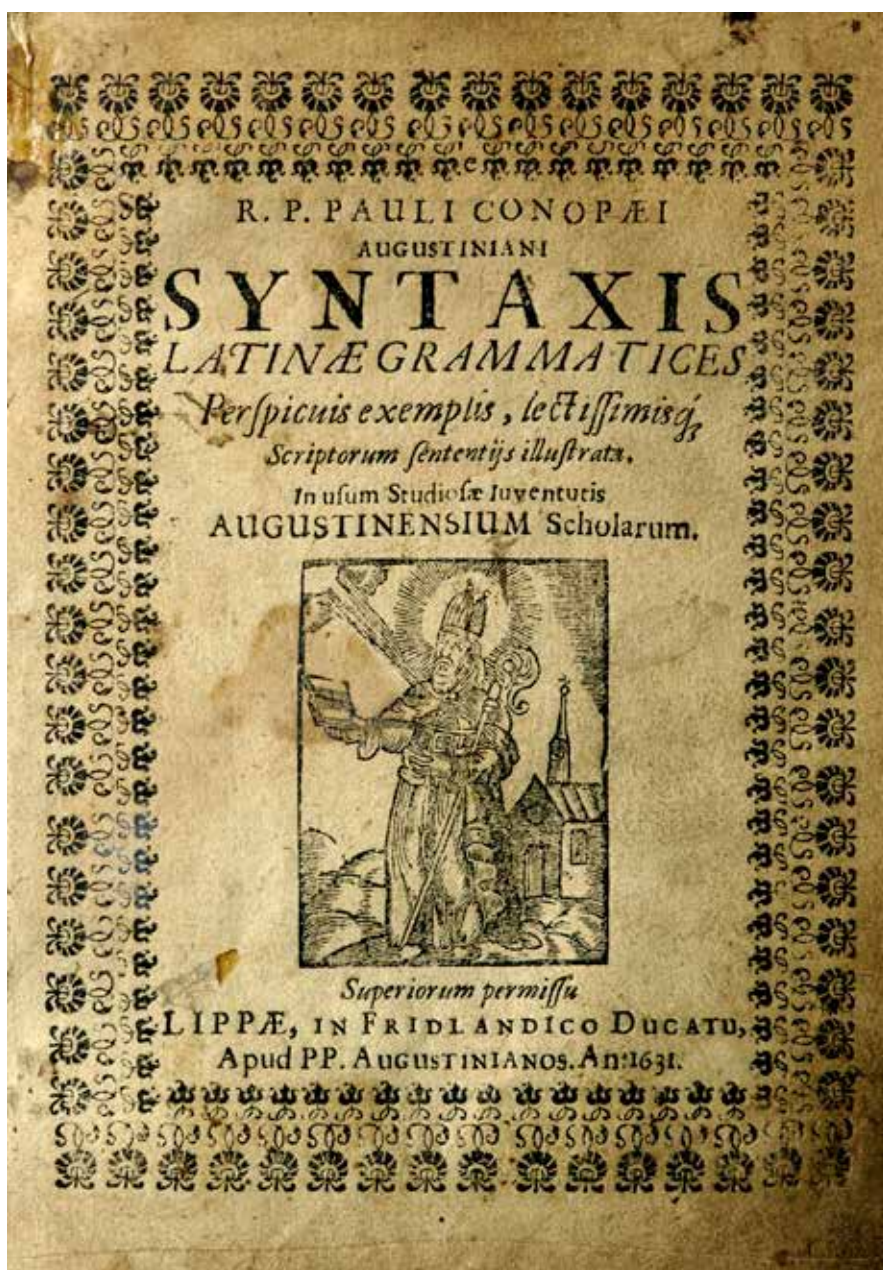
Obr. 3. Titulní list prvního dílu Conopaeovy učebnice latiny Rudimenta, vytištěného v augustiniánské tiskárně v České Lípě v roce 1631 (VMG v České Lípě, Staré tisky, přír. č. 46837, sign. VT-20, foto V. Štěpánský 2008).

1632 řídil tiskárnu přímo Paulus Conopaeus. Bohužel, žádné prameny se nezmiňují o konkrétním umístění tiskárny v klášteře.^{9/}

Na podzim 1631 poprvé vstoupila do České Lípy armáda, když počátkem listopadu přitáhly švédské a saské oddíly pod velením Hanse Georga z Arnimu do města. Tehdejší převor Pechtold s ostatními řeholníky opustili město, zůstal zde pouze gymnaziální prefekt a děkan Conopaeus, který byl vojáky zajat a oloupen. Po propuštění se 29. listopadu ve světském oděvu uchýlil do lesů u Bořetína, kde měli augustiniáni svůj dům. Zde setrval v úkrytu až do Nového roku, ale ani po návratu do Lípy nenastal klid, neboť od ledna táhly městem další saské oddíly. Teprve v květnu 1632 vtáhli do města císařští a 15. července se vrátil převor s bratry. Na výstavbě kláštera se nepokračovalo, protože válečné události to nedovolily (obr. 2).^{10/}

9/ Panáček 2010, s. 16.

10/Hölzel 1881, s. 83–84.

Obr. 4. Titulní list třetího dílu Conopaeovy učebnice latiny *Syntaxis*, vtištěného v augustiniánské tiskárně v České Lípě v roce 1631 (VMG v České Lípě, Staré tisky, přír. č. 46837, sign. VT-20, foto V. Štěpánský 2008).

Počátkem dubna 1634, již po smrti Albrechta z Valdštejna, jenž se snažil do té doby držet nad svým městem ochrannou ruku, vtrhly opět do města saské a švédské oddíly. Vojáci obsadili klášter, zpusťovali zahradu, odehnali dobytek a zničili augustiniánskou tiskárnu, kde rozlili olověné litery na koule do mušket. Stejně zpusťovali augustiniánský statek v Bořetíně, kde jejich sídelní dům vypálili. Samotnému prefektovi Paulu Conopaeovi vojáci usekli 9. dubna 1634 polovinu levé ruky, když ani jeho noha se tehdy ještě nezhojila po zranění. Když vstoupily do města na podzim císařské oddíly, zničily zde ještě to, co zanechal nepřítel.¹¹⁷ Úřad městského faráře a děkana předal Conopaeus 7. listopadu 1634 představenému českolipského alumnátu, tedy ústavu pro výchovu kněžského dorostu, dr. Georgu Peischelovi. Paulus Conopaeus zkolaboval přímo před zraky věřících na kazatelně v děkanském kostele sv. Petra

¹¹⁷ Hölzel 1881, s. 84–87.

a Pavla 12. října 1635 a krátce nato zemřel, nedlouho po svých čtyřicátých narozeních. Svůj poslední odpočinek našel v tomto svatostánku pod kazatelnou.^{12/}

Jak již bylo zmíněno, trvání augustiniánské tiskárny bohužel nebylo dlouhé. Na tisk učebnic a dalších knih byl vyměřen čas pouze od 17. července 1631 do dubna 1634, a to ještě s přestávkami. Kromě latinských učebnic byla vytištěna celá řada dalších děl, zejména básně, veselohry i truchlohry z římské a řecké historie, určené pro studentská divadelní představení, jež sám Conopaeus se studenty nacvičoval a předváděl za účasti šlechty a duchovenstva z okolí. Z officiny vyšla i celá řada modlitebních knih, avšak v počtu a názvech jím vydaných tisků se údaje značně rozcházejí. Jménem známe pouze dvě jeho již zmíněná literární díla.^{13/}

Českolipské muzeum vlastní dnes několik Conopaeových učebnic. Jsou to dva konvoluty, obsahující v každém z nich první dvě části Conopaeovy čtyřdílné latinské gramatiky: Rudimenta (tj. základy) a Etymologia (tj. původ slov). První z konvolutů je opatřen titulní stranou, která uvádí informaci o rozdělení gramatiky latinského jazyka do čtyř dílů. Oba konvoluty, resp. všechny čtyři tisky, z nichž se skládají, vyšly ze Sessiovy tiskařské officiny na Starém Městě pražském v roce 1630, jak uvádějí jejich impressa. Kromě těchto však uchovává muzeum mezi svými největšími poklady konvolut ze dvou částí Conopaeovy gramatiky, vytištěných v českolipské augustiniánské officině. Jsou to opět Rudimenta s impressem „LIPPÆ, apud PP. AUGUSTINIANOS. Anno MDCXXXI“ (obr. 3) a třetí díl gramatiky – Syntaxis (tj. větná skladba) s uvedením data a místa tisku: „LIPPÆ, IN FRIDLANDICO DUCATU, Apud PP. AUGUSTINIANOS. An: 1631“ (obr. 4). Zda byly v České Lípě vytištěny další díly Conopaeovy učebnice, nevíme. Dva uvedené tisky tak jsou jedinou hmotnou památkou na činnost první tiskárny v České Lípě.

12/ Kreybich 1799, s. 64; Schober 1927, s. 13.

13/ Zoubek 1864, s. 11.

LITERATURA

- Hölzel, F. 1869: Paulus Conopaeus, erster Professor und Präfekt des Böhmisches-Leipaer Gymnasiums, In: Programm des k. k. Ober-Gymnasiums zu Böhmisches-Leipa am Schlusse des Schuljahres 1869, s. 3–35.
- Hölzel, F. 1881: Der Feind in Leipa während des dreissigjährigen Krieges, Mittheilungen des Nordböhmischen Excursions-Clubs 4, s. 81–92, 209–225.
- Klipcová, B. – Krček, J. – Panáček, J. – Uličný, P. 2017: Klášter řádu obutých augustiniánů v České Lípě, In: P. Uličný a kol., Architektura Albrechta z Valdštejna II. Italská stavební kultura v Čechách v letech 1600–1635, s. s. 790–805.
- Kreybich, P. 1799: Catalogus Patrum, ac Fratrum Ordinis Eremitici S. P. Augustini (rukopis), VMG v České Lípě, sbírka rukopisů, sign. RK-74, přír. č. 45093.
- Panáček, J. 2010: Založení augustiniánského kláštera v České Lípě, Česká Lípa.
- Schlenz, J. E. 1914: Geschichte des Bistums und der Diözese Leitmeritz. II. Teil: Maximilian Rudolf Freiherr von Schleinitz und seine Zeit, Warnsdorf.
- Schober, K. 1927: Die Geschichte des Klosters und Gymnasiums in Böhm. Leipa, In: Festschrift zur Feier des 300 jähr. Bestandes des Augustinerklosters und Gymnasiums in B.-Leipa, Česká Lípa, s. 5–27.
- Stadká, V. 2017: Augustiniánská knihovna u sv. Tomáše v Praze - II. část: Období reformace a protireformace (do konce 17. století), Knihy a dějiny 24/1–2, s. 29–66.
- Wünsch, F. J. 1937: Die Errichtung des Augustinerklosters in Böhm. Leipa, In: Festschrift zur Sechshundertjahrfeier der Stadt Böhmisches Leipa 1337–1937, Česká Lípa, s. 22–25.
- Zoubek, F. J. 1864: Lipé (Česká Lípa), Památky archeologické a místopisné XI, s. 1–11, 41–52.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1. Widmung von Paulus Conopaeus an den Schüler Valentin Flix in Ovids Metamorphosen für dessen Auszeichnung in Griechisch und Latein im Jahr 1629 (Heimatkundlichesmuseum und Galerie in Česká Lípa, Alte Drucke, Inv.-Nr. 59262, Sign. VT-19, Foto V. Štěpánský 2025).
- Abb. 2. Quittung des Priors Paul Conopaeus über 100 Gulden Kriegsentschädigung für das Kloster, erhalten vom Bürgermeister von Böhmisches Leipa, Tobias Pitsch, am 17. Oktober 1633 mit eigenhändiger Unterschrift und Siegel (Staatliches Kreisarchiv Česká Lípa, Archiv der Stadt Česká Lípa, Inv.-Nr. 2326).
- Abb. 3. Titelblatt des ersten Bandes von Conopaeus Lateinlehrbuch Rudimenta, gedruckt in der Augustiner-Druckerei in Böhmisches Leipa im Jahr 1631 (Heimatkundlichesmuseum und Galerie in Česká Lípa, Alte Drucke, Inv.-Nr. 46837, Sign. VT-20, Foto V. Štěpánský 2008).
- Abb. 4. Titelblatt des dritten Bandes von Conopaeus Lateinlehrbuch Syntaxis, gedruckt in der Augustiner-Druckerei in Böhmisches Leipa im Jahr 1631 (Heimatkundlichesmuseum und Galerie in Česká Lípa, Alte Drucke, Inv.-Nr. 46837, Sign. VT-20, Foto V. Štěpánský 2008).

Übersetzt von Petra Sochová

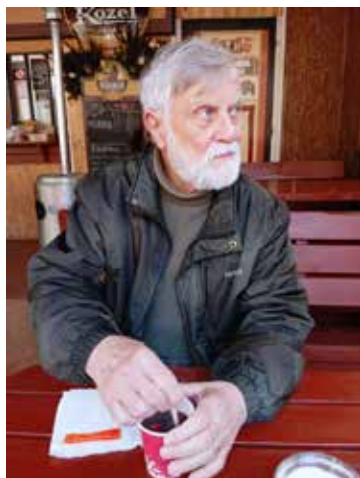

MICHAL GELNAR OSMDESÁTILETÝ

MICHAL GELNAR EIGHTY YEARS OLD

Petr Havránek

Ministerstvo průmyslu a obchodu Praha; e-mail: havranekp7@gmail.com

Obr. 1. Michal Gelnar u hradu Valdek (foto Z. Gelnarová 2024).

V roce 2020 si čtenáři Bezdězu připomněli výročí 75 let sklářského historika Michala Gelnara. Je na místě doplnit další díl do kroniky, která je sice na konci sborníku Bezděz, ale její společenský význam vnímají nejen čtenáři z okruhu bezděžských autorů. Uplynulo tedy pět let a Michal Gelnar oslavil osmdesátku. Kdo Michal zná, nebude překvapen výčtem jeho aktivit. Nejde jen o práci za stolem, činnost v terénu sice na čas přerušil, ale jen co se znovu „postavil na nohy“, nevynechá příležitost, aby na místě prověřil zprávy nebo indicie vztahující se k zaniklým sklárnám.

Jeho tradičním „domácím“ regionem jsou Lužické hory v širším pojetí, ale působil i v Orlických horách (barokní sklárna na Velké Deštné), v Jeseníkách, na severní Moravě i v Brdech. Hmotných dokladů tak přibývá, sběry nejen dokumentuje a předá příslušné odborné instituci, ale zajímavější výsledky zpracuje pro veřejnost, takže jeho stopu lze tak sledovat v různých tematických sbornících. Přednáší nejen pro členy českolipského vlastivědného spolku a další zájemce, ale také sám sleduje nové poznatky z odborných seminářů a konferencí týkajících se historie sklářství.

Většina odborných aktivit, popsaných v kronice před pěti lety, stále trvá, dál působí v České společnosti archeologické, Rudolfinu – sdružení pro umělecká řemesla, Asociaci starožitníků – Rudolfinské akademii a v dalších institucích, především pak dále spolupracuje s archeologickými a muzejními pracovišti. Nově se podílí spolu s odborníky Vysoké školy chemicko-technologické na výzkumu sklářských technologií, zejména použití barvicích elementů. V poslední době se také zajímá i o osudy sklářů 19.–20. století a jejich produkci, např. skleněná těžítka.

Nejdůležitější na konec – na dokončení čeká rozepsaná kniha o středověkých sklárnách v Lužických horách, kde budou zúročeny desítky let práce v regionu, který na Michala jako sklářského historika čekal dlouhá léta. Michale, spolupracovníci, přátelé a vděční čtenáři ti přejí mnoho sil v dalším úsilí!

BIBLIOGRAFIE PRACÍ MICHALA GELNARA ZA LÉTA 2020–2024

Bibliografie prací za léta 1970–2019 – viz Bezděz 29, 2020, s. 314–321.

Hmotná kultura sklářské osady se sklárnou Nová Huť (1750–1875) v Lužických horách, Bezděz 29, 2020, s. 141–154 (s O. Kočím).

Nález barokního skla z katastru obce Okrouhlá na úpatí Lužických hor, Bezděz 30, 2021, s. 207–224.

Sklářské aktivity na katastru obce Svor v Lužických horách, Bezděz 30, 2021, s. 233–244.

Trends in Colouring Blue Glass in Central Europe in Relation to Changes in Chemical Composition of Glass from the Middle Ages to Modern Age, Minerals USA 2021, s. 1–14 (se Z. Zlámalovou a S. Cílovou Randákovou).

Z 29. na 30. října 1930 (*Pamětní půllitr, svědectví odvahy*), Sklář a keramik 11–12, roč. 72, s. 248.

Drobná středověká hrnčířská figurální plastika z úpatí hradu Tolštejn. Věnováno tolštejnologovi Janu Štikovi, Děčínské vlastivědné zprávy č. 1–2, roč. XXXII, s. 75–80.

Sklářské lisovací kleště s letopočtem 1822 nalezené v někdejší rücklovské sklárně ve Včelničce, Sklář a keramik č. 3–4, 2023, s. 55–57 (s M. Bendou a P. Rousem).

Neznámá sklářská huť na katastru obce Horní Prysk v Lužických horách, Bezděz 32, 2023, s. 165–169.

Nálezy hmotných pramenů po činnosti sklárny Augusta ve Falknově-Kytlicích, Bezděz 32, 2023, s. 193–199.

Středověké aktivity na vrchu Hřebec jižně od městečka Chřibská. Věnováno Mgr. Petře Kabeláčové, Mandava 2023, s. 20–23.

Renesanční sklářská huť na katastrálním území obce Kropáč v Lužických horách, Bezděz 33, 2024, s. 147–163 (s P. Havránkem a D. Rohanovou).

Filiálka česko-bavorské obchodní sklářské firmy Franze Steigerwalda v Novém Boru. Shrnutí dosavadních poznatků o sklářské obchodní firmě z 19. století a jejich výrobcích, Bezděz 34, 2025, s. 41–57.

Vypovídací hodnota archeologických nálezů skla z areálu sklárny v Horní Chřibské. Poznámka k nejstaršímu datování a lokalizování její polohy, Bezděz 34, 2025, s. 155–161.

ABBILDUNGEN

Abb. 1. Michal Gelnar bei der Burg Valdek (Foto Z. Gelnarová 2024).

SEZNAM AUTORŮ

Mgr. Martin ASCHENBRENNER, Gymnázium Česká Lípa
Bc. Lukáš BLAŽEJ, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě
Mgr. Tomáš CIDLINA, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě
Mgr. Filip DIRIGL, Technická univerzita v Liberci
Michal GELNAR, Česká sklářská společnost, Praha
Mgr. Petr HAVRÁNEK, Ministerstvo průmyslu a obchodu Praha
PhDr. Petr KOZOJED, Státní okresní archiv Česká Lípa
Mgr. Lenka MRÁZOVÁ, Geopark Ralsko
Petr MUŽÁK, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě
Ing. Jaroslav PANÁČEK, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě
Mgr. Michal PANÁČEK, Vlastivědný spolek Českolipska
Mgr. Michal RÁDL, Státní okresní archiv Česká Lípa
Pavla RŮŽIČKOVÁ, Geopark Ralsko
Miloslav SOVADINA, Brno
Ing. Zdeněk VITÁČEK, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě

BEZDĚZ 34/2025

Kresba na obálce: Mgr. Atila Vörös, ak. mal.

Překlad anglických textů: Ivan Stýblo, Lenka Mrázová, Lukáš Blažej

Překlad německých textů: Petra Sochová, Lukáš Blažej, Michal Rádl

Výkonný redaktor: Jaroslav Panáček

Redakční rada: Petra Ajšmanová, Martin Aschenbrenner, Lukáš Blažej, Helena Braunová, Tomáš Cidlina, Miroslav Honců, Josef Kadlec, Miroslav Kolka, Petr Kozojed, Petr Mužák, Michal Panáček, Michal Rádl, Zdeněk Vitáček, Martin Waldhauser

Adresa redakce: Státní okresní archiv Česká Lípa, Střelnice 3035, 470 01 Česká Lípa

Náklad: 250 výtisků / 1. vydání / Česká Lípa 2025

Vydal Vlastivědný spolek Českolipska, Státní okresní archiv Česká Lípa, Vlastivědné muzeum a galerie v České Lípě

Příprava tiskových podkladů: Agentura Deus, Česká Lípa
Tisk: MS Polygrafie s. r. o.

ISBN 978-80-908925-4-5 (Vlastivědný spolek Českolipska, brožováno)
ISBN 978-80-908925-5-2 (Vlastivědný spolek Českolipska, online)
ISSN 1211-9172